

પદાર્થ પ્રકાશ ભાગ ૨૨

યતિદિનચર્યા

(પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવચૂરિ)

પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પદાર્થ પ્રકાશ ભાગ ૨૨

યતિદિનચર્યા

પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા - અવયૂર્ણિ

સંકલન + સંપાદન

પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ

આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા

વીર સં. ૨૫૪૦

વિ.સં. ૨૦૭૦

ઈ. સન્ ૨૦૧૪

પ્રકાશક

સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ

સ્થાપક - શ્રાદ્ધવર્યા મૂળીબેન અંબાલાલ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન

- પી.એ. શાહ જવેલર્સ
૧૧૦, હીરાપન્ના, હાજીઅલી, મુંબઈ-૪૦૦૦૨૬
ફોન : ૨૩૫૨૨૩૭૮, ૨૩૫૨૧૧૦૮
- દિલીપ રાજેન્દ્રકુમાર શાહ
૪, નંદિત એપાર્ટમેન્ટ, ભગવાન નગરનો ટેકરો,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭
ફોન : ૨૬૬૭૦૧૮૯
- બાબુભાઈ સરેમલજી બેડાવાલા
હીરા જૈન સોસાયટી, સિદ્ધાયલ બંગલોઝ,
સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૫
મો. ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪
- ચંદ્રકાંતભાઈ એસ. સંઘવી
૬/બી, અશોકા કોમ્પ્લેક્સ, પહેલા ગરનાળા પાસે,
પાટણ-૩૮૪૨૬૫, (ઉ.ગુ.)
ફોન : ૦૨૭૬૬-૨૩૧૬૦૩
- ડૉ. પ્રકાશભાઈ પી. ગાલા
બી/૬, સર્વોદય સોસાયટી, સાંઘાણી એસ્ટેટ,
એલ.બી.એસ. માર્ગ, ઘાટકોપર, મુંબઈ-૪૦૦૦૮૬
ફોન : ૨૫૦૦૫૮૩૭, મો. ૯૮૨૦૫૯૫૦૪૯
- અક્ષયભાઈ જે. શાહ
૫૦૬, ૫૬ એપાર્ટમેન્ટ, જૈન મંદિરની સામે,
સર્વોદયનગર, મુલુંડ (પ.) મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦.
ફોન : ૨૫૬૭૪૭૮૦, મો. ૯૫૯૪૫૫૫૦૫

પ્રથમ આવૃત્તિ ● નકલ : ૩૫૦ ● મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦/-

ટાઈપસેટિંગ : વિરતિ ગ્રાફિક્સ, અમદાવાદ, મો. 85305 20629

મુદ્રક : શિવકૃપા ઓફસેટ, અમદાવાદ, મો. 9898034899

દિવ્યવંદના

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ
 આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
 પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજ,
 પરમ પૂજ્ય વર્ધમાનતપોનિધિ
 આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
 ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ
 અને

પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર પન્થાસપ્રવર
 શ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજ
 આ પૂજ્યોના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના

શુભાશિષ

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ
 આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
 જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને
 પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
 આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
 હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી
 મહારાજાની
 અમીદૃષ્ટિ સદા અમારી
 ઉપર વરસતી રહો.

ઉપકારી ઉપકાર તમારો
કદીય ન વિસરીએ

અમારા કુટુંબમાંથી દીક્ષિત થયેલ

પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ

શ્રીમદ્વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂ. પ્રવર્તિની શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મહારાજ

પૂ. સાધ્વીજી શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મહારાજ

પૂ. સાધ્વીજી શ્રી દિવ્યયશાશ્રીજી મહારાજ

આ પૂજ્યોના ચરણોમાં ભાવભરી વંદના

પ્રકાશકીય

પદાર્થપ્રકાશ ભાગ ૨૨ - યતિદિનચર્યા (પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા - અવચૂર્ણિ) સહર્ષ પ્રકાશિત કરીએ છીએ. પદાર્થપ્રકાશ શ્રેણિમાં આજસુધી ૨૧ ભાગોમાં ૪ પ્રકરણ, ૩ ભાષ્ય, ૬ કર્મગ્રંથ, બૃહત્સંગ્રહણિ, ક્ષેત્રસમાસ, કર્મપ્રકૃતિ, ક્ષુલ્લકભવાવલિપ્રકરણ, સિદ્ધદંડિકાસ્તવ, યોનિસ્તવ, લોકનાલિદ્વાત્રિંશિકા, કાયસ્થિતિસ્તોત્ર, લઘુઅલ્પબહુત્વ, દેહસ્થિતિસ્તવ, કાલસમતિકાપ્રકરણ, વિચારપંચાશિકા, પુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર, અંગુલ-સત્તરી, સમવસરણસ્તવ, તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, શ્રાવકવ્રતભંગપ્રકરણ, ગાંગેયભંગપ્રકરણ, સિદ્ધપ્રાભૂત, સિદ્ધપંચાશિકા, સંસ્કૃત નિયમાવલી, વિચારસમતિકા, ગુરુગુણષટ્ટિંત્રશત્ષટ્ટિંત્રશિકાકુલક - આ ગ્રંથોના પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-શબ્દાર્થ-ટીકા-અવચૂરિનું પ્રકાશન થયું છે. આ જ શ્રેણિમાં એક નવલા નજરાણારૂપે આ પુસ્તકનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં સાધુજીવનની દિનચર્યાનું સરળ, સચોટ અને સંક્ષિપ્ત વિવરણ કરેલ છે. અહોરાત્રમાં સાધુભગવંતો કેવી કેવી સાધનાઓ કરે છે ? તેનું જ્ઞાન આ પુસ્તકના અધ્યયનથી થાય છે અને આ કાળમાં આવી સાધના કરનારા સાધુભગવંતો પ્રત્યે અહોભાવ વધે છે અને મસ્તક તેમના ચરણોમાં ઝુકી જાય છે.

યતિદિનચર્યાની મૂળગાથા અને અવચૂર્ણિનું સંશોધન-સંપાદન પૂર્વે વિ.સં. ૧૯૯૩માં પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજે કરેલ. ત્યારે શ્રીઋષભદેવજીકેશરીમલજી સંસ્થા તરફથી તેનું પ્રકાશન થયેલ. આ પુનઃ પ્રકાશનપ્રસંગે પૂર્વેના સંશોધક-સંપાદક-પ્રકાશકને અમે કૃતજ્ઞભાવે યાદ કરીને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

પદાર્થપ્રકાશશ્રેણિનું સંકલન-સંપાદન પરમપૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ

ગુરુદેવ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે કરેલ છે. આજસુધી પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૮૦ જેટલા પુસ્તકોને પ્રકાશિત કરવાનો લાભ અમને મળેલ છે. આ સાહિત્યસર્જન દ્વારા આપણને જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવનાર ગુરુદેવશ્રી આપણા અનન્ય ઉપકારી છે. આ પ્રસંગે તેમના ચરણોમાં પણ કૃતજ્ઞભાવે વંદના કરીએ છીએ.

આગળ પણ શ્રુતભક્તિના ચઢિયાતા લાભો અમને મળતા રહે એવી શ્રુતાધિષ્ઠાધિકા શ્રીસરસ્વતીદેવીને ભાવભરી પ્રાર્થના.

આ પુસ્તકનું સુંદર ટાઈપસેટીંગ કરનાર અખિલેશભાઈ મિશ્રાજી અને સુભગ મુદ્રણકાર્ય કરનાર શિવકૃપા ઑફસેટવાળા ભાવિનભાઈને આ અવસરે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આ પુસ્તકનું મનમોહક ટાઈટલ તૈયાર કરનાર મલ્ટીગ્રાફિક્સવાળા મુકેશભાઈને પણ આ પ્રસંગે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સહુ જીવો યતિદિનચર્યાને આત્મસાત્ કરે જ અભ્યર્થના.

લી.

સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ

ટ્રસ્ટીઓ

(૧) ધરણેન્દ્ર અંબાલાલ શાહ (૨) પુંડરીક અંબાલાલ શાહ

(૩) મુકેશ બંસીલાલ શાહ (૪) ઉપેન્દ્ર તારાચંદ શાહ

આઠમી અજાયબી

વિશ્વમાં સાત અજાયબીઓ છે. જૈનસાધુ એ વિશ્વની આઠમી અજાયબી છે. અજાયબીઓ આશ્ચર્ય પમાડે છે. તેમ જૈનસાધુનું જીવન પણ આપણને આશ્ચર્યચકિત કરી દે છે. એક પણ પાપ કર્યા વિના જીવન જીવવું એનું ૪ નામ જૈનાસાધુજીવન કોઈને પણ અપ્રીતિ, અરુચિ, હેરાન, પીડા કર્યા વિના જીવવું એનું ૪ નામ જૈનસાધુજીવન. કોઈ પણ પ્રકારના દોષો લગાડ્યા વિના સંપૂર્ણ પવિત્ર જીવન જીવવું એનું ૪ નામ જૈનસાધુજીવન. આવા જીવનનો દુનિયામાં જોટો મળવો અશક્ય છે.

જીવનભર મન-વચન-કાયાથી નાના-મોટા બધા જીવોની હિંસા, બધા પ્રકારનું જૂઠ, બધા પ્રકારની ચોરી, બધા પ્રકારનો સ્ત્રીભોગ, બધા પ્રકારનો પરિગ્રહ અને રાત્રીભોજન સ્વયં કરવા નહીં, બીજા પાસે કરાવવા નહીં અને કરનારા બીજાની અનુમોદના ન કરવી એ સંક્ષેપમાં જૈનસાધુજીવનની વ્યાખ્યા છે. રસોડું ન હોવા છતાં જેનું પેટ ભરાય છે, ઘર ન હોવા છતાં જેને રહેવાનું સ્થાન મળે છે, વાહનમાં ન બેસવા છતાં જે પગપાળા મુસાફરી કરી શકે છે, પૈસા ન હોવા છતાં જેની જીવન જરૂરિયાતો પૂરી થાય છે, જેઓ પરોપકારમાં પરાયણ છે, તેમનું નામ જૈન સાધુ.

જૈનસાધુજીવનની વિસ્તૃત જાણકારી ઓધનિર્યુક્તિ, ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્ર વગેરેમાં આપી છે. તેમાં વિસ્તાર ઘણો છે. તેથી સંક્ષેપરુચિવાળા જીવો માટે ઉપકારી એવી સાધુજીવનની ૨૪ કલાકની ચર્ચાનું વર્ણન કરવા શ્રીભાવદેવસૂરિજી મહારાજે ‘યતિદિનચર્યા’ નામના ગ્રંથનું સંકલન કર્યું છે. આ મૂળગ્રંથની રચના પ્રાકૃતભાષામાં થયેલ છે. તેમાં ૧૫૪ ગાથાઓ છે. તેમાં સાધુની સવારના ઊઠવાથી માંડીને બીજા દિવસના સવારના ઊઠવા સુધીની ચર્ચાનું વિગતવાર વર્ણન કરેલ છે.

ગ્રંથની છેલ્લી ગાથા પરથી જણાય છે કે આ ગ્રંથના રચયિતા શ્રીભાવદેવસૂરિજી મહારાજ યુગપ્રધાન શ્રીકાલિકાચાર્યજી મહારાજની પરંપરામાં થયેલા હતા.

જો કે દેવસૂરિજી મહારાજે પણ એક યતિદિનચર્યા રચી છે, પણ એ વિસ્તૃત છે. તેથી ગ્રંથકારે સંક્ષેપરુચિવાળા જીવો માટે આ નાની અને સંક્ષિપ્ત યતિદિનચર્યાની રચના કરી છે.

આ મૂળગ્રંથના ભાવાર્થને સમજાવવા શ્રીમતિસાગરસૂરિજી મહારાજે સંસ્કૃતભાષામાં સુંદર અવયૂર્ણિ રચી છે. તેમાં તેમણે મૂળગ્રંથના પદાર્થોને બરાબર સ્પષ્ટ કર્યા છે અને અનેક શાસ્ત્રોના અવતરણો દ્વારા તેમને પુષ્ટ કર્યા છે. સ્થાને સ્થાને કોઠાઓ દ્વારા પણ તેમણે પદાર્થોને સ્પષ્ટ કર્યા છે.

અવયૂર્ણિ સહિત આ ગ્રંથના પદાર્થોને સરળ ગુજરાતી ભાષામાં સમજાવવાનો પ્રયત્ન મેં આ પુસ્તકમાં કર્યો છે. જરૂર પડે ત્યારે અન્યગ્રંથોના આધારે પણ પદાર્થોને સ્પષ્ટ કર્યા છે. અતિવિસ્તારનું વર્જન કર્યું છે. જરૂર પૂરતું વિવેચન કર્યું છે. આ પુસ્તકમાં જે જે વિષયોનું વર્ણન કર્યું છે તે વિસ્તૃત વિષયાનુક્રમમાંથી જાણી શકાશે.

આ પુસ્તકમાં પહેલા યતિદિનચર્યાના પદાર્થોનું સંકલન કર્યું છે અને પછી મૂળગાથા-અવયૂર્ણિનું સંકલન કર્યું છે.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સાધુની અહોરાત્રની ચર્યાનું સાંગોપાંગ જ્ઞાન થાય છે. તેથી સાધુ આ ગ્રંથમાં કહેલ ક્રમ મુજબ પોતાની દિનચર્યાને ગોઠવી શકે છે. શ્રાવકોને આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા સાધુજીવન પ્રત્યે અહોભાવ પેદા થાય છે અને તેવું જીવન સ્વીકારવાની ઉત્કંઠા પેદા થાય છે.

આ પુસ્તકના અભ્યાસ દ્વારા ભવ્યજીવો યતિદિનચર્યાને જાણીને પોતાનું જીવન એ મુજબનું બનાવે અને શીઘ્ર પરમપદને પામે એજ

શુભાભિલાષા.

પરમ પૂજ્ય પરમગુરુદેવ સિદ્ધાંતમહોદયિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા, પરમ પૂજ્ય પ્રગુરુદેવ ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા અને પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ સમતાસાગર પન્ન્યાસપ્રવર શ્રીપદ્મવિજયજી મહારાજા— આ ગુરુત્રયીની અસીમ કૃપાના બળે જ આ પુસ્તકનું સંકલન-સંપાદન શક્ય બન્યું છે. એ પૂજ્યોના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના.

આ સંપૂર્ણ પુસ્તકમાં મારા મંદ ક્ષયોપશમના કારણે કે પ્રેસદોષના કારણે ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તો તેની ક્ષમા યાચું છું અને બહુશ્રુત વિદ્વાનોને તે સુધારવા પ્રાર્થના કરું છું.

પાલીતાણા

શુક્રવાર, તા. ૧૧-૭-૧૭
વિ.સં. ૨૦૭૦,
અષાઢ સુદ ૧૪

લિ.

પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર
પં. પદ્મવિજયજી મહારાજનો
ચરણકજમધુંકર
આચાર્ય વિજયહેમચન્દ્રસૂરિ

પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ દ્વારા
લિખિત-સંપાદિત-સંકલિત-પ્રેરિત ગ્રંથોની સૂચિ

ગુજરાતી સાહિત્ય

- (૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧ (જીવવિચાર-નવતત્ત્વનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૨) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૨ (દંડક-લઘુસંગ્રહણીનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૩) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૩ (૧લા, ૨જા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૪) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૪ (૩જા, ૪થા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૫) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૫ (ત્રણ ભાષ્યનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૬) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૬ (પાંચમા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૭) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૭ (છઠ્ઠા કર્મગ્રંથનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૮) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૮ (બૃહત્સંગ્રહણીનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૯) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૯ (બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ અને લઘુક્ષેત્રસમાસનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૧૦) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૦ (કર્મપ્રકૃતિ બંધનકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)

- (૧૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૧ (કર્મપ્રકૃતિ સંક્રમકરણ, ઉદ્વર્તનાકરણ, અપવર્તનાકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૧૨) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૨ (કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ, ઉપશમનાકરણ, નિધત્તિકરણ, નિકાયનાકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૧૩) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૩ (કર્મપ્રકૃતિ ઉદયાધિકાર તથા સત્તાધિકારનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૧૪) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૪ (શ્રીક્ષુલ્લકભવાવલિપ્રકરણ, શ્રીસિદ્ધદંડિકાસ્તવ, શ્રીયોનિસ્તવ અને શ્રીલોકનાલિદ્વાત્રિંશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવયૂરિ)
- (૧૫) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૫ (શ્રીકાયસ્થિતિસ્તોત્ર, શ્રીલઘુઅલ્પબહુત્વ, શ્રીદેહસ્થિતિસ્તવ, શ્રીકાલસમ્પત્તિકાપ્રકરણ, શ્રીવિચારપંચાશિકા, શ્રીપુદ્ગલપરાવર્તસ્તોત્ર, શ્રીઅંગુલસત્તરી, શ્રીસમવરણસ્તવનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવયૂરિ)
- (૧૬) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૬ (શ્રીતત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રનો પદાર્થસંગ્રહ તથા ગાથા-શબ્દાર્થ)
- (૧૭) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૭ (શ્રીશ્રાવકવ્રતભંગપ્રકરણ અને શ્રીગાંગેયભંગપ્રકરણનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-અવયૂરિ)
- (૧૮) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૮ (શ્રીસિદ્ધપ્રાભૂત અને શ્રીસિદ્ધપંચાશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-ટીકા-અવયૂરિ)
- (૧૯) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૧૯ (સંસ્કૃત નિયમાવલી)
- (૨૦) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ ૨૦ (શ્રીવિચારસમ્પત્તિકાનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-ટીકા)
- (૨૧) પદાર્થપ્રકાશ ભાગ ૨૧ (શ્રીગુરુગુણષટ્ટિંત્રશત્ષટ્ટિંત્રશિકાનો પદાર્થસંગ્રહ તથા મૂળગાથા-ટીકા)

- (૨૨) મુક્તિનું મંગલદ્વાર
(ચતુઃશરણ સ્વીકાર, દુષ્ટતાગર્હા, સુકૃતાનુમોદનાનો સંગ્રહ)
- (૨૩) શ્રીસીમંધરસ્વામીની આરાધના
(મહિમાવર્ણન-ભક્તિગીતો વગેરે)
- (૨૪) ચાતુર્માસિક અને જીવનના નિયમો
- (૨૫) વીશ વિહરમાન જિન સચિત્ર
- (૨૬) વીશ વિહરમાન જિન પૂજા
- (૨૭) બંધનથી મુક્તિ તરફ
(ભારત તથા ભવ-આલોચના વિષયક સમજણ)
- (૨૮) નમસ્કાર મહામંત્ર મહિમા તથા જાપ નોંધ
- (૨૯) પંચસૂત્ર (સૂત્ર ૧૬) સાનુવાદ
- (૩૦) તત્ત્વાર્થ ઉષા (લે. પૂ. આ. શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ મ.સા.)
- (૩૧) સાત્ત્વિકતાનો તેજ સિતારો (પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.નું જીવનચરિત્ર)
- (૩૨) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧ (પૂ.આ. પ્રેમસૂરિ મ.ના ગુણાનુવાદ)
- (૩૩) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૨ (વિવિધ વિષયોના ૧૬૦ શ્લોકો સાનુવાદ)
- (૩૪) પ્રેમપ્રભા ભાગ-૩ (બ્રહ્મચર્યસમાધિ અંગે શાસ્ત્રીય શ્લોકો-વાક્યો સાનુવાદ)
- (૩૫) સાધુતાનો ઉજાસ
(લે.પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.) (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૪)
- (૩૬) વૈરાગ્યશતક, ઈન્દ્રિયપરાજયશતક, સિંદૂરપ્રકરણ, ગૌતમકુલક સાનુવાદ (લે.પૂ.આ. જયઘોષસૂરિ મ.સા.) (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૫)
- (૩૭) ગુરુ દીવો, ગુરુ દેવતા (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૬)
- (૩૮) પ્રભુ ! તુજ વચન અતિ ભલું (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૭)
- (૩૯) સમાધિ સાર (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૮)

- (૪૦) પ્રભુ ! તુજ વચન અતિ ભલું ભાગ-૨ (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૯)
- (૪૧) કામ સુભટ ગયો હારી (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧૦)
- (૪૨-૪૩) ગુરુની શીખડી, અમૃતની વેલડી ભાગ-૧, ૨ (પ્રેમપ્રભા ભાગ-૧૧, ૧૨)
- (૪૪) પરમપ્રાર્થના (અરિહંત વંદનાવલી, રત્નાકર પચ્ચીશી, આત્મનિંદા દ્વાત્રિંશિકા આદિ સ્તુતિઓનો સંગ્રહ)
- (૪૫) ભક્તિમાં ભીંજાણા (લે.પૂ.પં. પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય)
(ઉપા.વીરવિજયજી મ. કૃત સ્નાત્રનું ગુજરાતીમાં વિવેચન)
- (૪૬) આદીશ્વર અલબેલો રે (સં.પૂ. ગણિ કલ્યાણબોધિવિજયજી મ.)
(શત્રુંજય તીર્થના ચૈત્યવંદનો-સ્તુતિઓ-સ્તવનોનો સંગ્રહ)
- (૪૭) ઉપધાનતપવિધિ
- (૪૮) રત્નકુક્ષી માતા પાહિણી
- (૪૯) સતી-સોનલ
- (૫૦) નેમિદેશના
- (૫૧) નરક દુઃખ વેદના ભારી
- (૫૨) પંચસૂત્રનું પરિશીલન
- (૫૩) પૂર્વજોની અપૂર્વ સાધના (મૂળ)
- (૫૪) પૂર્વજોની અપૂર્વ સાધના (સાનુવાદ)
- (૫૫) અધ્યાત્મયોગી (પૂ.આ. કલાપૂર્ણસૂરિજીનું સંક્ષિપ્ત જીવનદર્શન)
- (૫૬) ચિત્કાર
- (૫૭) મનોનુશાસન
- (૫૮) ભાવે ભજો અરિહંતને
- (૫૯) લક્ષ્મી-સરસ્વતી સંવાદ
- (૬૦-૬૨) અરિહંતની વાણી હૈયે સમાણી ભાગ-૧, ૨, ૩

- (૬૩-૬૪) રસથાળ ભાગ-૧, ૨, ૩, ૪
- (૬૫) સમતાસાગર (પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.ના. ગુણાનુવાદ)
- (૬૬) પ્રભુ દરિસણ સુખ સંપદા
- (૬૭) શુદ્ધિ (ભવ-આલોચના)
- (૬૮) ઋષભ જિનરાજ મુજ આજ દિન અતિભલો
- (૬૯) જયવીયરાય
- (૭૦) પ્રતિકાર
- (૭૧) તીર્થ-તીર્થપતિ
- (૭૨) વેદના-સંવેદના

અંગ્રેજી સાહિત્ય

- (૧) A Shining Star of Spirituality
(સાત્ત્વિકતાનો તેજ સિતારોનો અનુવાદ)
- (૨) Padartha Prakash Part-1 (જીવવિચાર-નવતત્ત્વ)
- (૩) Pahini-A Gem-womb Mother
(રત્નકુક્ષી માતા પાહિણીનો અનુવાદ)

સંસ્કૃત સાહિત્ય

- (૧) સમતાસાગરચરિત્મ્ (પૂ.પં. પદ્મવિજયજી મ.નું જીવન ચરિત્ર)
ઉપરોક્ત પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ પુસ્તકની પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને જરૂર હોય તો અમને જાણ કરશો.

વિષયાનુક્રમ

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
A	શ્રીયતિદિનચર્યાનો પદાર્થસંગ્રહ	૧-૧૦૩
૧.	મંગલાચરણ	૧
૨.	મુનિ રાત્રે કેવી રીતે જાગે ?	૧
૩.	ઈરિયાવહિનો અર્થ	૨
૪.	કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ	૨
૫.	સ્વાધ્યાયનું માહાત્મ્ય	૩
૬.	પ્રમાદના નુકસાનો અને અપ્રમાદના લાભો	૪
૭.	રાત્રે મોટેથી અધ્યાપન કરાવતા થયેલા અનિષ્ટ પર આચાર્યનું દષ્ટાંત	૫
૮.	કાલગ્રહણ	૭
૯.	પ્રતિક્રમણ	૮
૧૦.	રાત્રે કોણે કેટલા પ્રહર સૂવાનું અને કેટલા પ્રહર જાગવાનું ?	૮
૧૧.	આવશ્યક	૯
૧૨.	રાઈ પ્રતિક્રમણની વિધિ	૯
૧૩.	બહુવેલનો અર્થ	૧૧
૧૪.	પ્રતિક્રમણ ન કરવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૧૨
૧૫.	તપચિંતવણીનો કાઉસ્સગ્ગ	૧૨
૧૬.	ઉત્કૃષ્ટ તપ	૧૩
૧૭.	દશ પ્રકારના પચ્ચક્ષ્માણ	૧૩
૧૮.	સંકેત પચ્ચક્ષ્માણ લેવાની વિધિ	૧૫
૧૯.	સંકેત પચ્ચક્ષ્માણ પારવાની વિધિ	૧૫

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૨૦.	અદ્ધા પચ્ચક્ખાણના દશ પ્રકાર	૧૬
૨૧.	દેશાવકાશિક	૧૮
૨૨.	આહારના ચાર પ્રકાર	૧૮
૨૩.	અણાહારી વસ્તુઓ	૧૮
૨૪.	કયા પચ્ચક્ખાણમાં કેટલા અને કયા આગાર ?	૧૯
૨૫.	આગારોના અર્થો	૨૦
૨૬.	૬ પ્રકારની વિગઈ	૨૫
૨૭.	૪ પ્રકારની મહાવિગઈ	૨૫
૨૮.	૩૦ નીવિયાતા	૨૬
૨૯.	પચ્ચક્ખાણની ૬ પ્રકારની શુદ્ધિ (પહેલી રીતે)	૨૮
૩૦.	પચ્ચક્ખાણની ૬ પ્રકારની શુદ્ધિ (બીજી રીતે)	૨૯
૩૧.	પચ્ચક્ખાણના સૂત્રો	૨૯
૩૨.	પચ્ચક્ખાણના ૧૪૭ ભાંગા	૩૦
૩૩.	પચ્ચક્ખાણના આઘાક્ષરો	૩૩
૩૪.	પચ્ચક્ખાણનું ફળ	૩૩
૩૫.	પચ્ચક્ખાણનું પ્રધાન ફળ	૩૩
૩૬.	પચ્ચક્ખાણ કરનાર કેવો હોય ?	૩૩
૩૭.	પચ્ચક્ખાણ કરનાર અને પચ્ચક્ખાણ કરાવનારના ચાર ભાંગા	૩૪
૩૮.	પચ્ચક્ખાણ કરવાથી થતો કર્મક્ષય	૩૪
૩૯.	તપ કેવો કરવો ?	૩૪

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૪૦.	સંકેતપચ્ચક્ષ્માણનું ફળ	૩૪
૪૧.	પડિલેહણનો ક્રમ અને વિધિ	૩૫
૪૨.	દશ પ્રકારની ઉપધિનું પરિમાણ	૩૬
૪૩.	પડિલેહણ કેવી રીતે કરવું ?	૩૮
૪૪.	પડિલેહણ-પ્રમાર્જન એટલે શું ?	૩૮
૪૫.	વસતિપ્રમાર્જન	૩૮
૪૬.	કાલપ્રવેદન	૩૮
૪૭.	સાધુની સાત માંડલીઓ	૩૮
૪૮.	સૂત્રપોરિસી-અર્થપોરિસી	૩૯
૪૯.	ગચ્છમાં પાંચ પ્રધાન પુરુષો	૩૯
૫૦.	૨૨ પરીષદ	૪૦
૫૧.	પોરિસીનો સમય જાણવાની રીત	૪૩
૫૨.	સવારની પાદોન પોરિસીનો સમય જાણવાની રીત	૪૪
૫૩.	પાંચ પ્રકારના માસ	૪૫
૫૪.	પાદોનપોરિસી	૪૬
૫૫.	ગીતાર્થ	૪૬
૫૬.	પાત્રાના સાત ઉપકરણો (પાત્રનિર્યોગ)	૪૬
૫૭.	પાત્રા વગેરેના પડિલેહણની વિધિ	૪૮
૫૮.	બીજી પોરિસીમાં અર્થની વાચના	૪૮
૫૯.	વિહારના ગુણો	૪૯

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૬૦.	વિહારથી થતાં લાભો	૪૯
૬૧.	અવિહારના દોષો	૪૯
૬૨.	વિહાર ક્યારે કરવો ?	૪૯
૬૩.	સારા શુકનો	૪૯
૬૪.	ખરાબ શુકનો	૫૦
૬૫.	ચરણસિત્તરી	૫૦
૬૬.	કરણસિત્તરી	૫૧
૬૭.	સૂત્રની વાચનાનું ફળ	૫૧
૬૮.	અવસન્ન	૫૧
૬૯.	વ્યાખ્યાન સાંભળવાનું ફળ	૫૨
૭૦.	સાધુઓને ક્યુ આસન કલ્પે	૫૨
૭૧.	રજોહરણ	૫૨
૭૨.	વ્યાખ્યાન શરૂ થયા પછી સાધુએ શું ન કરવું ?	૫૩
૭૩.	બીજી પોરિસી ક્યારે પૂરી થાય ?	૫૩
૭૪.	સાઢપોરિસી વખતે પ્રમાણયુક્ત પુરુષની છાયાનું પ્રમાણ	૫૪
૭૫.	છાયા પરથી દિવસ કેટલો ગયો કે રહ્યો ? તે જાણવાનું કરણ	૫૪
૭૬.	સાધુ દરરોજ કેટલા ચૈત્યોને (જિનપ્રતિમાને) વંદન કરે ?	૫૫
૭૭.	પાંચ પ્રકારની જિનપ્રતિમા (ચૈત્ય)	૫૫

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૭૮.	સાધર્મિક ચૈત્ય	૫૫
૭૯.	સાધુએ દરરોજ કરવાના સાત ચૈત્યવંદનો	૫૬
૮૦.	શ્રાવકે દરરોજ કરવાના સાત ચૈત્યવંદનો	૫૭
૮૧.	ચૈત્યવંદનાના ત્રણ પ્રકાર	૫૭
૮૨.	ગોચરીકાળ	૫૮
૮૩.	ગોચરીસમય થવા પર સાધુ શું શું કરે ?	૫૮
૮૪.	સંઘાટક વિના એકલા ગોચરી જવામાં દોષો	૫૮
૮૫.	પાત્રા લઈને ગોચરી માટે નીકળતા સાધુ શું બોલે ?	૫૮
૮૬.	સાધુ ગોચરી માટે કેવી રીતે વિચરે ?	૫૮
૮૭.	ગોચરી માટેના આઠ માર્ગો	૬૦
૮૮.	દશ પ્રકારની સામાચારી	૬૦
૮૯.	બીજી રીતે દશ પ્રકારની સામાચારી	૬૨
૯૦.	સાધુ દિવસ દરમ્યાન શું કરે ?	૬૨
૯૧.	ગોચરીના ૪૨ દોષો	૬૩
૯૨.	ઉદ્ગમના ૧૬ દોષો	૬૩
૯૩.	ઉત્પાદનાના ૧૬ દોષો	૬૪
૯૪.	એષણાના ૧૦ દોષો	૬૬
૯૫.	ક્રોધપિંડ દોષનું દષ્ટાંત	૬૮
૯૬.	માનપિંડ દોષનું દષ્ટાંત	૬૮
૯૭.	માયાપિંડ દોષનું દષ્ટાંત	૭૧

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૯૮.	લોભપિંડ દોષનું દષ્ટાંત	૭૨
૯૯.	પિંડદ્રવ્ય	૭૨
૧૦૦.	નવ કોટી	૭૩
૧૦૧.	નિર્દોષપિંડ લેવામાં લાભ	૭૩
૧૦૨.	સાધુ કેવું પાણી વહોરે ?	૭૩
૧૦૩.	ગોચરી વહોર્યા પછીની વિધિ	૭૪
૧૦૪.	ગ્રાસૈષણાના પાંચ દોષો	૭૬
૧૦૫.	વાપરતી વખતે સાધુ પોતાને હિતશિક્ષા આપે	૭૮
૧૦૬.	વાપરવાની વિધિ	૭૮
૧૦૭.	પાત્રા ધોવાની વિધિ	૭૯
૧૦૮.	વધેલા આહારની વિધિ	૭૯
૧૦૯.	વાપર્યા પછી કરવાની વિધિ	૭૯
૧૧૦.	સ્થંડિલભૂમિ જવાની વિધિ	૭૯
૧૧૧.	સાંજના પડિલેહણની વિધિ	૮૦
૧૧૨.	ક્યારે ક્યારે શેનું શેનું પડિલેહણ થાય ?	૮૧
૧૧૩.	સ્થવિરકલ્પિક સાધુઓની ૧૪ પ્રકારની ઉપધિ	૮૨
૧૧૪.	જિનકલ્પિક સાધુઓની ૧૨ પ્રકારની ઉપધિ	૮૨
૧૧૫.	ઉપધિના પ્રકાર	૮૩
૧૧૬.	ઉપધિના પર્યાયવાચી શબ્દો	૮૩
૧૧૭.	જંબૂસ્વામી વખતે વિચ્છેદ થયેલ દશ વસ્તુઓ	૮૩
૧૧૮.	સાધ્વીઓની ૨૫ પ્રકારની ઉપધિ	૮૪

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૧૧૯.	સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ-મધ્યમ-જઘન્ય ઉપધિ	૮૬
૧૨૦.	ઔપગ્રહિક ઉપધિ	૮૬
૧૨૧.	પાંચ પ્રકારના દાંડા	૮૭
૧૨૨.	દાંડામાં કેટલા પર્વો હોય તો શું લાભ/અલાભ થાય ?	૮૭
૧૨૩.	દાંડાના અશુભ લક્ષણો	૮૮
૧૨૪.	દાંડાના શુભ લક્ષણો	૮૮
૧૨૫.	દાંડાના ઉપયોગો	૮૯
૧૨૬.	ઉપકરણ	૮૯
૧૨૭.	અધિકરણ	૮૯
૧૨૮.	સૂત્ર-અર્થ ગ્રહણ કરવાનો લાભ	૮૯
૧૨૯.	દિવસના ચોથા પ્રહરમાં સાધુએ કરવાનું કૃત્ય	૮૯
૧૩૦.	કાલાતીત	૯૧
૧૩૧.	માર્ગાતીત	૯૧
૧૩૨.	સાંજના દેવસી પ્રતિક્રમણનો સમય	૯૧
૧૩૩.	દેવસી પ્રતિક્રમણની વિધિ	૯૧
૧૩૪.	કાલગ્રહણ	૯૪
૧૩૫.	કાલગ્રહણ લેનાર સાધુના ગુણો	૯૪
૧૩૬.	કાલિકશ્રુત	૯૫
૧૩૭.	કાલિકશ્રુત ભણવાનો-પુનરાવર્તન કરવાનો સમય	૯૫

ક્ર.	વિષય	પાના નં.
૧૩૮.	પક્ષી પ્રતિક્રમણની વિધિ	૯૫
૧૩૯.	ચઉમાસી પ્રતિક્રમણની વિધિ	૯૬
૧૪૦.	સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિ	૯૭
૧૪૧.	ક્યા પ્રતિક્રમણમાં કેટલો કાઉસસગ્ગ ?	૯૭
૧૪૨.	આલોચના-અભિગ્રહ	૯૭
૧૪૩.	સંથારો કરવાની વિધિ	૯૭
૧૪૪.	ક્યા તીર્થોને અને જિનેશ્વરોને વંદન કરે ?	૯૯
૧૪૫.	પૂર્વમુનિવંદના	૧૦૧
૧૪૬.	અધિકરણ-આલોચના	૧૦૨
૧૪૭.	મિચ્છામિદુક્કડમ્	૧૦૨
૧૪૮.	શુભ ચિંતન	૧૦૨
૧૪૯.	સમ્યક્ત્વસ્વરૂપચિંતન	૧૦૨
૧૫૦.	દિનચર્યાના આચરણનું ફળ	૧૦૩
B	શ્રીયતિદિનચર્યા મૂળગાથા અને અવયૂર્ણિ	૧૦૪-૨૨૨

શ્રીયતિદિનચર્યા

(પદાર્થસંગ્રહ)

યુગપ્રધાન શ્રીકાલિકાચાર્યજી મહારાજની પરંપરામાં થયેલા શ્રીભાવદેવસૂરિજી મહારાજે શ્રીયતિદિનચર્યાની રચના કરી છે. તેની ઉપર શ્રીમતિસાગરસૂરિજી મહારાજે અવચૂર્ણિ રચી છે. આ બન્નેના આધારે આ પદાર્થોનું સંકલન કર્યું છે.

મંગલાચરણ - શ્રીવીરપ્રભુને નમસ્કાર કરીને મન-વચન-કાયાની નિર્મળતાપૂર્વક આગમને અનુસારે સંયમીઓને હિતકારી એવી સામાચારીને હું સંક્ષેપમાં કહીશ.

મુનિ રાત્રે કેવી રીતે જાગે ?

બધા મુનિઓ રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરમાં નમસ્કારમહામંત્રને બોલતાં બોલતાં જાગે છે. શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારની નિદ્રા બતાવી છે -

- (૧) નિદ્રા - જેમાંથી નખની ચપટી વગેરેથી સુખેથી જાગી શકાય તે.
- (૨) નિદ્રાનિદ્રા - જેમાંથી મુશ્કેલીથી જાગી શકાય તે.
- (૩) પ્રચલા - જેમાં ઊભા ઊભા કે બેઠા બેઠા ઊંઘે તે.
- (૪) પ્રચલાપ્રચલા - જેમાં ચાલતા ચાલતા ઊંઘે તે.
- (૫) થીણાદ્ધિ - જેમાં દિવસે ચિંતવેલા કાર્યને રાત્રે નિદ્રાવસ્થામાં કરે તે. તેમાં ઘણું બળ એકઠું થાય છે. પહેલા સંઘયણવાળાને વાસુદેવ કરતા અડધું બળ એકઠું થાય છે અને છેલ્લા સંઘયણવાળાને પોતાનાથી બમણું બળ એકઠું થાય છે.

મુનિ નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને જાગે.

ત્યાર પછી તે વીતરાગ એવા ભગવાનને, તત્ત્વનો ઉપદેશ

આપનારા ગુરુ ભગવંતને અને શત્રુંજય વગેરે તીર્થોને યાદ કરે. ત્યાર પછી તે આ પ્રમાણે વિચારે - ‘હું ક્યું ધર્મકાર્ય નથી કરતો ? મેં ક્યું ધર્મકાર્ય વધુ કર્યું છે ? મેં ક્યા અભિગ્રહો લીધા છે ? હું મારું શું જોઉં છું ? બીજા મને કેવો જુવે છે ? કરવા યોગ્ય શું હું કરતો નથી ? ક્યા અભિગ્રહો લેવા મારે માટે ઉચિત છે ? મારી કઈ ભૂલ થઈ છે ? મારા દિવસો કેવી રીતે જાય છે ? હું શી રીતે પ્રમાદરૂપી કાદવમાં ન પડું ?’

આમ ધર્મજાગરિકા કરીને પછી મુનિ આવસ્સહી કહીને માત્રુ પરઠવવાની ભૂમિએ જઈને લઘુ શંકાનું નિવારણ કરે. પછી નિસ્સીહિ બોલીને તે ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશે. ત્યાર પછી તે ઈરિયાવહિનું પ્રતિક્રમણ કરે.

ઈરિયાવહિનો અર્થ

રસ્તે જતા જે કોઈ જીવોને પીડા કરવા રૂપ વિરાધના થઈ હોય તે ઈરિયાવહિ, અથવા ધ્યાન-મૌન વગેરે રૂપ સાધુના આચારની નદી ઊતરવી, સૂવું, ભોજન કરવું વગેરે વડે હિંસા વગેરે રૂપ વિરાધના તે ઈરિયાવહિ. ઈરિયાવહિનું પ્રતિક્રમણ એટલે તે વિરાધનાઓની માફી માગીને તેમનાથી પાછું ફરવું.

બધા અનુજ્ઞાનોની પહેલા ઈરિયાવહિ કરવાનું કહ્યું છે. ઈરિયાવહિ કર્યા વિના ચૈત્યવંદન, સ્વાધ્યાય, પ્રતિક્રમણ વગેરે કંઈપણ કરવું કલ્પે નહીં.

કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ

ઈરિયાવહિનું પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ખમાસમણું આપીને ‘કુસુમિણ દુસુમિણ ઓહડાવણિયં રાઈપાયચ્છિત્તવિસોહણત્થં કાઉસ્સગ્ગ કરું ?’ એમ આદેશ માગીને કાઉસ્સગ્ગ કરવો. રાતે સ્વપ્નમાં અહિંસા વગેરેની વિરાધના થઈ હોય તો તે કાઉસ્સગ્ગ ચાર લોગસ્સ ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધીનો એટલે કે સો શ્વાસોચ્છવાસનો થાય છે. જો ચોથા વ્રતની વિરાધના

થઈ હોય તો તે કાઉસ્સગ્ગ ચાર લોગસ્સ ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધી અને એક નવકારનો એટલે કે એકસો આઠ શ્વાસોચ્છવાસનો થાય છે. (હાલ આ કાઉસ્સગ્ગ ચાર લોગસ્સ સાગરવરગંભીરા સુધીનો થાય છે.)

કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી ચૈત્યવંદન અને મુનિવંદન કરીને પ્રમાદ રહિત બધા સાધુઓ સ્વાધ્યાય કરે.

સ્વાધ્યાયનું માહાત્મ્ય

કોઈ પણ ધર્મનુજ્ઞાનમાં ઉદ્યમવાળો આત્મા અસંખ્ય ભવના કર્મો ખપાવે છે. સ્વાધ્યાયમાં ઉપયોગવાળો જીવ વિશેષે કરીને કર્મો ખપાવે છે.

પ્રશ્ન - સ્વાધ્યાયથી વધુ નિર્જરા કેમ થાય છે ?

જવાબ - કર્મનિર્જરાનો આધાર આત્માના પરિણામ છે. શુભ-યોગોમાં ચિત્તની એકાગ્રતા જેમ વધુ તેમ વધુ કર્મનિર્જરા થાય છે. અન્ય યોગોમાં ચિત્તની એકાગ્રતા જેટલી જળવાય તેના કરતા સ્વાધ્યાયમાં ચિત્તની વધુ એકાગ્રતા સહેલાઈથી જળવાય છે. તેથી સ્વાધ્યાયમાં વિશેષ કર્મનિર્જરા થાય છે. વળી સ્વાધ્યાયથી નવું નવું જ્ઞાન મળે છે. તેથી સંસારની ભયંકરતાનું દર્શન થાય છે અને સંવેગનો ભાવ વધે છે. તેથી પણ કર્મનિર્જરા વધુ થાય છે.

મન ઘોડા જેવું છે. તે ઉન્માર્ગે જાય છે. સ્વાધ્યાય લગામ જેવો છે. સ્વાધ્યાયરૂપી લગામ વિના મનરૂપી ઘોડાને ઉન્માર્ગે જતો રોકવો શક્ય નથી. અન્ય યોગોમાં સમય પસાર કરવો મુશ્કેલ બને છે. જ્યારે સ્વાધ્યાયમાં નવા નવા પદાર્થોનું જ્ઞાન મળતું હોવાથી પૂર્વકોડ વર્ષનો કાળ પણ ક્યાં પસાર થઈ જાય છે તેની ખબર પડતી નથી. માટે આ જ ગ્રંથમાં આગળ બતાવવાના છે કે સાધુએ અહોરાત્રમાં પાંચ પહોરનો સ્વાધ્યાય કરવાનો છે.

પ્રભાત સમયે શરદઋતુના સરોવરના પાણી જેવું નિર્મળ અને

શાંત ચિત્ત હોય છે. તે વખતે ધર્મના જે મનોરથો કરવામાં આવે છે તે લગભગ અક્ષય થાય છે. ત્યારે જ્ઞાન સહેલાઈથી ચઢે છે અને સ્થિર થાય છે.

પ્રમાદના નુકસાનો અને અપ્રમાદના લાભો

ધર્મી આત્મા જાગતા સારા, અધર્મી આત્મા સૂતા સારા.

હે મનુષ્યો ! તમે હંમેશા જાગતા રહો. જાગતા માણસની બુદ્ધિ વધે છે. જે સૂવે છે તે ધન્ય નથી. જે જાગે છે તે હંમેશા ધન્ય છે. ઘણું સૂનારાના કાર્યો સિદ્ધાય છે. તેથી જાગતા માણસો પૂર્વના કર્મને ખપાવે છે.

સૂનારાનું શ્રુતજ્ઞાન સૂઈ જાય છે. પ્રમાદીનું શ્રુતજ્ઞાન શંકાવાળું અને સ્ખલનાવાળું બને છે. અપ્રમાદીનું શ્રુતજ્ઞાન ચિરપરિચિત એટલે કે દૃઢ અને શંકા વિનાનું થાય છે.

અજગરની જેમ આખો દિવસ સૂઈ રહેનાર કે પડી રહેનાર અમૃત જેવા શ્રુતજ્ઞાનનો નાશ કરે છે. શ્રુતજ્ઞાનનો નાશ થતા તે જડ બળદ જેવો બની જાય છે.

શ્રુતકેવળીઓ એટલે કે ચૌદપૂર્વીઓ કે જેઓ શ્રુતજ્ઞાનના બળથી કેવળજ્ઞાનની જેમ ત્રણ ભુવનને જાણે છે. તેઓ પણ નિદ્રા પ્રમાદના કારણે પતિત થઈ અનંત ભવ સુધી સંસારમાં રખડે છે.

પ્રભાતે સ્વાધ્યાય એવી રીતે કરવો કે જેથી ગિરોળી કાગડા વગેરે દુષ્ટ પ્રાણીઓ તથા ઘાંચી, કુંભાર વગેરે પાપ કરનારાઓ અવાજથી જાગી ન જાય. જો પ્રભાતે મોટા અવાજે સ્વાધ્યાય કરે તો તે અવાજથી જાગી ગયેલા જીવો જે વિરાધના કરે તેમાં તે સ્વાધ્યાય કરનાર નિમિત્ત બનવાથી તેને પણ દોષ લાગે. સવારે મોટેથી બોલવાથી ઊઠી ગયેલા ગૃહસ્થો દીવા વગેરેનો પ્રકાશ કરે, અગ્નિ પ્રગટાવે, કુકર્મ કરનારા કુકર્મ કરે, ચોર-માળી-વેશ્યા-યંત્ર ચલાવનારા વગેરે જાગી જાય અને પાપો

કરે. તેમાં નિમિત્તભૂત બનવાથી સાધુને દોષ લાગે. માટે સવારે મોટા અવાજે ન બોલવું.

રાત્રે મોટેથી અધ્યાપન કરાવતાં થયેલા અનિષ્ટ પર આચાર્યનું દંષ્ટાંત -

એક નગરમાં કોઈ ગીતાર્થ આચાર્ય ચોમાસામાં ઉપાશ્રયમાં પાછલી રાતે શિષ્યોને પૂર્વમાં રહેલ જીવ અધ્યયન ભજાવતા હતા. તેમાં ઔષધના પ્રયોગથી જીવોની ઉત્પત્તિનો અધિકાર ચાલતો હતો. આચાર્ય ધીમે ધીમે ભજાવતાં હતા. તેટલામાં એક શિષ્યે એકાએક મોટા અવાજે પૂછ્યું, ‘ભગવંત ! આગમમાં અમુક વૃક્ષના પાંદડાના યોગથી પાણીમાં તાત્કાલિક માછલા ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહ્યું છે, તો તે વૃક્ષનું લોકપ્રસિદ્ધ નામ શું છે ?’ ગુરુએ પણ અનાભોગથી એ વૃક્ષનું મોટા અવાજે નામ કહ્યું.

આ બન્નેનો વાર્તાલાપ પાડોશમાં રહેતાં એક માછીમારે સાંભળ્યો. સાંભળતાંની સાથે જ બીજા દિવસની વહેલી સવારે તે બજારમાંથી તે વૃક્ષના પાંદડા લઈ આવ્યો. તેણે તે વૃક્ષના પાંદડાનો ઉપયોગ કરી ઘણાં માછલા પેદા કર્યા અને માર્યા. તેણે ઘણા માછલાઓ વેચ્યા. કાળ પસાર થતાં થોડા દિવસમાં તે ખૂબ જ ધનાઢ્ય બની ગયો. તેણે પોતાની મિલકતથી ઝુંપડી છોડીને મોટો મહેલ બનાવ્યો. તે મહેલમાં તે જાતજાતના વિલાસો કરે છે અને ભોગોને ભોગવે છે.

થોડા વર્ષો બાદ તે જ આચાર્ય તે ગામમાં પધાર્યા. માછીમારે તેમને જોયા. આચાર્યને ઉપકારી માની તેણે અણસમજથી રત્નોથી અને સોનાથી ભરેલી પોટલી આચાર્યના ચરણે ધરી. તેણે આચાર્યને કહ્યું, ‘હે ભગવંત ! ધન વિનાનો એવો હું આપના વચનરૂપી પ્રસાદથી ધનવાન થયો છું. આપે જ મને ધનાઢ્ય બનાવ્યો છે. માટે મારી ઉપર મહેરબાની કરીને આ મારી પ્રસાદી સ્વીકારો જેથી મને આનંદ થાય.’ ત્યારે આચાર્યએ કહ્યું, ‘હે ભાગ્યશાળી ! અમારે ધનનું શું કામ છે ? અમે તો

સાધુ એટલે કે નિષ્પરિગ્રહી છીએ. અમે પરિગ્રહ રાખતા નથી. માટે આવા તુચ્છ અને સંસારમાં રખડાવનાર ધનનું અમને કામ નથી. પરંતુ અમારા વચનથી તને ધનની પ્રાપ્તિ શી રીતે થઈ ?’ ત્યારે માછીમારે બધી હકીકત કહી. પાપભીરુ એવા આચાર્ય વિચારમાં પડી ગયા, ‘હે સ્વામી અરિહંત પ્રભુ ! ભૂલી જવાથી અને પ્રમાદને લીધે થોડાક વચનના અસંવરથી મને કેટલું બધું પાપ લાગ્યું ? વળી આ માછીમારે બીજાને તે ઉપાય કહ્યો હશે તો તે પાપની પરંપરા ચાલશે.

ખરેખર જ્ઞાનીઓએ બરાબર કહ્યું છે કે, ‘ઝેર પીવું સારું, અગ્નિમાં ઝંપાપાત કરવો સારો પરંતુ પ્રમાદની સોબત કરવી નકામી છે.’

‘જયણા ધર્મની માતા છે. જયણા ધર્મનું પાલન કરનારી છે. જયણા ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારી છે. જયણા એકાંત સુખને આપનારી છે. માટે પ્રાણીઓએ જયણાનું જ પાલન કરવું જોઈએ અને પ્રમાદને છોડી દેવો જોઈએ.’

દશવૈકાલિકમાં પણ કહ્યું છે કે, ‘જયણાપૂર્વક ચાલવું, જયણાપૂર્વક ઊભા રહેવું, જયણાપૂર્વક બેસવું, જયણાપૂર્વક સૂવું, જયણાપૂર્વક ભોજન કરવું, જયણાપૂર્વક બોલવું. આમ કરવાથી પાપકર્મ બંધાતું નથી.’

હું પણ જયણા ચૂક્યો તો આટલું પાપ થયું. હવે ઉપાય કરીને માછીમારને પાપથી નિવારું. ઉપદેશથી સમજીને પાપથી એ પાછો નહીં ફરે. તેથી આ એકને મારી નાંખવાથી અનેક પ્રાણીઓના સંહારનું પાપ અટકશે. તેથી અલ્પ વ્યયથી વિશેષ લાભ થશે.

કહ્યું છે કે, ‘જિનશાસનમાં કોઈ પણ વસ્તુની સર્વથા અનુજ્ઞા કે સર્વથા નિષેધ નથી. જેમ લાભની આકાંક્ષાવાળો વાણીયો લાભ અને નુકસાનને વિચારીને અલ્પ નુકસાનવાળો અને વધુ લાભવાળો ધંધો કરે છે તેમ લાભ અને નુકસાનને વિચારીને અલ્પ નુકસાનવાળી અને વધુ લાભવાળી પ્રવૃત્તિ કરવી.’

આમ વિચારીને ઉત્સર્ગ - અપવાદને જાણતાં આચાર્યે માછીમારને પૂછ્યું કે, 'તેં આ ઔષધ કોઈને જણાવ્યું છે ?' તેણે કહ્યું, 'ના, શ્રેષ્ઠ નિધાનની જેમ મેં આ કોઈને જણાવ્યું નથી.'

આચાર્યે તેને કહ્યું, 'તેં બહુ સારું કર્યું, પણ આ ઔષધથી તને બહુ પાપ લાગ્યું અને લાભ થોડો જ થયો. તેથી તને બીજું ઔષધ બતાવું કે જેનાથી અક્ષય સુવર્ણ આપનાર સુવર્ણપુરુષ સિદ્ધ થાય. તેથી તું વધારે ધનવાન બનીશ. માછીમાર રાજીનો રેડ થઈ ગયો. તે બોલ્યો, 'સ્વામી ! તે ઔષધ કહો.' આચાર્ય બોલ્યા, 'બારણું બંધ કરીને ઓરડાની અંદર પાણીના કુંડમાં આ ઔષધ નાખવાથી સુવર્ણપુરુષ પ્રગટશે.'

તેણે તેમ કર્યું. પાણીના કુંડમાં ઔષધ નાખતાં તેમાંથી સંમૂર્ચિમ વાઘ પેદા થયો. તેણે માછીમારને ફાડી ખાધો. વાઘ સંમૂર્ચિમ હોવાથી અંતર્મુહૂર્તમાં તે પણ મરી ગયો. આમ આચાર્યે પાપની વૃદ્ધિ અટકાવી. તેઓ શિષ્ય સહિત આલોચના-પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને સદ્ગતિમાં ગયા.

આમ ભવ્ય જીવોએ રાતદિવસ ભાષાસમિતિનું પાલન કરવું. વિશેષ કરીને રાતે મોટા અવાજે ન બોલવું.

કાલગ્રહણ

સવારે કાલિકશ્રુત ભણવા માટે ઉચિત કાળે કાલગ્રહણ લે. કાલગ્રહણ એક વિશિષ્ટ ક્રિયા છે. તે બે સાધુઓ કરે છે. શ્રુત બે પ્રકારનું છે-

(i) કાલિકશ્રુત - કાલગ્રહણની ક્રિયા કર્યા પછી જ જે શ્રુત ભણી શકાય તે. દા.ત. ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર વગેરે.

(ii) ઉત્કાલિકશ્રુત - કાલગ્રહણની ક્રિયા કર્યા વિના જે શ્રુત ભણી શકાય તે. દા.ત. દશવૈકાલિકસૂત્ર વગેરે.

પૂર્વે કાલિકશ્રુતને ભણવા માટે કાલગ્રહણ લેવાતું હતું. વર્તમાન-કાળે કાલિકશ્રુતના યોગોદ્ધનમાં કાલગ્રહણ લેવાય છે.

પ્રતિક્રમણ

ત્યાર પછી પ્રતિક્રમણ કરે. પ્રતિક્રમણનો સમય એ છે કે પ્રતિક્રમણ પૂર્ણ થયે પડિલેહણ શરૂ કરવું અને પડિલેહણ પૂર્ણ થાય ત્યારે સૂર્યોદય થાય.

પ્રશ્ન - પ્રતિક્રમણ શા માટે કરવું ?

જવાબ - પંચાચારની વિશુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણ કરવું.

સાધુએ અને શ્રાવકે ગુરુની સાથે પ્રતિક્રમણ કરવું. ગુરુ ન હોય તો એકલા પણ સ્થાપનાચાર્યજી સામે પ્રતિક્રમણ કરવું.

પ્રતિક્રમણ નિર્યુક્તિમાં પ્રતિક્રમણ સાત પ્રકારનું કહ્યું છે -

- ૧) દૈવસિક પ્રતિક્રમણ
- ૨) રાત્રિક પ્રતિક્રમણ
- ૩) ઈત્વરકથિક પ્રતિક્રમણ
- ૪) યાવત્કથિક પ્રતિક્રમણ
- ૫) પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ
- ૬) ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ
- ૭) સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ

રાત્રે કોણે કેટલા પ્રહર સૂવાનું અને કેટલા પ્રહર જાગવાનું ?

આચાર્ય - પહેલા પ્રહરમાં જાગે.

બીજા પ્રહરમાં સૂઈ જાય.

ત્રીજા પ્રહરમાં જાગે.

ચોથા પ્રહરમાં સૂઈ જાય.

તેઓ પ્રતિક્રમણ સમયે જાગે.

રાત્રે કોણે કેટલા પ્રહર સૂવાનું અને કેટલા પ્રહર જાગવાનું ?

૯

વૃષભ - સમુદાયની વ્યવસ્થા કરનારા પીઠ સાધુ.

પહેલા પ્રહરમાં જાગે.

બીજા પ્રહરમાં જાગે.

ત્રીજા પ્રહરમાં સૂઈ જાય.

ચોથા પ્રહરમાં જાગે.

વૃષભોને એક જ પ્રહરની નિદ્રા લેવાનું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

સાધુ - પહેલા પ્રહરમાં જાગે.

બીજા પ્રહરમાં સૂઈ જાય.

ત્રીજા પ્રહરમાં સૂઈ જાય.

ચોથા પ્રહરમાં જાગે.

ગ્લાન સાધુઓ રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરમાં ન જાગે તો ચાલે.

આમ, પહેલા પ્રહરમાં બધા સાધુ જાગે.

બીજા પ્રહરમાં વૃષભ જાગે.

ત્રીજા પ્રહરમાં આચાર્ય જાગે.

ચોથા પ્રહરમાં વૃષભ અને સાધુ જાગે.

રાત્રે ઉપાશ્રયમાં બધા સૂઈ જાય તો ઉપધિ હણાઈ જાય. માટે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કોઈકને કોઈક તો રાત્રે જાગતું હોય.

આવશ્યક

પ્રતિક્રમણને આવશ્યક પણ કહેવાય છે, કેમકે શ્રાવકે અને સાધુએ અહોરાત્રમાં તે અવશ્ય કરવાનું હોય છે.

રાઈ પ્રતિક્રમણની વિધિ^૧ -

(૧) ઈરિયાવહિ.

૧. અહીં બતાવેલ વિધિમાં અને હાલ પ્રચલિત વિધિમાં થોડો ફરક છે.

- (૨) કુસુમિણ દુસુમિણ નો કાઉસસગ્ગ.
- (૩) ચૈત્યવંદન
- (૪) સાધુવંદન. દરેક સાધુને નમસ્કાર કરવો.
- (૫) બે ખમાસમણપૂર્વક સ્વાધ્યાય
- (૬) પછી ભગવાન, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને બધા સાધુને ખમાસમણા આપીને વંદન કરવા.
- (૭) પછી 'ખમાસમણ પૂર્વક 'ઈચ્છાં સંદિં ભગં રાઈપડિક્કમણે ઠાઉં ? ઈચ્છં' કહી ઓઘા પર હાથ સ્થાપી મસ્તક ભૂમિને અડાડીને 'સવ્વસ્સવિ રાઈઅં' કહેવું.
- (૮) નમુત્થુણં.
- (૯) ઊભા થઈને 'કરેમિ ભંતેં' વગેરે સૂત્રો બોલવા પૂર્વક ચારિત્રાચારના અતિયારની વિશુદ્ધિ માટે એક લોગસ્સનો કાઉસસગ્ગ, દર્શનાચારના અતિયારની વિશુદ્ધિ માટે એક લોગસ્સનો કાઉસસગ્ગ અને જ્ઞાનાચારના અતિયારની વિશુદ્ધિ માટે કાઉસસગ્ગ એમ ત્રણ કાઉસસગ્ગ કરવા. ત્રીજા કાઉસસગ્ગમાં રાત્રે લાગેલા અતિયારો વિચારવા. ત્યાર પછી 'સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં' કહેવું.
- (૧૦) મુહપત્તિ, બે વાંદણા
- (૧૧) 'ઈચ્છાં સંદિં ભગં રાઈઅં આલોઉં ? ઈચ્છં...'
- (૧૨) રાત્રીઅતિયારની 'સંથારાઉવટ્ટણકી....' વડે આલોચના.
- (૧૩) 'સવ્વસ્સવિ રાઈઅં...' ગુરુ-‘પડિક્કમહ.’ શિષ્ય - ‘ઈચ્છં, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.’
- (૧૪) બેસીને ડાબો પગ નીચે રાખી, જમણો પગ ઊભો રાખી પ્રતિ-

કમણસૂત્ર કહે. ‘તસ્સ ધમ્મસ્સ.’ કહી ઊભા થવું.

(૧૫) બે વાંદણા, અબ્બુઠ્ઠિઓ, બે વાંદણા.

(૧૬) ‘કરેમિ ભંતે.’ વગેરે બોલી જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર-
એ ત્રણેના અતિચારોની વિશુદ્ધિ માટે તપચિંતવણીનો કાઉસ્સગ્ગ
કરવો. ગુરુ કાઉસ્સગ્ગ પારે પછી કાઉસ્સગ્ગ પારવો. એમ વંદન
વગેરેમાં પણ સમજવું. જો ગુરુ કરતા પહેલા કાઉસ્સગ્ગ પારે તો
દોષ લાગે. કાઉસ્સગ્ગ પારીને પ્રગટ લોગસ્સ બોલે. પછી
મુહપત્તિ, વાંદણાં.

(૧૭) ગુરુ પાસે પચ્ચક્ખાણ લેવું.

(૧૮) ‘ઇચ્છામો અણુસઠ્ઠિં.’ કહી બેસીને ‘વિશાલલોચનદલ’ની ત્રણ
સ્તુતિ કહેવી. પહેલા ગુરુ કહે પછી બાકીના સાધુ કહે.

(૧૯) ચૈત્યવંદનના સ્તોત્રો કહી ચાર ખમાસમણા વડે આચાર્ય વગેરેને
વંદન કરે.

(૨૦) પછી એક-એક ખમાસમણ આપી ‘ઇચ્છાં સંદિં ભગં બહુવેલ
સંદિસાહુ ?’ ‘ઇચ્છં.’ ‘ઇચ્છાં સંદિં ભગં બહુવેલ કરશું ?’
‘ઇચ્છં’ - આ બે આદેશો માગે. આ બે આદેશ સાધુએ અને
પૌષધધારી શ્રાવકે માગવાના છે.

બહુવેલનો અર્થ

સાધુએ બધા કાર્યો ગુરુને પૂછીને કરવાના હોય છે. દિવસમાં
શ્વાસ લેવો, શ્વાસ મૂકવો, થૂંકવું, આંખના પલકારા વગેરે નાના કાર્યો
વારંવાર પૂછીને કરવા શક્ય નથી. તેથી બહુવેલના બે આદેશો વડે
અહોરાત્ર માટે તે નાના કાર્યો કરવાની એકસાથે અનુમતિ મંગાય છે.
મોટા કાર્યોની અનુમતિ આ આદેશો વડે મંગાતી નથી. મોટા કાર્યો
કરવાના હોય ત્યારે દરેક કાર્યની અનુમતિ માંગવી જોઈએ.

પ્રતિક્રમણ ન કરવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત

પ્રતિક્રમણ ન કરે તો ચતુર્ગુરુનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

અવિધિથી પ્રતિક્રમણ કરે તો માસલઘુનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. ‘અવિધિથી પ્રતિક્રમણ કરવા કરતા પ્રતિક્રમણ ન કરવું સારું’ આવું વચન ઇર્ષ્યાવાળુ છે. પ્રતિક્રમણ ન કરવાથી મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે, અવિધિથી પ્રતિક્રમણ કરવાથી નાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે.

તપચિંતવણીનો કાઉસસગ્ગ

તપચિંતવણીના કાઉસસગ્ગમાં આ પ્રમાણે વિચારવું -

‘શ્રી વર્ધમાનસ્વામીના તીર્થમાં ઉત્કૃષ્ટથી છ માસનો તપ કલ્પો છે હે આત્મન્ ! શું તું એ તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં એક દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં ૨-૩-૪-૫ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં ૬-૭-૮-૯-૧૦ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં ૧૬-૧૭-૧૮-૧૯-૨૦ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં ૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૫ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું છ માસમાં ૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. તો શું ૫ માસમાં ૧-૨-૩-૪-૫ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું.’

એમ ૫-૫ દિવસ ઘટાડતાં ૧ માસના તપ સુધી વિચારવું. પછી આ પ્રમાણે વિચારવું - ‘શું ૧ માસમાં ૧ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું ૧ માસમાં ૨ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું ૧ માસમાં ૩ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી

શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું ૧ માસમાં ૪ દિવસ ન્યૂન એટલો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું.’

એમ ૧-૧ દિવસ ઘટાડતાં ૧ માસમાં ૧૩ દિવસ ન્યૂન એટલા તપ સુધી વિચારવું. પછી આ પ્રમાણે વિચારવું - ‘શું ૩૪ ભક્તનો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું ૩૨ ભક્તનો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું ૩૦ ભક્તનો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું.’ એમ બે-બે ભક્ત ઘટાડતાં દશભક્ત સુધી વિચારવું. પછી આ પ્રમાણે વિચારવું - ‘શું અઢમનો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું છઠ્ઠનો તપ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું. શું ઉપવાસ કરી શકીશ ? નહીં કરી શકું.’ એમ આયંબિલ - નીવિ - એકાસણું - બીઆસણું - અવઢ - પુરિમઢ - સાઢપોરસી - પોરસી - નવકારસી સુધી વિચારવું.

જે તપ પૂર્વે કયો હોય પણ હાલ કરવાની ભાવના ન હોય ત્યાં અને ત્યાંથી આગળ ‘નહીં કરી શકું’ ની બદલે ‘શક્તિ છે, ભાવના નથી’ એમ વિચારવું. જે દિવસે જે તપ કરવાનો હોય ત્યાં ‘શક્તિ છે, ભાવના છે’ એમ વિચારવું. કાઉસ્સગ્ગ પારીને પ્રગટ લોગસ્સ બોલવો.

જે તપ કાઉસ્સગ્ગમાં ધાર્યો હોય તેનું પચ્ચક્ખાણ ગુરુદેવ પાસે લેવું.

ઉત્કૃષ્ટ તપ

ઋષભદેવ ભગવાનના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ ૧ વર્ષનો છે. બાવીસ ભગવાનના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ ૮ માસનો છે. વર્ધમાનસ્વામીના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ ૬ માસનો છે.

દશ પ્રકારના પચ્ચક્ખાણ

(પ્રતિક્રમણમાં ગુરુ પાસે પચ્ચક્ખાણ લેવાનું કહ્યું. તેથી હવે પચ્ચક્ખાણનું સ્વરૂપ બતાવે છે.)

પચ્ચક્ષ્માણ = પ્રત્યાખ્યાન. પ્રતિ = પ્રતિકૂળપણે, આ = મર્યાદા વડે, ખ્યાન = કહેવું. એટલે કે, અમુક રીતે નિષેધની પ્રતિજ્ઞા કરવી તે.

પચ્ચક્ષ્માણના બે પ્રકાર છે - (૧) મૂલગુણ પચ્ચક્ષ્માણ અને

(૨) ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષ્માણ.

આ બન્નેના બે-બે પ્રકાર છે - (૧) દેશવિરતિવિષયક અને

(૨) સર્વવિરતિવિષયક.

તેમાં દેશવિરતિવિષયક અને સર્વવિરતિવિષયક ઉત્તરગુણ-પચ્ચક્ષ્માણ દશ પ્રકારે છે -

(૧) અનાગત પચ્ચક્ષ્માણ - પછી કરવાનો તપ ગ્લાનની વૈયાવચ્ચ વગેરે કારણે પૂર્વે કરવો તે. દા.ત. પર્યુષણનો અઢમ વૈયાવચ્ચ વગેરેના કારણે પૂર્વે કરવો.

(૨) અતિકાંત પચ્ચક્ષ્માણ - પૂર્વે કરવાનો તપ ગુરુ-ગ્લાન-તપસ્વી વગેરેની વૈયાવચ્ચના કારણે પછી કરવો તે. દા.ત. પર્યુષણનો અઢમ વૈયાવચ્ચ વગેરેના કારણે પછી કરવો.

(૩) કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ - એક પચ્ચક્ષ્માણ પૂરું થાય અને બીજું પચ્ચક્ષ્માણ શરૂ થાય ત્યારે બન્નેના છેડા ભેગા થવાથી તેને કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ કહેવાય.

(૪) નિયંત્રિત પચ્ચક્ષ્માણ - મહિને મહિને અમુક દિવસે સ્વસ્થતા હોય કે માંદગી હોય અમુક તપ અવશ્ય કરવો જ તે. આ તપ ચૌદપૂર્વી, જિનકલ્પી અને પહેલા સંઘયણવાળાને હોય.

(૫) સાકાર પચ્ચક્ષ્માણ - આગાર સહિતનું પચ્ચક્ષ્માણ તે.

(૬) અનાકાર પચ્ચક્ષ્માણ - જંગલમાં કે દુકાળમાં ભોજન ન મળતાં જીવવાની આશા ન હોય ત્યારે આગાર વિનાનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવું તે.

- (૭) પરિમાણકૃત પચ્ચક્ષુખાણ - દત્તિ, કોળીયા, ભિક્ષા, ઘરો કે દ્રવ્યોનું પ્રમાણ જેમાં નક્કી કરેલું હોય તે.
- (૮) નિરવશેષ પચ્ચક્ષુખાણ - સર્વથા અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમના ત્યાગરૂપ અનશનનું પચ્ચક્ષુખાણ.
- (૯) સંકેત પચ્ચક્ષુખાણ - કેત = ચિહ્ન. ચિહ્ન સહિતનું પચ્ચક્ષુખાણ તે સંકેત પચ્ચક્ષુખાણ. તે આઠ પ્રકારે છે -
 - (i) અંગુષ્ઠસહિત - મુઢિમાં અંગુઠો વાળીને છૂટો ન કરે ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (ii) મુઢિસહિત - મુઢિ વાળીને છૂટી ન કરે ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (iii) ગ્રન્થિસહિત - દોરાની કે કપડા વગરેની ગાંઠ વાળીને છૂટી ન કરે ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (iv) ઘરસહિત - ઘરમાં પ્રવેશ ન કરે ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (v) સ્વેદસહિત - પરસેવાના બિંદુ સૂકાય નહીં ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (vi) ઉચ્છ્વાસસહિત - અમુક શ્વાસોચ્છ્વાસ ન થાય ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (vii) સ્તિબુકસહિત - માચી વગેરે વાસણ પરના બિંદુ સૂકાય નહીં ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.
 - (viii) દીપકસહિત - દીવો ઓલવાય નહીં ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણ.

સંકેત પચ્ચક્ષુખાણ લેવાની વિધિ - બે હાથ જોડી નીચે પ્રમાણે પચ્ચક્ષુખાણ લેવું - મુઢિસહિયં પચ્ચક્ષુખામિ અન્નત્યજાભોગેણં સહસાગારેણં મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરામિ (જે સંકેત પચ્ચક્ષુખાણ હોય તેનું નામ બોલવું).

સંકેત પચ્ચક્ષુખાણ પારવાની વિધિ - મુઢિ વાળીને નીચે પ્રમાણે બોલવું

- મુઢિસહિયં પચ્ચક્ષાણ કર્યું ચઉવિહાર, પચ્ચક્ષાણ ફાસિયં પાલિયં સોહિયં તિરિયં કિટ્ટિયં આરાહિયં જં ચ ન આરાહિયં તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડમ્. પછી ત્રણ નવકાર ગણવા (જે સંકેત પચ્ચક્ષાણ હોય તેનું નામ બોલવું. અંગુઠો, મુઢિ, ગાંઠ વગેરે છૂટા કરવા. મોઢામાં કંઈપણ નાંખતાં પહેલા આ રીતે પચ્ચક્ષાણ પારવું. વાપર્યા પછી ફરી સંકેત પચ્ચક્ષાણ લેવું.)

મુઢિસહિયં પચ્ચક્ષાણ કરવાથી ૧ મહિનામાં ૨૭ ચઉવિહાર ઉપવાસનો લાભ મળે છે.

(૧૦) અદ્ધા પચ્ચક્ષાણ - અદ્ધા = કાળ. કાળસંબંધી પચ્ચક્ષાણ તે અદ્ધા પચ્ચક્ષાણ. તેના દસ પ્રકાર છે -

- (i) નવકારસહિત - સૂર્યોદયથી એક મુહૂર્તનું અને સમય પૂરો થયે નવકાર ગણીને પારવાનું પચ્ચક્ષાણ તે. નવકાર ન ગણો તો સૂર્યાસ્ત સમયે પણ પચ્ચક્ષાણ પૂરું ન થાય. મુહૂર્ત પહેલા નવકાર ગણે તો પચ્ચક્ષાણ પૂરું ન થાય. મુહૂર્ત પૂર્ણ થયા પછી નવકાર ગણે તો જ પચ્ચક્ષાણ પૂરું થાય.
- (ii) પોરિસી - સૂર્યોદયથી ૧ પ્રહર સુધીનું પચ્ચક્ષાણ તે. (અથવા સૂર્યોદયથી દોઢ પ્રહર સુધીનું પચ્ચક્ષાણ તે સાઢપોરિસિ.)
- (iii) પુરિમાર્ધ - દિવસના પૂર્વભાગનું એટલે કે સૂર્યોદયથી બે પ્રહર સુધીનું પચ્ચક્ષાણ તે. (અથવા સૂર્યોદયથી ત્રણ પ્રહર સુધીનું પચ્ચક્ષાણ તે અપાર્ધ.)
- (iv) એકાશન - નિશ્ચલ બેઠકથી એકવાર ભોજન કરવું તે. ભોજન બાદ તિવિહાર કે ચઉવિહારનું પચ્ચક્ષાણ કરવું.
- (v) એકલઠાણું - એકાસણાની જેમ, પણ માત્ર જમણો હાથ ને મુખ સિવાય અન્ય કોઈપણ અંગને હલાવવા નહીં. ભોજન બાદ ચઉવિહારનું પચ્ચક્ષાણ કરવું.

(vi) આયંબિલ - એકાસણાની જેમ, પણ વિગઈ, ખટાશ, લીલોતરી વગેરેનો ત્યાગ કરવો.

(vii) અભક્તાર્થ - અભક્તાર્થ = ઉપવાસ. સૂર્યોદયથી બીજા દિવસના સૂર્યોદય સુધી ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો તે ચઉવિહાર ઉપવાસ, અથવા દિવસે ઉકાળેલા પાણીની છૂટ તે તિવિહાર ઉપવાસ.

સામાન્ય માણસ દિવસમાં બે વાર ભોજન કરે છે. ઉપવાસમાં બે વાર ભોજનનો ત્યાગ હોવાથી ઉપવાસને અભક્તાર્થ કહેવાય છે. ઉપવાસની આગળ-પાછળ એકાસણા કર્યા હોય તો ચાર વાર ભોજનનો ત્યાગ થવાથી ચતુર્થભક્ત કહેવાય છે. છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વગેરેમાં આગળ-પાછળ એકાસણા ન કર્યા હોય તો પણ છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વગેરેની સંજ્ઞા રૂઢ છે.

(viii) ચરિમ - તે બે પ્રકારે છે -

(a) દિવસચરિમ - દિવસના છેલ્લા ભાગનું પચ્ચક્ષાણ તે. તે સૂર્યાસ્ત પૂર્વે ૧ મુહૂર્ત પહેલા લઈ લેવું. રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરનારને આ પચ્ચક્ષાણ રાત્રિભોજનના ત્યાગની યાદ અપાવે છે. એકાસણા વગેરેનું પચ્ચક્ષાણ ૮ આગારવાળુ છે. દિવસ-ચરિમ પચ્ચક્ષાણ ૪ આગારવાળુ છે. માટે એકાસણા વગેરે કરનારે પણ આગારનો સંક્ષેપ કરવા આ પચ્ચક્ષાણ કરવું.

(b) ભવચરિમ - ભવના છેલ્લા વખતનું પચ્ચક્ષાણ તે.

(ix) અભિગ્રહ - અભિગ્રહ = નિયમ. તે ચાર પ્રકારે છે -

(a) દ્રવ્ય અભિગ્રહ - અમુક દ્રવ્યોથી વધુ ન વાપરવા તે.

(b) ક્ષેત્ર અભિગ્રહ - અમુક ઘરોથી વધારે ઘરોમાં વહોરવા ન જવું તે.

(c) કાળ અભિગ્રહ - અમુક કાળમાં જે મળે તે વાપરવું તે.

(d) ભાવ અભિગ્રહ - રડતું બાળક, ગુસ્સે થયેલ માણસ વગેરે વહોરાવે તો વહોરવું તે.

(x) વિગઈ - ચાર મહાવિગઈનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો. ૬ વિગઈ અને ૩૦ નીવિયાતામાંથી યથાશક્ય ત્યાગ કરવો.

દેશાવકાશિક - જેમાં ૧૨ વ્રતોના અને ઉપભોગ-પરિભોગનો સંક્ષેપ કરાય તે દેશાવકાશિક. જે એકવાર ભોગવાય તે ઉપભોગ. દા.ત. દ્રવ્ય, સચિત્ત, વિગઈ. જે વારંવાર ભોગવાય તે પરિભોગ. દા.ત. વસ્ત્ર, દાગીના, સ્ત્રી વગેરે.

આહારના ચાર પ્રકાર

(૧) અશન - જે જલ્દીથી ભૂખને શમાવે તે અશન. દા.ત. ચોખા વગેરે અનાજ, મગ વગેરે કઠોળ, સકતુ વગેરે, રાબ વગેરે, મોદક વગેરે મિઠાઈ, દૂધ વગેરે, સૂરણ વગેરે, ખાખરા વગેરે.

(૨) પાન - ઇન્દ્રિયો વગેરે પ્રાણોની ઉપર ઉપકાર કરે તે પાન. દા.ત. કાંજી, જવ વગેરેના ધોવણનું પાણી, દારૂ વગેરે, બધા પ્રકારના પાણી, કાકળીનું પાણી વગેરે.

(૩) ખાદિમ - મુખના આકાશમાં સમાય તે ખાદિમ. દા.ત. ધાણી વગેરે શેકેલા - ભુંજેલા અનાજ, ગોળ, તલપાપડી, ખજૂર, નાળિયેર, દ્રાક્ષ, શેરડી, આંબો, ફણસ વગેરે.

(૪) સ્વાદિમ - ભોજનના રસને સ્વાદ પમાડે તે સ્વાદિમ. દા.ત. દાંતણ, મુખવાસ, તુલસી, પિંડાર્જગ, મધ, પિપર, સુંઠ, મરચુ, જીરુ, હરડે, આમળા વગેરે.

અણાહારી વસ્તુઓ - લિંબડાની છાલ, રાખ, ખદિર, ત્રિકટુક વગેરે.

કયા પચ્ચક્ખાણમાં કેટલા અને કયા આગાર ?

ક્ર.	પચ્ચક્ખાણ	આગારની સંખ્યા	આગારના નામ
૧	નવકારસહિત	૨	અનાભોગ, સહસાકાર
૨,૩	પોરિસી- સાઢપોરિસી	૬	અનાભોગ, સહસાકાર, પ્રચ્છન્નકાલ, દિશામોહ, સાધુવચન, સર્વસમાધિપ્રત્યય
૪,૫	પુરિમઠ્ઠ, અવઠ્ઠ	૭	અનાભોગ, સહસાકાર, પ્રચ્છન્નકાલ, દિશામોહ, સાધુવચન, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય.
૬	એકાસણું, બીઆસણું	૮	અનાભોગ, સહસાકાર, સાગારિકાકાર, આકુંચનપ્રસારણ, ગુરુઅભ્યુત્થાન, પારિજાપનિકાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય.
૭	એકલઠાણું	૭	અનાભોગ, સહસાકાર, સાગારિકાકાર, ગુરુઅભ્યુત્થાન, પારિજાપનિકાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય.
૮	આયંબિલ	૮	અનાભોગ, સહસાકાર, લેપાલેપ, ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ, ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક, પારિજાપનિકાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય.
૯	ઉપવાસ	૫	અનાભોગ, સહસાકાર, પારિજાપનિકા- કાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય.
૧૦	પાણી	૬	લેપ, અલેપ, અચ્છ, બહુલ, સસિક્કથ, અસિક્કથ.
૧૧	દિવસચરિમ, અભિગ્રહ, સંકેત પચ્ચ૦	૪	અનાભોગ, સહસાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય.

ક્ર.	પચ્ચક્ષાણ	આગારની સંખ્યા	આગારના નામ
૧૨	ભવચરિમ	૨	અનાભોગ, સહસાકાર
૧૩	અપ્રાવરણ	૫	અનાભોગ, સહસાકાર, ચોલપટ્ટાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય
૧૪	વિગઈ, નીવિ (દ્રવવિગઈ- સંબંધી)	૮	અનાભોગ, સહસાકાર, લેપાલેપ, ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ, પ્રતીત્યપ્રક્ષિત, પારિજાપનિકાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય
૧૫	વિગઈ, નીવિ (પિંડવિગઈ- સંબંધી)	૯	અનાભોગ, સહસાકાર, લેપાલેપ, ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ, ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક પ્રતીત્યપ્રક્ષિત, પારિજાપનિકાકાર, મહત્તરાકાર, સર્વસમાધિપ્રત્યય

આગારોના અર્થો

- (૧) અનાભોગ - અત્યંત વિસ્મરણ થવાથી ભૂલથી પચ્ચક્ષાણના સમય પૂર્વે વાપરે તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય. યાદ આવ્યા પછી ન વાપરે. વાપરે તો પચ્ચક્ષાણનો ભંગ થાય. યાદ આવ્યા પછી પચ્ચક્ષાણના સમય સુધી રાહ જુવે. સમય થયા પછી જ બાકીનું વાપરે.
- (૨) સહસાકાર - પચ્ચક્ષાણના સમય પૂર્વે અચાનક મુખમાં કંઈ પડી જાય, જેમકે ગાય વગેરેને દોહતા દૂધનો છાંટો મુખમાં પડી જાય, ઘી વગેરેને તપાવતા તેનો છાંટો મુખમાં પડી જાય, છાશ વલોવતાં તેનો છાંટો મુખમાં પડી જાય, તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય.
- (૩) પ્રચ્છન્નકાલ - વાદળ, ધૂળ, પર્વત વગેરેથી ઢંકાયેલ હોવાથી સૂર્ય ન દેખાય ત્યારે પોરિસી પૂરી ન થઈ હોવા છતાં પૂરી થઈ છે એમ સમજીને વાપરે તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય. જાણ્યા પછી

તો પોરિસી પૂરી થાય ત્યાં સુધી એમ જ બેઠા રહેવું. પોરિસી પૂરી થયા પછી જ બાકીનું વાપરવું. જાણ્યા પછી પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે બાકીનું વાપરે તો પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય.

(૪) દિશામોહ - દિશાના ભ્રમથી પૂર્વને પશ્ચિમ સમજીને પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે વાપરે તો પણ પચ્ચક્ખાણનો ભંગ ન થાય. ભ્રમ દૂર થયા પછી તો પોરિસી પૂરી થાય ત્યાં સુધી એમ જ બેઠા રહેવું. પોરિસી પૂરી થયા પછી જ બાકીનું વાપરવું. ભ્રમ દૂર થયા પછી પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે બાકીનું વાપરે તો પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય.

(૫) સાધુવચન - સાધુભગવંતો પાદોન પોરિસીએ પાત્રાનું પડિલેહણ કરે. ત્યારે એક સાધુ ‘ઉઘાડા પોરિસી’ એમ બોલે. તે સાંભળીને કોઈ શ્રાવક વગેરે પોરિસી પૂરી થયાનો ભ્રમ થવાથી પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે વાપરે તો પણ પચ્ચક્ખાણનો ભંગ ન થાય. વાપરતા વાપરતા ખબર પડે કે બીજાના કહેવાથી ખબર પડે તો પોરિસી પૂરી થાય ત્યાં સુધી એમ જ બેઠા રહેવું. પોરિસી પૂરી થયા પછી જ બાકીનું વાપરવું. ખબર પડ્યા પછી પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે બાકીનું વાપરે તો પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય.

(૬) સર્વસમાધિપ્રત્યય - અચાનક તીવ્ર શૂળ વગેરેની પીડાથી આર્તધ્યાન થાય તો તેને શાંત કરવા બધી ઈન્દ્રિયોની સમાધિ માટે પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે પથ્ય ઔષધ વગેરે વાપરે તો પચ્ચક્ખાણનો ભંગ ન થાય. સમાધિ થયા પછી પોરિસી પૂરી થાય ત્યાં સુધી એમ જ બેઠા રહેવું. પોરિસી પૂરી થયા પછી જ બાકીનું વાપરવું. સમાધિ થયા પછી પોરિસી પૂરી થયા પૂર્વે બાકીનું વાપરે તો પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય.

(૭) મહત્તરાકાર - પચ્ચક્ખાણથી થતી નિર્જરાની અપેક્ષાએ વધુ નિર્જરા

કરાવનારું, બીજા કોઈથી ન થઈ શકે એવું, ગ્લાન-જિનાલય-સંઘ વગેરેનું કોઈ કાર્ય આવે ત્યારે તે કરવા માટે પુરિમઠ્ઠ વગેરે આવે તે પૂર્વે વાપરીને તે કાર્ય કરવા જાય તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય. નવકારશી, પોરિસી, સાઢપોરિસીનો કાળ અલ્પ હોવાથી તેમના પચ્ચક્ષાણમાં મહત્તરાકાર નથી.

(૮) સાગારિકાકાર - સાધુ એકાસણા વગેરેમાં વાપરતા હોય ત્યાં ગૃહસ્થ આવી જાય તો તેના જવાની રાહ જુવે. તે ન જાય તો સાધુ ઊભા થઈને અન્ય સ્થાને જઈને વાપરે તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય. ગૃહસ્થની સામે વાપરવામાં તો મોટો દોષ છે. કહ્યું છે કે, ‘ગૃહસ્થને દુર્ગંધા થાય તેમ આહાર, નિહાર અને પિંડગ્રહણ કરે તો તે છ કાયની દયાવાળો પણ સાધુ દુર્લભબોધિ થાય છે. ગૃહસ્થ એકાસણા વગેરેમાં વાપરતો હોય ત્યાં જેની નજરથી ભોજન પચે નહીં એવી વ્યક્તિ કે કેદી વગેરે ત્યાં આવી જાય તો ત્યાંથી ઊભા થઈને અન્ય સ્થાને જઈને વાપરે તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય.

(૯) આકુંચનપ્રસારણ - એકાસણા વગેરેમાં વાપરવા બેઠા હોય ત્યારે જંઘા (ઢીંચણની નીચેનો ભાગ) વગેરેને સંકોચવા-પ્રસારવાથી કંઈક આસન હલે તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય.

(૧૦) ગુરુઅભ્યુત્થાન - એકાસણા વગેરેમાં વાપરવા બેઠા હોય ત્યારે આચાર્ય કે મહેમાન સાધુ આવે તો તેમના વિનય માટે ઊભા થઈને પછી બેસીને વાપરે તો પણ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય.

(૧૧) પારિષ્ઠાપનિકાકાર - વિધિપૂર્વક વહોરેલ અને વિધિપૂર્વક વાપરેલ આહાર વધે અને પરઠવવો પડે તેમ હોય તો ગુરુની આજ્ઞાથી એકાસણા વગેરેના પચ્ચક્ષાણવાળો વાપરીને ઊઠ્યા પછી પણ તે આહાર વાપરે તો તેના પચ્ચક્ષાણનો ભંગ ન થાય, કેમકે

પરઠવવામાં વધુ દોષ છે. તે વધેલો આહાર એકવારમાં જ વાપરે, વારંવાર નહીં. આ આગાર સાધુને જ હોય છે. શ્રાવક તો પચ્ચક્ખાણના સૂત્રને અખંડ રાખવા આ આગારનું ઉચ્ચારણ કરે. વધેલા આહાર સાથે પાણી પણ વધ્યું હોય તો ચઉવિહાર ઉપવાસના પચ્ચક્ખાણ વાળાને વાપરવા અપાય. જો પાણી ન વધ્યું હોય તો તેને વાપરવા ન અપાય, કેમકે તેને પાણીનો પણ ત્યાગ હોવાથી પાણી વિના તે મુખ શુદ્ધ કરી ન શકે.

(૧૨) લેપાલેપ - જે વિગઈનું પચ્ચક્ખાણ કર્યું હોય તેનાથી વાસણ લેપાયેલું હોય. તેને હાથ વગેરેથી લુછવા છતાં વિગઈનો થોડો અંશ તેમાં રહી જાય. તેવા વાસણથી વહોરાવે તો પણ પચ્ચક્ખાણનો ભંગ ન થાય.

(૧૩) ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ - જે વિગઈનું પચ્ચક્ખાણ કર્યું હોય તેનાથી ગૃહસ્થના હાથ ખરડાયેલા હોય અને તેવા હાથથી કલ્પ્ય વસ્તુ વહોરાવે તો પણ પચ્ચક્ખાણનો ભંગ ન થાય. ગૃહસ્થે પોતાની માટે દૂધ કે દહીં સાથે ભાત ભેગા કર્યા હોય. તેમાં ભાતની ઉપર ૪ અંગુલ સુધી રહેલ દૂધ-દહીં વિગઈ નથી, તેની ઉપરના વિગઈરૂપ છે. ગૃહસ્થે પોતાની માટે ઢીલા ગોળ, તેલ કે ઘી સાથે ભાત ભેગા કર્યા હોય. તેમાં ભાતની ઉપર ૧ અંગુલ સુધી રહેલ ઢીલા ગોળ વગેરે વિગઈ નથી, તેની ઉપરના વિગઈરૂપ છે. ગૃહસ્થે પોતાની માટે કઠણ ગોળને ચૂરમામાં ભેગો કર્યો હોય. તેમાં લીલા આમળા જેટલા ગોળના કણીયા રહી જાય તો તે વિગઈ નથી, તેનાથી મોટા કણીયા વિગઈરૂપ છે. ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ આગારથી આ ત્રણે પ્રકારના દ્રવ્યો સાધુને વિગઈના પચ્ચક્ખાણમાં કલ્પે.

(૧૪) ઉત્તિપ્તવિવેક - વહોરવાની વસ્તુ ઉપર ઉપાડી શકાય એવી કોઈ વિગઈ પડી હોય, તે વિગઈનો ત્યાગ હોય અને ગૃહસ્થ તે વિગઈને ઉપાડીને નીચે રહેલ વસ્તુ વહોરાવે તો તેમાં તે વિગઈના

અલ્પ અંશો હોવા છતાં પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.

- (૧૫) પ્રતીત્યમ્નક્ષિત - આંગળીથી ઘી-તેલ લઈને ચોપડીને બનાવેલ ખાખરા વગેરે નીવિના પચ્ચક્ષ્માણવાળાને આ આગારથી ચાલે. ધાર રેડીને ચોપડીને બનાવેલ ખાખરા વગેરે નીવિમાં ન કલ્પે.
- (૧૬) ચોલપટ્ટાકાર - જિતેન્દ્રિય મહામુનિઓ વસ્ત્ર ન પહેરવાના પણ પચ્ચક્ષ્માણ કરે છે. તેવા મુનિ વસ્ત્રરહિત બેઠા હોય અને ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થ આવી જાય તો મુનિ ચોલપટ્ટો પહેરી લે તો પણ પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.
- (૧૭) લેપ - વાસણ વગેરેને ચીકણું કરનારા ખજુરનું પાણી વગેરે લેપવાળા પાણીને ઉપવાસ વગેરેમાં વાપરવાથી પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.
- (૧૮) અલેપ - કાંજી વગેરે લેપ વિનાના પાણીને ઉપવાસ વગેરેમાં વાપરવાથી પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.
- (૧૯) અચ્છ - ત્રણ ઉકાળાવાળા નિર્મળ પાણીને ઉપવાસ વગેરેમાં વાપરવાથી પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.
- (૨૦) બહુલ - ચોખા વગેરેના ધોવણના ડહોળા પાણીને ઉપવાસ વગેરેમાં વાપરવાથી પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.
- (૨૧) સસિક્થ - દાણાવાળા ઓસામણ વગેરેના પાણીને ઉપવાસ વગેરેમાં વાપરવાથી પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.
- (૨૨) અસિક્થ - દાણા વિનાના ઓસામણ વગેરેના પાણીને ઉપવાસ વગેરેમાં વાપરવાથી પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ ન થાય.

વિગઈ

મનમાં વિકાર પેદા કરે અને આત્માને વિગતિ (દુર્ગતિ)માં લઈ જાય તે વિગઈ.

વિગઈ ૬ પ્રકારની છે, મહાવિગઈ ૪ પ્રકારની છે.

૬ પ્રકારની વિગઈ -

- (૧) દૂધ - તે પાંચ પ્રકારનું છે - ગાયનું, ભેંસનું, બકરીનું, ઉંટડીનું અને ઘેટીનું.
- (૨) દહીં - તે ચાર પ્રકારનું છે - ગાયનું, ભેંસનું, બકરીનું અને ઘેટીનું.
- (૩) ઘી - તે ચાર પ્રકારનું છે - ગાયનું, ભેંસનું, બકરીનું અને ઘેટીનું.
- (૪) તેલ - તે ચાર પ્રકારનું છે - તલનું, અળસીનું, કુસુંભીના બીજનું અને સરસવનું.
- (૫) ગોળ - તે બે પ્રકારનો છે - દ્રવગોળ(પ્રવાહી ગોળ) અને પિંડગોળ (કઠણ ગોળ)
- (૬) પક્વાન્ન (કઠાહ વિગઈ) - તે બે પ્રકારનું છે - ઘીમાં તળેલું અને તેલમાં તળેલું.
છ વિગઈઓનો યથાશક્તિ ત્યાગ કરવો.

૪ પ્રકારની મહાવિગઈ -

- (૧) મદિરા - તે બે પ્રકારની છે - કાજની (વનસ્પતિની) અને પિષ્ટની (લોટની)
- (૨) મધ - તે ત્રણ પ્રકારનું છે - મધમાખીનું, ભમરીનું અને કુંતિનું.
- (૩) માંસ - તે ત્રણ પ્રકારનું છે - જલચરનું, સ્થલચરનું અને ખેચરનું, અથવા ચામડુ, લોહિ અને માંસ.
- (૪) માખણ - તે ચાર પ્રકારનું છે - ગાયનું, ભેંસનું, બકરીનું અને ઘેટીનું.

ચાર મહાવિગઈઓ અભક્ષ્ય છે, કેમકે તેમાં તે રંગના અસંખ્ય જંતુઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. માટે તેમનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો.

નીવિયાતા

જેમાંથી વિકાર કરવાપણું નીકળી ગયું છે તે નીવિયાતા. ૬ વિગઈના દરેકના ૫-૫ નીવિયાતા છે. તેથી કુલ ૩૦ નીવિયાતા છે. તે આ પ્રમાણે -

દૂધના ૫ નીવિયાતા -

- (૧) પયઃશાટી - દ્રાક્ષ વગેરે સાથે રાંધેલ દૂધ.
- (૨) ખીર - ઘણા ચોખા નાખી ઉકાળેલ દૂધ.
- (૩) પેયા - દૂધની રાબ.
- (૪) અવલેહિકા - ચોખાનો લોટ નાંખીને ઉકાળેલ દૂધ.
- (૫) દુગ્ધાટી - કાંજી વગેરે ખાટા પદાર્થો સહિત રાંધેલ દૂધ.

દહીના ૫ નીવિયાતા -

- (૧) કરંબ - દહીંમા ભાત મેળવ્યો હોય તે ભાતવાળું દહીં.
- (૨) શિખરિણી - ખાંડ નાંખી વસ્ત્રથી છાણેલું દહીં (શિખંડ).
- (૩) સલવણ દહીં - મીઠું નાંખી મથેલુ દહીં.
- (૪) ઘોલ - વસ્ત્રથી ગાળેલુ દહીં.
- (૫) ઘોલવડા - ઘોલમાં નાંખેલા વડા. કાચા દહીંના ઘોલમાં નાખેલા વડા અભક્ષ્ય છે.

ઘીના ૫ નીવિયાતા -

- (૧) પક્વ ઘૃત- - ઔષધિ નાંખીને ઉકાળેલુ ઘી.
- (૨) કિટ્ટિ - ઉકાળેલા ઘીની ઉપર તરી આવતો મેલ.
- (૩) પક્વૌષધિતરિત - ઔષધિ નાંખીને ઉકાળેલા ઘીની તર.
- (૪) નિર્ભજન - તળ્યા બાદ વધેલુ, બળેલુ ઘી.

- (૫) વિસ્પંદન - દહીંની તર અને લોટ એ બે મેળવીને બનાવેલ કુલેર.
અથવા અડધા બળેલા ધીમાં ચોખા નાંખીને ઉકાળેલા ધીની ઉપરની તર.

તેલના ૫ નીવિયાતા -

- (૧) તિલમલી - ઉકાળેલા તેલની ઉપર તરી આવતો મેલ.
(૨) તિલકુટ્ટી - ગોળને ઉકાળીને તેમાં તલ નાંખીને બનાવેલી તલસાંકળી.
(૩) પફ્ફતેલ - ઔષધિ નાંખીને ઉકાળેલું તેલ.
(૪) પફ્ફૌષધિતરિત - ઔષધિ નાંખીને ઉકાળેલા તેલની તર.
(૫) નિર્ભજન - તળ્યા બાદ વધેલું, બળેલું તેલ.

ગોળના ૫ નીવિયાતા -

- (૧) અર્ધફ્ફવથિતર્ધશ્ચુરસ - અડધો ઉકાળેલો શેરડીનો રસ.
(૨) ગોળપાણી - પુડલા વગેરે સાથે વપરાતું ગોળનું પાણી.
(૩) સાકર - કાંકરા જેવી હોય છે તે.
(૪) ખાંડ - ઝીણી હોય છે તે.
(૫) પાકો ગોળ - ગોળની ચાસણી.

પફ્ફવાન્ન (કડાહવિગઈ)ના ૫ નીવિયાતા -

- (૧) દ્વિતીય પુડલો - તવીમાં સંપૂર્ણ સમાય તેવો એક પુડલો કર્યા પછી નવું ઘી કે તેલ ઉમેર્યા વિના જેટલા પુડલા થાય તે નીવિયાતા છે.
(૨) તત્સ્નેહ ચતુર્થાદિ ઘાણ - કડાઈમાં સંપૂર્ણ સમાય એવા પૂરી વગેરેના ૩ ઘાણ કર્યા પછી નવું ઘી કે તેલ ઉમેર્યા વિના જેટલા ઘાણ નીકળે તે બધા નીવિયાતા છે.
(૩) ગોળધાણી - ગોળનો પાયો કરીને તેમાં ઘાણી મેળવીને બનાવેલા લાડુ નીવિયાતા છે.

- (૪) જલલાપસી - પક્ષ્વાન્નને તળીને કાઢ્યા બાદ વધેલુ ઘી પણ કાઢી લઈને તવીમાં રહેલી ચીકાશમાં ઘઉંનો જાડો કાંકરીયાળો લોટ શેકીને ગોળનું પાણી રેડીને બનાવેલો દાણાદાર શીરો કે કંસાર નીવિયાતા છે. કોરી કઢાઈમાં બનાવેલા શીરો અને કંસાર પણ નીવિયાતા છે.
- (૫) પોતકૃત પુડલો - તવીમાંથી બળેલુ ઘી કાઢી લીધા બાદ ખરડાયેલી તવીમાં ઘી કે તેલનું પોતું દઈને બનાવેલા ગળ્યા કે ખાટા પુડલા નીવિયાતા છે. કોરી તવીમાં બનાવેલા ગળ્યા કે ખાટા પુડલા પણ નીવિયાતા છે.

પચ્ચક્ષ્માણની ૬ પ્રકારની શુદ્ધિ (પહેલી રીતે)

- (૧) શ્રદ્ધાનશુદ્ધિ - ભગવાને જે પચ્ચક્ષ્માણ જે રીતે જે કાળે જ્યાં કરવાનું કહ્યું હોય તેની બરાબર શ્રદ્ધા કરવી તે શ્રદ્ધાનશુદ્ધિ.
- (૨) જ્ઞાનશુદ્ધિ - મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણના જે પચ્ચક્ષ્માણ જે કલ્પમાં કરવા યોગ્ય હોય તે બરાબર જાણવા તે જ્ઞાનશુદ્ધિ.
- (૩) વિનયશુદ્ધિ - વિધિપૂર્વક ગુરુવંદન કરીને પચ્ચક્ષ્માણ લેવું તે વિનયશુદ્ધિ.
- (૪) અનુભાષણશુદ્ધિ - પચ્ચક્ષ્માણ લેતી વખતે ગુરુના વચનની પાછળ પોતે પણ મનમાં પચ્ચક્ષ્માણનો અક્ષર-પદ-વ્યંજનથી શુદ્ધ પાઠ બોલવો તે અનુભાષણશુદ્ધિ.
- (૫) અનુપાલનાશુદ્ધિ - જે પચ્ચક્ષ્માણ લીધું હોય તેને જંગલમાં, દુકાળ, રોગ વગેરે વિપરીત સંયોગોમાં પણ બરાબર પાળવું તે અનુપાલનાશુદ્ધિ.
- (૬) ભાવશુદ્ધિ - રાગ-દ્વેષ વિના વિશુદ્ધ ભાવથી કર્મનિર્જરા માટે પચ્ચક્ષ્માણ કરવું તે ભાવશુદ્ધિ.

પચ્ચક્ષાણની ૬ પ્રકારની શુદ્ધિ (બીજી રીતે)

- (૧) સ્પૃષ્ટ - ગુરુવંદન કરીને સૂર્યોદય પૂર્વે પચ્ચક્ષાણ લેવું તે.
- (૨) પાલિત - કરેલા પચ્ચક્ષાણને ઉપયોગપૂર્વક વારંવાર યાદ કરવું તે.
- (૩) શોષિત - ગુરુને વપરાવીને કે વહોરાવીને પછી શેષ ભોજન વાપરવું તે.
- (૪) તીરિત - પચ્ચક્ષાણનો સમય પૂરો થયા પછી પણ થોડા સમય પછી પચ્ચક્ષાણ પારવું તે.
- (૫) કીર્તિત - વાપરતી વખતે કરેલા પચ્ચક્ષાણને યાદ કરવું તે.
- (૬) આરાધિત - ઉપર કહેલ પાંચ પ્રકારોથી આરાધેલ હોય તે, અથવા પચ્ચક્ષાણની બધી વિધિપૂર્વક આરાધેલ હોય છે.

પચ્ચક્ષાણના સૂત્રો

- (૧) નવકારસહિત - ઉગ્ગએ સૂરે નમુક્કારસહિયં પચ્ચક્ષાઈ ચઉવ્વિહંપિ આહારં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં અન્નત્થડણાભોગેણં સહસાગારેણં વોસિરઈ.
- (૨) પોરિસી, સાઢપોરિસી - પોરસિઅં (સાઢપોરસિઅં) પચ્ચક્ષાઈ ઉગ્ગએ સૂરે દુવિહં તિવિહં ચઉવિહં વા આહારં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં અન્નત્થડણાભોગેણં સહસાગારેણં પચ્છન્નકાલેણં દિસામોહેણં સાહુવયણેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઈ.
- (૩) પુરિમઠ્ઠ, અવઠ્ઠ - સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમઠ્ઠં (અવઠ્ઠં) પચ્ચક્ષાઈ દુવિહં તિવિહં ચઉવ્વિહંપિ આહારં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં અન્નત્થણાભોગેણં સહસાગારેણં પચ્છં દિસાં સાહું મહત્તરાગારેણં સવ્વં વોસિરઈ.
- (૪) એકાસણું - એગાસણં પચ્ચક્ષાઈ દુવિહં તિવિહં ચઉવિહંપિ

આહારં અસણં. ૪ અન્નં. સહં. સાગારિઆગારેણં આઉંટણ-
પસારેણં ગુરુઅબ્બુદ્ધાણેણં પારિક્કાવણિયાગારેણં મહં. સવ્વં.
વોસિરઈ.

- (પ) એકલઠાણું - એગઠાણં પચ્ચક્ષાઈ ચઉં. આહારં અસણં. ૪ અન્નં.
સહં. સાગાં. ગુરું. પારિક્કા મહં. સવ્વં. વોસિરઈ.
- (૬) આયંબિલ - આયંબિલં પચ્ચક્ષાઈ અન્નં. સહં. લેવાલેવેણં
ગિહત્થસંસકેણં ઉક્ખિત્તવિવેગેણં પારિં. મહં. સવ્વં. વોસિરઈ.
- (૭) ઉપવાસ - સૂરે ઉગ્ગએ અભત્તકં પચ્ચક્ષાઈ તિવિહં ચઉવિહંપિ
આહારં અસણં. ૪ અન્નં. સહં. પારિં. મહં. સવ્વં. વોસિરઈ.
- (૮) ચરિમ - દિવસચરિમં ભવચરિમં વા પચ્ચક્ષાઈ દુવિહં તિવિહં
ચઉવિહંપિ આહારં અસણં. ૪ અન્નં. સહં. મહં. સવ્વં. વોસિરઈ.
- (૯) અભિગ્રહ - અંગુલ્લસહિયં પચ્ચક્ષાઈ ચઉવિહંપિ આહારં અસણં.
૪ અન્નં. સહં. મહં. સવ્વં. વોસિરઈ.
- (૧૦) નીવિ - નિવ્વિગઈઓ પચ્ચક્ષાઈ અન્નં. સહં. લેવાં. ગિહં.
ઉક્ખિત્તં. પુરુચ્ચં. પારિં. મહં. સવ્વં. વોસિરઈ.
- (૧૧) પાણી - પાણસ્સ લેવેણ વા અલેવેણ વા અચ્છેણ વા બહુલેણ વા
સસિત્થેણ વા અસિત્થેણ વા વોસિરઈ.

પચ્ચક્ષાણના ૧૪૭ ભાંગા

યોગ	૩	૩	૩	૨	૨	૨	૧	૧	૧	કુલ
કરણ	૩	૨	૧	૩	૨	૧	૩	૨	૧	
ભાંગા	૧	૩	૩	૩	૯	૯	૩	૯	૯	૪૯

- ૧) મન-વચન-કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૨) મન-વચન-કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.

- ૩) મન-વચન-કાયાથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૪) મન-વચન-કાયાથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૫) મન-વચન-કાયાથી કરે નહીં.
- ૬) મન-વચન-કાયાથી કરાવે નહીં.
- ૭) મન-વચન-કાયાથી અનુમોદે નહીં.
- ૮) મન-વચનથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૯) મન-કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૦) વચન-કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૧) મન-વચનથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.
- ૧૨) મન-કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.
- ૧૩) વચન-કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.
- ૧૪) મન-વચનથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૫) મન-કાયાથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૬) વચન-કાયાથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૭) મન-વચનથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૮) મન-કાયાથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૧૯) વચન-કાયાથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૨૦) મન-વચનથી કરે નહીં.
- ૨૧) મન-કાયાથી કરે નહીં.
- ૨૨) વચન-કાયાથી કરે નહીં.
- ૨૩) મન-વચનથી કરાવે નહીં.
- ૨૪) મન-કાયાથી કરાવે નહીં.

- ૨૫) વચન-કાયાથી કરાવે નહીં.
- ૨૬) મન-વચનથી અનુમોદે નહીં.
- ૨૭) મન-કાયાથી અનુમોદે નહીં.
- ૨૮) વચન-કાયાથી અનુમોદે નહીં.
- ૨૯) મનથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૦) વચનથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૧) કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૨) મનથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.
- ૩૩) વચનથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.
- ૩૪) કાયાથી કરે નહીં, કરાવે નહીં.
- ૩૫) મનથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૬) વચનથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૭) કાયાથી કરે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૮) મનથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૩૯) વચનથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૪૦) કાયાથી કરાવે નહીં, અનુમોદે નહીં.
- ૪૧) મનથી કરે નહીં.
- ૪૨) વચનથી કરે નહીં.
- ૪૩) કાયાથી કરે નહીં.
- ૪૪) મનથી કરાવે નહીં.
- ૪૫) વચનથી કરાવે નહીં.
- ૪૬) કાયાથી કરાવે નહીં.

૪૭) મનથી અનુમોદે નહીં.

૪૮) વચનથી અનુમોદે નહીં.

૪૯) કાયાથી અનુમોદે નહીં.

૪૯ ભાંગા $\times$ ૩ કાળ = ૧૪૭ ભાંગા

૩ કાળ = ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ, ભવિષ્યકાળ.

પચ્ચક્ષ્પાણના આઘાતરો

નવકારસહિતના પચ્ચક્ષ્પાણનો પહેલો અક્ષર ઉ છે.

પોરિસીના પચ્ચક્ષ્પાણનો પહેલો અક્ષર પો છે.

સાઢપોરિસીના પચ્ચક્ષ્પાણનો પહેલો અક્ષર સા છે.

પુરિમઢના પચ્ચક્ષ્પાણનો પહેલો અક્ષર સૂ છે.

અવઢના પચ્ચક્ષ્પાણનો પહેલો અક્ષર સૂ છે.

ઉપવાસના પચ્ચક્ષ્પાણનો પહેલો અક્ષર સૂ છે.

પચ્ચક્ષ્પાણનું ફળ

પચ્ચક્ષ્પાણ કરવાથી આશ્રવના દ્વારો બંધ થઈ જાય છે.

આશ્રવનો વિચ્છેદ થવાથી તૃષ્ણાનો વિચ્છેદ થાય છે.

તૃષ્ણાના વિચ્છેદથી અતુલ ઉપશમ થાય છે.

અતુલ ઉપશમથી પચ્ચક્ષ્પાણ શુદ્ધ થાય છે.

પચ્ચક્ષ્પાણનું પ્રધાન ફળ

ભગવાને કહેલા પચ્ચક્ષ્પાણને ભાવથી સેવીને અનંત જીવો પીડા રહિત એવા શાશ્વત સુખને પામ્યા.

પચ્ચક્ષ્પાણ કરનાર કેવો હોય ?

૧) કૃતિકર્મ (વંદન) વગેરે વિધિને જાણતો હોય.

૨) ઉપયોગવાળો હોય.

- ૩) અશઠ (સરળ) ભાવવાળો હોય.
- ૪) સંવિગ્ન (મોક્ષાભિલાષી) હોય.
- ૫) સ્થિર પ્રતિજ્ઞાવાળો (લીધેલી પ્રતિજ્ઞાને બરાબર પાળનારો) હોય.

પચ્ચક્ષ્માણ કરનાર અને પચ્ચક્ષ્માણ કરાવનારના ચાર ભાંગા

- ૧) પચ્ચક્ષ્માણનો જાણકાર પચ્ચક્ષ્માણના જાણકાર પાસે પચ્ચક્ષ્માણ કરે. આ ભાંગો શુદ્ધ છે.
- ૨) પચ્ચક્ષ્માણને નહીં જાણનારો પચ્ચક્ષ્માણના જાણકાર પાસે પચ્ચક્ષ્માણ કરે. આ ભાંગો શુદ્ધ છે.
- ૩) પચ્ચક્ષ્માણનો જાણકાર પચ્ચક્ષ્માણને નહીં જાણનારા પાસે પચ્ચક્ષ્માણ કરે. આ ભાંગો શુદ્ધ છે.
- ૪) પચ્ચક્ષ્માણને નહીં જાણનારો પચ્ચક્ષ્માણને નહીં જાણનારા પાસે પચ્ચક્ષ્માણ કરે. આ ભાંગો અશુદ્ધ છે.

પચ્ચક્ષ્માણ કરવાથી થતો કર્મક્ષય

પોરિસી, ઉપવાસ, છઠ્ઠ વગેરે તપ કરીને મુનિઓ જે કર્મને ખપાવે છે તે નરકના જીવો કરોડો ભવોમાં પણ ખપાવી શકતા નથી.

તપ કેવો કરવો ?

તપ તેવો કરવો કે જેથી

- ૧) મનમાં દુધ્ધાન ન થાય,
- ૨) ઈન્દ્રિયોની ક્ષમતા ઘટે નહીં અને
- ૩) પ્રતિક્રમણ વગેરે યોગોની હાનિ ન થાય.

સંકેતપચ્ચક્ષ્માણનું ફળ

સંકેત પચ્ચક્ષ્માણ અલ્પકષ્ટસાધ્ય છે. તેમાં કાળનો નિયમ નથી. છતાં તે ઘણા ફળને આપે છે, કેમકે તેમાં ઉપયોગ રાખવાનો છે અને

જિનશાસનમાં ઉપયોગની પ્રધાનતા છે. ઉપયોગ એ જ ધર્મ છે. ગ્રન્થિસહિત પચ્ચક્ખાણ કરનાર સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોને ગાંઠમાં બાંધે છે. માંસ ખાનારો દારૂડિયો ગ્રન્થિસહિત પચ્ચક્ખાણના પ્રભાવથી દેવ થયો. શાસ્ત્રકારો એનું (સંકેતપચ્ચક્ખાણનું) પુણ્ય અનશનની સમાન કહે છે.

પડિલેહણનો ક્રમ અને વિધિ

સવારનું પ્રતિક્રમણ પૂર્ણ થયા પછી પડિલેહણ કરવું.

પડિલેહણ ત્રણ પ્રકારે છે -

- (૧) સવારે સૂર્યોદય પહેલા દશ વસ્તુનું પડિલેહણ કરવું. તે આ પ્રમાણે-
 - (i) ખમાસમણ આપી પહેલા મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરવું.
 - (ii) પછી રજોહરણનું પડિલેહણ કરવું.
 - (iii) પછી રજોહરણની બે નિષઘા (ઓઘારિયું - નિશીથીયું)નું પડિલેહણ કરવું. (ઓઘો છોડી બે દોરી, ઓઘારિયું, નિશીથીયું, દાંડી, પાટો દશીનું પડિલેહણ કરી ઓઘો બાંધવાનો.) પછી આસન અને કંદોરાનું પડિલેહણ કરવું.
 - (iv) પછી ચોલપટ્ટાનું પડિલેહણ કરવું. (આ પાંચ વાનાનું પડિલેહણ કર્યા પછી ઇરિયાવહી કરી પડિલેહણ પડિલેહાવોજીનો આદેશ માંગી સ્થાપનાજી તથા વડિલોનું પડિલેહણ કરી બાકીના આદેશ માંગીને બાકીની ઉપધિનું પડિલેહણ કરવું. તે આ પ્રમાણે -)
 - (v) પહેલા પહેરવાના કપડાનું પડિલેહણ કરવું.
 - (vi) પછી કામળીનું પડિલેહણ કરવું.
 - (vii) પછી કામળીના કપડાનું પડિલેહણ કરવું.
 - (viii) પછી સંથારાનું પડિલેહણ કરવું.

(ix) પછી ઉત્તપટ્ટાનું પડિલેહણ કરવું.

આ દશ વસ્તુઓનું પડિલેહણ સૂર્યોદય પૂર્વે કરવું. સૂર્યોદય વખતે દાંડાનું પડિલેહણ કરવું. પછી કાજો લઈ સજ્જાય કરવી.

સવારે પાત્રાનું પડિલેહણ ઉપધિ સાથે કરવાનું હોતું નથી.

સવાર-સાંજનું પડિલેહણ ઉભડકપગે બેસીને કરવું.

(૨) પહેલો પ્રહર પોણો પૂરો થાય ત્યારે પાત્રા સંબંધી ઉપકરણોનું પડિલેહણ કરવું. આ પડિલેહણ બેઠા બેઠા કરવું. પહેલા મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરી આ ક્રમે પડિલેહણ કરવું - (i) ઉપરનો ગુચ્છો (ii) પડલા (iii) પૂંજણી (iv) ઝોળી (v) પાત્રા (vi) રજસ્ત્રાણ (vii) પાત્રાસન (નીચેનો ગુચ્છો).

(૩) ત્રીજા પ્રહરમાં ચૌદ ઉપકરણોનું આ ક્રમે પડિલેહણ કરવું. (i) મુહપત્તિ (ii) ચોલપટ્ટો (iii) ગુચ્છા (iv) પડદો (v) ઝોળી (vi) પડલા (vii) રજસ્ત્રાણ (viii) પરિષ્ઠાપનક (પરઠવવાનું ભાજન) (ix) માત્રક (x) પાત્રા (xi) રજોહરણ (xii)-(xiv) ત્રણ કપડા (કામળી અને બે કપડા). બાકીની ઔત્સર્ગિક ઉપધિનું પણ પડિલેહણ કરવું.

દશ પ્રકારની ઉપધિનું પરિમાણ

(૧-૩) રજોહરણ, ૨ નિષઘા - જીવરક્ષાથી અંદરની રજને હરે અને પ્રમાર્જવાથી બહારની રજને હરે તે રજોહરણ. વસ્તુ લેતાં-મૂકતાં, બેસતાં, ઊઠતાં, સૂતાં, હાથ-પગ સંકોચતાં-પસારતાં પહેલા જોવું અને રજોહરણથી પ્રમાર્જવું. લિંગ માટે પણ રજોહરણ ધારણ કરવું. રજોહરણ ૩૨ અંગુલ લાંબુ હોય છે. તેમાં ૨૪ અંગુલની દાંડી અને ૮ અંગુલની દશી હોય છે. અથવા દાંડી અને દશીનું પ્રમાણ ઓછુ-વધુ હોઈ શકે. ૨૬ અંગુલની દાંડી અને ૬ અંગુલની દશી હોય, અથવા ૨૦ અંગુલની દાંડી અને ૧૨ અંગુલની દશી હોય. દશી સહિતની કામળીની નિષઘા (વિશેષ પ્રકારનું વસ્ત્ર) તે રજોહરણ. તેની ઉપર એક સૂતરાઉ નિષઘા

અને બીજી ઊનની નિષદ્યા હોય છે. સૂતરાઉ નિષદ્યા એકેન્દ્રિય જીવના અવયવમાંથી બનેલ હોય છે. ઊનની નિષદ્યા પંચેન્દ્રિય જીવના અવયવમાંથી બનેલ હોય છે. રજોહરણ એક હોય છે.

વસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારના હોય છે - ૧) એકેન્દ્રિય જીવના અવયવમાંથી બનેલ - સૂતરાઉ વસ્ત્ર વગેરે. ૨) વિકલેન્દ્રિય જીવના અવયવમાંથી બનેલ - રેશમી વસ્ત્ર વગેરે. ૩) પંચેન્દ્રિય જીવના અવયવમાંથી બનેલ - ઊનના વસ્ત્ર વગેરે.

(૪) મુહપત્તિ - સંપાતિમ જીવોની રક્ષા માટે અને રજને પ્રમાર્જવા મુહપત્તિ રખાય છે. વસતિ પ્રમાર્જતી વખતે તેનાથી નાક અને મુખ બંધાય છે. તે ૧૬ અંગુલ લાંબી-પહોળી હોય છે અથવા મુખપ્રમાણ હોય છે. તે એક હોય છે.

(૫-૭) ૩ કપડા - ગોચરી જવું, દેરાસર જવું વગેરે માટે, ઘાસ-અગ્નિનો ઉપયોગ ન કરવા, ધર્મધ્યાન-શુદ્ધધ્યાન માટે, ગ્લાન માટે, મૃતક માટે કપડા રખાય છે. તે ત્રણ હોય છે - બે સૂતરાઉ અને એક ઊનનો. વિહારમાં તે ખભા ઉપર નખાય છે. તે લંબાઈમાં શરીરપ્રમાણ અને વિસ્તારમાં અઢી હાથ પ્રમાણ હોય છે. સ્થવિરોને કપડાનો વિસ્તાર કંઈક અધિક હોય છે.

(૮) સંથારો - તે અઢી હાથ લાંબો અને ૧ હાથ ૪ અંગુલ પહોળો હોય છે.

(૯) ઉત્તરપટ્ટો - તે અઢી હાથ લાંબો અને ૧ હાથ ૪ અંગુલ પહોળો હોય છે.

(૧૦) ચોલપટ્ટો - તે ૪ હાથ પહોળો અને ૧ હાથ ૪ અંગુલ લાંબો હોય છે. સ્થવિરોને પાતલો ચોલપટ્ટો હોય છે અને યુવાન સાધુઓને જાડો ચોલપટ્ટો હોય છે.

સવારે ઓઘો છોડી પહેલા અંદરથી ઓઘાનું પછી નિશીથીયાનું

અને ઓઘારિયાનું પડિલેહણ કરવું. સાંજે પહેલા ઓઘારિયાનું પછી નિશીથીયાનું પછી ઓઘાનું પડિલેહણ કરવું.

પડિલેહણ કેવી રીતે કરવું ?

મૌનપૂર્વક, એકાગ્રતાપૂર્વક (સંકલ્પ-વિકલ્પ વિના), ઉદમમાં તત્પર થઈને, બીજા કાર્યો છોડીને, દયાના ભાવમાં રહીને પડિલેહણ કરવું.

પડિલેહણ-પ્રમાર્જન એટલે શું ?

આંખથી જોવું તે પડિલેહણ, રજોહરણથી પૂંજવું તે પ્રમાર્જન.

વસતિપ્રમાર્જન

સવારે પડિલેહણ કર્યા પછી સૂર્યોદય વખતે વસતિને જયજ્ઞાપૂર્વક પ્રમાર્જન એટલે કે કાજો લઈને કચરો ભેગો કરીને તેને બરાબર તપાસીને જૂ, માખી, કીડી વગેરેના કલેવર હોય તો તેની સંખ્યા ગણીને પ્રાયશ્ચિત્તમાં નોંધીને ઠંડાસ્થાનમાં કાજો પરઠવવો.

કાલપ્રવેદન

કાજો પરઠવીને ઉપાશ્રયની બહાર સો હાથ સુધી વસતિ જોવી. પછી ઈરિયાવહિ કરીને વસતિનું પ્રવેદન કરે. યોગોદ્વહન કરનારા મુનિઓ મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરી વંદન કરી વસતિનું પ્રવેદન કરી કાલનું પ્રવેદન કરે. પછી વાચનાચાર્ય (અધિક પર્યાયવાળા સાધુ) પહેલા સજ્જાય પઠાવે. પછી બીજા સાધુઓ સજ્જાય પઠાવે. સ્વાધ્યાય કર્યા પછી ઉપયોગ કરે. આ સૂત્રપોરિસીનો આચાર છે.

સાધુની સાત માંડલીઓ

(સ્વાધ્યાયના સંબંધથી સાધુની સાત માંડલીઓ બતાવે છે)

(૧) સૂત્રમાંડલી

(૨) અર્થમાંડલી

(૩) ભોજનમાંડલી

(૪) કાલગ્રહણમાંડલી

(૫) આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) માંડલી

(૬) સ્વાધ્યાયમાંડલી

(૭) સંથારામાંડલી

નૂતનસાધુને સાત આયંબિલ કર્યા પછી આ માંડલીઓમાં પ્રવેશ મળે છે.

સૂત્રપોરિસી-અર્થપોરિસી -

સૂર્યોદયથી છ ઘડી સુધી સૂત્રપોરિસી હોય છે. ત્યારપછી પાત્રા પડિલેહણ કરાય છે. ત્યારપછી અર્થપોરિસી હોય છે. નવા સાધુઓ કે જેમણે શાસ્ત્રો કંઠસ્થ કર્યા ન હોય તેમને બન્ને સૂત્રપોરિસીઓ હોય છે. જેમણે સૂત્રો કંઠસ્થ કરી લીધા હોય તેમને બન્ને અર્થપોરિસીઓ હોય છે.

સૂત્રપોરિસીમાં સાધુઓ સૂત્રો કંઠસ્થ કરે છે. અર્થપોરિસીમાં સાધુઓ અર્થનું અધ્યયન કરે છે. ઉપાધ્યાય સૂત્રો ભણાવે છે. આચાર્ય અર્થ ભણાવે છે. પૂર્વે પુસ્તક વિના આચાર્ય-ઉપાધ્યાય સૂત્રાર્થ ભણાવતાં હતા અને સાધુઓ ભણતાં હતા. હાલ પુસ્તકના આધારે ગુરુ ભણાવે છે અને શિષ્યો ભણે છે.

ગચ્છમાં પાંચ પ્રધાન પુરુષો

(ઉપર આચાર્ય-ઉપાધ્યાયની વાત આવી એટલે ગચ્છમાં રહેલ પાંચ પ્રધાન પુરુષો બતાવે છે.)

(૧) આચાર્ય - પાંચ પ્રકારના આચારને પાળે તથા પળાવે તે.

(૨) ઉપાધ્યાય - જેમની પાસે જઈને ભણાય, જે દ્વાદશાંગીનો ઉપદેશ આપે તે.

- (૩) પ્રવર્તક - સાધુઓને તપ-સંયમ વગેરે યોગોમાં જે જેને યોગ્ય હોય તેમાં તેને પ્રવર્તવિ અને અસમર્થને અટકાવે તે.
- (૪) સ્થવિર - પ્રવર્તકે પ્રવર્તવિલ યોગમાં શક્તિ હોવા છતાં જે સીદાય તેને સ્થિર કરે તે.
- (૫) ગણાવચ્છેદક - સૂત્ર, અર્થ, તદુભયના જાણકાર અને ગચ્છને યોગ્ય ક્ષેત્ર, ઉપધિ વગેરેને શોધવામાં થાકે નહીં તે.

જે ગચ્છમાં આ પાંચ પ્રધાન પુરુષો હોય તે ગચ્છ છે. જે ગચ્છમાં આ પાંચ પ્રધાન પુરુષો ન હોય તે ગચ્છ નથી.

પાંચ પ્રધાન પુરુષો જે ગચ્છમાં હોય તે ગચ્છમાં સૂત્ર-અર્થ મળે, બાર પ્રકારનો તપ થાય, સાધુઓની સ્થિરતા થાય, ક્ષેત્ર-ઉપધિ વગેરેનું ગ્રહણ થાય.

કેટલાક સાધુઓ ઉગ્ર પરીષહો સહન ન કરી શકે તો કાઉસ્સગ્ગ, આસન, ધ્યાન, આતાપના વગેરે કષ્ટોને સહન કરે છે.

પરીષહ

કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે સંયમમાર્ગનો નાશ થયા દીધા વિના પ્રતિકૂળતાઓને સહન કરવી તે પરીષહ. પરીષહો બાવીસ છે. પરીષહોને સાંભળી, જાણી અને અભ્યાસથી જીતી લેવા જોઈએ પણ સંયમમાર્ગનો નાશ થવા ન દેવો. બાવીસ પરીષહો આ પ્રમાણે છે -

- (૧) ક્ષુધા - ભૂખને સહન કરવી પણ દોષિત આહારને ગ્રહણ કરવો નહીં, તથા મનમાં આર્તધ્યાન ન કરવું. બધા પરીષહોમાં સૌથી અઘરો પરીષહ ક્ષુધા પરીષહ છે, કેમકે રસ્તે ચાલવા સમાન ઘડપણ નથી, દારિદ્ર્ય સમાન પરાભવ નથી, મરણ સમાન ભય નથી, ભૂખ સમાન પીડા નથી.

- (૨) પિપાસા - તરસને સહન કરવી પણ સચિત્ત પાણી કે દોષિત પાણી વાપરવું નહીં.
- (૩) શીત - ઠંડીને સહન કરવી પણ અકલ્પ્ય વસ્ત્ર, ધાબળા, અગ્નિ વગેરેનો ઉપયોગ ન કરવો.
- (૪) ઉષ્ણ - ગરમીને સહન કરવી પણ પંખા-વસ્ત્રથી પવન ન નાંખવો, સ્નાનની ઈચ્છા ન કરવી, શરીર પર પાણીના છાંટા ન નાંખવા.
- (૫) દંશ - મચ્છર, ડાંસ, જૂ, લીખ, માંકડ વગેરેના ડંખ સહન કરવા, તેમને મારવા નહીં, તેમને દૂર કરવા નહીં, ત્યાંથી ઊઠીને બીજે જવું નહીં, મનમાં આર્તધ્યાન ન કરવું.
- (૬) અચેલ - વસ્ત્ર ન મળે કે જીર્ણ મળે તો પણ દીનતા ન કરવી, બહુ મૂલ્યવાન વસ્ત્રોની ઈચ્છા ન કરવી, સાદા વસ્ત્ર ધારણ કરવા.
- (૭) અરતિ - સંયમમાર્ગમાં અરતિ (કંટાળો) ન લાવવી. ક્યારેક આવી જાય તો કર્મનો ઉદય વિચારી સમય પસાર કરવો પણ સંયમ છોડવું નહીં.
- (૮) સ્ત્રી - સ્ત્રી એ સંયમમાર્ગમાં વિઘ્ન કરનારી છે. માટે તેનો પરિચય ન કરવો, તેની વાતો ન કરવી, તેના અંગોપાંગ - ચિત્રો ન જોવા, તેની ઉપર રાગપૂર્વક દ્રષ્ટિ ન કરવી.
- (૯) ચર્યા - હંમેશા એક સ્થાને ન રહેતા એક ગામથી બીજે ગામ વિચરવું, નવકલ્પી વિહાર કરવો, વિહારમાં કંટાળવું નહીં.
- (૧૦) નૈષેધિકીસ્થાન - સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક વગેરેના સંસર્ગવાળા સ્થાનમાં ન રહેવું, પણ શૂન્યઘર, સ્મશાન વગેરે સ્થાનોમાં રહેવું.
- (૧૧) શય્યા - શય્યા એટલે ઉપાશ્રય કે સંથારાની ભૂમિ. તે ઊંચી-નીચી વગેરે પ્રતિકૂળ હોય તો દ્વેષ ન કરવો, અનુકૂળ હોય તો રાગ ન કરવો.

- (૧૨) આક્રોશ - કોઈ ગુસ્સો કરે, અસભ્ય વચન બોલે તો પણ ઉકળાટ ન લાવવો, સમભાવમાં રહી સહન કરવું તેને ઉપકારી માનવો.
- (૧૩) વધ - કોઈ લાકડી વગેરેથી મારે કે જીવિત હરી લે તો પણ તેની ઉપર ખરાબ ભાવ ન લાવવો, તેને મારવાની ઈચ્છા ન કરવી.
- (૧૪) યાચના - ગોચરી, ધર્મોપકરણ વગેરેની માંગણી કરવામાં લજ્જા ન રાખવી.
- (૧૫) અલાભ - યાચના કરવા છતાં વસ્તુ ન મળે તો પણ દીનતા ન લાવવી પણ પોતાના કર્મોદયને વિચારવો.
- (૧૬) રોગ - રોગ આવે ત્યારે જિનકલ્પી મુનિ તેનો ઉપચાર ન કરે પણ સહન કરે. રોગ આવે ત્યારે સ્થવિરકલ્પી મુનિ વધુ વિરાધનાથી બચવા નિર્દોષ ઉપચાર કરે અને રોગની પીડાને સહન કરે.
- (૧૭) તૃણસ્પર્શ - ઘાસના સંથારાની અણીઓ શરીરમાં ખૂંચતી હોય કે વસ્ત્રનો સંથારો કર્કશ હોવાથી શરીરમાં ખૂંચતો હોય તો પણ ઉદ્વેગ ન કરવો, પણ સમભાવે સહન કરવું.
- (૧૮) મલ - શરીર, કપડા વગેરે મલિન થાય તો પણ દુર્ગંધા ન કરવી, મેલને દૂર ન કરવો, મલિન વસ્ત્રો ધારણ કરવા.
- (૧૯) સત્કાર - લોકો વસ્ત્ર વગેરેથી સત્કાર-સન્માન કરે તો અભિમાન ન કરવો, આનંદ ન પામવો અને લોકો સત્કાર-સન્માન ન કરે તો દ્વેષ-ઉદ્વેગ ન કરવો, નિરાશ ન થવું.
- (૨૦) પ્રજ્ઞા - બહુ બુદ્ધિશાળી હોય અને લોકો બહુ પ્રશંસા કરે તો પણ અભિમાન ન કરવો, પણ ‘પૂર્વે મારા કરતા અનેકગણા જ્ઞાનીઓ થઈ ગયા, તો મારું જ્ઞાન કેટલું?’ એમ વિચારી નમ્ર રહેવું.
- (૨૧) અજ્ઞાન - મંદમતિ હોવાના કારણે જ્ઞાન ન ચઢતું હોય તો પણ દીનતા ન લાવવી પણ પોતાના કર્મોદયને વિચારવો.

(૨૨) સમ્યક્ત્વ - બીજા ધર્મોમાં ચમત્કાર દેખાય તો પણ ભગવાને બતાવેલા જૈનધર્મથી ચલિત ન થવું, નિશ્ચય રહેવું.

પોરિસીનો સમય જાણવાની રીત

આ પોરિસીનો સમય એટલે દિવસનો પહેલો પ્રહર પૂરો થવાનો સમય અથવા દિવસનો છેલ્લો પ્રહર બાકી રહ્યાનો સમય. સમય થવા પર સૂર્યને જમણા કાન તરફ રાખી જમણી જંઘા ઉપર આંગળી રાખીને પડિલેહણનો સમય જાણવો. અષાઢ પૂર્ણિમાએ પોરિસી વખતે તે આંગળીનો પોતાના જેટલો પડછાયો થાય. પોષ પૂર્ણિમાએ પોરિસી વખતે તેનો પોતાનાથી બમણો પડછાયો થાય. ચૈત્ર પૂર્ણિમા અને આસો પૂર્ણિમાએ પોરિસી વખતે તેનો પોતાનાથી દોઢગણો પડછાયો થાય.

બે વેંત પ્રમાણવાળી વસ્તુનો અષાઢ પૂર્ણિમાએ પોરિસી વખતે બે વેંત પ્રમાણ પડછાયો થાય છે, પોષ પૂર્ણિમાએ પોરિસી વખતે તેનો ચાર વેંત પ્રમાણ પડછાયો થાય છે, ચૈત્ર પૂર્ણિમાએ અને આસો પૂર્ણિમાએ પોરિસી વખતે તેનો ત્રણ વેંત પ્રમાણ પડછાયો થાય છે.

સાત અહોરાત્રમાં ૧ અંગુલની વૃદ્ધિ-હાનિ થાય.

એક પક્ષમાં ૨ અંગુલની વૃદ્ધિ-હાનિ થાય.

એક માસમાં ૪ અંગુલની વૃદ્ધિ-હાનિ થાય

દિવસ	પોરિસીનું પ્રમાણ	
	વેંત	અંગુલ
અષાઢ પૂર્ણિમા	૨	—
શ્રાવણ પૂર્ણિમા	૨	૪
ભાદરવા પૂર્ણિમા	૨	૮

દિવસ	પોરિસીનું પ્રમાણ	
	વેંત	અંગુલ
આસો પૂર્ણિમા	૩	—
કારતક પૂર્ણિમા	૩	૪
માગસર પૂર્ણિમા	૩	૮
પોષ પૂર્ણિમા	૪	—
મહા પૂર્ણિમા	૩	૮
ફાગણ પૂર્ણિમા	૩	૪
ચૈત્ર પૂર્ણિમા	૩	—
વૈશાખ પૂર્ણિમા	૨	૮
જેઠ પૂર્ણિમા	૨	૪

સવારની પાદોન પોરિસીનો સમય જાણવાની રીત

ઉપર પોરિસીનો સમય જાણવા પડછાયાનું જે પ્રમાણ બતાવ્યું તેમાં નીચે પ્રમાણે અંગુલ ઉમેરવાથી સવારની પાદોન પોરિસી વખતે પડછાયાનું પ્રમાણે આવે છે -

દિવસ	ઉમેરવાના અંગુલ
અષાઢ પૂર્ણિમા	૬
શ્રાવણ પૂર્ણિમા	૬
ભાદરવા પૂર્ણિમા	૮
આસો પૂર્ણિમા	૮
કારતક પૂર્ણિમા	૮
માગસર પૂર્ણિમા	૧૦

દિવસ	ઉમેરવાના અંગુલ
પોષ પૂર્ણિમા	૧૦
મહા પૂર્ણિમા	૧૦
ફાગણ પૂર્ણિમા	૮
ચૈત્ર પૂર્ણિમા	૮
વૈશાખ પૂર્ણિમા	૮
જેઠ પૂર્ણિમા	૬

દેવો અને મહર્ષિઓનો માસ પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ થાય છે. તેથી પૂર્ણિમાએ પડછાયાનું પ્રમાણ અને તેમાં ઉમેરવાના અંગુલ બતાવ્યા છે.

પાંચ પ્રકારના માસ

(ઉપર માસની વાત આવી. તેથી પાંચ પ્રકારના માસ બતાવે છે.)

- (૧) નક્ષત્રમાસ - ચન્દ્ર જેટલા કાળમાં અભિજિતથી માંડીને ઉત્તરાષાઢા સુધીના નક્ષત્રોની સાથે ચાર ચરે તે નક્ષત્રમાસ. તે ૨૭ $\frac{૩૧}{૬૭}$ અહોરાત્ર પ્રમાણ છે.
- (૨) ચન્દ્રમાસ - યુગની શરૂઆતમાં શ્રાવણ વદ ૧ થી માંડીને પૂર્ણિમા સુધીનો માસ તે ચન્દ્રમાસ. ચંદ્રના ચારથી થયેલ માસ તે ચન્દ્રમાસ. તે ૨૮ $\frac{૩૩}{૬૨}$ અહોરાત્ર પ્રમાણ છે.
- (૩) ઋતુમાસ - ત્રીસ અહોરાત્ર પ્રમાણ માસ તે ઋતુમાસ.
- (૪) સૂર્યમાસ - ૧૮૩ અહોરાત્ર પ્રમાણ દક્ષિણાયન કે ઉત્તરાયણના છઠ્ઠા ભાગ રૂપ માસ તે સૂર્યમાસ. તે ૩૦ $\frac{૧}{૨}$ અહોરાત્ર પ્રમાણ છે.
- (૫) અભિવર્ધિતમાસ - જેમાં ૧૩ ચન્દ્રમાસ હોય એવા અભિવર્ધિત-વર્ષનો બારમો ભાગ તે અભિવર્ધિતમાસ. તે ૩૧ $\frac{૧૩૧}{૧૨૪}$ અહોરાત્ર પ્રમાણ છે.

પાદોન પોરિસી

પહેલી પોરિસીનો ચોથો ભાગ બાકી હોય ત્યારે ગીતાર્થ નાનું વંદન કરીને કહે - પહેલી પોરિસી ઘણીખરી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે. ત્યારપછી ગુરુદેવ અને મુનિઓ છોભવંદન (ખમાસમણું) કરીને મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરે. ત્યારપછી બેસીને પાત્રા વગેરેનું અને માત્રકનું પડિલેહણ કરે.

ગીતાર્થ

(ઉપર ગીતાર્થની વાત આવી. તેથી ગીતાર્થનું સ્વરૂપ બતાવે છે.)

ગીત = સૂત્ર, અર્થ = સૂત્રનું વ્યાખ્યાન. સૂત્રને અને તેના વ્યાખ્યાનને જાણે તે ગીતાર્થ. અંદરના શલ્યોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે (આલોચના આપવા માટે) ગીતાર્થને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦૦ યોજન સુધી અને બાર વરસ સુધી શોધવા.

પાત્રાના સાત ઉપકરણો (પાત્રનિર્યોગ)

(પાદોન પોરિસીએ પાત્રાના ઉપકરણોનું પડિલેહણ કરે એમ કહ્યું. તેથી પાત્રાના ઉપકરણોનું સ્વરૂપ બતાવે છે.)

(૧) પાત્રા - તે ત્રણ પ્રકારના છે -

(i) તુંબડાના પાત્રા

(ii) લાકડાના પાત્રા

(iii) માટીના પાત્રા

પાત્રાનું પ્રમાણ -

મધ્યમ પ્રમાણ - જેની પરિધિ ત્રણ વેંત અને ચાર અંગુલ થાય તે પાત્રુ મધ્યમ પ્રમાણવાળું છે.

ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ - મધ્યમ પ્રમાણથી વધુ પ્રમાણવાળુ પાત્રુ તે ઉત્કૃષ્ટ

પ્રમાણવાળુ પાત્રુ છે.

જઘન્ય પ્રમાણ - મધ્યમ પ્રમાણથી ઓછા પ્રમાણવાળુ પાત્રુ તે જઘન્ય પ્રમાણવાળુ પાત્રુ છે.

(૨) પાત્રાબંધન (ઝોળી) - પાત્રાના માપ પ્રમાણે પાત્રાબંધનનું માપ રાખવું જેથી ગાંઠ લગાવ્યા પછી છેડા ચાર અંગુલ જેટલા બહાર રહે.

(૩) પાત્રસ્થાપન (પાત્રાસન) - તે ઊનનું હોય છે. તેની ઉપર પાત્રા રખાય છે. તેનું માપ ૧ વેંત અને ચાર અંગુલ છે.

(૪) પાત્રકેસરિકા - તે સૂતરાઉ મુહપત્તિરૂપ છે. તેનાથી પાત્રાનું પડિલેહણ થાય છે. તેનું માપ ૧ વેંત અને ચાર અંગુલ છે.

(૫) પડલા - તે સૂતરાઉ હોય છે. પાત્રામાં જીવોને પડતાં અટકાવવા પડલા રખાય છે. તે કેળના ગર્ભ જેવા કોમળ હોય છે. તે ઘન હોય છે.

ઋતુપ્રમાણે તેમનું સંખ્યાપ્રમાણ આ પ્રમાણે છે -

ઋતુ	પડલાની સંખ્યા		
	જઘન્યથી	મધ્યમથી	ઉત્કૃષ્ટથી
ઉષ્ણ	૩	૪	૫
શીત	૪	૫	૬
વર્ષા	૫	૬	૭

પડલા અઢી હાથ લાંબા અને ૩૬ અંગુલ પહોળા હોય છે. તેમનું બીજુ પ્રમાણ પાત્રા અને શરીર પ્રમાણે જાણવું.

(૬) રજસ્ત્રાણ - પાત્રાને વીંટવાનું કપડું. તેનું માપ પાત્રા પ્રમાણે હોય છે. પાત્રાને ચારે બાજુથી વીંટીને પાત્રાની અંદર ચાર અંગુલ ઊતરે

એટલું રજસ્ત્રાણનું પ્રમાણ હોય છે.

(૭) ગુચ્છક - તે ઊનનું હોય છે. તે ઝોળી ઉપર બંધાય છે. તે ૧ વેંત અને ૪ અંગુલ લાંબુ - પહોળુ હોય છે.

પાત્રા વગેરેના પડિલેહણની વિધિ - મુહપત્તિની જેમ પડલા અને ગુચ્છક વગેરેનું પચીસ પ્રકારે પડિલેહણ કરવું. આગંતુક જીવો, સંમૂર્ચિષ્મ જીવો, વનસ્પતિ જીવો વગેરેને જાણવા માટે પહેલા આંખ, નાક વગેરેથી ઉપયોગ મૂકે. મુહપત્તિથી ગુચ્છકનું પડિલેહણ કરે. ગુચ્છકવાળી આંગળીઓથી પડલાનું પડિલેહણ કરે. પાત્રાનું પડિલેહણ કરતી વખતે પાત્રા ભૂમિથી ચાર અંગુલ ઊંચા રાખે. પાત્રાનું પડિલેહણ કરતી વખતે જ્યાં પાત્રાને હાથનો સ્પર્શ થાય ત્યાં એક બોલ ચિંતવવો, પાત્રાનું બહારથી પડિલેહણ કરતા બાર બોલ ચિંતવવા અને પાત્રાનું અંદરથી પડિલેહણ કરતા બાર બોલ ચિંતવવા. પૂર્વભવમાં સારી રીતે કરેલ પાત્રાપડિલેહણને લીધે વલ્કલચીરિને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. ‘શું આમાં સાપ છે ? કે આ રીતે વારંવાર પડિલેહણ કરાય છે.’ એમ કહીને પડિલેહણની ઉપેક્ષા કરનાર સાધુને શાસનદેવીએ શિક્ષા કરી. જેમ યોગ્ય સમયે કરેલ ખેતી ફળ આપે છે તેમ યોગ્ય સમયે કરેલ પડિલેહણ ફળ આપે છે. જેમ મુહૂર્તના સમયનું ધ્યાન રખાય છે તેમ પડિલેહણના સમયનું ધ્યાન રાખવું, પડિલેહણમાં પ્રમાદ કરનાર પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય - એમ છ કાયનો વિરાધક થાય છે. પડિલેહણ કરતા કરતા જે વાત કરે, દેશકથા કરે, પચ્ચક્રખાણ આપે, ભણે, ભણાવે, બીજા પાસેથી પાઠ લે, તે છ કાયનો વિરાધક થાય છે. માટે પડિલેહણ કરતા કરતા આ બધું ન કરવું, ઉપયોગપૂર્વક પડિલેહણ કરવું.

બીજી પોરિસીમાં અર્થની વાચના

પાદોન પોરિસીએ પાત્રાનું પડિલેહણ કર્યા પછી બીજી પોરિસીમાં

વંદન કરવું, કાજો લેવો, સ્થાપનાજી સ્થાપવા વગેરે વિધિપૂર્વક શિષ્ય ગુરુ પાસેથી આગમના અર્થની વાચના લે. ગુરુ પણ શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે, એટલે કે ઉત્સૂત્ર ન ભણાવે.

વિહારના ગુણો

(આગળ સૂત્રની વાચનાનું ફળ બતાવશે તેમાં સંયમચર્યાની વાત આવશે. વિહાર એ પણ સંયમચર્યા છે. તેથી વિહાર સંબંધી વાત કરે છે.)

શ્રમણો, પક્ષીઓ, ભમરાઓ, ગાયો અને શરદઋતુના વાદળોની વસતિઓ અનિયત હોય છે.

વિહારથી થતાં લાભો

- (i) દર્શનશુદ્ધિ.
- (ii) જિનશાસનમાં સ્થિરતા.
- (iii) અતિશય અર્થોમાં કુશળપણું.
- (iv) દેશોનું પરીક્ષણ.

અવિહારના દોષો

- (i) પ્રતિબંધ - સ્થાન, ગૃહસ્થો વગેરે ઉપર આસક્તિ થવી.
- (ii) લઘુત્વ - ગૃહસ્થો તરફથી હલકાઈ થવી.
- (iii) લોકો પર ઉપકાર ન થવો.
- (iv) દેશોમાં કુશળપણું ન આવે.
- (v) જ્ઞાન વગેરેની વૃદ્ધિ ન થાય.

વિહાર ક્યારે કરવો ?- સારી તિથિમાં, સારા કરણમાં, સારા નક્ષત્રમાં અથવા પોતાની અનુકૂળતા મુજબ, શુકન તપાસીને, સ્થાપનાજી લઈને વિહાર કરવો.

સારા શુકનો - જાંબૂનું વૃક્ષ, ચાસ પક્ષી, મોર, ભારદ્વાજ પક્ષી,

નોળીયો - આમનું દર્શન સારું છે. આ બધા જો જમણી બાજુથી જાય તો સર્વસંપત્તિ થાય.

માંગલિક વાજિંત્રોનો અવાજ, શંખનો અવાજ, પડલનો અવાજ, કળશ, છત્ર, ચામર - આ સારા શુકનો છે.

મોદક, દહિં, માછલી, ઘંટ, પતાકા - આ બધા સારી યતનાવાળા, ઈન્દ્રિયોનું દમન કરનારા, સારા મનવાળા શ્રમણનું પ્રયોજન સિદ્ધ થયેલું કહે છે.

ખરાબ શુકનો - મેલા અને ખરાબ વસ્ત્રો, ઈયળ, કુતરો, કુબ્જ, વામન - ક્ષેત્રમાંથી નીકળનારાઓ માટે આ ખરાબ શુકનો છે.

ગર્ભવતી સ્ત્રી, વૃદ્ધકુમારી, લાકડાનો ભારો, કેસરી વસ્ત્રો, ભાલાધારીઓ - આ બધા કાર્યને સાધી આપતા નથી.

ગોળ ગોળ ભ્રમણ, ભૂખ, સફેદ શરીર, લોહી પડવું, ચોર - આ બધાને જોવા પર અવશ્ય મરણ થાય છે.

(આગળ સૂત્રની વાચનાનું ફળ બતાવશે તેમાં ચરણ-કરણની વાત આવશે. તેથી ચરણ-કરણનું સ્વરૂપ બતાવે છે.)

ચરણસિત્તરી

પ્રત - ૫

શ્રમણધર્મ - ૧૦

સંયમ - ૧૭

વૈયાવચ્ચ - ૧૦

બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓ - ૮

જ્ઞાનાદિ ત્રિક - ૩

તપ - ૧૨

કથાયનિગ્રહ - ૪

કુલ - ૭૦

કરણસિતરી

પિંડવિશુદ્ધિ - ૪

સમિતિ - ૫

ભાવના - ૧૨

સાધુની પ્રતિમા - ૧૨

ઈન્દ્રિયનિરોધ - ૫

પડિલેહણ - ૨૫

ગુપ્તિ - ૩

અભિગ્રહ - ૪

કુલ - ૭૦

સૂત્રની વાચનાનું ફળ

સંયમચર્યામાં અવસન્ન (પ્રમાદી) એવો પણ સાધુ જો વિશુદ્ધ રીતે ચરણ-કરણની અનુમોદના કરે અને પ્રરૂપણા કરે તો તે કર્મોને ખપાવે છે અને સુલભબોધિ થાય છે, એટલે તેને ભવાંતરમાં સમ્યક્ત્વ સુલભ બને છે.

(ઉપર અવસન્નની વાત આવી. તેથી અવસન્નનું સ્વરૂપ બતાવે છે.)

અવસન્ન

ક્રિયામાં શિથિલ હોવાથી જે મોક્ષમાર્ગમાં થાકેલા જેવો છે તે અવસન્ન. તે બે પ્રકારે છે -

(i) સર્વાવસન્ન - ઋતુબદ્ધપીઠફલકદોષ અને સ્થાપનાભોજીદોષનું સેવન કરે તે.

વર્ષાઋતુમાં સંથારા માટે પાટ વગેરે ન મળે તો વાંસ વગેરેના ઘણા કકડાઓને દોરીઓથી બાંધી સંથારો કરવો પડે, પણ તેના બંધન છોડીને ફરી પડિલેહણ કરવું જોઈએ તે કરે નહીં તે ઋતુબદ્ધપીઠ-

ફલકદોષ, અથવા વારંવાર શયન માટે સંથારો કરે, અથવા સંથારો પાથરેલો રાખે, અથવા ચોમાસા વિના પાટ-પાટલા વગેરે વાપરે તે પણ ઋતુબદ્ધપીઠફલકદોષ.

સાધુની માટે રાખી મૂકેલા આહાર વગેરે વાપરવા તે સ્થાપના-ભોજીદોષ.

(ii) દેશાવસન્ન - આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ), સ્વાધ્યાય, પડિલેહણ, ધ્યાન, ભિક્ષા, ઉપવાસ, આગમન, નિર્ગમન, સ્થાન, બેસવું, સૂવું વગેરેમાં શાસ્ત્રમાં કહેલ વિધિ ન કરે અથવા ઓછી-વધુ કરે અથવા ગુરુવચનથી પરાણે કરે તે દેશાવસન્ન.

વ્યાખ્યાન સાંભળવાનું ફળ

વ્યાખ્યાન સાંભળવાથી સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ મળે છે. કદાચ બીજો ધર્મ ન સ્વીકારે તો પણ (વ્યાખ્યાન સાંભળે) તેટલો કાળ આરંભથી અટકે છે.

સાધુઓને ક્યુ આસન કલ્પે ?

સાધુઓને શેષકાળમાં પાદપ્રોંછનક (રજોહરણની ઊનની નિષઘા)નું આસન હોય છે અને ચોમાસામાં પાટ-પાટીયા વગેરેનું આસન હોય છે. સૂવામાં ભૂમિ, એક લાકડાનો સંથારો, તે ન હોય તો દોરીથી બાંધેલા વાંસ વગેરેનો સંથારો હોય છે. પંદર દિવસે દોરી છોડીને તેનું પડિલેહણ કરવું જોઈએ.

રજોહરણ

(ઉપર રજોહરણની વાત આવી. તેથી રજોહરણનું સ્વરૂપ બતાવે છે.)

રજોહરણ ઊનનું હોય, ઊંટની રૂવાટીનું હોય અથવા કામળીનું હોય. તેને પાદપ્રોંછનક પણ કહેવાય છે. તેને ત્રણ વાર વીંટી શકાય

તેટલું તેનું પ્રમાણ હોય. તે કોમળ હોય. આવું એક રજોહરણ ધારણ કરવું.

વ્યાખ્યાન શરૂ થયા પછી સાધુએ શું ન કરવું ?

વ્યાખ્યાન શરૂ થયા પછી તે પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી સાધુએ બીજાને પચ્ચક્ષાણ પણ ન આપવું કે વાત પણ ન કરવી.

બીજી પોરિસી ક્યારે પૂરી થાય ?

અર્થની વાચના પૂરી થાય એટલે બીજી પોરિસી પૂરી થાય.

બીજી પોરિસી પૂરી થાય ત્યારે પ્રમાણયુક્ત પુરુષના પડછાયાનું

પ્રમાણ -

માસ	છાયાનું પ્રમાણ (અંગુલ)
પોષ	૧૨
મહા	૧૦
ફાગણ	૮
ચૈત્ર	૬
વૈશાખ	૪
જેઠ	૨
અષાઢ	૦
શ્રાવણ	૨
ભાદરવો	૪
આસો	૬
કાર્તિક	૮
માગશર	૧૦

સાઢપોરિસી વખતે પ્રમાણયુક્ત પુરુષની છાયાનું પ્રમાણ -

માસ	છાયાનું પ્રમાણ (પાદ ^૧)
પોષ	૮
મહા	૮
ફાગણ	૭
ચૈત્ર	૬
વૈશાખ	૫
જેઠ	૪
અષાઢ	૩
શ્રાવણ	૪
ભાદરવો	૫
આસો	૬
કાર્તિક	૭
માગશર	૮

છાયા પરથી દિવસ કેટલો ગયો કે રહ્યો ? તે જાણવાનું કરણ -

$$(i) = \text{છાયાના પાદ} + ૭$$

$$(ii) = ૨૮૮ \div (i)$$

$$(iii) = (ii) - ૨$$

$$(iv) = (iii) \div ૨ = \text{દિવસનું પ્રમાણ (ઘડીમાં)}$$

જો બે પ્રહરની અંદરનો સમય હોય તો તેટલો દિવસ ગયો.

જો બે પ્રહરથી વધુ સમય હોય તો તેટલો દિવસ રહ્યો.

દા.ત. છાયા ૭ પાદની હોય ત્યારે દિવસ કેટલો ગયો ?

$$(i) = ૭ + ૭ = ૧૪$$

$$(ii) = ૨૮૮ \div ૧૪ = ૨૦, \text{ શેષ } ૮$$

$$(iii) = ૨૦ - ૨ = ૧૮$$

$$(iv) = ૧૮ \div ૨ = ૯$$

જ્યારે છાયા ૭ પાદની હોય ત્યારે દિવસ ૯ ઘડી અને ૮ પલ જેટલો વીત્યો છે.

સાધુ દરરોજ કેટલા ચૈત્યોને (જિનપ્રતિમાને) વંદન કરે ?

બીજી પોરિસી પૂરી થાય એટલે સાધુ ચૈત્યવંદન કરે. સાધુ આઠમ - ચૌદસે બધા જિનાલયોમાં રહેલ બધી જિનપ્રતિમાઓને વંદન કરે, શેષ દિવસોમાં એક જિનપ્રતિમાને વંદન કરે.

પાંચ પ્રકારની જિનપ્રતિમા (ચૈત્ય) -

- (i) ભક્તિચૈત્ય - ગૃહમંદિરની જિનપ્રતિમા.
- (ii) મંગલચૈત્ય - બારસાખમાં ઘડાવેલ જિનપ્રતિમા.
- (iii) નિશ્રાકૃતચૈત્ય - એક ગચ્છની જિનપ્રતિમા.
- (iv) અનિશ્રાકૃતચૈત્ય - સકલસંઘની જિનપ્રતિમા.
- (v) શાશ્વતચૈત્ય - સિદ્ધાયતનમાં રહેલ શાશ્વત જિનપ્રતિમા.

અથવા,

- (i) નિત્યચૈત્ય - દેવલોકમાં રહેલ જિનપ્રતિમા.
- (ii) ભક્તિચૈત્ય - ભરતચક્રી વગેરેએ બનાવેલ જિનપ્રતિમા.
- (iii) નિશ્રાકૃતચૈત્ય - એક ગચ્છની જિનપ્રતિમા.
- (iv) અનિશ્રાકૃતચૈત્ય - સકલસંઘની જિનપ્રતિમા.
- (v) મંગલચૈત્ય - બારસાખમાં ઘડાવેલ જિનપ્રતિમા.

સાધર્મિકચૈત્ય - વારત્તક મંત્રીના પુત્રે ચૈત્યમાં પિતામુનિની પ્રતિમા કરાવી તે સાધર્મિકચૈત્ય થયું. તેનું કથાનક આ પ્રમાણે છે -

વારત્તપુરમાં અભયસેન રાજા હતો. તેનો વારત્તકમંત્રી હતો. તેના ઘરે ધર્મઘોષમુનિ ભિક્ષા લેવા ગયા. મંત્રીની પત્નીએ ઘી અને ખાંડવાળું વાસણ ઉપાડ્યું. એક ટીપું નીચે પડ્યું. છર્દિતદોષ જાણીને મુનિ વહોર્યા વિના નીકળી ગયા. મત્ત હાથી ઉપર બેઠેલો મંત્રી વિચારે છે, ‘મુનિએ આવી સુંદર પણ ભિક્ષા કેમ ન લીધી?’ તેટલીવારમાં તે ટીપા ઉપર માખીઓ પડી. માખીને ખાવા ગરોળી આવી. તેને ખાવા કાર્યીંડો આવ્યો. તેને ખાવા બીલાડી આવી. તેને ખાવા કૂતરો આવ્યો. તેને ખાવા ઘરનો કૂતરો આવ્યો. તેની માટે બન્નેના માલિકોની લાકડીથી લડાઈ થઈ. તે જોઈને મંત્રીએ વિચાર્યું, ‘અહો ! આ સાધુઓનો ધર્મ સુંદર છે. એક ટીપુ ભૂમિ પર પડ્યું. તેની પાછળ આટલી વિરાધના જાણીને જ મુનિએ ભિક્ષા વહોરી નહીં હોય.’ આમ વૈરાગ્યથી તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. પછી દેવતાએ આપેલ સાધુવેષને સ્વીકારી સંયમ પાળી કેવળજ્ઞાન પામી તે સિદ્ધ થયા. તેના પુત્રે પિતા પરના સ્નેહથી ચૈત્ય કરાવી રજોહરણ અને મુહપત્તિવાળી પિતામુનિની પ્રતિમા તેમાં સ્થાપન કરાવી. ત્યાં શાળા બની અને સુંદર સ્થળ બન્યું. તે સાધર્મિકચૈત્ય થયું.

સાધુએ દરરોજ કરવાના સાત ચૈત્યવંદનો

- (૧) સવારે ઊઠે ત્યારે જગચિંતામણિનું.
- (૨) સવારના પ્રતિક્રમણમાં વિશાલલોચનનું.
- (૩) જિનાલયનું.
- (૪) પચ્ચક્ષુખાણ પારતાં જગચિંતામણિનું.
- (૫) વાપર્યા પછી જગચિંતામણિનું.
- (૬) સાંજના પ્રતિક્રમણમાં નમોઽસ્તુનું.
- (૭) સંથારા પોરિસી ભણાવતાં ચઉક્કસાયનું.

તિવિહાર ઉપવાસ કરનારને વાપર્યા પછીનું ચૈત્યવંદન કરવાનું ન હોવાથી છ ચૈત્યવંદનો કરવાના હોય છે. ચઉવિહાર ઉપવાસ કરનારને પચ્ચક્ષાણ પારવાનું અને વાપર્યા પછીનું એ બન્ને ચૈત્યવંદનો કરવાના ન હોવાથી પાંચ ચૈત્યવંદનો કરવાના હોય છે.

શ્રાવકે દરરોજ કરવાના સાત ચૈત્યવંદનો

- (૧) સવારે ઊઠે ત્યારે જગચિંતામણિનું.
- (૨) સવારના પ્રતિક્રમણમાં વિશાલલોચનનું.
- (૩) સવારના દેવવંદનનું .
- (૪) બપોરના દેવવંદનનું.
- (૫) સાંજના દેવવંદનનું.
- (૬) સાંજના પ્રતિક્રમણમાં નમોઽસ્તુનું.
- (૭) સંથારા પોરિસી ભણાવતાં કે સાંભળતાં ચઉક્કસાયનું.

પ્રતિક્રમણ નહીં કરનારા શ્રાવકને વિશાલલોચનનું અને નમોઽસ્તુનું ચૈત્યવંદન કરવાનું ન હોવાથી પાંચ ચૈત્યવંદન કરવાના હોય છે. જઘન્યથી શ્રાવકને ત્રણ કાળના દેવવંદનના ત્રણ ચૈત્યવંદનો કરવાના હોય છે.

ચૈત્યવંદનના ત્રણ પ્રકાર

(૧) જઘન્ય ચૈત્યવંદના -

- (i) એકાંગ નમસ્કાર - મસ્તક નમાવવું.
- (ii) દ્વ્યાંગ નમસ્કાર - બે હાથ જોડવા.
- (iii) ત્ર્યાંગ નમસ્કાર - બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવવું.
- (iv) ચતુરંગ નમસ્કાર - બે ઘુંટણ ભૂમિ ઉપર અડાડીને બે હાથ જોડવા.
- (v) પંચાંગ નમસ્કાર - બે હાથ, બે ઘુંટણ અને મસ્તક ભૂમિ ઉપર

અડાડીને નમસ્કાર કરવો.

(vi) 'નમો જિજ્ઞાણં' વેગેરે એક પદરૂપ નમસ્કાર.

(vii) એક શ્લોક વડે નમસ્કાર.

(viii) અનેક શ્લોકો વડે નમસ્કાર.

(ix) એક નમુત્યુણં વડે નમસ્કાર.

(૨) મધ્યમ ચૈત્યવંદના -

(i) અરિહંત ચેઈઆણં + થોય.

(ii) નમુત્યુણં + અરિહંત ચેઈઆણં + થોય.

(iii) પાંચ દંડક સૂત્રો + ૪ થોય.

[પાંચ દંડક સૂત્રો = નમુત્યુણં (શકસ્તવ), અરિહંતચેઈઆણં (ચૈત્યસ્તવ), લોગસ્સ (નામસ્તવ), પુક્ખરવરદી (શ્રુતસ્તવ), સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં (સિદ્ધસ્તવ)]

(૩) ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના -

(i) ઈરિયાવહી + નમસ્કાર + નમુત્યુણં + ૪ થોય + નમુત્યુણંથી જયવીયરાય.

(ii) વર્તમાનમાં કરાતું ૩ ચૈત્યવંદન, ૫ નમુત્યુણં, બે વાર ૪ થોય વાળું દેવવંદન.

ગોચરીકાળ

જે ગામ વગેરે ક્ષેત્રમાં ગોચરીનો જે કાળ હોય તે પ્રમાણે સાધુ સૂત્રપોરિસી અને અર્થપોરિસી કરે. ત્યારપછી ગોચરી માટે જાય.

સાધુ ઉચિતકાળે ગોચરી માટે જાય અને ઉચિતકાળે પ્રતિક્રમણ કરે. સાધુ અકાળને છોડીને ઉચિતકાળે ઉચિત ક્રિયા કરે. હે સાધુ ! જો તું અકાળે ગોચરી માટે જાય છે અને કાળનો ઉપયોગ રાખતો નથી તો તું પોતે થાકી જઈશ અને ક્ષેત્રની નિંદા કરીશ. સાધુ ઉચિતકાળે પુરુષાર્થ કરીને ગોચરી માટે જાય. જો લાભ ન થાય તો શોક ન કરે, પણ 'તપ

થયો' એમ માનીને સહન કરે.

ગોયરીસમય થવા પર સાધુ શું શું કરે ?

ગોયરીસમય થવા પર સાધુ નાનુ વંદન કરીને મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરે. પછી ખમાસમણું આપીને પૂછે, 'ભગવન્ ! પાત્રા સ્થાને સ્થાપું ?' પછી પાત્રાને બરાબર પ્રમાર્જને પાત્રા અને પડલા લઈને સંઘાટક સાથે ગુરુની આગળ ઉપયોગ કરે. પછી આવસ્સહી કહીને ગૌતમસ્વામીને યાદ કરીને જે બાજુની નાડી ચાલુ હોય તે બાજુનો પગ પહેલા ઉપાડીને ગોયરી માટે જાય. જ્યાં સુધી ભિક્ષા ન મળે ત્યાં સુધી દાંડો ભૂમિ ઉપર ન મૂકે.

સંઘાટક વિના એકલા ગોયરી જવામાં દોષો

- (i) સ્ત્રીનો ભય.
 - (ii) કુતરાનો ભય.
 - (iii) પ્રત્યનીક (દુશ્મન) નો ભય.
 - (iv) ભિક્ષાની અવિશુદ્ધિ (દોષો લાગે).
 - (v) મહાવ્રતની વિરાધના થાય.
- માટે સંઘાટક સાથે ગોયરી જવું.

પાત્રા લઈને ગોયરી માટે નીકળતા સાધુ શું બોલે ?

ગોયરી માટે નીકળતા સાધુ આ પ્રમાણે બોલે, 'ઋષભદેવ ભગવાનને પારણામાં ઈશ્વરસ મળ્યો અને બાકીના તીર્થકરોને પારણામાં અમૃત જેવી ખીર મળી. અક્ષીણમહાનસલબ્ધિવાળા ગૌતમસ્વામીજી જય પામો કે જેમની કૃપાથી ભરતક્ષેત્રમાં આજે પણ સાધુઓ સમાધિમાં રહે છે.'

સાધુ ગોયરી માટે કેવી રીતે વિચરે ?

સાધુ પૂર્વે કદ્યા મુજબ બોલીને, આળસ વિના, દીનતા વિના, પ્રસન્ન મન અને દૃષ્ટિ પૂર્વક, ઈચ્છાકાર વગેરે જયણાપૂર્વક, થોડું થોડું

લેતા ગોયરી માટે વિચરે. જેમ ભમરો પુષ્પમાંથી થોડો રસ પીવે, પુષ્પને પીડા ન કરે અને પોતાને તૃપ્ત કરે તેમ સાધુ ગૃહસ્થોના ઘરમાંથી થોડું વહોરે, ગૃહસ્થોને તકલીફ ન પહોંચાડે અને પોતાને તૃપ્ત કરે.

ગોયરી માટેના આઠ માર્ગો

- (૧) ઋજુગતિ - સ્થાનથી સીધી ગતિએ વહોરતો જાય અને પાછા વળતા વહોર્યા વિના આવે.
- (૨) ગત્વા પ્રત્યાગતિ - પહેલા વહોર્યા વિના સીધો જતો રહે અને પાછા વળતા વહોરતો વહોરતો આવે.
- (૩) ગોમૂત્રિકા - ગોમૂત્રિકાની જેમ ડાબી બાજુના ઘરે વહોરીને જમણી બાજુના ઘરે વહોરે, પછી ડાબી બાજુના ઘરે વહોરે એમ ડાબેથી જમણે અને જમણેથી ડાબે વહોરતો જાય.
- (૪) પતંગવિથિ - પતંગિયાની જેમ ગમે તે ઘરમાં વહોરવા જાય.
- (૫) પેટા - વચ્ચેના ઘરો છોડીને ચારે દિશાની શ્રેણીના ઘરોમાં ક્રમશઃ વહોરવા જાય.
- (૬) અર્ધપેટા - બાજુ બાજુની બે શ્રેણીના ઘરોમાં ક્રમશઃ વહોરવા જાય.
- (૭) અભ્યંતરસંબુક્કા - અંદરના ઘરોમાં વહોરતો વહોરતો ભમતા ભમતા બહાર આવે.
- (૮) બાહ્યસંબુક્કા - બહારના ઘરોમાં વહોરતો વહોરતો ભમતા ભમતા અંદર જાય.

અન્ય ગ્રંથોમાં પહેલા - બીજા માર્ગોનો એક માર્ગ કહ્યો છે અને સાતમા-આઠમા માર્ગોનો એક માર્ગ કહ્યો છે. તેથી ગોયરી માટેના છ માર્ગો કહ્યા છે.

દશ પ્રકારની સામાચારી

(પૂર્વે કહ્યું કે, ‘સાધુ ઈચ્છાકાર વગેરે જયણાપૂર્વક ગોયરી માટે

વિચરે.’ તેથી હવે ઈચ્છાકાર વગેરે દસ પ્રકારની સામાયારી બતાવે છે.)

- (૧) ઈચ્છાકાર - સાધુએ કારણ વિના બીજા પાસે પોતાનું કામ ન કરાવવું. માંદગી વગેરેના કારણે કદાચ બીજા પાસે કામ કરાવવું હોય તો બીજાને વિનંતિ કરવી, ‘તમારી ઈચ્છા હોય તો મારું આ કામ કરી આપશો?’ નિર્જરા માટે બીજાનું કામ કરવું હોય તો પણ કહેવું, ‘તમારી ઈચ્છા હોય તો હું તમારું કામ કરી આપું?’ બધે ઈચ્છાકારનો પ્રયોગ કરવો, ક્યાંય બળાત્કારનો ઉપયોગ ન કરવો.
- (૨) મિથ્યાકાર - કંઈ પણ વિપરીત આચરણ થાય તો તેનું મિથ્યામિ દુક્કડમ્ આપવું. (‘તે મારુ દુષ્ટ (ખરાબ કાર્ય) મિથ્યા (ખોટું) થાઓ’ એમ કહેવું.)
- (૩) તથાકાર - કલ્પ અને અકલ્પમાં જ્ઞાનની પરાકાષ્ઠાને પામેલા, મહાવ્રતોમાં રહેલા, સંયમ-તપથી યુક્ત એવા ગુરુનું વચન વાચના વગેરેમાં વિચાર્યા વિના અવશ્ય સ્વીકારવું. કલ્પ = આચાર અથવા જિનકલ્પ વગેરે. અકલ્પ = અનાચાર અથવા ચરક, બૌદ્ધ વગેરેનો આચાર.
- (૪) આવશ્યકી - જ્ઞાન વગેરે માટે વસતિની બહાર અવશ્ય જવાનું હોય ત્યારે ‘આવસ્સહી’ કહેવી.
- (૫) નૈષેધિકી - વસતિ, જિનાલય વગેરેમાં પ્રવેશવાનું હોય ત્યારે ‘નિસીહી’ કહેવી.
- (૬) આપૃચ્છા - કાર્ય આવે ત્યારે ગુરુને પૂછવું.
- (૭) પ્રતિપૃચ્છા - પહેલાં ગુરુએ ના પાડી હોય એવું કાર્ય અવશ્ય કરવાનું હોય ત્યારે ગુરુને ફરી પૂછવું. અથવા પહેલાં ગુરુએ જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું હોય તે કરવાના સમયે ફરી ગુરુને પૂછવું.
- (૮) છંદના - પૂર્વે વહોરેલા આહાર વગેરે વડે સાધુઓને લાભ આપવા વિનંતિ કરવી.

(૯) નિમંત્રણ - ‘તમારી માટે આ કે આ યોગ્ય વસ્તુ લાવું ?’ એમ નિમંત્રણ કરવું.

(૧૦) ઉપસંપદા - જ્ઞાન વગેરે માટે બીજા ગુરુની નિશ્રા સ્વીકારવી. તે ત્રણ પ્રકારે છે - જ્ઞાન માટે, દર્શન માટે, ચારિત્ર માટે.

બીજી રીતે દશ પ્રકારની સામાયારી

- (૧) ઉપધિનું પડિલેહણ.
- (૨) વસતિનું પ્રમાર્જન.
- (૩) ભિક્ષાયર્યા.
- (૪) ભિક્ષાયર્યાથી આવીને ઈરિયાવહી કરવી.
- (૫) ભિક્ષાની આલોચના કરવી.
- (૬) અવાજ કર્યા વિના વાપરવું.
- (૭) ત્રણ વાર પાત્રા ધોવા.
- (૮) સંજ્ઞાત્યાગ માટે બહાર સ્થંડિલભૂમિએ જવું.
- (૯) સાંજે માત્રુ પરઠવવાની બાર સ્થંડિલભૂમિ જોવી, સ્થંડિલ પરઠવવાની બાર સ્થંડિલભૂમિ જોવી અને કાલગ્રહણ માટેની ત્રણ ભૂમિ જોવી. આમ સાંજે ૨૭ ભૂમિ જોવી.
- (૧૦) પ્રતિક્રમણ કરવું.

સાધુ દિવસ દરમ્યાન શું કરે ?

(દસ પ્રકારની સામાયારીનું પાલન કરતા સાધુ શી રીતે વર્તે ? તે કહે છે.)

સાધુ ભવિષ્યના કાર્યમાં બીજાને વર્તમાનજોગ કહે, પોતે અકાર્યનો ત્યાગ કરે. હૃદયરૂપી પાત્રમાં ઉપશમરૂપી પાણી ભરીને પાપરૂપી મેલથી મેલા થયેલા આત્માને મિચ્છામિદુક્કડં રૂપી ચુલુક વડે સાધુ સમયે સમયે શુદ્ધ કરે.

ગોચરીના ૪૨ દોષો

પૂર્વે કહેલા વચનામૃતોના રસાસ્વાદથી જેણે આત્માને ભાવિત કર્યો છે એવો, સામાચારીનું બરાબર પાલન કરનારો ગીતાર્થ સાધુ ૪૨ દોષ રહિત ભિક્ષા ગ્રહણ કરે.

- (૧) ઉદ્ગમના ૧૬ દોષો - આ દોષો ગૃહસ્થના કારણે લાગે છે.
- (૧) આધાકર્મ - સાધુ માટે છ કાયની વિરાધના કરીને તૈયાર કરેલું, અથવા સાધુ માટે સચિત્તને અચિત્ત કર્યું હોય તે, અથવા અચિત્તને પ્રગટ કરવું. આધાકર્મથી આઠ કર્મો બંધાય છે. આધાકર્મી વાપરનાર સાધુ આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મો શિથિલ રીતે બંધાયા હોય તો દૃઢ રીત બાંધે, અલ્પ સ્થિતિવાળા હોય તો લાંબી સ્થિતિવાળા કરે, મંદ રસવાળા હોય તો તીવ્ર રસવાળા કરે, અલ્પ પ્રદેશવાળા હોય તો ઘણા પ્રદેશવાળા કરે, આયુષ્ય કર્મ બાંધે અથવા ન બાંધે, અશાતાવેદનીયકર્મ વારંવાર બાંધે.
- (૨) ઔદેશિક - પોતાની માટે જે બનાવેલું હોય તેમાં સાધુને ઉદેશીને ફેરફાર કરવો. તેના ૧૩ પ્રકાર છે.
- (૩) પૂતિકર્મ - નિર્દોષ ભિક્ષામાં દોષિત ભિક્ષા ભળવી.
- (૪) મિશ્રજાત - ગૃહસ્થ માટે અને સાધુ માટે એમ બન્ને માટે બનાવેલ.
- (૫) સ્થાપના - સાધુ માટે વાસણમાં જુદું રાખી મૂકવું.
- (૬) પ્રાભૃતિકા - સાધુને વહોરાવવા માટે લગ્ન વગેરેને આગળ કે પાછળ કરવા.
- (૭) પ્રાદુષ્કરણ - સાધુને વહોરાવવા માટે દીવા વગેરેથી વસ્તુને પ્રકાશિત કરવી, અથવા વસ્તુને અંધારામાંથી પ્રકાશમાં લાવવી.
- (૮) કીત - સાધુ માટે ખરીદવું.
- (૯) પ્રામિત્ય - સાધુ માટે ઉધાર (ઉછીનું) લેવું.

- (૧૦) પરિવર્તિત - સાધુ માટે બીજા સાથે અદલાબદલી કરેલું. દા.ત.
દુર્ગંધવાળુ ઘી આપીને સુગંધવાળુ ઘી લાવીને વહોરાવે.
- (૧૧) અભ્યાહત - સાધુના ઉપાશ્રયે સામેથી લાવીને આપવું.
- (૧૨) ઉદ્દિભન્ન - તેલ, ઘી વગેરેના વાસણ છાણ માટી વગેરેથી બંધ કર્યા હોય તો તેને ઉખેડીને આપવું, ઘડા વગેરેને ઉઘાડીને વસ્તુ આપવી.
- (૧૩) માલાપહત - માળીયા પરથી, ભોયરામાંથી કે કોઠી વગેરેમાંથી સાધુ માટે લાવેલું.
- (૧૪) આચ્છેદ - સાધુ માટે બીજા પાસેથી એની ઈચ્છા વિના પરાણે લેવું.
- (૧૫) અનિસૃષ્ટ - સાધુને આપવા માટે બધા માલિકોએ રજા નહીં આપેલું.
- (૧૬) અધ્યવપૂરક - પોતાની માટે રાંધવાનું શરૂ કરેલ આહારમાં સાધુ માટે ઉમેરવું.
- (૨) ઉત્પાદનાના ૧૬ દોષો - આ દોષો સાધુના કારણે લાગે છે.
- (૧) ધાત્રીદોષ - ધાત્રીપણું કરીને કે કરાવીને ભિક્ષા મેળવવી. બાળકને ધવડાવે, રમાડે તે ધાત્રી. તે પાંચ પ્રકારની છે - (૧) ક્ષીરધાત્રી-દૂધ પીવડાવે. (૨) મજ્જનધાત્રી - નવડાવે. (૩) કીડા ધાત્રી - રમાડે. (૪) ઉત્પાટનધાત્રી - ઊંચકીને ફરે. (૫) અંકધાત્રી - ખોળામાં રમાડે.
- (૨) દૂતીદોષ - દૂતીપણું કરીને ભિક્ષા મેળવવી. પરસ્પર સંદેશો લઈ જાય તે દૂતી.
- (૩) નિમિત્તદોષ - નિમિત્ત કહીને ભિક્ષા મેળવવી. ભૂત-ભાવીના અર્થનું, લાભ-અલાભનું, સુખ-દુઃખનું, જીવિત-મરણનું સૂચન

કરવું તે નિમિત્ત.

- (૪) આજીવકદોષ - ગૃહસ્થની અને પોતાની જાતિ, કુળ, ગણ, કર્મ, શિલ્પ સમાન બતાવીને ભિક્ષા મેળવવી.
- (૫) વનીપકદોષ - ગૃહસ્થ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, અતિથિ, કૃપણ, કુતરા વગેરે જેનો ભક્ત હોય સાધુ પોતાને પણ તેનો ભક્ત બતાવી ભિક્ષા મેળવે તે. શ્રમણ પાંચ પ્રકારના છે - ૧) નિર્ગ્રંથ-જૈનસાધુ ૨) શાક્ય-બૌદ્ધસાધુ ૩) તાપસ-જટાધારી ૪) ગૌરુક-ધાતુથી રંગાયેલ વસ્ત્રવાળા ત્રિદંડિક. ૫) આજીવક-ગોશાળાના મતને અનુસરનારા.
- (૬) ચિકિત્સાદોષ - ગૃહસ્થના રોગનો પ્રતીકાર બતાવી ભિક્ષા મેળવવી. ચિકિત્સા બે પ્રકારની છે - ૧) સૂક્ષ્મ-ઔષધ-વૈદ્યનું સૂચન કરવું. ૨) બાદર-રોગનું ઉપશમન, વમન વગેરે ક્રિયા કરવી-કરાવવી.
- (૭) ક્રોધ દોષ - ગુસ્સો કરીને ભિક્ષા મેળવવી.
- (૮) માનદોષ - લબ્ધિની પ્રશંસા કરીને બીજાએ ચડાવેલ કે અપમાન કરેલ સાધુ અભિમાન કરીને, ગર્વથી ભિક્ષા મેળવે તે. અથવા ગૃહસ્થને અભિમાન ઉત્પન્ન કરાવીને ભિક્ષા મેળવે તે.
- (૯) માયાદોષ - માયાથી જુદા જુદા વેષ કરીને ભિક્ષા મેળવવી.
- (૧૦) લોભદોષ - લોભ(લાલચ)થી ભિક્ષા મેળવવા ઘણું ભ્રમવું.
- (૧૧) પૂર્વપશ્ચાત્સંસ્તવદોષ - વહોર્યા પહેલા અને પછી દાતાની પ્રશંસા કરવી. પોતાના અને દાતાના ઉંમર, યુવાની, રૂપ વગેરે અવસ્થાને અનુરૂપ માતા, પિતા, ભાઈ, બેન વગેરે પૂર્વ સંબંધો અને સાસુ, સસરા, પત્ની, પુત્ર વગેરે પછીના સંબંધો બતાવીને ગૃહસ્થની સ્તુતિ કરવી.

(૧૨) વિદ્યાદોષ - વિદ્યાનો પ્રયોગ કરીને ભિક્ષા મેળવવી. દેવીથી અધિષ્ઠિત અક્ષરોની વિશેષ પ્રકારની રચના તે વિદ્યા. તેને જાપ, હોમ વગેરેથી સાધવી પડે.

(૧૩) મંત્રદોષ - મંત્રનો પ્રયોગ કરીને ભિક્ષા મેળવવી. દેવથી અધિષ્ઠિત અક્ષરોની વિશેષ પ્રકારની રચના તે મંત્ર. તેને સાધવો ન પડે.

(૧૪) ચૂર્ણદોષ - ચૂર્ણનો પ્રયોગ કરીને ભિક્ષા મેળવવી. ચૂર્ણ આંજણ વગેરે રૂપ હોય છે. તેનાથી અદૃશ્ય થવાય છે, વશીકરણ વગેરે થાય છે.

(૧૫) યોગદોષ - યોગના પ્રયોગથી ભિક્ષા મેળવવી. યોગ એટલે સૌભાગ્ય વગેરે માટે કરાયેલો ચંદન, ધૂપ, પગનો લેપ વગેરે દ્રવ્યોનો સંયોગ.

(૧૬) મૂલકર્મદોષ - ગર્ભને થંભાવીને, ગર્ભને ઉત્પન્ન કરાવીને ભિક્ષા મેળવવી. આ ભયંકર દોષ છે. આ દોષનું સેવન થાય તો ફરી દીક્ષા લેવી પડે.

(૩) એષણાના ૧૦ દોષો - આ દોષો ગૃહસ્થ અને સાધુ બન્નેના કારણે લાગે છે. શંકિત અને અપરિણત દોષો સાધુના કારણે લાગે છે. બાકીના દોષો ગૃહસ્થના કારણે લાગે છે.

(૧) શંકિત - આધાકર્મ વગેરે દોષોની શંકા કરીને ભિક્ષા વહોરવી.

(૨) પ્રક્ષિત - સચિત્ત કે અચિત્ત અકલ્પ્ય દ્રવ્યથી ખરડાયેલ આહાર વહોરવો.

(૩) નિક્ષિપ્ત - સચિત્ત વગેરે ઉપર મૂકેલ વસ્તુ વહોરવી.

(૪) પિહિત - સચિત્ત વગેરેથી ઢાંકેલ વસ્તુ વહોરવી. અહીં ચાર ભાંગા છે - (૧) સચિત્તથી સચિત્ત ઢાંકેલ હોય. (૨) અચિત્તથી સચિત્ત ઢાંકેલ હોય. (૩) સચિત્તથી અચિત્ત ઢાંકેલ હોય. (૪) અચિત્તથી

અચિત્ત ઢાંકેલ હોય. આમાં પહેલા ૩ ભાંગા અશુદ્ધ છે. ચોથા ભાંગામાં ગુરુ-લઘુરૂપ ૪ ભાંગા છે. તે પિંડવિશુદ્ધિમાંથી જાણી લેવા.

- (૫) સંહત - વાસણમાં રહેલ દાન માટે અયોગ્ય વસ્તુને કે દાન આપવા નહીં ઈચ્છાયેલ વસ્તુને પૃથ્વીકાય વગેરે વાળા વાસણમાં નાખીને ખાલી થયેલ વાસણથી વહોરાવાતી વસ્તુ વહોરવી.
- (૬) દાયક - અયોગ્ય દાતાના હાથે વહોરવું. અયોગ્ય દાતા ૨૭ પ્રકારના છે -
 - (૧) અવ્યક્ત - ૮ વર્ષથી નીચેનો બાળક.
 - (૨) અપ્રભુ - માલિક ન હોય તે નોકર.
 - (૩) સ્થવિર - ૭૦ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરના વૃદ્ધ.
 - (૪) પંડક - નપુંસક.
 - (૫) મત્ત - દારૂના નશામાં હોય તે.
 - (૬) ક્ષિપ્તચિત્ત - ગાંડો વગેરે.
 - (૭) દીપ્ત - મહાલાભ વગેરેથી ગર્વિષ્ટ ચિત્તવાળો.
 - (૮) યક્ષાવિષ્ટ - ભૂત-પ્રેત વગેરેના પ્રવેશવાળો.
 - (૯) છિન્નકર - જેના હાથ કપાયેલા હોય તે.
 - (૧૦) છિન્નચરણ - જેના પગ કપાયેલા હોય તે.
 - (૧૧) અંધ - આંધળો.
 - (૧૨) નિગડિત - બેડીમાં બંધાયેલ.
 - (૧૩) ત્વગ્દોષી - ચામડીના દોષવાળો.
 - (૧૪) ગર્ભિણી - ગર્ભ રહ્યાને આઠ માસ થયા હોય તે.
 - (૧૫) બાલવત્સા - સ્તનપાન કરનારા નાના બાળકવાળી.

- (૧૬) ખાંડનારી - સાંબેલા વગેરેથી કંઈ ખાંડનારી.
- (૧૭) દળનારી - અનાજ વગેરે દળનારી.
- (૧૮) ભૂંજનારી - ચણા વગેરે શેકનારી.
- (૧૯) કાંતનારી - રૂ વગેરે કાંતનારી.
- (૨૦) પિંજનારી - કપાસ વગેરે પિંજનારી.
- (૨૧) કંપમાનાંગ - હાથ કંપતો હોય તે.
- (૨૨) પાદુકારૂઢ - લાકડા વગેરેના પગરખા પહેરેલા હોય તે.
- (૨૩) રોગી - રોગવાળો.
- (૨૪) લોઢનારી - યંત્ર વડે કપાસમાંથી બીજને કાઢનારી.
- (૨૫) વિલોડનારી - બે હાથોથી રૂને વારંવાર સૂક્ષ્મ કરનારી.
- (૨૬) મથનારી - દહીં વગેરેને મથનારી.
- (૨૭) ઋતુવંતી સ્ત્રી - માસિકધર્મમાં રહેલી સ્ત્રી.
- (૭) ઉન્મિશ્ર - સચિત્ત-અચિત્ત મિશ્ર કરેલી વસ્તુ વહોરવી. આમાં ચાર ભાંગા છે -
- (i) સચિત્તની સાથે સચિત્ત મિશ્ર.
 - (ii) અચિત્તની સાથે સચિત્ત મિશ્ર.
 - (iii) સચિત્તની સાથે અચિત્ત મિશ્ર.
 - (iv) અચિત્તની સાથે અચિત્ત મિશ્ર.
- આમાંથી ચોથો ભાંગો શુદ્ધ છે, બાકીના ત્રણ ભાંગા અશુદ્ધ છે.
- (૮) અપરિણત - અચિત્ત નહીં થયેલી વસ્તુ વહોરવી. અથવા વહોરવાની વસ્તુ સંઘાટકમાંથી એક સાધુને દોષિત લાગે અને બીજાને નિર્દોષ લાગે તેવી વસ્તુ વહોરવી.

(૯) લિપ્ત - મધ, દહીં, દૂધ, છાશ વગેરેથી લેપાયેલી વસ્તુ વહોરવી.
તેનાથી વહોરાવનારના હાથ લેપાય, તે તેને ધુવે.

(૧૦) છર્દિત - ભૂમિ પર ઢોળતા ઢોળતા વહોરાવાતી વસ્તુ વહોરવી.

કોધપિંડ દોષનું દૃષ્ટાંત - હસ્તકલ્પનગરમાં એક સાધુ માસખમણના પારણે બ્રાહ્મણના ઘરે મૃતકના જમણવારમાં ગયા. બ્રાહ્મણોને ઘેબર અપાતા હતા. ઘણી રાહ જોવા છતાં ભિક્ષા ન મળી એટલે તેઓ ગુસ્સાથી ‘બીજા જમણવારમાં આપશે.’ એમ કહીને નીકળી ગયા. નસીબજોગે ત્યાં બીજું મરણ થયું. તેના માસિક જમણવારમાં પણ તે જ રીતે તે સાધુ ગયા. ત્યાં પણ ઘણી રાહ જોવા છતાં ભિક્ષા ન મળી એટલે તે જ રીતે કહીને તે નીકળી ગયા. ત્રીજું મરણ થયું. તેના જમણવારમાં પણ સાધુ તે જ રીતે કહીને નીકળી ગયા. ત્રીજી વાર દ્વારપાળે જોયા. માલિકને કહ્યું. તેણે પણ મરણના ભયથી સાધુને ખમાવ્યા અને ઈચ્છા મુજબ ઘેબર વહોરાવ્યા. આ કોધપિંડ.

માનપિંડ દોષનું દૃષ્ટાંત - કોશલ દેશમાં ગિરિપુષ્પિત - નગરમાં સેવતિકાના ઉત્સવમાં યુવાન સાધુઓનો વાર્તાલાપ ચાલતો હતો. એકે કહ્યું, ‘આજે ઘણી સેવતિકાઓ મળશે. પણ જે કાલે સવારે સેવતિકા લાવશે તે લબ્ધિમાન જાણવો.’ બીજો બોલ્યો, ‘ઘી-ગોળ વિનાની થોડી સેવો વડે શું?’ એક સાધુ બોલ્યો, ‘હું તેવી સેવતિકાઓ લાવીશ.’ એમ પ્રતિજ્ઞા કરીને બીજા દિવસે તેની માટે શ્રેષ્ઠિના ઘરે ગયો. ત્યાં સેવતિકાઓ જોઈને શ્રેષ્ઠિની પત્ની પાસે વિવિધ રીતે માંગવા છતાં તેણીએ ન આપી. તેણે અભિમાનથી કહ્યું, ‘હું ગમે તેમ આ સેવતિકાઓ મેળવીશ.’ તેણીએ કહ્યું, ‘જો એમ થાય તો નાક ઘસવું.’ સાધુએ કોઈક રીતે તેના પતિને સભામાં બેઠેલો જાણીને, ‘તમારામાંથી દેવદત્ત કોણ છે?’ એમ પૂછ્યું. સભામાં બેઠેલાઓએ કહ્યું, ‘તેનું શું કામ છે?’ સાધુએ કહ્યું, ‘તેની પાસે કંઈક માંગવું છે.’ તેમણે કહ્યું, ‘તમે ખાલી

ઘરોમાં સુખડી શોધો છો.’ તે મશ્કરીથી ગુસ્સે થઈ દેવદત્ત પોતે બોલ્યો, ‘બોલો, હું દેવદત્ત છું. જો તે છ પછી હું સાતમો ન હોઉં તો કહું.’ તે બધાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું, ‘તે છ કોણ છે ?’ તેણે કહ્યું, ‘(૧) શ્વેતાંગુલી, (૨) બકોડાચી, (૩) તીર્થસ્નાત, (૪) કિંકર, (૫) હદન, (૬) ગૃધ્રાવરીંચી - આ છ પત્નીના વશમાં હોય છે.

(૧) શ્વેતાંગુલી - એક કુલપુત્ર પત્નીના કહ્યા મુજબ કરતો હતો. સવારે ભૂખ્યો થયો. પત્ની પાસે ભોજન માંગ્યું. તેણીએ પલંગમાં રહીને કહ્યું, ‘જો ખાવું હોય તો ચુલામાંથી રાખ કાઢીને ઈન્ધન પ્રગટાવો. તો શીઘ્ર જમાડું.’ તેણે તેમ કર્યું. રોજ તે પ્રમાણે ચુલામાંથી રાખ કાઢવાથી તેની આંગળીઓ સફેદ થઈ ગઈ. તેથી લોકોએ તેનું ‘શ્વેતાંગુલી’ નામ પાડ્યું.

(૨) બકોડાચી - પત્નીના ભક્ત એવા કોઈ માણસને પત્નીએ કહ્યું, ‘રોજ તમારે જ તડાવમાંથી પાણી લાવવું.’ તેને દિવસે શરમ આવતી હતી એટલે રોજ અંધારામાં તડાવે પાણી લેવા જતો હતો. તેથી બગલાઓ ઉડતા હતા. તેથી તેનું નામ લોકોએ ‘બકોડાચી’ રાખ્યું.

(૩) તીર્થસ્નાત - પત્નીને આધીન કોઈ માણસે પત્નીને પોતાને સ્નાન કરાવવા કહ્યું. પત્નીએ કહ્યું, ‘સામગ્રી લઈને નદીકિનારે જાઓ, ન્હાઈને જલદી આવજો.’ તે તે પ્રમાણે કરતો હતો. તેથી લોકોએ તેનું નામ ‘તીર્થસ્નાત’ રાખ્યું.

(૪) કિંકર - પત્નીના અનુરાગી એક માણસે સવારે ઊઠીને પત્નીને કહ્યું, ‘હે પ્રિયા ! શું કરું ?’ તેણીએ ખાંડવાનું, પિસવાનું, પાણી લાવવાનું કહ્યું. તેણે તેમ કર્યું. ‘શું કરું ?’ એમ કહેવાથી લોકોએ તેનું ‘કિંકર’ એવું નામ પાડ્યું.

(૫) હદન - એક કુલપુત્ર પત્નીના આદેશથી નાના છોકરાઓના રમાડવા, ઝાડો-પેશાબ કરાવવા, તેના વસ્ત્રો ધોવા વગેરે કરવાથી

દુર્ગંધી વસ્ત્રોવાળો થવાથી લોકોએ તેનું નામ ‘હદન’ પાડ્યું.

(૬) ગૃધ્રાવરિંષી - કોઈ માણસ જમવા બેઠો. પત્ની પાસે શાક-છાશ વગેરે માંગ્યા. પત્ની ઘરનું કામ કરતી હતી. તેથી તેણીએ તિરસ્કાર પૂર્વક ‘લો’ એમ કહ્યું. તે ગીધની જેમ તેની નજીક જાય છે. તેથી લોકોએ તેનું નામ ‘ગૃધ્રાવરિંષી’ પાડ્યું.

આ છ જણા પત્નીને વશ છે. હું તેવો નથી.’ સાધુએ કહ્યું, ‘જો એમ હોય તો તારા ઘરમાંથી મને ધી-ગોળ વાળી ઘણી સેવતિકા આપ.’ પછી એની પત્નીની વાત એને કહી. સાધુને બહાર ઊભા રાખી તેણે પત્નીને બોલાવીને બહાનું કાઢીને માળીયા પર ચડાવી. પછી સીઢી કાઢીને તેણે સાધુને સેવતિકાઓ આપી. સાધુએ નાક પર આંગળી ઘસીને તેણીને બતાવી. તેણીએ સ્વીકાર્યું. આ માનપિંડ.

માયાપિંડ દોષનું દંષ્ટાંત - રાજગૃહીમાં સિંહરથ રાજા હતો. એકવાર ત્યાં ધર્મરુચિ આચાર્ય આવ્યા. વિવિધજ્ઞાનવાળા અષાઢાભૂતિ સાધુ વહોરતા વહોરતા નટના ઘરે ગયા. એક મોદક મળ્યો. ‘આ મોદક આચાર્યને મળશે.’ એમ વિચારી કાણા થઈ બીજો મોદક મેળવ્યો. ‘આ મોદક ઉપાધ્યાયને મળશે.’ એમ વિચારી કુબ્જ થઈ ત્રીજો મોદક મેળવ્યો. ‘આ મોદક સંઘાટક સાધુને મળશે’ એમ વિચારી કોઢી થઈ ચોથો મોદક મેળવ્યો. ગોખમાં બેઠેલા નટે તે જોયું. તેણે વિચાર્યું, ‘જો આ નટ બની જાય તો સારું.’ આમ વિચારી તેને બોલાવી ઈચ્છા મુજબ મોદકો આપીને કહ્યું, ‘રોજ અહીં આવવું.’ નટે પોતાની પત્નીને કહ્યું, ‘રૂપ પરાવર્તન કરવાની લબ્ધિવાળા આ સાધુની એવી ભક્તિ કરવી કે જેથી એ આપણી પુત્રીનો રાગી થઈ આપણા ઘરમાં આવે.’ દરરોજ ઘરે આવતા તેમને નટપત્નીએ પોતાની પુત્રી વડે એવા લોભાવ્યા કે જેમ પાણી વડે કાચો ઘડો ભેદાય તેમ તેઓ ગુરુને અવગણીને દીક્ષા છોડીને તેણીને પરણ્યા. તેમણે પત્ની પાસે નિયમ કરાવ્યો, ‘દારૂ ન પીવો.’

એકવાર વિવિધ નટોની સાથે તે રાજાને ત્યાં ગયા. રાજા દૂતની સાથે કાર્યમાં વ્યસ્ત હોવાથી તે પાછા વળ્યા. ઘરે પત્નીએ દારૂ પીધો. તેમણે ઘરે આવીને પત્નીને દારૂ પીધેલી હાલતમાં જોઈ. વિષયોથી વિરક્ત થઈ તે નીકળી ગયા. નટીઓએ જીવવાનો ઉપાય માંગ્યો. સાત દિવસમાં ભરતચક્રીનું નવું નાટક તૈયાર કર્યું. રાજાને જણાવ્યું. પોતે ભરતચક્રી બની નાટક કર્યું. અરીસાભવનમાં આવ્યા. વીંટી પડી. ભરતચક્રીની જેમ ભાવનામાં ચડ્યા અને કેવળજ્ઞાન પામ્યા. દેવતાએ આપેલ સાધુવેષ સ્વીકાર્યો. રાજા વગેરેને પ્રતિબોધ કર્યા. પાત્ર બનેલ ૫૦૦ રાજપુત્રોને દીક્ષા આપી. લોકોને પ્રતિબોધ કર્યા. આમ માયાથી મોદક ગ્રહણ કર્યા તે માયાપિંડ.

લોભપિંડ દોષનું દૃષ્ટાંત - ચંપાનગરીમાં એક સાધુએ માસખમણના પારણે ઉત્સવના દિવસે સિંહકેસરીયામોદકનો અભિગ્રહ કર્યો. ગોચરી ગયા. મોદક ન મળ્યો. મનમાં સંકલેશ થયો. સિંહકેસરીયા મોદકનું જ ધ્યાન કરતા રાતના બે પ્રહર સુધી ભમ્યા. એક શ્રાવકે તેમનો ભાવ જાણીને થાળભરી મોદક વહોરાવ્યા. પછી પૂછ્યું, ‘ભગવંત ! પુરિમઠ્ઠનો સમય થઈ ગયો ?’ તેમણે ઉપયોગ મૂકી ઉપર જોયું. ચન્દ્રને જોઈ અડધી રાત જાણી શરમાયા. ‘સારી રીતે મને સમજાવ્યો.’ એમ શ્રાવકને કહી નગરની બહાર મોદકને પરઠવવા ગયા. ત્યાં પરઠવતાં શુદ્ધ અધ્યવસાયથી કેવળજ્ઞાન થયું. આ લોભપિંડ.

પિંડદ્રવ્ય

ઉપર પિંડદ્રવ્યને ગ્રહણ કરતા ટાળવાના દોષો કહ્યા. તેથી હવે પિંડદ્રવ્યનું સ્વરૂપ કહે છે.

પિંડ એટલે શરીર. તેના આધાર માટેનું દ્રવ્ય તે પિંડદ્રવ્ય તે બે પ્રકારે છે -

(૧) એક - અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ રૂપ.

(૨) અનેક - પાદપ્રોંછન, વસ્ત્ર, પાત્રા, કામળી રૂપ.

શય્યાતરપિંડ અને રાજપિંડ સાધુને ન કલ્પે.

નવ કોટી

નવ કોટીથી શુદ્ધ આહાર લેવો. નવ કોટી આ પ્રમાણે છે -

(૧-૩) હણવું નહીં, હણાવવું નહીં, હણનારાની અનુમોદના ન કરવી.

(૪-૬) રાંધવું નહીં, રંધાવવું નહીં, રાંધનારાની અનુમોદના ન કરવી.

(૭-૯) ખરીદવું નહીં, ખરીદાવવું નહીં, ખરીદનારાની અનુમોદના ન કરવી.

નિર્દોષપિંડ લેવામાં લાભ

દેશોન કોડ પૂર્વ સુધી ચારિત્ર પાળનારા સાધુઓને નિર્દોષ આહાર લેવાથી હંમેશા ઉપવાસ જ છે.

સાધુ કેવું પાણી વહોરે ?

સાધુ ઓસામણ, કાંજીનું પાણી, ચોખા ધોયેલું પાણી, ત્રણ ઉકાળાવાળું ઉષ્ણ પાણી, ગ્રહણ કરે. ઉષ્ણ પાણી ન મળે તો અન્ય વર્ણ વગેરેને પામેલ બીજું અચિત્ત પાણી પણ ગ્રહણ કરે. સાધુને કલ્પ્ય પાણી -

૧) ઉત્સ્વેદિમ પાણી - લોટવાળું પાણી.

૨) સંસ્વેદિમ પાણી - લોટનું ધોવણ.

૩) ચોખાનું પાણી

૪) તલનું પાણી

૫) ફોતરાનું પાણી

૬) જવનું પાણી.

- ૭) કાંજીનું પાણી
- ૮) ઓસામણ
- ૯) ઉકાળેલું શુદ્ધ પાણી
- ૧૦) આંબલીનું પાણી
- ૧૧) આંબોળીયાનું પાણી
- ૧૨) કોઠાનું પાણી
- ૧૩) બીજોરાનું પાણી
- ૧૪) દ્રાક્ષનું પાણી
- ૧૫) દાડમનું પાણી
- ૧૬) ખજૂરનું પાણી
- ૧૭) નાળિયેરનું પાણી
- ૧૮) ફટકડીનું પાણી
- ૧૯) બોરનું પાણી
- ૨૦) આમળાનું પાણી
- ૨૧) ખાટું પાણી.

સુવિહિત અને આચારમાં રહેલ સાધુઓને ઉષ્ણ પાણી કે કષાય દ્રવ્યથી મિશ્રિત બીજુ પાણી કલ્પે. સાધુએ ઠંડુ (સચિત્ત) પાણી, શિલાપરથી વરસેલુ પાણી, હિમનું પાણી ન વાપરવું. તેણે તપીને અચિત્ત થયેલું ઉષ્ણ પાણી વાપરવું. ઉષ્ણ પાણી એટલે ત્રણ ઉકાળાવાળુ અચિત્ત પાણી. ગ્લાન વગેરેના કારણે ત્રણ પ્રહરથી વધુ પાણી રાખવું. ઉકાળેલું પાણી ઉનાળામાં પાંચ પ્રહર પછી, શિયાળામાં ચાર પ્રહર પછી, ચોમાસામાં ત્રણ પ્રહર પછી સચિત્ત થઈ જાય છે.

ગોચરી વહોર્યા પછીની વિધિ

આમ આગમમાં કહેલ વિધિપૂર્વક નિર્દોષ ગોચરી વહોરીને સાધુ

‘નિસીહી’ કહીને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશે. પછી તે ગુરુ પાસે જઈને ઈરિયાવહી કરે. તેના કાઉસ્સગ્ગમાં ગોચરી લેવામાં અને જવા-આવવામાં લાગેલા અતિયારો વિચારે. કાઉસ્સગ્ગ પારીને જે વસ્તુ જે રીતે વહોરી હોય તે બધાની આલોચના કરે. ગુરુ ધર્મકથામાં વ્યાક્ષિપ્ત હોય, પરાક્ષુખ હોય, સૂતા હોય કે ગુસ્સામાં હોય, આહાર-નિહાર કરતાં હોય કે કરવાની ઈચ્છાવાળા હોય ત્યારે આલોચના ન કરવી. ગુરુ વ્યાક્ષિપ્તચિત્તવાળા ન હોય, સન્મુખ હોય, ઉપશાંત હોય ત્યારે ગુરુની રજા લઈને આલોચના કરવી. જે દોષિત ગોચરીની બરાબર આલોચના ન થઈ હોય તેના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે ‘ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં ગોઅર-ચરિઆએ...’ વગેરે કહીને કાઉસ્સગ્ગ કરે. તેમાં આ ગાથા વિચારે -

‘અહો જિણેહિં અસાવજજા, વિત્તી સાહૂણ દેસિયા ।

મોક્ષસાહણહેઉસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા ॥’

અર્થ - અરે ! જિનેશ્વરોએ સાધુઓને મોક્ષના સાધનભૂત સાધુ-શરીરને ધારણ કરવા અસાવધ (હિંસાદિ પાપો ન લાગે તેવી) વૃત્તિ બતાવી છે.

નમસ્કારથી કાઉસ્સગ્ગ પારીને લોગસ્સ બોલે. પછી પચ્ચક્રપાણ પારે. પછી જઘન્યથી પણ ૧૬ ગાથાનો સ્વાધ્યાય કરે. પછી ક્ષણમાત્ર વિશ્રામ કરીને ગ્લાન વગેરેને નિમંત્રણ કરે, ‘જો ગ્લાન વગેરે મારી ઉપર કૃપા કરે તો હું કૃતકૃત્ય થાઉં.’ ત્યાર પછી મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરીને નવકાર બોલીને અજવાળામાં વાપરે.

ગાડાના અક્ષમાં જેટલું તેલ નંખાય, ઘા ઉપર જેટલો મલમ લગાવાય સંયમના ભારને વહન કરવા માટે શરીરને તેટલો આહાર અપાય.

અંધારામાં વાપરવામાં જે દોષો છે તે જ દોષો સાંકડા મુખવાળા પાત્રામાં વાપરવામાં છે. સાંકડા મુખવાળા પાત્રામાં વાપરતા ઘણું

ઢોળાય અને ઘણું લેપાય. તેથી પહોળા મુખવાળા પાત્રામાં વાપરવું.

ગ્રાસૈષણાના પાંચ દોષો

વાપરતી વખતે ગ્રાસૈષણાના પાંચ દોષો ત્યજવા. તે આ પ્રમાણે-

(૧) સંયોજના - રસની આસક્તિથી સ્વાદ માટે ખાંડ, ઘી વગેરેને દૂધ, ખાખરા વગેરે સાથે સંયુક્ત કરવા તે સંયોજના. તે બે પ્રકારે છે -

(i) ઉપકરણવિષયક સંયોજના - તેના બે પ્રકાર છે -

(a) બાહ્ય સંયોજના - ઉપાશ્રયની બહાર સારો ચોલપટ્ટો મેળવીને વિભૂષા માટે સારો કપડો માંગીને બહાર જ પહેરે તે.

(b) અભ્યંતર સંયોજના - વસતિમાં ઉપકરણની સંયોજના કરે તે.

(ii) ભાતપાણીવિષયક સંયોજના - તેના બે પ્રકાર છે -

(a) બાહ્ય સંયોજના - વિશિષ્ટ સ્વાદ માટે વસતિની બહાર દૂધ, દહીં, ભાત વગેરેને ભેગા કરવા તે.

(b) અભ્યંતર સંયોજના - પાત્રામાં ખાખરા, ગોળ, ઘી વગેરેને ભેગા કરવા તે.

રસ માટે સંયોજના કરવી દોષ છે.

ગ્લાન માટે, જેને આહારની રુચિ ન હોય તેની માટે, શુભ આહારથી ટેવાયેલ રાજપુત્ર વગેરે જે સાધુને ઉચિત આહારથી ભાવિત ન હોય તેમની માટે સંયોજના કરવાની અનુમતિ છે.

(૨) પ્રમાણ - પુરુષના આહારનું પ્રમાણ ૩૨ કોળીયા છે. સ્ત્રીના આહારનું પ્રમાણ ૨૮ કોળીયા છે. નપુંસકના આહારનું પ્રમાણ ૨૪ કોળીયા છે. આ પ્રમાણથી વધુ વાપરવું તે દોષ છે.

કોળીયાનું પ્રમાણ કુકડીના ઈંડાના પ્રમાણ જેટલું છે. કુકડી અને ઈંડા બે પ્રકારના છે -

દ્રવ્યથી કુકડી - સાધુનું મુખ, અથવા પક્ષીરૂપ કુકડી.

દ્રવ્યથી ઈંડુ - આંખ, કપાળ વગેરેને વિકૃત કર્યા વિના જેટલો આહાર એક સાથે મુખમાં જાય તે, અથવા કુકડીનું ઈંડુ.

ભાવથી કુકડી - જેટલા આહારથી પેટ ખાલી પણ ન રહે અને વધુ પણ ન થાય અને જ્ઞાન વગેરેની વૃદ્ધિ થાય તેટલો આહાર.

ભાવથી ઈંડુ - ભાવકુકડીનો ડરમો ભાગ.

પેટના છ ભાગ કરવા - વ્યંજન સહિત આહારના ત્રણ ભાગ, પ્રવાહીના બે ભાગ, વાયુના હલન-ચલન માટે એક ભાગ.

વિધિગૃહીત અને વિધિભુક્ત ભાંગો ભગવાને અનુમતિ આપેલ છે. શેષ ભાંગા અનુમતિ અપાયેલા નથી. શેષ ભાંગાથી ગ્રહણ કરે કે આપે તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

વિદલ વાપર્યા પછી પાત્રા અને મોઢું ધોઈને બીજા પાત્રામાં ગોરસ વાપરવું. દૂધ, દહીં, છાશ વગેરેમાં મગ વગેરે વિદલ ભેગા થવા પર તેમાં ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય. ત્રણ દિવસના દહીંમાં, ચલિત-રસવાળા અન્નમાં, કોહવાયેલા અન્નમાં ત્રસજીવો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

અનંતા જીવો એવા છે જે ત્રસપણું પામ્યા નથી. અનંતાનંત જીવો નિગોદવાસને અનુભવે છે.

(૩) અંગાર - આહાર કે દાતાની પ્રશંસા કરતાં કરતાં વાપરવું તે. જેમ અંગારો કપડાને બાળે તેમ આ દોષ ચારિત્રને બાળે છે.

(૪) ધૂમ - આહાર કે દાતાની નિંદા કરતાં કરતાં વાપરવું તે. જેમ ધૂમાળો કપડાને બગાડે તેમ આ દોષ ચારિત્રને બગાડે છે.

(૫) કારણ - છ કારણ વિના આહાર વાપરવો તે. છ કારણો આ પ્રમાણે છે -

(i) વેદના - ભૂખની વેદનાને શમાવવા વાપરવું, કેમકે ભૂખ સમાન વેદના નથી.

(ii) વૈયાવચ્ચ - આચાર્ય વગેરેની વૈયાવચ્ચ કરવા માટે વાપરવું, કેમકે

ભૂખ્યો સાધુ બરાબર વૈયાવચ્ચ ન કરી શકે.

- (iii) ઈર્યાસમિતિ - ઈર્યાસમિતિનું નિર્મળ રીતે પાલન કરવા વાપરવું, કેમકે ભૂખ્યા સાધુને આંખે અંધારા આવવાથી તે ઈર્યાસમિતિનું બરાબર પાલન ન કરી શકે.
- (iv) સંયમ - પડિલેહણ, પ્રમાર્જન વગેરે રૂપ સત્તર પ્રકારના સંયમનું પાલન કરવા વાપરવું, કેમકે ભૂખ્યો સાધુ સંયમનું બરાબર પાલન ન કરી શકે.
- (v) પ્રાણ - દશ પ્રકારના પ્રાણ અથવા જીવનની રક્ષા માટે વાપરવું.
- (vi) ધર્મધ્યાન - ધર્મધ્યાન કરવા સાધુએ વાપરવું, કેમકે ભૂખ્યો સાધુ ધર્મધ્યાન બરાબર ન કરી શકે.

વાપરતી વખતે સાધુ પોતાને હિતશિક્ષા આપે

હે જીવ ! ગોચરીના ૪૨ દોષોરૂપી વિષમસ્થાનમાં તું બચી ગયો છે, હવે વાપરતી વખતે રાગ-દ્વેષ ન થઈ જાય તેનું ધ્યાન રાખજે.

વાપરવાની વિધિ

- (૧) સબડકા કર્યા વિના વાપરવું.
- (૨) ચબચબ અવાજ કર્યા વિના ચાવવું.
- (૩) બહુ ઝડપથી ન વાપરવું.
- (૪) બહુ ધીમે ધીમે ન વાપરવું.
- (૫) ઢોળ્યા વિના વાપરવું કે જેથી પછીથી જોનારને ખબર ન પડે કે અહીં સાધુએ વાપર્યું હતું કે નહીં.
- (૬) મોઢું વિકૃત કર્યા વિના વાપરવું. આમ વાણી અને કાયાથી ગુપ્ત થઈને વાપરવું.
- (૭) વાપરીને બધા પાત્રા ત્રણ વાર ધોઈને તે પાણી પી જવું.
- (૮) મુખશુદ્ધિ કરવી.

જે મુનિઓ હંમેશા વિધિપૂર્વક વાપરે છે અને બધા પાત્રા ધોઈને પીવે છે તેમના બધા દોષો (રોગો) દૂર થાય છે.

પાત્રા ધોવાની વિધિ

ગુરુનું પાત્રું ત્રણ વાર જુદુ ધોવું. બાકીના પાત્રા વિશુદ્ધિના ક્રમ પ્રમાણે ધોવા. ઓછા ખરડાયેલા પાત્રા પહેલા ધોવા, વધુ ખરડાયેલા પાત્રા પછી ધોવા.

વધેલા આહારની વિધિ

પ્રમાદ વગેરેના કારણે જે દોષિત આહાર વહોર્યો હોય અને જે આહાર વધ્યો હોય તેને રાખમાં ચોળીને જીવરહિત જગ્યાએ તડકામાં પરઠવવો. પરઠવવાનું કાર્ય સ્થવિર કરે, કેમકે બાલસાધુ વગેરે પરઠવે તો શાસનહીલના, જીવહિંસા વગેરે દોષો લાગે.

વાપર્યા પછી કરવાની વિધિ

(૧) વાપર્યા પછી ઈરિયાવહિ પરિક્કમીને ચૈત્યવંદન કરે.

(૨) પછી ખમાસમણું આપી મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરી વાંદણા આપે.

(૩) પછી પચ્ચક્રખાણ કરે.

(૪) પછી પાત્રા લુછીને ઝોળીમાં બાંધીને મૂકે.

(૫) પ્રમાદને લીધે ઝોળી, પલ્લા કે કપડા ખરડાયા હોય તો તેમને જયણાપૂર્વક ધોવે.

(૬) પાત્રા લુછવાના વસ્ત્ર (લુણા)ને રોજ ધોવે, નહીંતર નિંદા વગેરે દોષો લાગે.

સ્થંડિલભૂમિ જવાની વિધિ

(૧) વાપર્યા પછી ત્રીજા પ્રહરમાં સ્થંડિલભૂમિએ જાય. કહ્યું છે કે, 'લઘુનીતિ-વડીનીતિ રોકવી નહીં.'

(૨) ઈશાન ખૂણા અને દક્ષિણ દિશા સિવાયની દિશામાં જાય.

- (૩) માત્રકમાં પાણી લઈને આવસસહી કહીને જાય.
- (૪) ઈરિયાસમિતિનું પાલન કરતાં કરતાં જાય. ચાલતાં ચાલતાં વાતો ન કરે.
- (૫) નગર, સૂર્ય, પવનને પૂંઠ ન થાય તે રીતે બેસે.
- (૬) સંડાસા પ્રમાર્જને, આંખથી જોઈને, ક્ષેત્રદેવતાની રજા લઈને સાધુ સંજ્ઞા વગેરે વોસિરાવે.
- (૭) સ્થંડિલભૂમિ વિસ્તારવાળી, લોકોની અવરજવર વિનાની, દૂર રહેલી, નજીક નહીં રહેલી, બિલ વિનાની, ત્રસ જીવો-સ્થાવર જીવો - બીજ વિનાની જોઈએ.
- (૮) સંજ્ઞા વગેરેને વોસિરાવ્યા પછી ત્રણ વાર 'વોસિરઈ' બોલે.
- (૯) પછી ઉપાશ્રયે આવીને પગ પ્રમાર્જને નિસીહિ કહીને પ્રવેશીને ઈરિયાવહિ પડિક્કમીને બીજા ધર્મકાર્યો કરે.

સો હાથથી વધુ ભૂમિએ જઈને કે સો હાથ બહારની ભૂમિથી આવીને જ્યાં મુહૂર્ત જેટલું રહે ત્યાં, વિહાર કર્યા પછી, નદી ઊતર્યા પછી ઈરિયાવહિ પ્રતિક્રમણ કરવું.

સમયે સમયે કરાતાં કાર્યોની વચ્ચે જો સમય હોય તો તેમાં સ્વાધ્યાય કરવો.

સાંજના પડિલેહણની વિધિ

- (૧) છેલ્લો પ્રહર બાકી રહે ત્યારે ગીતાર્થ સાધુ કહે, 'પડિલેહણનો સમય થઈ ગયો છે.'
- (૨) સાધુઓ પહેલું ખમાસમણું આપી પડિલેહણ કરવાનો આદેશ માંગે અને બીજું ખમાસમણું આપી વસતિ પ્રમાર્જવાનો આદેશ માંગે.
- (૩) ઉપવાસવાળા બધા સાધુઓ ચોલપટ્ટાનું પડિલેહણ બધી ઉપધિનું પડિલેહણ થયા પછી છેલ્લે કરે. બાકીના સાધુઓ ચોલપટ્ટાનું

પડિલેહણ પહેલા કરે અને રજોહરણનું પડિલેહણ છેલ્લે કરે.

- (૪) બે આદેશ માંગ્યા પછી મુહપત્તિ, ચોલપટ્ટો, ગુચ્છા, ચરવળી, ઝોળી, પડલા, રજસ્ત્રાણ, પાત્રાસન, માત્રક અને પાત્રાનું પડિલેહણ કરે.
- (૫) પછી ઉપાશ્રયનું પ્રમાર્જન કરે.
- (૬) પછી ખમાસમણું આપીને સ્થાપનાચાર્યનું પડિલેહણ કરે. ગુરુ, ગ્લાન, નૂતનદીક્ષિત વગેરેની ઉપધિનું પડિલેહણ કરે.
- (૭) પછી ખમાસમણું આપીને ઉપધિમુહપત્તિનું પડિલેહણ કરે.
- (૮) પછી ખમાસમણું આપીને સજ્જાય કરે.
- (૯) પછી ખમાસમણું આપીને ‘ઉપધિ સંદિસાહું’ નો આદેશ માંગે.
- (૧૦) પછી ખમાસમણું આપીને ‘ઉપધિ પડિલેહું’ નો આદેશ માંગે.
- (૧૧) પછી પોતાની ઉપધિનું પડિલેહણ કરે.
- (૧૨) પછી ચાર ખમાસમણા આપે. સ્થંડિલભૂમિના પડિલેહણ માટે બે ખમાસમણા આપે, ગોચરચર્યાના પ્રતિક્રમણ માટે અને કાઉસ્સગ્ગ માટે બે ખમાસમણા આપે.

ક્યારે ક્યારે શેનું શેનું પડિલેહણ થાય ?

કયા સમયે ?	શેનું પડિલેહણ ?
સવારે	દશ પ્રકારની ઉપધિ (તે પૂર્વે જણાવેલ છે)
પાદોનપોરિસી	સાત પ્રકારનો પાત્રનિયોગ (તે પૂર્વે જણાવેલ છે)
છેલ્લો પ્રહર બાકી હોય ત્યારે	બધી ઉપધિ અને બધો પાત્રનિયોગ
પફૂખી, ચઉમાસી, સંવત્સરી	વીંટીયા સહિત બધી ઉપધિ અને બધો પાત્રનિયોગ

સ્થવિરકલ્પિક સાધુઓની ૧૪ પ્રકારની ઉપધિ

(ઉપધિનું પડિલેહણ કરવાનું કહ્યું. તેથી ઉપધિના પ્રકાર બતાવે છે.)

(૧) ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ - તે ૪ પ્રકારની છે -

(i) (ii) (iii) ત્રણ કપડા (iv) પાત્રા

(૨) મધ્યમ ઉપધિ - તે ૬ પ્રકારની છે -

(i) ઝોળી (iv) રજોહરણ
(ii) પડલા (v) ચોલપટ્ટો
(iii) રજસ્ત્રાણ (vi) માત્રક

(૩) જઘન્ય ઉપધિ - તે ૪ પ્રકારની છે -

(i) ગુચ્છો (iii) મુહપત્તિ
(ii) પાત્રાસન (iv) ચરવળી

ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય ઉપધિઓનું પડિલેહણ ન થાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત જુદું જુદું આવે છે. માટે ઉપધિના ત્રણ ભેદ પાડ્યા.

જિનકલ્પિક સાધુઓની ૧૨ પ્રકારની ઉપધિ

(૧) ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ - તે ૪ પ્રકારની છે -

(i) (ii) (iii) ત્રણ કપડા (iv) પાત્રા

(૨) મધ્યમ ઉપધિ - તે ૪ પ્રકારની છે -

(i) ઝોળી (iii) રજસ્ત્રાણ
(ii) પડલા (iv) રજોહરણ

(૩) જઘન્ય ઉપધિ - તે ૪ પ્રકારની છે -

(i) ગુચ્છો (iii) મુહપત્તિ
(ii) પાત્રાસન (iv) ચરવળી

ઉપધિના પ્રકાર

ઉપધિ બે પ્રકારની છે -

(૧) દ્રવ્ય ઉપધિ - શરીર.

(૨) ભાવ ઉપધિ - જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વગેરે.

ઉપધિના પર્યાયવાચી શબ્દો

(૧) ઉપધિ

(૫) અવગ્રહ

(૨) ઉપગ્રહ

(૬) ભાંડ

(૩) સંગ્રહ

(૭) ઉપકરણ

(૪) પ્રગ્રહ

(૮) કરણ

જંબૂસ્વામી વખતે વિચ્છેદ થયેલ દશ વસ્તુઓ

(જિનકલ્પનો જંબૂસ્વામી વખતે વિચ્છેદ થયો. તેથી જંબૂસ્વામી વખતે વિચ્છેદ થયેલ દસ વસ્તુઓ કહે છે.)

(૧) મન:પર્યવજ્ઞાન

(૨) પરમાવધિજ્ઞાન - કેવળજ્ઞાન સુધી રહેનારું અવધિજ્ઞાન.

(૩) પુલાકલબ્ધિ - તેનાથી ચક્રવર્તીના સૈન્યને પણ હરાવી શકે.

(૪) આહારકલબ્ધિ - આહારક શરીર કરવાની લબ્ધિ.

(૫) ક્ષપકશ્રેણિ

(૬) ઉપશમશ્રેણિ

(૭) જિનકલ્પ

(૮) સંયમત્રિક - (i) પરિહારવિશુદ્ધિ સંયમ.

(ii) સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમ.

(iii) યથાખ્યાત સંયમ.

(૯) કેવળજ્ઞાન

(૧૦) સિદ્ધિ

સાધ્વીઓની ૨૫ પ્રકારની ઉપધિ

(૧) મુહપત્તિ	(૧૫) અવગ્રહાનંતક
(૨) રજોહરણ	(૧૬) પટ્ટ
(૩-૫) ત્રણ કપડા	(૧૭) અર્ધોરુક
(૬) પાત્રા	(૧૮) ચલનિકા
(૭) ઝોળી	(૧૯) અભ્યંતરનિવસની
(૮) પડલા	(૨૦) બાહ્યનિવસની
(૯) રજસ્ત્રાણ	(૨૧) કંચુક
(૧૦) માત્રક (નાનુ પાત્રુ)	(૨૨) ઉત્ક્રિક્ષિકા
(૧૧) ગુચ્છો	(૨૩) વૈક્રિક્ષિકા
(૧૨) પાત્રાસન	(૨૪) સંઘાટી
(૧૩) ચરવળી	(૨૫) સ્કંધકરણી
(૧૪) કમઢક	

(૧) થી (૧૩) ઉપધિનું વર્ણન પૂર્વે કર્યું છે. બાકીની ઉપધિનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે -

(૧૪) કમઢક - કમઢક એટલે લેપ કરેલું (રંગેલું) તુંબડાનું કાંસાની મોટી કથરોટના આકારનું પોત પોતાના પેટ (આહાર) પ્રમાણ ભાજન સમજવું. સાધુની જેમ સાધ્વીને માંડલીમાં સર્વ સાધારણ મોટુ (નન્દી) પાત્ર ન હોવાથી દરેકને જુદું જુદું કમઢક હોય છે, કારણ કે સ્ત્રીજાતિપણાને લીધે પ્રાયઃ સ્વભાવ તુચ્છ હોવાથી પોત પોતાના જુદા કમઢકમાં જ તેઓને ભોજન કરવાનું હોય છે.

(૧૫) અવગ્રહાનંતક - તે ગુહ્યદેશની રક્ષા માટે અને ઋતુસમયના બીજપાતની રક્ષા માટે હોય છે. તે એક હોય છે. તે નાવડી જેવું હોય છે. તે ઘન અને કોમળ હોય છે. તે કોઈને પાતળો હોય છે અને કોઈને જાડો હોય છે. તેનું માપ શરીર પ્રમાણે જુદુ જુદુ હોય છે.

(૧૬) પટ્ટ - તે ચાર અંગુલ પહોળો હોય છે અને કમરના માપ પ્રમાણે લાંબો હોય છે. પાતળી કમરવાળાને નાનો હોય છે, જાડી

કમરવાળાને લાંબો હોય છે. તે મલ્લના કછોટા જેવો હોય છે. તે અવગ્રહાનંતકને ઢાંકે છે. તે એક હોય છે.

(૧૭) અર્ધોરુક - તે અડધા સાથળને ઢાંકે. બન્ને સાથળની વચ્ચે સીવેલ હોય. અર્ધોરુક, અવગ્રહાનંતક અને પટ્ટ કેડના ભાગને ઢાંકે છે.

(૧૮) ચલનિકા - તે ઢીંચણ સુધીની હોય છે. તે સીવ્યા વિનાની હોય છે. તે વાંસ પર નાયનારી નર્તકીના પહેરવાના વસ્ત્ર જેવી હોય છે.

(૧૯) અભ્યંતરનિવસની - તે અડધી જંઘા (ઢીંચણ અને ઘુંટીની વચ્ચેનો ભાગ) સુધીની હોય છે. તે ખૂબ પાતળી હોય છે.

(૨૦) બાહ્યનિવસની - તે કેડથી પગની ઘુંટી સુધીની હોય છે. તે કેડે દોરાથી બાંધેલી હોય છે.

(૧૫) થી (૨૦) આ છ પ્રકારની ઉપધિ નાભિની નીચેની છે.

(૨૧) કંચુક - તે સ્તનને ઢાંકે છે. તે ઢીલો અને સીવ્યા વિનાનો હોય છે.

(૨૨) ઉત્ક્રિક્ષિકા - તે કંચુક જેવી હોય છે, પણ જમણી બાજુ હોય છે.

(૨૩) વૈક્રિક્ષિકા - તે કંચુક અને ઉત્ક્રિક્ષિકાને ઢાંકે છે. તે પટ્ટની જેમ લાંબી હોય છે.

(૨૪) સંઘાટી - તે કોમળ હોય છે. તે ચાર હોય છે -

સંઘાટીની સંખ્યા	માપ	ઉપયોગ
૧	૨ હાથ	ઉપાશ્રયમાં પહેરાય.
૧	૩ હાથ	ગોચરી લેવા જાય ત્યારે પહેરાય.
૧	૩ હાથ	સ્થંડિલભૂમિએ જાય ત્યારે પહેરાય.
૧	૪ હાથ	સમવસરણમાં (વ્યાખ્યાન વગેરેમાં) જાય ત્યારે પહેરાય. તે સંપૂર્ણ શરીર ઢાંકે.

(૨૫) સ્કંધકરણી - તે ચાર હાથ પહોળી હોય છે. પવનથી વસ્ત્રો ઊડે

નહીં તેની માટે તે ખત્મા ઉપર રખાય છે. રૂપવતી સાધ્વીઓને કુબ્જ બતાવવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.

સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ-મધ્યમ-જઘન્ય ઉપધિ

(i) ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ - તે ૮ પ્રકારની છે -

(૧) (૨) (૩) - ત્રણ કપડા	(૬) સંઘાટી
(૪) અભ્યંતરનિવસની	(૭) સ્કંધકરણી
(૫) બાહ્યનિવસની	(૮) પાત્રા

(ii) મધ્યમ ઉપધિ - તે ૧૩ પ્રકારની છે -

(૧) ઝોળી	(૮) અર્ધોરુક
(૨) પડલા	(૯) ચલનિકા
(૩) રજસ્ત્રાણ	(૧૦) કંચુક
(૪) રજોહરણ	(૧૧) ઉત્કલિકા
(૫) માત્રક	(૧૨) વૈકલિકા
(૬) અવગ્રહાનંતક	(૧૩) કમઢક
(૭) પટ્ટ	

(iii) જઘન્ય ઉપધિ - તે ૪ પ્રકારની છે -

(૧) પાત્રાસન	(૩) ગુચ્છો
(૨) ચરવળી	(૪) મુહપત્તિ

પૂર્વે કહી તે બધી સાધુ-સાધ્વીની ઔધિક ઉપધિ સમજવી.

ઔપગ્રહિક ઉપધિ

સંથારો, ઉત્તરપટ્ટો, દાંડો, પાટ, પાટલા, ધાબળો વગેરે ઔપગ્રહિક ઉપધિ છે.

પાંચ પ્રકારના દાંડા

નામ	પ્રમાણ	ઉપયોગ
યજ્ઞિ	શરીરની ઊંચાઈ જેટલી લાંબી	તેનાથી પડદો બંધાય.
વિયજ્ઞિ	યજ્ઞિથી ૪ અંગુલ નાની	ઉપાશ્રયનું ચોર વગેરેથી રક્ષણ કરવા ક્યાંક વિયજ્ઞિથી દરવાજો બંધ કરાય.
દંડ	હાથ (ખભા) સુધીનો	શેષકાળમાં ઉપાશ્રયની બહાર જતા હાથમાં રખાય.
વિદંડ	કક્ષા (પડખુ) સુધીનો	ચોમાસામાં ઉપાશ્રયની બહાર જતા હાથમાં રખાય. વરસાદ પડે તો તે જલ્દીથી કપડામાં ઢાંકી શકાય.
નાલિકા	યજ્ઞિથી ૪ અંગુલ લાંબી	નદી વગેરેના પાણીને ઓળંગવાનું હોય ત્યારે નાલિકાથી પાણીની ઊંડાઈ મપાય.

દાંડામાં કેટલા પર્વો હોય તો શું લાભ / અલાભ થાય ?

પર્વ = બે ગાંઠની વચ્ચેનો ભાગ.

દાંડામાં પર્વોની સંખ્યા	લાભ / અલાભ
૧	પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે
૨	ક્લહ (ઝઘડો) કરાવે.

દાંડામાં પર્વોની સંખ્યા	લાભ / અલાભ
૩	લાભ કરાવે.
૪	મરણ કરાવે.
૫	માર્ગમાં કલહનું નિવારણ કરાવે.
૬	ભય લાવે.
૭	આરોગ્ય અપાવે.
૮	સંપત્તિ ન કરાવે.
૯	યશ કરાવે.
૧૦	સર્વસંપત્તિ કરાવે.

દાંડાના અશુભ લક્ષણો

- (૧) વાંકો હોય.
 - (૨) કીડા વડે ખવાયેલ હોય.
 - (૩) જેની ઉપર શિખરો થયા હોય.
 - (૪) બળેલો હોય.
 - (૫) તેના સ્થાનમાં રહેલો હોય ત્યારે સુકાયેલો હોય.
- આવા દાંડા પ્રયત્નપૂર્વક વર્જવા.

દાંડાના શુભ લક્ષણો

- (૧) ઘન હોય.
 - (૨) વધતા પર્વોવાળો હોય.
 - (૩) સ્નિગ્ધ હોય.
 - (૪) એક રંગનો હોય.
 - (૫) ઘન, કોમળ અને ગોળ પર્વોવાળો હોય.
- આવા દાંડા સાધુઓ માટે સારા છે.

દાંડાના ઉપયોગો

- (૧) ગામના દુષ્ટ પશુઓ, કુતરાઓ, જંગલના દુષ્ટ પશુઓથી શરીરની રક્ષા માટે દાંડો રખાય છે.
- (૨) કાદવવાળી જગ્યાએ શરીરની રક્ષા માટે દાંડો રખાય છે.
- (૩) ઊંચી-નીચી જગ્યાએ શરીરની રક્ષા માટે દાંડો રખાય છે.
- (૪) પાણીના માર્ગોમાં (જ્યાં પાણી ઓળંગવાનું હોય ત્યાં) શરીરની રક્ષા માટે દાંડો રખાય છે.

આમ દાંડો તપ અને સંયમનો સાધક છે.

ઉપકરણ

શરીરની રક્ષા વગેરે ઉપકાર કરે તે ઉપકરણ.

અધિકરણ

ઉપકરણ સિવાયનું જે આત્માને દુર્ગતિનો અધિકારી બનાવે તે અધિકરણ.

દિવસનો છેલ્લો પ્રહર બાકી હોય ત્યારે પૂર્વે કહ્યા મુજબ પડિલેહણ કરીને સાધુ ફરીથી સૂત્ર અને અર્થને ગ્રહણ કરે.

સૂત્ર - અર્થ ગ્રહણ કરવાનો લાભ

સાધુ જેમ જેમ અતિશય રસના પ્રસારવાળા, નવા નવા શાસ્ત્રોને ભણે તેમ તેમ નવા નવા સંવેગની ભાવનાથી આનંદિત થાય.

દિવસના ચોથા પ્રહરમાં સાધુએ કરવાનું કૃત્ય

ચોથા પ્રહરનો ચોથો ભાગ બાકી હોય ત્યારે સ્થંડિલભૂમિ જોવી.

સ્થંડિલ પરઠવવાની ૧૨ ભૂમિ જુવે. તે આ પ્રમાણે -

સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય. = ૨
(ઉતાવળ ન હોય) (ઉતાવળ હોય)

બહારની ભૂમિ, અંદરની ભૂમિ = ૨

નજીકમાં, વચ્ચે, દૂર = ૩

$૨ \times ૨ \times ૩ = ૧૨$

(૧) સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, નજીકમાં, બહારની ભૂમિ.

(૨) સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, નજીકમાં, અંદરની ભૂમિ.

(૩) સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, વચ્ચે, બહારની ભૂમિ.

(૪) સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, વચ્ચે, અંદરની ભૂમિ.

(૫) સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, દૂર, બહારની ભૂમિ.

(૬) સહન થઈ શકે એવી શંકા હોય, દૂર, અંદરની ભૂમિ.

(૭) સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય, નજીકમાં, બહારની ભૂમિ.

(૮) સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય, નજીકમાં, અંદરની ભૂમિ.

(૯) સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય, વચ્ચે, બહારની ભૂમિ.

(૧૦) સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય, વચ્ચે, અંદરની ભૂમિ.

(૧૧) સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય, દૂર, બહારની ભૂમિ.

(૧૨) સહન ન થઈ શકે એવી શંકા હોય, દૂર, અંદરની ભૂમિ.

આ પ્રમાણે સ્થંડિલ પરઠવવાની ૧૨ ભૂમિ જુવે.

એ જ રીતે માત્રુ પરઠવવાની ૧૨ ભૂમિ જુવે.

પછી કાલગ્રહણ લેવાની ૩ ભૂમિ જુવે.

પછી કાઉસ્સગ્ગ કરે. તેમાં નીચેની ગાથા અર્થના ઉપયોગપૂર્વક ચિંતવે -

‘કાલો ગોઅરચરિયા થંડિલ વસહિ વત્થપત્તપડિલેહા ।

સંભરહ્ સો સાહૂ જસ્સવિ જં કિંચિ ઉવઉત્તં ॥’

અર્થ - કાલગ્રહણમાં, ગોચરીમાં, સ્થંડિલભૂમિમાં, વસતિમાં, વસ્ત્ર-પાત્રાના પરિલેહણમાં જે અતિયાર લાગ્યા હોય જેનું જે કંઈ યાદ આવે તેનું તે સાધુ યાદ કરે.

આ કાઉસસગ્ગમાં દિવસ દરમ્યાન લાગેલા અતિયારો યાદ કરે.
અતિયારોને યાદ કરીને તેમનું આલોચનારૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે.

કાલાતીત

(ઉપર અતિયારોને વિચારે એમ કહ્યું. તેથી કાલાતીત-માર્ગાતીત અતિયારો કહે છે.)

પહેલા પ્રહરમાં વહોરેલા અશન વગેરે સાધુને ત્રીજા પ્રહર સુધી વાપરવા કલ્પે, ત્યાર પછી તે કાલાતીત કહેવાય. તે વાપરવા ન કલ્પે.

માર્ગાતીત

બે ગાઉની અંદરથી લાવેલા અશન વગેરે સાધુને વાપરવા કલ્પે. તેની બહારથી લાવેલા અશન વગેરે માર્ગાતીત કહેવાય. તે વાપરવા ન કલ્પે.

સાંજના દેવસી પ્રતિક્રમણનો સમય

સાંજનું દેવસી પ્રતિક્રમણ તેવી રીતે શરૂ કરવું કે સૂર્ય અડધો અસ્ત થાય ત્યારે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર આવે અને પ્રતિક્રમણ પૂરું થાય ત્યારે બે કે ત્રણ તારા દેખાય.

પ્રતિક્રમણ પૂર્વદિશા કે ઉત્તરદિશા સન્મુખ કરવું.

પ્રતિક્રમણ શ્રીવત્સમાંડલીમાં કે પરિપાટીમાંડલીમાં કરવું.

દેવસી પ્રતિક્રમણની વિધિ

- (૧) ચૈત્યવંદન, ચાર થોય.
- (૨) ચાર ખમાસમણાપૂર્વક ભગવાન, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુને વંદન.
- (૩) પછી ભૂમિ ઉપર મસ્તક નમાવી ‘સવ્વસ્સવિ દેવસિયં’ વગેરે બોલવું.

- (૪) પછી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં ચારિત્ર શ્રેષ્ઠ હોવાથી ચારિત્રની વિશુદ્ધિ માટે ‘કરેમિ ભંતે’ સૂત્ર બોલીને કાઉસસગ્ગ કરવો. તેમાં સવારના પડિલેહણથી માંડીને દિવસમાં લાગેલા અતિયારોને મનથી વિચારવા. તે અતિયારો આ પ્રમાણે છે -
- (i) શયન - સંથારો અવિધિથી ગ્રહણ કરવાથી અને વાપરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (ii) આસન - પીઠ વગેરે અવિધિથી ગ્રહણ કરવાથી અને વાપરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (iii) અન્નપાન - આહારપાણી અવિધિથી ગ્રહણ કરવાથી અને વાપરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (iv) ચૈત્ય - અવિધિથી જિનાલય-જિનપ્રતિમાને વંદન કરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (v) યતિ - સાધુને યોગ્ય ઉચિત વિનય વગેરે ન કરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (vi) શય્યા - વસતિનું અવિધિથી પ્રમાર્જન કરવાથી કે સ્ત્રી વગેરેથી સંસક્ત વસતિમાં રહેવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (vii) કાયિકી-ઉચ્ચાર - લઘુનીતિ-વડીનીતિ અસ્થંડિલમાં કે જોયા વિનાની સ્થંડિલભૂમિમાં કરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (viii) સમિતિ - ઈર્યાસમિતિ વગેરે પાંચ સમિતિઓનું વિપરીત આચરણ કરવાથી કે આચરણ નહીં કરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (ix) ભાવના - અનિત્યભાવના વગેરે બાર ભાવનાઓનું વિપરીત ચિંતન કરવાથી કે ચિંતન નહીં કરવાથી લાગેલ અતિયાર.
 - (x) ગુપ્તિ - ત્રણ ગુપ્તિઓનું વિપરીત આચરણ કરવાથી કે આચરણ નહીં કરવાથી લાગેલ અતિયાર.

- દૈવસિક અતિયારના કાઉસસગ્ગમાં આ અતિયારોને વિચારવા.
પછી કાઉસસગ્ગ પારીને પ્રગટ લોગસસ બોલવો.
- (૫) પછી મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરીને બે વાંદણા આપવા.
- (૬) પછી ‘ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! દેવસિઅં આલોઉં ?’ એમ કહી આલોચના કરવી.
- (૭) પછી ‘ઠાણે કમણે.’ વગેરે બોલવું.
- (૮) પછી ‘સવ્વસસવિ દેવસિય.’ વગેરે બોલવું. ગુરુ ‘પડિક્કમહ’ કહે.
- (૯) પછી બેસીને ‘કરેમિ ભંતે.’ સૂત્રથી શરૂ કરીને પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલવું. પછી ઊભા થઈને ‘અબ્બુદ્ધિઓમિ આરાહણાએ’થી માંડીને ‘વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં’ સુધી બોલવું.
- (૧૦) પછી બે વાંદણા આપવા.
- (૧૧) પછી અબ્બુદ્ધિઓ ખામવો.
- (૧૨) પછી બે વાંદણા આપવા. બધે દ્વાદશાવર્ત વંદનની પૂર્વે ખમાસમણું આપવું.
- (૧૩) પછી અવગ્રહમાંથી બહાર નીકળીને ‘આયરિયઉવજ્જાએ.’ની ત્રણ ગાથા બોલવી. કેટલાકના મતે ન બોલવી.
- (૧૪) પછી ચારિત્ર માટેનો બે લોગસસનો કાઉસસગ્ગ કરવો.
- (૧૫) પછી દર્શન (સમ્યક્ત્વ) માટેનો એક લોગસસનો કાઉસસગ્ગ કરવો.
- (૧૬) પછી જ્ઞાન માટેનો એક લોગસસનો કાઉસસગ્ગ કરવો.
- (૧૭) પછી શ્રુતદેવતા અને ક્ષેત્રદેવતાની સ્તુતિ કરવી.
- (૧૮) પછી ગણનિશ્ચાનો અસજ્જાય ઓહડાવણિય કાઉસસગ્ગ કરવો. તેમાં એક નવકાર ચિંતવવો.
- (૧૯) પછી મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરી બે વાંદણા આપવા.

- (૨૦) પછી ‘ઈચ્છામો અણુસદ્દિ’ કહે. તેનો અર્થ - ‘પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ એવી ગુર્વાજ્ઞાને અમે ઈચ્છિએ છીએ અને અમે એ આજ્ઞા પાળી છે.
- (૨૧) પછી ‘નમોઢર્હત્’ બોલી ‘નમોઢસ્તુ વર્ધમાનાય’ ની એક સ્તુતિ ગુરુ બોલે. પછી તેની ત્રણ સ્તુતિ સાધુઓએ બોલવી. સાધ્વીઓ ‘નમોઢર્હત્’ ન બોલે અને ‘નમોઢસ્તુ’ ની બદલે ‘સંસાર-દાવાનલ’ની ત્રણ સ્તુતિ બોલે.
- (૨૨) પછી નમુત્યુણં બોલી સ્તવન બોલવું.
- (૨૩) પછી ‘દેવસિંઅપાયચ્છિત્ત’ નો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. તેમાં ૪ લોગસ્સ ‘ચંદેસુ નિમ્મલયરા’ સુધી ચિંતવવા.
- (૨૪) પછી સ્વાધ્યાય કરવો.

આ વિધિથી દેવસી પ્રતિક્રમણ કરવું.

કાલગ્રહણ

દેવસી પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ત્રણ તારા દેખાય ત્યારે સાંજનું કાલગ્રહણ લે. કાલગ્રહણ શુદ્ધ આવે તો કાલિકશ્રુત ભણે અને પૂર્વે ભણેલાનું પુનરાવર્તન કરે. કાલગ્રહણ શુદ્ધ ન આવે તો બીજા સૂત્રો કે અર્થ ભણે અને પુનરાવર્તન કરે.

કાલગ્રહણ લેનાર સાધુના ગુણો

- (૧) તેને ધર્મ પ્રિય હોય.
- (૨) તે ધર્મમાં દૃઢ હોય.
- (૩) તે સંવિગ્ન - મોક્ષાભિલાષી હોય.
- (૪) તે પાપથી ડરતો હોય.
- (૫) તે થાકે નહીં.

(૬) તે ડરે નહીં.

કાલિકશ્ચુત

૧૧ અંગો એ કાલિકશ્ચુત છે. સંપૂર્ણ દૃષ્ટિવાદ કાલિકશ્ચુત નથી.

કાલિકશ્ચુત ભણવાનો-પુનરાવર્તન કરવાનો સમય

દિવસ અને રાત્રિના પહેલા અને છેલ્લા પ્રહરોમાં કાલિકશ્ચુત ભણી શકાય, પુનરાવર્તન કરી શકાય.

પક્ષ્મી પ્રતિક્રમણની વિધિ

- (૧) દેવસી પ્રતિક્રમણ પ્રતિક્રમણસૂત્ર સુધી કરવું.
- (૨) પછી પક્ષ્મી મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરી બે વાંદણા આપવા.
- (૩) પછી પાક્ષિક આલોચના કરવી.
- (૪) પછી પક્ષ્મીનો ૧ ઉપવાસનો તપ આપવો.
- (૫) પછી પક્ષ્મીસૂત્ર બોલવું.
- (૬) પછી પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલવું.
- (૭) પછી વાંદણા આપવા.
- (૮) પછી ‘સંબુદ્ધા ખામણેણં’ અબ્બુકિઓ ખામવો. તે જઘન્યથી ત્રણ સાધુ અને ઉત્કૃષ્ટથી બધા સાધુ ખામે.
- (૯) પછી ગુરુ ઊભા થઈને પ્રત્યેક ખામણા કરાવે.
- (૧૦) પછી બે વાંદણા આપવા.
- (૧૧) પછી ‘કરેમિ ભંતે !’ સૂત્ર બોલી મૂલ-ઉત્તર ગુણોની વિશુદ્ધિ માટે ૩૦૦ શ્વાસોચ્છવાસનો કાઉસગગ કરવો. (૧ શ્વાસોચ્છવાસ = ૧ પદ) તેમાં ૧૨ લોગસ્સ ચિંતવવા. પારીને પ્રગટ લોગસ્સ બોલવો.

(૧૨) પછી મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરી બે વાંદણા આપવા.

(૧૩) પછી ‘સમાપ્ત ખામણેણં’ અબ્ભુટ્ટિઓ ખામે. ગુરુનું વચન
‘અહમવિ ખામેમિ તુમં’ - અર્થ-હું પણ તને ખમાવું છું.

(૧૪) પછી ચાર પાક્ષિકખામણા ખામવા.

ક્ર.	ખામણા	ગુરુવચન	અર્થ
(i)	ઈચ્છામિ ખમાસમણો પિયં ચ મે જં ભે...	અહમવિ ખામેમિ તુબ્ભે	હું પણ તમને ખમાવું છું.
(ii)	ઈચ્છામિ ખમાસમણો પુલ્લિં ચેઈઆઈ...	તુબ્ભેહિં સમં મત્થએણં વંદામિ	તમારી સાથે મસ્તકથી વંદું છું.
(iii)	ઈચ્છામિ ખમાસમણો અબ્ભુટ્ટિઓહં...	આયરિયસંતિયં	આચાર્યનું છે.
(iv)	ઈચ્છામિ ખમાસમણો કયાઈ ચ મે...	નિત્થારગ પારગા હોહ	સંસારના નિસ્તારને પામનારા થાઓ અને બીજાને સંસારસમુદ્રથી પાર ઉતારો.

(૧૫) પછી દેવસી પ્રતિક્રમણની બાકીની વિધિ કરવી. તેમાં ભવનદેવતા
અને ક્ષેત્રદેવતાના કાઉસસગ્ગ કરવા તથા અજિતશાંતિસ્તવન બોલવું.

ચઉમાસી પ્રતિક્રમણની વિધિ

ચઉમાસી પ્રતિક્રમણની વિધિ પદ્ધતી પ્રતિક્રમણની વિધિ પ્રમાણે
જ જાણવી. નીચે મુજબ થોડા ફેરફાર છે -

(૧) ચઉમાસીનો ૧ છંદનો તપ આપવો.

(૨) અબ્ભુટ્ટિઓ પાંચ સાધુ ખામે.

- (૩) મૂલ-ઉત્તર ગુણોની વિશુદ્ધિ માટે ૫૦૦ શ્વાસોચ્છવાસનો કાઉન્સગ્ગ કરવો. તેમાં ૨૦ લોગસ્સ 'ચંદ્રેસુ નિમ્મલયરા' સુધી ચિંતવવા.

સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિ

સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિ પદ્મી પ્રતિક્રમણની વિધિ પ્રમાણે જ જાણવી. નીચે મુજબ થોડા ફેરફાર છે -

- (૧) સંવત્સરીનો ૧ અક્રમનો તપ આપવો.
 (૨) અબ્બુદ્ધિઓ સાત સાધુ ખામે.
 (૩) મૂલ-ઉત્તર ગુણોની વિશુદ્ધિ માટે ૧૦૦૮ શ્વાસોચ્છવાસનો કાઉન્સગ્ગ કરવો. તેમાં ૪૦ લોગસ્સ 'ચંદ્રેસુ નિમ્મલયરા' સુધી અને ૧ નવકાર ચિંતવવા.

કયા પ્રતિક્રમણમાં કેટલો કાઉન્સગ્ગ ?

પ્રતિક્રમણ	કાઉન્સગ્ગનું પ્રમાણ	
	શ્વાસોચ્છવાસ	લોગસ્સ
દેવસી	૧૦૦	૪
રાઈ	૫૦	૨ (૧-૧ લોગસ્સ બે વાર)
પદ્મી	૩૦૦	૧૨
ચંદ્રમાસી	૫૦૦	૨૦
સંવત્સરી	૧,૦૦૮	૪૦ લોગસ્સ + ૧ નવકાર.

આલોચના-અભિગ્રહ

ચંદ્રમાસીએ અને સંવત્સરીએ અવશ્ય આલોચના આપવી અને પૂર્વે લીધેલા અભિગ્રહો જાણવીને નવા અભિગ્રહો લેવા.

સંથારો કરવાની વિધિ

- (૧) રાત્રિનો પહેલો પ્રહર સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, ગુરુ-ગ્લાન વગેરેની

સેવા વગેરે કાર્યોથી પસાર કરીને ખમાસમણું આપીને મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરે.

(૨) પછી ૧ ખમાસમણું આપી 'રાત્રિ સંથારો સંદિસાહુ' નો આદેશ માંગે. પછી ૧ ખમાસમણું આપી 'રાઈસંથારએ ઠામિ'નો આદેશ માંગે.

(૩) પછી ચૈત્યવંદન કરે.

(૪) પછી સંથારા અને ઉત્તપટ્ટાને જોડીને ઢીંચણ ઉપર રાખીને ભૂમિને પૂંજે. તે પૂંજેલી ભૂમિ ઉપર તે સંથારો અને ઉત્તરપટ્ટો પાથરે.

(૫) પછી સંથારો કરવાની રજા માંગીને બધા વ્યાપારના નિષેધને સૂચવનારી નિસીડી કહે.

(૬) પછી ક્ષમાશ્રમણ પૂજ્યોને નમસ્કાર કરે.

(૭) પછી સંથારા પર બેસીને મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરી ત્રણ વાર નવકાર + કરેમિ ભંતે. બોલે.

(૮) પછી ચાર શરણના સ્વીકાર વગેરેની વિધિ કરે.

(૯) પછી ૧૮ પાપસ્થાનકોને વોસિરાવે.

(૧૦) પછી પચ્ચક્ખાણને યાદ કરીને પરમેષ્ઠિનું સ્મરણ કરે.

(૧૧) પછી અણુજાણહ પરમગુરુ, અણુજાણહસંથારં, સંકોડિય સંડાસાં વગેરે સંથારાપોરસીની ગાથાઓ વિચારે.

(૧૨) પછી સૂઈ જાય. પ્રમાદથી ડરતો સાધુ ઘસઘસાટ ન ઊઠે.

(૧૩) પછી સંથારામાં સૂતા સૂતા ઊંઘ ન આવે ત્યાં સુધી શાશ્વત ચૈત્યો અને અશાશ્વત ચૈત્યો વગેરેને યાદ કરીને જિનેશ્વરોને વંદન કરે, પૂર્વમુનિઓને વંદન કરે, અધિકરણ વોસિરાવે, મિચ્છામિ દુક્કડમ્ આપે, શુભભાવના ભાવે, સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપનું ચિંતન કરે, નવકારનું સ્મરણ કરે.

ક્યા તીર્થોને અને જિનેશ્વરોને વંદન કરે ?

(ઉપર કહ્યું કે શાશ્વત ચૈત્યો અને અશાશ્વત ચૈત્યો વગેરેને યાદ કરીને જિનેશ્વરોને વંદન કરે. તેથી હવે તે શાશ્વતચૈત્યો અને અશાશ્વત ચૈત્યો બતાવે છે.)

- (૧) નંદીશ્વરદ્વીપ - ૫૨ જિનાલયના ૬,૪૪૮ જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. મતાંતરે ૨૦ જિનાલયના ૨,૪૮૦ જિનપ્રતિમાને વંદન કરે.
- (૨) અષ્ટાપદ - અયોધ્યાથી ૧૨ યોજન (પ્રમાણાંગુલથી મપાયેલ) દૂર અષ્ટાપદ નામનો પર્વત છે. તે કોશલા દેશના લોકોનું રમવાનું સ્થાન છે. તેની ઉપર ભરત ચક્રવર્તીએ 'સિંહનિષદ્યા પ્રાસાદ' નામનું ચતુર્મુખ જિનાલય બનાવ્યું છે. તેમાં નીચે મુજબ ભગવાન છે -

દિશા	જિનપ્રતિમાની સંખ્યા	જિનપ્રતિમાના નામો
પૂર્વ	૨	ઋષભદેવ, અજિતનાથ
દક્ષિણ	૪	સંભવનાથથી પદ્મપ્રભ
પશ્ચિમ	૮	સુપાર્શ્વનાથથી અનંતનાથ
ઉત્તર	૧૦	ધર્મનાથથી મહાવીરસ્વામી

આ જિનપ્રતિમાઓ ભગવાનના વર્ણની અને ભગવાનના પ્રમાણવાળી છે. તેમને યાદ કરીને વંદન કરે.

- (૩) શત્રુંજય - શત્રુંજયને અને તેની ઉપર રહેલ જિનાલયો-જિનપ્રતિમાઓને વંદન કરે.
- (૪) સમ્મેતશિખર વગેરે કલ્યાણકભૂમિઓ -
૨૪ તીર્થકરોની નિર્વાણભૂમિઓ આ પ્રમાણે છે -

ભગવાન	નિર્વાણભૂમિ
ઋષભદેવ	અષ્ટાપદ
મહાવીરસ્વામી	પાવાપુરી
વાસુપૂજ્યસ્વામી	ચંપાપુરી
નેમિનાથ	ઉજ્જયંતગિરિ (ગિરનાર)
શેષ ૨૦	સમ્મેતશિખર

આ કલ્યાણકભૂમિઓને યાદ કરીને વંદન કરે.

- (પ) બધા સારા તીર્થોને શ્રેષ્ઠભક્તિથી વંદન કરે.
- (૬) શાશ્વત જિનપ્રતિમા - ત્રણલોકમાં રહેલ શાશ્વત જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. તેમના નામ આ પ્રમાણે છે -
- (i) ઋષભ (iii) વારિષેણ
- (ii) ચન્દ્રાનન (iv) વર્ધમાન.
- (૭) ૨૦ વિહરમાન ભગવાન - પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા ૨૦ વિહરમાન ભગવાનને વંદન કરે. તે આ પ્રમાણે -

ક્ર.	ક્ષેત્ર	ભગવાન
૧	જંબૂદ્વીપનું મહાવિદેહક્ષેત્ર	(૧) સીમંધરસ્વામી (૨) યુગમંધરસ્વામી (૩) બાહુસ્વામી (૪) સુબાહુસ્વામી
૨	ધાતકીખંડનું પૂર્વમહાવિદેહક્ષેત્ર	(૫) સુજાતસ્વામી (૬) સ્વયંપ્રભસ્વામી (૭) ઋષભાનનસ્વામી (૮) અનંતવીર્યસ્વામી

ક્ર.	ક્ષેત્ર	ભગવાન
૩	ધાતકીખંડનું પશ્ચિમમહાવિદેહક્ષેત્ર	(૯) સૂરપ્રભસ્વામી (૧૦) વિશાલસ્વામી (૧૧) વજ્રધરસ્વામી (૧૨) ચન્દ્રાનનસ્વામી
૪	પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપનું પૂર્વમહાવિદેહક્ષેત્ર	(૧૩) ચન્દ્રબાહુસ્વામી (૧૪) ભુજંગમસ્વામી (૧૫) ઈશ્વરસ્વામી (૧૬) નેમિપ્રભસ્વામી
૫	પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપનું પશ્ચિમમહાવિદેહક્ષેત્ર	(૧૭) વીરસેનસ્વામી (૧૮) મહાભદ્રસ્વામી (૧૯) દેવયશાસ્વામી (૨૦) અજિતવીર્યસ્વામી

પૂર્વમુનિવંદના

(પૂર્વે કહ્યું કે સૂતા પછી ઊંઘ ન આવે ત્યાં સુધી તીર્થવંદન અને પૂર્વમુનિવંદના કરે. હવે તે મુનિવંદના બતાવે છે.)

(૧) પુંડરીક ગણધર	(૧૧) દંઢપ્રહારી મુનિ
(૨) બાહુબલી મુનિ	(૧૨) ધન્ય મુનિ
(૩) ભરત મુનિ	(૧૩) દશાર્ણભદ્ર મુનિ
(૪) સગર મુનિ	(૧૪) ચિલાતીપુત્ર મુનિ
(૫) સનત્કુમાર મુનિ	(૧૫) ઉદાયન મુનિ
(૬) વિષ્ણુકુમાર મુનિ	(૧૬) જંબૂસ્વામી
(૭) ગજસુકુમાલ મુનિ	(૧૭) સુદર્શન મુનિ
(૮) પ્રસન્નચન્દ્ર મુનિ	(૧૮) સ્થૂલભદ્ર મુનિ
(૯) મેતાર્ય મુનિ	(૧૯) અવંતિસુકુમાલ મુનિ
(૧૦) શાલિભદ્ર મુનિ	(૨૦) વજ્રસ્વામી

આ અને અન્ય મુનિઓને વંદન કરે.

અધિકરણ-આલોચના

(પૂર્વે કહ્યું કે મુનિવંદના પછી અધિકરણ વોસિરાવે, મિચ્છામિ દુક્કડમ્ આપે, શુભ ભાવના ભાવે, સમ્યક્ત્વસ્વરૂપનું ચિંતન કરે. તે હવે બતાવે છે.)

‘આ ભવમાં કરેલા ક્રોધ વગેરે રૂપ અધિકરણોમાંથી જેનું હવે કાર્ય નથી તેને હું વોસિરાવું છું અને નિદ્રામાં મૃત્યુ થાય તો બધા અધિકરણોને હું વોસિરાવું છું.’ આમ અધિકરણોને વોસિરાવે.

મિચ્છામિદુક્કડમ્

‘મેં મન-વચન-કાયાથી ધર્મવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી હોય તો તેનું મિચ્છામિ દુક્કડમ્ દઉં છું. ફરીથી મને એવી પાપબુદ્ધિ ન થાઓ.’ આમ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ આપે.

શુભ ચિંતન

ત્રણ ભુવનનું મંગળ કરનારા જિનેશ્વરને હૃદયમાં ધારણ કરનારા અમારી ઉપર બધા શુકનો, સ્વજનો, ગ્રહો, નક્ષત્રો પ્રસન્ન છે (અમને અનુકૂળ છે).

સમ્યક્ત્વસ્વરૂપચિંતન

‘અરિહંત ભગવાન્, સુસાધુરૂપ ગુરુ અને જિનેશ્વરોનો ધર્મ મને પ્રમાણ માન્ય છે.’ આવા સ્વરૂપવાળા સમ્યક્ત્વથી નિર્મળ ધર્મ હંમેશા મને શરણરૂપ થાઓ.

આ બધી વિધિ કરીને, નવકારનું સ્મરણ કરીને સાધુ અલ્પનિદ્રા વડે સૂવે.

યોગ્ય સમયે ઊઠીને તે ફરી દિનચર્યા કરે.

દિનચર્યાના આચરણનું ફળ

આ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલી દિનચર્યાની સામાયારીને નિર્મળ રીતે કરનારો, ધર્મના ઘણા મનોરથોથી ઉલ્લસિત ચિત્તવાળો, પોતાને સંસારસમુદ્રથી તરેલો માનતો સાધુ મોક્ષસુખને પામે છે.

ગ્રંથકારનો ઉપસંહાર -

શ્રીકાલિકસૂરિજી મહારાજની પરંપરામાં થયેલા શ્રીભાવદેવસૂરિજી મહારાજે અલ્પબુદ્ધિવાળા સાધુઓ માટે આ દિનચર્યાનું સંકલન કર્યું.

શ્રીયતિદિનચર્યાનો પદાર્થસંગ્રહ સમાપ્ત

આ સંપૂર્ણ પુસ્તકમાં જિનાજ્ઞા-વિરુદ્ધ કંઈ પણ લખાયું હોય તો તેનું ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છામિ દુક્કડં દઉં છું.

यथार्थयुगप्रधानश्रीकालकाचार्यान्वयिभिः श्रीभावदेवसूरिभिः
सन्दृष्ट्या श्रीमद्भिर्मतिसागरसूरिभिर्विवृता

॥ श्रीयतिदिनचर्या ॥

श्रीभावदेवसूरिसूत्रिताया यतिदिनचर्याया उपक्रमः

ऐदंयुगीनेषु न कोऽपि जैनः युगप्रधानोत्तमश्रीकालकाचार्याणामभिधानस्याज्ञः, तेषामेवातिविश्रुततमानामन्वयोत्था एते श्रीयतिदिनचर्याया विधायकाः सूरिवर्याः श्रीभावदेवाभिधाः । यद्यपि साधूनामहोरात्रचर्या श्रीओघनिर्युक्त्युत्तराध्ययनादिषु न्यस्ता सानुक्रमा तथापि विहारादि-सामाचार्यादिना गुपिलेति केवला साधुदिनचर्या प्राभातिकजागरणादारभ्य संस्तारकविधिपर्यवसाना स्पष्टरूपा निबद्धा पूज्यैरस्यां, यद्यपि पूज्यतमैः श्रीदेवसूरिभिर्विहिता यतिदिनचर्या, विस्तृता परं सेति सङ्क्षिप्तरुची-नामुपयुक्ततमैषेति निश्चित्य मुद्रितैषा, विवृतिरपि श्रीमद्भिर्मति-सागरैर्विहिता लघ्वीति साऽपि सहैवानया मुद्रिता, सफलयन्तु च सज्जना अनुष्ठायैतदुक्तं परिश्रममस्मदीयमिति शम् ।

आनन्दसागराः शीहोर (सिंहपुरं)

श्रीवीरसंवत् २४६३ फाल्गुन कृष्णा प्रतिपद्

युगप्रधानश्रीकालिकाचार्यसन्तानीयश्रीभावदेवसूरिसङ्कलिता

श्रीमतिसागरसूरिसूत्रितावचूर्णयुता

श्रीयतिदिनचर्या

प्रणम्य जगदानन्दवृन्दकन्दकदं जिनम् ।

श्रीपाशर्वं दिनचर्याया, वक्ष्ये व्याख्यां ससूत्रगाम् ॥१॥

शान्तिं तनोतु सततं कृतपापशान्तिः,

शान्तिर्जिनोऽघजलसन्ततिसागरात्रिः ।

ख्यातिः क्षितौ क्षितिपतौ किल यस्य लोके,

धर्माद्धिये च भुवि गर्जति सम्प्रतीयम् ॥२॥

यत्राभूद् गणभृत् प्रभावनिधिभृत् केशी,

प्रदेशीलसत्सत्सम्यक्त्वगुणाप्तिज्ञप्तिपदकृत् स्वर्गद्धिसंयच्छकः ।

तस्यैतद्दिनकृत्यमेतदखिलं गच्छस्य चान्यस्य च,

व्याख्यां बोधिनिबन्धनं गणिवरस्याहं नये सूत्रतः ॥३॥

अथार्या -

दिनचर्यां श्रुतधुर्या कृतवान् श्रीभावदेवसूरिवरः ।

सुकरां तनुते रम्यां मतिसागर एष तद्वृत्ति ॥४॥

अथ ग्रन्थस्याद्यगाथां सनमस्कारां विवृणोति -

वीरं नमिऊण जिण सुआणुसारेण सुद्धभावेण ।

वुच्छमि समासेणं सामायारिं जईण हियं ॥१॥

अहं सामाचारीं सम्यक् आचर्यते-क्रियते सामाचारी तां
वक्ष्यामि-कथयिष्यामि, केन ?-समासेन-सङ्क्षेपेण, न तु विस्तरेण,
कथम्भूतां ?-यतिहितां-संयमिनां हितकारिणीं, किं कृत्वा ?-वीरं

नमस्कृत्य-वर्द्धमानं प्रणम्य, विशेषेण ईरयति-प्रेरयति अष्ट कर्माणि ज्ञानावरणीयादीनीति वीरस्तं, त्रैशलेयमित्यर्थः, पुनः केन ?-श्रुता-नुसारेण-आगमानुक्रमेण, कथं ?, तथा शुद्धभावेन-मनोवचन-कायनैर्मल्येन ॥१॥

तत्र जाग्रद् दिष्ट्या तस्मान्मुनी रात्रौ कथं जागर्तीत्याह -

जगद् सव्वोऽवि मुणी पच्छिमजामे निसाय पभणंतो ।

परमिट्ठिनमुक्कारं समग्ग देवगुरुतित्थाइं ॥२॥

सर्वोऽपि मुनिः-सकलोऽपि साधुवर्गः निशायाः-निशीथिन्याः पश्चिमयामे-अन्तिमनिशीथे जागर्ति-निद्रात्यागं करोति, निद्रात्यागे कृते को लाभः ?-

“जइ चउदसपुव्वधरो वसइ निगोए अणंतयं कालं ।

निद्दाइपमायाओ ता होहिसि कह तुमं ? जीव ! ॥१॥”

किं कुर्वन् ?-परमेष्ठिनमस्कारं भणन् - पञ्चनमस्कारमङ्गलं पठन्, ततोऽपि किं करोति ?-देवगुरुतीर्थानि स्मरति-चिन्तयति, तत्र देवाः-वीतरागाः गुरवः-तत्त्वोपदेशकाः तीर्थानि-सिद्धक्षेत्रादीनि, इह चागमे निद्राः पञ्च, यथा - निद्रा १ निद्रानिद्रा २ प्रचला ३ प्रचलाप्रचला ४ स्त्यानर्द्धिका च ५, यदाहुः -

“सुहपडिबोहा निद्दा निद्धानिद्दा य दुक्खपडिबोहा ।

पयला ठिओवविट्ठस्स पयलपयला य चंकमओ ॥१॥

दिणचिंतियत्थकरणी थीणद्धी अद्धचविकअद्धबला”

इति ॥२॥

तत्र कृतनिद्रापरित्यागो मुनिः किं किं चिन्तयतीत्याह -

किं नायरामि किच्चं ? किं कियमहियं ? अभिग्गहो को वा ? ।
अप्पा परोऽवि पासइ किं मह ? इय चितइ महप्पा ॥३॥

तथेह साधुरिदं चिन्तयति, अहं किं कृत्यं नाचरामि-किं धर्मकार्यं न करोमि ?, मया अधिकं धर्मकृत्यं किं कृतं-किमाचरितं वा ?, अथवा मम कोऽभिग्रहो-नियमविशेषः, नियमस्य प्रतिरूपादिषु चतुर्दशगुणेषु विद्यमानत्वात्, यदाहुः - “पडिरूवो तेयस्सी” त्यादि २, तथाऽऽत्मा परश्च पश्यति किं मम इति महात्मा-गरिष्ठ इति चिन्तयति, यदाहुः -

“किं सक्कणिज्ज कज्जं न करोमि अभिग्गहो अ को उच्चिओ ? ।
किं मह खलियं जायं ? कह दियहा मज्झ वच्चंति ? ॥१॥

कह नवि पमायपंके खुप्पिस्सं ? किं परो व अप्पो वा ।

मह पेच्छइ आयारं ? इय कुज्जा धम्मजागरियं ॥२॥” ॥३॥

तत्र पूर्वोक्तं सर्वं स्मृत्वा कायिकीं कथं कुरुते इत्याह -

आवस्सियाएँ थंडिल्लदेसे गंतूण काइयं काउं ।

निसीहियं भणंतो पविसइ इरियं पडिवक्कमइ ॥४॥

इह अवश्यं भवा आवश्यकी तथा आवश्यक्या-आवसहीइति-
शब्दरूपया स्थण्डिलदेशे-मात्रकपरिष्ठापनभूभागे गत्वा गमनं विधाय
कायिकीं कृत्वा-लघ्वीं निष्पाद्य निस्सीहि इति भणन्-निस्सीहिशब्दं
उच्चरन् वसतिं प्रविशति-प्रवेशं करोति, प्रविष्टः सन् ईर्यापथिकीं प्रति-
क्रामति, तत्र ईरणं ईर्या-गमनं तद्युक्तः पन्थाः ईर्यापथः तत्र भवा ईर्या-
पथिकी-विराधना जन्तुबाधा, मार्गे गच्छतां या काचिद्विराधना भवति सा
ईर्यापथिकीत्युच्यते, यद्वा ईर्यापथः-साध्वाचारः, आह च - ‘ईर्यापथो
ध्यानमौनादिकं भिक्षुव्रतं’ तत्र भवा ईर्यापथिकी-विराधना, नद्युत्तरण-
शयनभोजनादिभिः प्राणातिपातादिका साध्वाचारातिक्रमरूपा सा ईर्या-

पथिकी ॥४॥

पुनः ततोऽपि किं करोति तदाह -

गमणागममालोइय कयकुसुमिणकाउसग्गपच्छित्तो ।

जिणमुणिवंदणपुव्वि उवउत्तो कुणइ सज्झायं ॥५॥

तस्या ईयापथिक्या अनन्तरं गमनागमनमालोचयति, अत्र त्रिभङ्गी गमनं १ आगमनं २ गमनागमनं चेति ३, अत्र प्रस्तावाद् गमनागमनभङ्गः तमालोचयित्वा कृतकुस्वप्नकायोत्सर्गप्रायश्चित्तः कृतं विहितं कुस्वप्नविध्वंसनार्थं कायोत्सर्गरूपं प्रायश्चित्तं-आलोचना(दि)रूपं येनासौ, सर्वमनुष्ठानं ईर्याप्रतिक्रमणपूर्वमेवोद्दिष्टं, आह च -

“इरियावहियाए अपडिक्कंताए न किंचि कप्पइ चेइयवंदण-सज्झायआवस्सयाइ काउं ।” इति वचनात्, क्षमाश्रमणपूर्वं ‘कुसुमि-णदुसुमिणओहडावणियं राईपायच्छित्तविसोहणत्थं काउस्सग्गं करेमि ।’ तत्र चतुर्विंशतिस्तवचतुष्कचिन्तनं, ततोऽपि किं कुरुते ?-जिनमुनिवन्दनपूर्वं जिना-भगवन्तो मुनयः-साधवस्तयोर्वन्दनं-नमस्कारस्तत्पूर्वं तत्पुरःसरं उद्युक्तः^१-उद्यमपरः प्रमादरहितः करोति स्वाध्यायं, अत्र सर्वसाधुरेव कर्ता बोद्धव्यः, यदाहुः-

“जामिणि पच्छिमजामे सव्वे जग्गंति बालवुड्ढाई ।

परमिट्ठिपरममंतं भणन्ति सत्तट्ठवाराउ ॥१॥

इरियं पडिक्कमंते कुसुमिणदुसुमिणनिवारणोसग्गं ।

सम्मं कुणंति निज्जूढपमायनिद्दा महामुणिणो ॥२॥

पाणिवहप्पमुहाणं कुसुमिणभावे भवन्ति उज्जोया ।

चत्तारि चिंतणिज्जा सनमुक्कारा चउत्थस्स ॥३॥

जिणनमणमुणिनमंसण पुव्वं तत्तो कुणेइ सज्झायं ।
चिंतंति पुव्वगहियं तवनियमाभिग्गहप्पमुहं ॥४॥” ॥५॥

ततः स्वाध्यायकरणे फलं किमित्याशङ्क्याह -

कम्ममसंखिज्जभवं खवेइ अणुसमयमेव उवउत्तो ।
अन्नयरंमिवि जोगे सज्झायंमि य विसेसेणं ॥६॥

प्राणी असङ्ख्यातभवं कर्म-असङ्ख्यातभवनिबद्धं कर्म अनुसमयमेव प्रतिसमयमेव उद्युक्तो^१-धर्मक्रियासूद्यमवान् क्षपयति-निराकरोति, क्व ?-अन्यतरस्मिन्नपि धर्मयोगे-इतरस्मिन् पुण्ययोगे, स्वाध्याये च उद्युक्तो विशेषेण कर्म क्षपयत्येव, यदाहुः -

“जामिणिविरामसमए सरए सलिलव्व निम्मलं नाणं ।
इय तत्थ धम्मकम्मे आयमुवायं विचिंतिज्जा ॥१॥” ॥६॥

ततोऽपि साधुः कां क्रियां कुरुते तदाह -

धम्मीणं जागरिया पुणो अहम्मीण सुत्तया सेया ।
तो तह भणइ महप्पा जह पावजिया न जग्गंति ॥७॥

तत्र निशाविरामे धर्मिणां-धर्मात्मनां जागरिका-निद्रात्यागरूपो श्रेयसी, यतो धर्मिणां जाग्रतां गरीयान् लाभः, आह च -

“जागरह नरा निच्चं जागरमाणस्स वड्ढए बुद्धी ।
जो सुवइ सो न धन्नो जो जग्गइ सो सया धन्नो ॥१॥”
किञ्च-

“सीयंति सुवंताणं अत्था पुरिसाण लोगऽसारत्थि ।
तम्हा जागरमाणा विहुणह पोराणयं कम्मं ॥२॥

सुवइ सुवंतस्स सुअं संकियखलियं भवे पमत्तस्स ।

जागरमाणस्स सुयं चिरपरिचियमप्पमत्तस्स ॥३॥

सुयई अयगरभूओ सुअं च से नासिहिइ अमिअभूतं ।

होइ गोणब्भूओ नट्ठमि सुए अमिअभूए ॥४॥

जो केवलीव सम्मं सुअनाणबलेण तिहुअणं मुणइ ।

सो निहाइ भमेइ भीमं भवमणंतं ॥५॥”

तथा अधर्मिणां-पापात्मनां पुनः सुप्तता श्रेयसी-नियतैव श्रेष्ठा,
ततः-तदनन्तरं तथा भणति-तथा जल्पति पूर्वाधीतं वा तथा स्मरति
महात्मा-गरिष्ठात्मा यथा पापजीवा-दुष्टजन्तवो गृहगोधाकाकादय-
स्तैलकारकुम्भकारादयश्च न जाग्रति-न निद्रां त्यजन्ति, यदाहुः -

“इरियावहियाईयं सव्वं सणियं भणन्ति जयणाए ।

घरकोइलकायाई जह पाविट्ठा न जग्गंति ॥१॥

आउज्जोवणवणिए अगणि कुडुंबी कुकम्म कम्मए ।

तेणे मालागारी उब्भामगइत्थिए जंते ॥२॥”

तथा चात्र निदर्शनं -

क्वापि पुरे केऽप्याचार्याः वर्षासूपाश्रयस्थाः पश्चिमरजन्यां शिष्यान्
पूर्वगतं जीवाध्ययनमध्यापयन्तो गुणनिकां कारयन्तः सन्ति, तत्रौषध-
योगाद् जीवोत्पत्त्यधिकारे मन्दं मन्दं स्मार्यमाणे रभसा शिष्येण गाढं पृष्टं-
भगवन् ! अत्रागमे अमुकवृक्षपर्णयोगात् जले तत्क्षणं मत्स्योत्पत्ति-
र्भणिता, तरोर्लोकभाषायां किं नाम ?, गुरुभिरनाभोगाद् गाढशब्देनाभाषि-
अमुकं नामेति, तद्वचः प्रातिवेशिमकेन मात्स्यकेनाश्रावि, तेन तथैव कृतं,
बहुमत्स्योत्पत्तिर्जाता, प्रतिदिनं २ बहुमत्स्योत्पत्तितः स धनाढ्यो बभूव,
असङ्ख्यमत्स्यविक्रयाद् नवीनं सदनं निर्माय विलासान् विधत्ते, व्यतीतेषु
वर्षेषु सूरयस्ते तत्राययुः, तेन दृष्टाः, स्वर्णपोट्टलिका रत्नैर्भृता गुरुपादा-

ग्रतोऽद्वैकि, भणितं च-भगवन् ! युष्मद्वचःप्रसादादहं धनी जातः, एतद् गृह्णीध्वं प्रसादात्, यथा मम समाधिर्भवति, ऊचुः सूरयो-वयं निर्ममा निर्ग्रन्थाः त्यक्तसङ्गाः, किं प्रयोजनं धनेनास्माकं ?, अन्यच्च-अस्माकं प्रसादात्ते धनाप्तिः कथं ?, मात्स्यिकेन पूर्वो रात्रिवृत्तान्तः उक्तः, गुरुभिः पापभीरुभिश्चेतसि चिन्तितं-आः स्वामिन् भगवन् अहन् ! विस्मृति-वशात् प्रमादाच्च स्तोकमात्रवचनासंवरेण मम कियत् पापं लग्नं ?, अन्यच्च - कर्हिचित् मत्स्यबन्धकेनानेनान्यस्य कस्यायमौषधयोग उपदिष्टो भविष्यति तदाऽतितीव्रतरा वृद्धिर्भविष्यति, अत एवोक्तं युक्तमिदं -

“वरं हालाहलं पीयं, वरं अग्नीअ सेवणं ।

वरं सप्पेण संवासो, मा पमाएण संगओ ॥१॥”

किञ्च-

“जयणा य धम्मजणणी जयणा धम्मस्स पालणी चेव ।

तव्वुड्ढिकरी जयणा एगंतसुहावहा जयणा ॥२॥”

अतः प्राणिना यतनैव कार्या, प्रमादः परिहर्तव्यः, उक्तं च शय्यं-
भवाचार्यैः-

“कहं चरे ? कहं चिट्ठे ?, कहमासे ? कहं सए ? ।

कहं भुंजंतो ? भासंतो ?, पावं कम्मं न बंधइ ॥१॥

जयं चरे जयं चिट्ठे, जयमासे जयं सए ।

जयं भुंजंतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधइ ॥२॥”

तावत् मम जीवोत्पत्तिं भेदेन शिक्षाणां गाढस्वरेण कथयतः इयती पापवृद्धिरभूत्, परमसावुपायेन पापान्निवार्यते तदा श्रेयः, अन्यथा धर्मोपदेशदानेनासौ धर्मार्थी सन् मात्स्यिकः पापादस्मात् सर्वथा न

निवर्तयिष्यते, अतोऽस्मिन् एकस्मिन् समार्पिते नीते स्तोकं पापं स्यात्, अनेकप्राणिसंहारपापं निवर्तते, अतः स्तोकव्ययेन बहुलाभः, उक्तमस्ति-

“तम्हा सव्वाणुन्ना सव्वनिसेहो य पवयणे नत्थि ।

आयं वयं तुलिज्जा लाहाकंखिच्च वाणियओ ॥१॥”

इति विचिन्त्योत्सर्गापवादविधिज्ञैस्तैरुक्तः सः-इदमौषधं त्वया कस्याप्युक्तं न वा ?, तेनोक्तं-नो कस्यापि परमनिधानवत्, सूरिर्जगौ-तर्हि भव्यं कृतं, परमनेनौषधेन तव बहुपापं लाभः स्तोकः, अतोऽन्य-दौषधं ते कथयामः येन तव अक्षयसुवर्णदायकः सुवर्णपुरुषः सिध्यति, प्राह-स्वामिन् ! तदौषधमपि वद, सूरिर्जगौ-द्वारि अर्गलां दत्त्वा अपवर-कान्तः एतदौषधं जलकुण्डिकायां क्षिप्तं सुवर्णपुरुषं प्रकटयिष्यति, तेन तत् तथा विहितं, व्याघ्रो निःसृतः, तेन सो घातितः, स तु व्याघ्रः सम्मूर्च्छजोऽन्तर्मुहूर्तजीवी स्वयमपि मृतः, एवमाचार्यैः पापवृद्धि-निवारयित्वा गुरुभिः शिष्येण सहालोचना गृहीता, सुगतिं जग्मतुः, अतो भव्यैः प्राणिभिरिति विचार्य रात्रिन्दिवं भाषासमितिः पालनीया, विशेषतो निशायां गाढं न वक्तव्यं इति भाषाऽसमितौ साधुकथा ॥७॥

पुनरपि मुनिर्निशान्ते किं करोति तदाह -

कालियसुअभणणत्थं गिण्हइ पाभाइयं खणे कालं ।

पडिकमइ तहा जह दस पडिलेहाणंतरं सूरौ ॥८॥

कालिकश्रुतप्रभणनार्थं कालेन-कालग्रहणेन गृहीतं श्रुतं कालिकश्रुतं, तत्र श्रुतं द्वेधा-कालिकमुत्कालिकं च, तद्भणनार्थं क्षणे-प्रस्तावे पाभाइयकालं गृह्णाति, उक्तं च -

“कालगगहणावसरे पत्ते पाभाइयं तओ कालं ।

कालियसुअपढणत्थं दुन्नि जहन्नेण गिण्हंति ॥१॥”

तदनु प्रतिक्रामति-प्रतिक्रमणं तथा करोति यथा दश प्रति-
लेखनाः-मुखवस्त्रिकारजोहरणादिकाः तत्कृतानन्तरं सूर्य उदगच्छति-उदयं
प्राप्नोति । प्रतिक्रमणं निर्युक्तौ पञ्चधोक्तं-

“पडिकमणं देवसियं राइयमित्तरियमावकहियं च ।

पक्खिय चाउम्मासिय संवच्छरियत्ति सत्तेए ॥१॥”

तत् प्रतिक्रमणं पञ्चाचारविशुद्धिनिमित्तं क्रियते, तदाहुः-

“पंचविहायारविसुद्धिहेउमिह साहु सावगो वावि ।

पडिकमणं सह गुरुणा गुरुविरेहे कुणइ एक्कोवि ॥१॥” ॥८॥

अथ आचार्यादीनाश्रित्य विशेषविधेर्निर्णयमाह -

आयरियगिलाणाई जे नवि जग्गंति पच्छिमे जामे ।

आवस्सयस्स समए कज्जं इरियाइयं तेहिं ॥९॥

आचार्यग्लानादयो ये पश्चिमयामे-क्षपान्तिमे यामे न जाग्रति-
न निद्रात्यागं कुर्वन्ति, आगमे तेषां तत्राजागरणभणनात्, यदाहुः-

“सव्वेऽवि पढमजामे दोन्नि य वसहाण आइमा जामा ।

तइओ होइ गुरुणं चउत्थ सव्वे गुरू सुअइ ॥१॥”

आवश्यकस्य समये-प्रतिक्रमणस्य प्रस्तावे तैः-आचार्यादि-
भिर्यर्यादिकं कार्य-ईर्यापथिक्यादि समग्रं विधेयं । तत्रावश्यकं किं
नाम ?, तथा चोक्तं अनुयोगद्वारे -

“समणेण सावएण य अवस्सकायव्वयं हवइ जम्हा ।

अंतो अहोनिस्सिस्स य तहा आवस्सयं नाम ॥१॥” ॥९॥

तदेव पूर्वोक्तमीर्यादिकं किमित्याशङ्क्याह -

इरिया कुसुमिणुसग्गो सवक्कथय साहुण नमण सज्झायं ।

चउरोऽवि खमासमणा सव्वस्सवि दंडओ चेव ॥१०॥

तत्र प्रतिक्रमणविधौ आदावीर्यापथिकी, तदनु कुस्वप्नकायोत्सर्गः, स चायं-क्षमाश्रमणपूर्वं 'कुसुमिणदुसुमिणराईपायच्छित्तविसोहणत्थं काउस्सगं करेमि' इत्यादि भणित्वा चतुर्विंशतिस्तवचतुष्कचिन्तनं, ततः पारिते चोच्चैःस्वरेण लोगस्स० आप्रान्ताद्भणनं, तदनु शक्रस्तवः नमोत्थुणमित्यादिकः, ततोऽपि साधुनमनं-प्रत्येक २ साधुनमस्करणं, पश्चाल्लघुक्षमाश्रमणयुग्मपूर्वं स्वाध्यायकरणं, तदनु जाते प्रतिक्रमणसमये प्रतिक्रमणारम्भः, स चायं समयः-

“जो मासो वट्ठतो तस्य य मासस्स ततियमासंमि ।

जंनामं नक्खत्तं सेसेसु ठिए पडिक्कमणं ॥१॥”

तत्र प्रतिक्रमणारम्भे चत्वारि क्षमाश्रमणानि, तानि चामूनि-श्रीभगवन् १ आचार्य २ उपाध्याय ३ सर्वसाधुरूपाणि ४, इह भगवन्शब्देनार्हन् समग्रैश्वर्यादियुक्तः, आचार्यादयः प्रतीता एव, पश्चात् क्षमाश्रमणपूर्वं 'राई पडिक्कमणइ ठाउं' इत्यादि भणित्वा भून्यस्तमस्तकः 'सव्वस्सवि राईय' इत्यादिदण्डकं सकलरात्रिकातिचारबीजभूतं भणति ॥१०॥

तस्मिन् दण्डके भणिते पश्चात् किं पठति तदाह -

सक्कत्थय सामाइय चरणाइतिगस्स तिन्नि उस्सग्गा ।

चउवीसइत्थय दोसुं तइए अइआरचितणयं ॥११॥

थुइ पोत्ती आलोअण संथारावट्टणाइयं विहिणा ।

सुत्तं अब्भुट्ठाणं वंदण खामणय वंदणयं ॥१२॥

सामाई छम्मास तव उस्सग्गुज्जोय पुत्ति वंदणयं ।

उस्सग्गे चित्तियं तवोविहाणमिह पच्चक्खाणे ॥१३॥

इगपंचाइदिणूणं पणमासं जा चइत्तु तेरदिणे ।

चउत्तीसाइ दिणूणं चिन्ते नवकारसहियं जा ॥१४॥

तदनु पुनः शक्रस्तवं पठति, तत्पठिते उत्थाय 'करेमि भन्ते ! सामाइय'मित्यादिसूत्रपाठपूर्वं चारित्रदर्शनज्ञानाचारातिचारविशुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गत्रिकं करोति, तेषु त्रिषु किं चिन्तनीयं ?, उत्तरार्द्धे तदाह - 'चउवीसत्थय'मिति द्वयोश्चतुर्विंशतिस्तवयुग्मं, यथा रात्रिप्रतिक्रमणे प्रथमे कायोत्सर्गे एकं चतुर्विंशतिस्तवं चिन्तयति, द्वितीयेऽप्येकं, 'साससयं गोसद्ध' इति वचनात्, तृतीये तु निशातिचारांश्चिन्तयति, सा चेयं गाथा-

“गोसमुहणंगार्ई आलोए देवसीअइआरे ।

सव्वे समाणयित्ता हियए दोसे ठविज्जाहि ॥१॥”

अर्थश्चायं-गोसं-प्रभातं तस्मादारभ्य मुखवस्त्रिकादौ आलोकयेत् दैवसिकान् अतिचारान् प्राक् यथोक्तान्, ततः सर्वान् समानीय-एकत्र कृत्वा हृदये दोषान्-आलोचनीयान् अतिचारान् स्थापयेदित्यर्थः ॥१॥

तदनु कं विधिं कुरुते तदाह - 'थुइ'ति ततः कायोत्सर्गं पारयित्वा 'सिद्धाणं बुद्धाण'मिति पठति, ततः संडासकप्रमार्जनपूर्वं उपविशति, ततः पोतिकां प्रतिलिख्य वन्दनकं दत्ते, इह पोतिकाप्रतिलेखनपूर्वकस्य वन्दनस्य (स्थाने) पोतिकैव भणिता, पश्चादालोचनं 'इच्छकारेण संदिसह भगवन् ! राइयं आलोएमि' इति सकलं सूत्रं पठति, तदालोचनानन्तरं 'संधारा-वट्टणी'ति गाथाभणनं, सा चेयं - संधारावट्टणगी परिअट्टणकी पसारणकी रहठाण बार जो न सरिओ, इतः सव्वस्सवि राई० इच्छकारेण संदिसह, अत्र गुरोर्वाक्यं-पडिक्कमह, अपरो भणति-इच्छं, पुनः तस्स मिच्छामि दुक्कडं इति भणित्वा पुनरुपविशति, उपविष्टः सन् विधिना-विधिपूर्वेण सूत्रं-प्रतिक्रमणसूत्रं भणति, स विधिः कः ?, आह-

“कारुण वामजाणुं हिट्ठा उट्ठं च दाहिणं जाणुं ।

सुत्तं भणांति सम्मं करजुयकयपुत्तिरयहरणा ॥१॥”

ततोऽपि अभ्युत्थानं-ऊर्ध्वीभवनं 'तस्स धम्मस्से'त्यादि, 'वंदामि जिणे चउब्बीसं' इति पर्यन्तभणनं, ततः भणिते सूत्रे वन्दनं-द्वादशावर्त-वन्दनकं पश्चात् क्षामणं - 'अब्भुट्ठिओऽह'मित्यादि भणनं, पुनरपि वन्दनं, बृहद्वन्दनकमित्यर्थः ॥१२॥

ततः पुनः को विधिर्विधेय इत्याशङ्क्याह - वन्दनकानन्तरं सामायिकं-'करेमि भंते ! सामाइयं' तत्पूर्वकं षण्मासतपस उत्सर्गः, तस्मिन् कायोत्सर्गे गुरुणा नमस्कारपूर्वकं पारिते पश्चादन्योऽपि साधुवर्गः कायोत्सर्गं पारयेदिति, यदुक्तं -

“भणियंमि नमुक्कारे गुरुणा पारिज्ज तयणु उस्सगं
एवं कियकम्माइसु अन्नह आणाइया दोसा ॥१॥”

कायोत्सर्गे पारिते उज्जोअकथनं-'लोगस्स उज्जोअगरे' साद्यन्त-भाषणं, पश्चान्मुखवस्त्रिकाप्रतिलेखनं, तदनु वन्दनकयुगलं, वन्दना-नन्तरं कायोत्सर्गचिन्तितं यत्तपः तत्प्रत्याख्यानेन अथ तपोविधानं तपःकरणम् ॥१३॥

तदेवं तपः कथं चिन्तितं तदाह -

अत्र कायोत्सर्गे पूर्वं चारित्राद्याचाराणां पृथक्त्वेनालोचितानामिदानीं सम्मिलितानामपि शोधनार्थमयं कायोत्सर्गः सम्भाव्यते, अस्मिन्नुत्सर्गे श्रीवर्द्धमानविहितं षाण्मासिकतपो यतिरेवं चिन्तयति, 'हे प्राणिन् ! श्रीवर्द्धमानतीर्थे वर्तमानस्तद्विहितं षाण्मासिकं तपः कर्तुं समर्थो न वा ?, प्राणी प्राह-न शक्नोमि, तर्हि एकेन दिनेनो न षाण्मासिकं कर्तुं शक्तो-ऽसि ?, प्राणी प्राह-न शक्नोमि, तर्हि द्वित्रिचतुःपञ्चदिनो न षाण्मासिकं तपः कर्तुं शक्नोषि ? पुनर्वदति-न शक्तोऽस्मि, तर्हि षड्सप्ताष्टनव-दशदिनो न षाण्मासिकं कर्तुं शक्तोऽसि ?, पुनर्वदति-न शक्तोऽस्मि,

एवमेकादशादि, ततः पञ्चपञ्चदिनवृद्ध्या क्रमेण मासं यावत् चिन्तनीयं, अथ पुनः पञ्चमे मासे सैव युक्तिः, आद्यमासवच्चिन्तनीयं, एवं चतुर्थे मासे सैव युक्तिः, एवं तृतीये द्वितीयेऽपि, ततः प्रथमे मासे ततस्त्रयोदशदिनं यावत्-त्रयोदशदिनोऽनं मासं कर्तुं शक्तोऽसि न वा ?, तत्रापि वदति-न शक्तोऽस्मि, ततस्त्रयोदशदिनोर्ध्वं चतुस्त्रिंशदादि ऊनं चिन्तयेत्, कथं ?, द्वयहान्या द्वयहान्या, यथा चतुस्त्रिंशत् द्वात्रिंशत् त्रिंशत् अष्टाविंशतिः षड्विंशतिः चतुर्विंशतिः द्वाविंशतिः एवं चतुर्थं यावत् चिन्तयति, ततोऽप्याचाम्लादि नमस्कारसहितं यावत् यत्तपः तद्दिने कर्तुमुद्यतः तत्तपः चेतसि निधाय पश्चाद् गुरुसमक्षं आगारशुद्ध्या प्रत्याख्याति, तत्रागमयुक्तिरसौ-यथा आदितीर्थे वार्षिकं तपः, अन्यतीर्थकरणां तीर्थे आष्टमासिकं, चरमजिनतीर्थेषु षाण्मासिकं, यदाह - 'संवच्छ्रमुसभजिणे'त्यादि ॥१४॥

अथ प्रत्याख्यानधिकारात् तत् प्रत्याख्यानं कतिधेत्याशङ्क्य गाथायुग्मेन आह -

अणागय १ मङ्गकंतं २ कोडीसहियं ३ निअंटिअं ४ चेव ।

सागार ५ मणागारं ६ परिमाणकडं ७ निरवसेसं ८ ॥१५॥

संकेयं चेव अब्बाए पच्चक्खाणं तु दसविहं होइ ।

सयमेवऽणुपालणियं दाणुवएसे जह समाही ॥१६॥

अथ प्रत्याख्यानविवरणं, तत् तपः, प्रत्याख्यानमादौ द्वेधा-मूलगुणप्रत्याख्यानमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं च, इदमप्येकैकं हि द्विधा देश-विरतिसर्वविरतिभेदात्, तत्र यतिश्रावकयोरनागतादि दशधा प्रत्याख्यानं, यदाहुः-

“पच्चक्खाणं उत्तरगुणेषु खमणाइयं अणेगविहं ।

तेण य इहयं पगयं तंपि य इणमो दसविहं तु ॥१॥”

अर्थश्च - प्रत्याख्यानं मूलोत्तरगुणेषु क्षपणादिकं-मासोपवासा-
द्यनेकविधं चतुर्थषष्ठाष्टमादिरूपं, तदपि तन्मूलभेदापेक्षया दशविधं, तद्यथा
- आदावनागतप्रत्याख्यानं १ अनागते काले पर्युषणाद्यर्वाक् ग्लानत्व-
वैयावृत्यादिकारणसद्भावे यत्तपोऽष्टमादि क्रियते तदनागतप्रत्याख्यानं १,
यदाहुः-

“होहिइ पज्जोसवणा मम य तथा अंतराइयं हुज्जा ।

गुरुवेयावच्चेणं तवस्सि गेलन्नया चेव ॥१॥

सो दाइ तवोकम्मं पडिवज्जइ जं अणागए काले ।

एयं पच्चक्खाणं अणागयं होइ नायव्वं ॥२॥” १।

अथ द्वितीयं अतिक्रान्तं-अतिक्रान्तप्रत्याख्यानं यत् पर्युषणादि-
पर्वणि अतिक्रान्ते यत्तपः क्रियते तत्, यदाहुः -

“पज्जोसवणाइ तवं जो खलु न करेइ कारणज्जाए ।

गुरुवेयावच्चेणं तवस्सिगेलन्नया चेव ॥१॥

सो दाइ तवोकम्मं पडिवज्जइ तं अइच्छिए काले ।

एयं पच्चक्खाणं अइकंतं होइ नायव्वं ॥२॥”

अथ तृतीयं कोटीसहितं प्रत्याख्यानं, एकस्य निष्ठाकाले अन्यस्य च
ग्रहणकाले प्रत्याख्यानस्याद्यन्तकोटिद्वयमीलनात् कोटीसहितं ३, यदाहुः-

“पट्टवणओ य दिवसो पच्चक्खाणस्स निट्टवणओ अ ।

जहियं समंति दुन्निवि तं भणइ कोडिसहियं तु ॥१॥”

अथ चतुर्थं नियन्त्रितप्रत्याख्यानं-मासे २ अमुष्मिन् दिवसे
यदष्टमादि विधेयं हृष्टेन ग्लानेन वा तन्नियन्त्रितं, यदाहुः-

“मासे २ उ तवो अमुगो अमुगोत्ति अमुगदिवसंमि ।

हट्ठेण गिलाणेणवि कायव्वो जाव उस्सासो ॥१॥”

विशेषश्चायं-तच्चतुर्दशपूर्विषु जिनकल्पिकेषु प्रथमसंहननेन सह व्यवच्छिन्नं, उक्तं च -

“चउदसपुव्वी जिणकप्पिएसु पढमंमि चेव संघयणे ।

एयं वुच्छिन्नं खलु थेरावि तथा करेसी या ॥१॥” ४।

अथ पञ्चमं साकारं साकारप्रत्याख्यानं, सहाकारैर्महत्तराद्यैर्यद् वर्तते, यदाहुः-

“महयरयागारेहिं अन्नत्थ य कारणांमि जायंमि ।

जो भत्तपरिच्चायं करेइ सागारकडमेयं ॥१॥ ५।

अथ षष्ठमनाकारप्रत्याख्यानं, न विद्यते महत्तरादिकारणं यत्र तदानाकारं, अथवा न कुर्वन्ति आकारान्-अपवादान्, वने दुर्भिक्षतायां च भोजनाभावान्न जीविष्यामीति ज्ञात्वा अनाकारप्रत्याख्यानं प्रत्याख्याति, तदाहुः-

“निज्जायकारणांमी महयरया नो करंति आगारं ।

कंतारवित्तिदुब्भिव्खयाइए तं निरागारं ॥१॥”

अपरं नाम निराकारमपि ६। अथ सप्तमं परिमाणकृतं, परिमाणकृते प्रत्याख्यानं दत्तिकवलआदीयत्तया परिमाणं यत्र तत्,

“दत्तीहिं कवलेहि य घरेहिं भिक्खाहिं अहव दव्वेहिं ।

जो भत्तपरिच्चायं करेइ परिमाणकडमेयं ॥१॥” ७।

अथाष्टमं निरवशेषं-निरवशेषप्रत्याख्यानं सर्वाशनपानत्यागान्निर-वशेषं, यदाहुः-

“सर्वं असणं सर्वं च पाणयं सर्वखज्जपिज्जविही ।

वोसिख्खं सर्वभावेण इयं भणियं निरवसेसं तु ॥१॥” ८।

तथा नवमं सङ्केतं-सङ्केतप्रत्याख्यानं अङ्गुष्ठमुष्टिग्रन्थ्यादिचिह्नोप-
लक्षितं, यदाहुः -

“अङ्गुष्ठं मुट्ठी गंठी घरसेऊसासथिवुगजोइक्खे ।

भणियं संकेयमेयं धीरेहि अणंतनाणीहि ॥१॥”

अङ्गुष्ठमुष्टिमोचनं ग्रन्थिच्छोटनं गृहप्रवेशं स्वेदशोषं उच्छ्वासान्
थिवुगशोषं प्रदीपज्वलनं इत्यादि सङ्केतयति तत् ९। तथा दशमं
अद्धाप्रत्याख्यानं, तत्र अद्धा-कालस्तदुपलक्षितं मुहूर्तादिकालसहितं यत्
तत् १०। स्वयमेवानुपालनीयं, न कारणादिनिषेधः, आहारदानोपदेशयोः
यथासमाधिः ।

पुनस्तदद्धाप्रत्याख्यानं दशधा भवति, यदाहुः-

“अद्धापच्चक्खाणं तं जं कालप्पमाणेएण ।

पुरिमिड्डुपोरिसीए मुहुत्तमासद्धमासेहि ॥१॥” ॥१६॥

तदद्धाप्रत्याख्यानं कथं दशधा तदाह -

नवकारपोरिसीए पुरिमुट्ठिक्कासणेगठाणेसुं ।

आयंबिलअभत्तट्टे चरिमे य अभिग्गहे विगई ॥१७॥

तत्र दशविधप्रत्याख्यानं प्रथमं नवकारसहितं १ द्वितीयं प्रत्याख्यानं
पौरुषी २ तृतीयं पुरिमाद्धप्रत्याख्यानं ३ चतुर्थमेकाशनप्रत्याख्यानं ४ पञ्चमं
एकस्थानप्रत्याख्यानं ५ षष्ठमाचाम्लप्रत्याख्यानं ६ सप्तममभक्तप्रत्याख्यानं
७ अष्टमं चरमप्रत्याख्यानं, तद् द्वेधा-भवचरमं दिवसचरमं च ८ नवम-
मभिग्रहप्रत्याख्यानं ९ दशमं विकृतिप्रत्याख्यानं १० ॥१७॥

अत्र उद्देशनिर्देशयुक्त्या कानि तानि दश प्रत्याख्यानानि(के ते

दशसु प्रत्याख्यानेषु आकारा इत्याशङ्क्याह -

दो चेव णमुक्कारे आगारा छच्च पोरिसीए उ ।

सत्तेव य पुरिमड्ढे एगासणगंमि अट्टेव ॥१८॥

सत्तेगट्ठाणेसु अ अट्टेव य अंबिलंमि आगारा ।

पंचेव अभत्तट्टे छप्पाणे चरिम चत्तारि ॥१९॥

-----।

-----॥२०॥

तत्र आकारद्विकसहितं नमस्कारप्रत्याख्यानं, तच्चेदं - 'उग्गाए सूरे नमुक्कारसहियं पच्चक्खाइ चउव्विहंपि आहारं असणं पाणं खाइमं साइमं अन्नत्थऽणाभोगेणं सहसागारेणं वोसिइ । १' व्याख्या-उद्गते सूर्ये सूर्योदयादारभ्य नमस्कारसहितं प्रत्याख्यानं करोति, इदं गुरोर्वचः, छात्रस्तु प्रत्याख्यामीति वदति, एवं व्युत्सृजतीत्यत्रापि वाच्यं, कथं ?-चतुर्विधमप्याहारं अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं च, व्युत्सृजतीत्युत्तरेण योगः, तत्राशनं शाल्यादि मुद्गादि सक्तुकादि पेयादि मोदकादि क्षीरादि सूरणादि मण्डकादि च, आशु-शीघ्रं क्षुधं शमयतीत्यशनं, यदाहुः -

“असणं मोअगसत्तुगसमुग्गजगाराइ खज्जगविही य ।

खीराइ सूरणाइ मंडगपभिई य विन्नेयं ॥१॥”

तथा पानं-प्राणानामिन्द्रियादीनामुपग्रहे-उपकारे यत् प्रवर्तते तत् पानं, तच्चेदं-सोवीरं जवादिधोवनं सुरादि सर्वश्चाप्यायः कर्कटजलादि च, यदाहुः-

“पाणं सोवीरजवोदगाइ चित्तं सुराइयं चेव ।

आउक्काओ सव्वो कक्कडगजलाइयं च तहा ॥१॥”

तथा च खादिमं, खे-मुखाकाशे मातीति खादिमं, तच्चेदं खादिमं-

भृष्टधान्यगुडतिलपर्पटिकाखर्जूरनालिकेरद्राक्षाकर्कोटकाम्रपनसादि,
यदाहुः-

“भत्तोसं दंताइ खज्जूरं नालिकेरदक्खाई ।

अंबगफणसाइ तहा बहुविहं खाइमं नेयं ॥१॥”

अथ स्वादिमं, स्वादयति गुणान् रसानिति स्वादिमं, तच्चेदं-
दन्तकाष्ठताम्बूलतुलसिकापिण्डार्जगमधुपिप्पलिसुंठीमिरचजीरकहरितकी-
आमलकादि, यदाहुः-

“दंतवणं तंबोलं चित्तं तुलसी कुहेगाईयं ।

महुपिप्पलिसुंठाई अणेगहा साइमं नेयं ॥१॥”

चत्वारोऽमी आहाराः, भणितं चागमे -

“असणं पाणगं चेव, खाइमं साइमं तहा ।

एसो आहारविही, चउव्विहो होइ नायव्वो ॥१॥”

अनाहाराश्चैते-निम्बत्वक् रक्षाखदिरतिकटुकादीन्यनेकानि द्रव्या-
ण्यनाहाराणि भवन्ति, अत्र नियमभङ्गभयात् आकारावाह-‘अन्नत्थ-
ऽणाभोगेणं सहसागारेणं’ अत्र पञ्चम्यर्थे तृतीया, अन्यत्रानाभोगात्,
अनाभोगः-अत्यन्तविस्मृतिः सहसाकारात् च, सहसाकारो गवादिकं दुहतो
तापयतो वा घृतादिकं मुखे सहसा छटायाः प्रवेशः, ताभ्यामन्यत्र
प्रत्याख्यानं, इदं चतुर्विधाहारस्यैव मुहूर्तमात्रमेव भवति इत्याम्नायः,
रात्रिभोजनविरमणव्रततीरणरूपत्वादस्य, नमस्कारसहितस्य चायमर्थः-
मुहूर्तात् परतो नमस्कारोच्चारणे पूर्यते, मुहूर्तं द्विघटिकामानं, तदनुच्चारणे
सूर्यास्तसमयेऽपि न पूर्यते, मुहूर्ताभ्यन्तरे नमस्कारोच्चारणेऽपि न पूर्यते
॥१॥ (आकारषट्कयुतं पौरुषी) तत् सूत्रं चेदं - ‘पोरसिअं पच्चक्खाइ
उग्गाए सूरु दुविहं तिविहं चउव्विहं वा आहारं असणं पा० खा० सा०

अ० सह० पच्छन्नकालेणं दिसामोहेणं साहुवयणेणं सव्वसमाहि-
वत्तियागारेणं वोसिरइ २।' अर्थश्च पुरुषः प्रमाणमस्याः सा पौरुषी०
छाया तद्युक्तः कालोऽपि पौरुषी, प्रहर इत्यर्थः केवलं याम्योत्तरेखायाः
आत्मनश्चान्तरे पूर्वपश्चिमरेखैव छायेति ग्राह्या, तां पौरुषीं प्रत्याख्याति,
अत्र षडाकाराणां मध्ये प्रथमौ द्वौ पूर्ववत्, अन्यत्र प्रच्छन्नकालात्
दिङ्मोहात् साधुवचनात् सर्वसमाधिप्रत्ययाकाराच्च, प्रच्छन्नता च
कालस्य मेघेन रजसा गिरिणा वाऽन्तरितत्वात्सूर्यस्यादर्शने, तेन अपूर्णा-
मपि पौरुषीं ज्ञात्वा पूर्णां भुञ्जानस्य न भङ्गः, ज्ञात्वा त्वर्धभुक्तेनापि तथैव
स्थातव्यं यावत् पौरुषी पूर्यते, ततः परं भोक्तव्यं, अन्यथा तु भङ्ग एव ३,
दिङ्मोहादिषु यदा पूर्वमपि पश्चिमेति जानाति तदा पौरुष्यामपूर्णायामपि
न भङ्गः, मोहविगमे तु पूर्वविधिः ४, साधुवचनं-उद्घाटपौरुषीत्यादिकं
भ्रान्तिकारणं तत् श्रुत्वा भुञ्जानस्य न भङ्गः, भुञ्जानेन तु ज्ञाते अन्येन वा
कथिते प्राग्विधिर्विधेयः, सर्वसमाधिः-गाढातङ्कादिरहितत्वं, गाढातङ्कादौ
च तत्प्रत्यय आकारः-प्रत्याख्यानापवादो भवति, अयमभिप्रायः-
आकस्मिकतीव्रशूलादिदुःखोद्भवार्तरौद्रध्यानोपशमाय सर्वेन्द्रियसमाध्यर्थं
पथ्यौषधादि कुर्वाणस्य अपूर्णायामपि पौरुष्यां न भङ्गः, जाते तु समाधौ
पूर्वविधिः, उक्तं च -

“चउह्वाऽऽहारं तु नमो रत्तिपि मुणीण सेस तिय चउह्वा ।

निसिपोरिसि पुरिमेगासणाइ सङ्काण दुत्तिचउह्वा ॥१॥”

तथा सार्द्धपौरुषीप्रत्याख्यानं तु पौरुषीतुल्यमाकारैः, परन्तु कालतो
भेदः ३। अथ पूर्वार्द्धप्रत्याख्याने तस्मिन् सप्ताकाराः, तत्सूत्रमिदं- ‘सूरे
उगाए पुरिमिड्ढं पच्चक्खाइ दुविहं तिविहं चउव्विहंपि आहारं असणं
पाणं खा० सा० अ० स० पच्छ० दिसा० साहु० महत्तरागारेणं सव्व०
वोसिरइ ।’ अर्थश्च - पूर्व च तदर्धं च पूर्वार्ध-दिनस्यार्धं प्रहरद्वयं तत्

प्रत्याख्याति, अत्र षडाकाराणामर्थः प्राग्वत्, 'महत्त०' महत्तरं-प्रत्याख्या-
नानुपालनादपि बहुतरनिर्जरानिमित्तं पुरुषान्तरासाध्यं ग्लानचैत्यसङ्घादि-
कार्यं तदेवाकारः-अपवादो महत्तराकारः तस्मादवर्गपि भुञ्जानस्य न
भङ्गः, यथात्रैव महत्तराकारपाठो न नमस्कारसहितादौ तत्र कालमहत्त्वा-
ल्पत्वे हेतू, तथा अपार्धप्रत्याख्यानमप्येतत्तुल्यमाकारैः, परमिहापि कालतो
भेदः ४। अथैकाशनप्रत्याख्यानं, एकाशनप्रत्याख्याने अष्टावाकाराः, तत्सूत्रं
- 'एगासनं पच्चक्खाइ दु० ति० चउविहंपि आहारं असणं ४ अन्न०
सह० सागारिआगारेणं आउंटणपसारेणं गुरुअब्भुट्टाणेणं पारिट्टा-
वणियागारेणं मह० सव्व० वोसिइ ।' अर्थश्च - एकं-सकृत् अशनं-
भोजनं एकं वा आसनं-पुताचालनतो यत्र तदेकाशनं एकासनं वा, प्राकृते
द्वयोरप्येकासनमितिरूपं, एवं द्वयासनमपि, अत्र प्रथमावन्त्यौ चाकारौ
मिलितौ चत्वारस्तेषामर्थः प्राग्वत्, सहागारेण वर्तते सागारः स एव
सागारिको-गृहस्थः स एवाकारः-तस्य पश्यतोऽन्यत्रापि गत्वा भुञ्जानस्य
न भङ्गः, तत्समक्षं भोजने तु महादोषः, यदार्षम्-

“छक्कायदयावंतोऽवि संजओ दुल्लहं कुणइ बोहि ।

आहारे नीहारे दुगुंछिण् पिंडगहणे य ॥१॥”

गृहस्थस्य यददृष्टं तु भोजनं न जीर्यते स सागारिको बंदिकादिर्वा,
'आउंटण' इति आकुञ्चनं-जङ्घासनसङ्कोचनं प्रसारणं-तस्या एव
ऋजुकरणं, आकुञ्चने प्रसारणे च क्रियमाणे किञ्चिदासनं चलति तत्रापि न
भङ्गः 'गुरु०' इति गुरोः-आचार्यस्य प्राघूर्णकस्य वा साधोरागच्छतो-
ऽभ्युत्थानं विधाय पश्चाद् भुञ्जतोऽपि न भङ्गः, 'पारिट्टा' इति परिष्ठापनं-
सर्वथा त्यजनं प्रयोजनमस्येति पारिष्ठापनिकं-अधिकीभूतं वस्तु तदेवा-
कारः पारिष्ठापनिकाकारः अयमाकारः साधोरेव, उक्तं च -

“विहिगहियं विहिभुत्तं उव्वरियं जं भवे असणमाई ।

तं गुरुणाऽणुन्नायं कप्पइ आयंबिलाईणं ॥१॥”

श्रावकस्त्वखण्डसूत्रत्वादुच्चरति, तत्र हि त्यज्यमाने महान् दोषः, गुर्वाज्ञया भुज्यमाने गुणः, ततस्तस्य भुञ्जानस्यापि न भङ्गः, अनेकाशनं परिहरति ४ ॥१८॥

अथैकस्थानप्रत्याख्यानं, तस्मिन् सप्ताकाराः, तत्सूत्रमिदं -
 ‘एगट्ठाणं पच्चक्खाइ चउ० आ० अस० पा० खा० सा० अन्न० सह० सागा० गुरु० पारिद्धा० मह० सव्व० वोसिरइ ।’ अत्र सप्ताकारा एकासनवत्, केवलं आउंटणपसारेणं न पठनीयं, सप्तानामर्थः प्राग्वत्, तथा एकं-अद्वितीयं स्थानं-अङ्गविन्यासरूपं यत्र तदेकस्थानं, यत् यथा-योग्यमङ्गं भोजनकाले स्थापितं तस्मिन् तथा स्थित एव भोक्तव्यं, आकुञ्चनप्रसारणे न कार्ये, तथा मुखस्य पाणेश्चाशक्यपरिहारत्वात् चलनं न निषिद्धम् ५। अथाचाम्लप्रत्याख्यानं-तस्मिन् अष्टावाकाराः, तत्सूत्रं -
 ‘आयंबिलं पच्चक्खाइ अन्न० सह० लेवालेवेणं गिहत्थसंसट्ठेणं उक्खित्तविवेगेणं पारि० मह० सव्व० वोसिरइ ।’ अर्थश्च -
 आचामः-अवश्रावणं अम्लं-चतुर्थो रसः ते एते च प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने ओदनकुल्माषसक्तुप्रभृतिके तत् आचाम्लं समयभाषयोच्यते, अत्र आद्यौ द्वौ अन्त्यास्त्रयः एवं पञ्चाकाराः प्राग्वत्, ‘लेवालेवेणं’मिति भाजनादेः प्रत्याख्यातविकृत्यादिना लेपः तस्यैव हस्तादिना संलेखनादलेपः लेपश्चालेपश्च लेपालेपं ततोऽन्यत्र, भाजनादेर्विकृत्याद्यवयवयोगेऽपि न भङ्गः, ‘गिहत्थसंसट्ठेणं’ ति गृहस्थेन स्वार्थं दुग्धेन ओदनः संसृष्टः, तच्च दुग्धं तदुपरि चत्वार्यङ्गुलानि यावद्वर्तमानं अविकृतिः, अधिकं तु विकृतिरेव, यदाहुः-

“खीरदहीवियडाणं चत्तारि अंगुलाइं संसट्ठं ।

फाणियतिल्लघयाणं अंगुलमेगं तु संसट्ठं ॥१॥

महुपुग्गलरसयाणं अद्धंगुलयं तु होइ संसट्ठं ।

गुलपुग्गलणवणीए अहामलयं तु संसट्ठं ॥२॥”

अनेन न्यायेन अन्यविकृतीनामपि गृहस्थसंसृष्टत्वं श्रुताद् ज्ञेयं, तथा गृहस्थसम्बन्धिकरोटिकादिभाजनं विकृत्यादिना उपरि लिप्तं तदपि गृहस्थसंसृष्टमुच्यते, ‘उक्खित्तविवेगेण’मिति उत्क्षिप्तविवेकः उद्धर्तुं शक्येषु प्रत्याख्यातविकृत्यादिषु च द्रव्यरूपेषु विवेको - निःशेषतया त्यागः, ‘वोसिरइ’त्ति अनाचाम्लं व्युत्सृजतीत्यर्थः ६। अथाभक्तार्थ-प्रत्याख्यानं, तस्मिन् प्रत्याख्याने पञ्चैवाकाराः, तत्सूत्रं - ‘सूरे उग्गाए अभत्तट्ठं प० तिविहं चउ० आ० असणं ४ अन्न० सब्ब० वोसिरइ ।’ अर्थश्च - न विद्यते भक्तेन अर्थः-प्रयोजनं यस्मिन् प्रत्याख्याने सः अभक्तार्थः, उपवास इत्यर्थः, अत्र पञ्चाकाराः प्राग्वत्, नवरं पारिष्ठापनिकाकारे विशेषः-त्रिविधाहारप्रत्याख्याने पारिष्ठापनिकं कल्पते, चतुर्विधाहारप्रत्याख्याने पानकेऽप्युद्धरितेऽपि कल्पते, ‘वोसिरइ’त्ति-भक्तार्थं परित्यजति । अथ त्रिविधाहारप्रत्याख्यानेषु पानकमाश्रित्य षडाकारा भवन्ति - ‘छप्पाणे’ इति, तत्सूत्रं-‘पाणस्स लेवाएण वा अलेवाएण वा अच्छेण वा बहुलेण वा ससित्थेण वा असित्थेण वा वोसिरइ ।’ अर्थश्च-इहाप्यन्यत्रेत्यनुवर्तते, लेपकृताद् भाजनाद्युपलेपकात् खर्जूरपानकादेः अलेपकृतात्-निर्लेपादन्यत्र त्रिविधाहारं व्युत्सृजतीति-योगः, वाशब्दात् निर्लेपेनेव लेपकारिणाऽपि उपवासादेर्न भङ्ग इत्यर्थः, अच्छाद्वा-निर्मलादुष्णोदकादेः बहुलाद्वा गडुलतण्डुलधावनादेः ससिक्थाद्वा भक्तलेपोपेतादवश्रावणादेः असिक्थाद्वा-सिक्थवर्जितात् पानकाहारात् अन्यत्र व्युत्सृजति ८। अथ चरिमं -‘चरिम चत्तारि’ इति चरिमः-अन्त्यो

भागः, स च दिवसस्य भवस्य वा, तद्विषयं प्रत्याख्यानमपि चरिमं उपचारात्, तत्र दिवसचरिमं सूर्योदगमान्ते, भवचरिमं तु यावज्जीवं, द्वयोरपि चत्वार आकाराः, तत्सूत्रं - 'दिवसचरिमं भवचरिमं वा पच्चक्खाइ दुविहं तिविहं० चउ० आहारं अस० अन्न० सह० मह० सव्व० वोसिरइ ।' अर्थस्तु प्राग्वत्, अथ एकासनादिमतां किंफलमेतत्, नैवं, एकाशनादिकं हि अष्टाकारं, एतत् चतुराकारं, अत आकाराणां सङ्क्षेपकरणात् सफलमेवेदं, निषिद्धरात्रिभोजनामपि दिवसशेषे क्रियमाणत्वात् स्मारकत्वाच्च फलवदेव भवति, भवचरमे त्वनाकारत्वेऽपि आकारद्वयं भवति तस्याशक्यपरिहारत्वात्, अनाभोगात् सहसाकारेण च अङ्गुल्यादेर्मुखे प्रक्षेपसम्भवात् ९ ॥१९॥

अथाभिग्रहिकप्रत्याख्यानं, एतदेव साङ्केतिकमुच्यते, तदग्रे वक्ष्यते, कथयिष्यति 'पंचचउो अभिग्गह' इति, अभिग्रहे-अभिग्रहप्रत्याख्याने पञ्च चत्वारो वा आकाराः, सामान्येनोक्तं तत्सूत्रं - 'अंगुट्टुसहियं पच्चक्खाइ चउवि० अस० ४ अन्न० सह० मह० सव्व० वोसिरइ ।' अर्थस्तु प्राग्वत्, एवमङ्गुष्ठमुष्टिग्रन्थ्यादिसहितमपि । देशतः अवकाशो देशावकाशः मुत्कलानां द्वादशव्रताभिग्रहाणां सङ्क्षेपणित्यर्थः, तत्प्रयोजनमत्र देशावकाशिकं तत्प्रत्याख्याति, विशेषतो दिनोपयोगित्वात्, उपभोगे परिभोगे च, सकृद् भुज्यते उपभोगो द्रव्यसच्चित्तविकृति-स्रगादिकः पुनः पुनर्भुज्यते परिभोगो-वस्त्रालङ्काराङ्गनादिकः तत् प्रत्याख्याति, आह च -

“सकृदेव भुज्यते यः, स भोगो० ॥”

तथा अङ्गुष्ठादिसहिते अङ्गुष्ठमुष्टिग्रन्थि च यावन्न मुञ्चामि तावत् प्रत्याख्यानं, भवतीत्यर्थः । अथ पञ्चममाकारं स्थानविशेषतो दर्शयति 'अप्पावरणे'ति अप्रावरणाख्यः 'चोलपट्टागारेणं' इति पञ्चमः आकारः

स्यात्, 'सेसेसु' इति शेषेषु ग्रन्थिसहितादिषु चत्वार एव चरमोक्ताः १०।

अथ निर्विकृतिप्रत्याख्यानं, तत्र 'निव्वीए अट्ट नव य आगारा' निर्विकृतौ अष्टौ नव चाकाराः, तत्सूत्रं - 'निव्विगईओ पच्चक्खाइ अन्न० सह० लेवा० गिहि० उक्खि० पडु० पारि० मह० सव्व० वोसिरइ ।' मनसो विकारहेतुत्वाद्विकृतयः, ताश्च दश, यदाहुः-

“खीरं १ दहि २ नवणीयं ३ घयं ४ तहा तिल्लमेव ५ गुड ६ मज्जं ७ ।

महु ८ मंसं ९ चेव तहा उग्गाहिमगं च १० विगईओ ॥१॥”

अर्थश्च - तत्र क्षीराणि पञ्च गोमहिष्यजौष्ट्र्येलकानां, दधिनव-नीतघृतादि चतुर्द्धा, उष्ट्रीणां दध्याद्यभावात्, तिलान्यपि चत्वारि तिल-अलसीलट्ठासर्षपाणां, उक्तं च -

“पंचेव य खीराइं चत्तारि दहीणि सप्पि नवणीए ।

चत्तारि य तिल्लई दो वियडे फाणिए दुन्नि ॥१॥

महुपुगगला अ तिन्नी चलचल ओगाहिमं च जं पक्कं ।

एएसिं संसट्ठं वुच्छमि अहाणुपुव्वीए ॥२॥”

शेषाणि तैलानि निर्विकृतिरूपाण्येव, गुडो द्वेधा-पिण्डो द्रवश्च, मद्यं द्वेधा-काष्ठजं पिष्टजं च, मधु त्रिधा-माक्षिकं कौन्तिकं भ्रामरं च, मांसं त्रेधा-जलस्थलखचरजन्तुभेदात् चर्मरुधिरमांसभेदाद्वा, 'अवगाहिमं' अवगाहेन-स्नेहबोलनेन निर्वृत्तं अवगाहिमं-पक्वान्नं, पाकादिमं, पक्वान्नमिति रूढं, स्नेहपूर्णायां तापिकायां अन्यस्नेहाक्षेपे यावच्चलाचलं खाद्यकादि त्रिः पच्यते तावद् विकृतिः ततः परं पक्वान्नानि योगवाहिनां निर्विकृतिप्रत्याख्यानेऽपि कल्पन्ते, तानि तु निर्विकृतिप्रत्याख्याने-ऽप्यागाढकारणे कल्पन्ते, अथ एकेनैव पूषकेनापि तापिका पूर्यते तदा द्वयमपि कल्पते इति वृद्धसामाचारी, एतासु दशसु विकृतिषु मद्यमांस-मधुनवनीताख्याश्चतस्रोऽभक्ष्याः उक्तं च -

“मज्जे महंमि मंसंमि नवणीयंमि चउत्थए ।

उप्पज्जंति असंखा, तव्वन्ना तत्थ जंतुणो ॥१॥”

शेषाश्च भक्ष्याः, शेषाणि च निर्विकृतिगतानि, तानि चामूनि-

“अह पेया १ दुद्धट्टी २ दुद्धवलेही य ३ दुद्धसाडी य ४ ।

पंच य विगइगयाइं दुद्धंमी खीरसहियाइं ५ ॥१॥

अंबिलजुअंमि दुद्धे दुद्धट्टी दक्खमीसरद्धंमि ।

पयसाडी तह तंडुलचुन्नसिद्धंमि अवलेही ॥२॥”

एतानि पञ्च दुग्धविकृतिगतानि । अथ दधिविकृतिगतान्युच्यन्ते-

“दहिए विगइगयाइं घोलवडा १ घोल २ सिहरिणि ३ करंबो ४ ।

लवणकणदहियमहियं ५ संगरिगाइंमि अप्पडिए ॥१॥”

अथ पञ्च घृतविकृतिगतान्युच्यन्ते-

“पक्कघयं १ घयकिट्टी २ पक्कोसह उवरि तरिय सर्पि च ३ ।

निब्भंजण ४ वीसंदणगा य ५ घयविगइ विगयगया ॥१॥”

अथ तैलस्य पञ्च विकृतिगतानि -

“तिलमल्ली १ तिलकुट्टी २ अद्धतिलं ३ तहतहोसहुव्वरियं ४ ।

लक्खाइदव्वपक्कं तिल्लं ५ तिल्लंमि पंचेव ॥१॥”

अथ पञ्च गुडविकृतिगतानि -

“अद्धकट्ठिक्खुरसो १ गुडवाणिययं च २ सक्करा ३ खंडं ४ ।

पाइगुलं ५ गुडविगईविगयगयाइं च पंचेव ॥१॥”

अथ कट्यहविकृतेः पञ्च विकृतिगतान्युच्यन्ते -

“एगं एगस्सुवरिं १ तिण्होवरि बीयगं च ।

जं पक्कं तुप्पेणं तेणं चिय २ तइयं गुलहाणिपभिइ ३ ॥१॥

चउत्थं जलेण सिद्धा लप्पसिया ४ पंचमं तु पूयलिया ५ ।

चुप्पडियतावियाए सिद्धा जा तीस मिलिएसु ॥२॥”

अथ ‘पडुच्चमक्खिएणं’ अतिरूक्षमण्डकादिकं प्रतीत्य-अपेक्ष्य
म्रक्षितं-ईषत् स्नेहितं, म्रक्षिताभासमित्यर्थः, अत्रायं विधिः-अङ्गुल्या
स्नेहमादाय म्रक्षितं मण्डकादि निर्विकृतस्यापि कल्पते, धारया तु न
कल्पते, अपरेषामाकाराणामर्थस्तु प्राग्वत् ।

अथ प्रत्याख्यानभङ्गकाः, ते च सप्तचत्वारिंशत्शतं भङ्गका भवन्ति
१४७, ते चैवं -

“तिन्नि तिया तिन्नि दुया तिन्नि इक्का य हुंति जोगेसु ।

तिदुएणं तिदुएणं तिदुएक्कं चेव करणाइं ॥१॥

न्यासः ३ ३ ३ २ २ २ १ १ १, ३ २ १ ३ २ १ ३ २ १ ।

पढ्मे लब्भइ एगो सेसेसु तिएसु तिय तिय तियं च ॥२॥”

न्यासः १ ३ ३ ३ ९ ९ ३ ९ ९ तथाहि -

मणवयणकाय १ मणवयण २ मणतणु ३ वयतणु ४ मण ५
वयण ६ काय ७ जोगि सग सत्त । करणकारणाणुमय इति जुय
तिकाल सीयलभंगसयं ॥१॥

३ ३ ३ २ २ २ १ १ १, ३ २ १ ३ २ १ ३ २ १, १ ३ ३ ३ ९
९ ३ ९ ९ मनसा वचसा कायेन न करोति न कारयति नानुमर्ति दत्ते १,
मनसा वचसा कायेन न करोति न कारयति १ मनसा वचसा कायेन न
करोति न अनुमर्ति दत्ते २ मनसा वचसा कायेन न कारयति न अनुमर्ति
दत्ते ३, त्रयोऽमी एकस्तु पाश्चात्यः एवं चत्वारः ४, मनसा वचसा कायेन
न करोति १ मनसा वचसा कायेन न कारयति २ मनसा वचसा कायेन
न अनुमर्ति दत्ते ३, त्रयोऽमी चत्वारः पूर्वोक्ताः एवं सप्त भङ्गकाः ७,
तथा मनसा वचसा न करोति न कारयति न अनुमर्ति दत्ते १ मनसा

कायेन न करोति न कारयति न अनुमतिं दत्ते २ वचसा कायेन न करोति न कारयति नानुमतिं दत्ते ३ एते त्रयः, सप्त च पूर्वोक्ता इति दश, मनसा वचसा न करोति न कारयति १ मनसा कायेन न करोति न कारयति २ वचसा कायेन न करोति कारयति ३ मनसा वचसा न करोति नानुमतिं दत्ते ४ मनसा कायेन न करोति नानुमतिं दत्ते ५ वचसा कायेन न करोति नानुमतिं दत्ते ६ मनसा वचसा न कारयति नानुमतिं दत्ते ७ मनसा कायेन न कारयति न अनुमतिं दत्ते ८ वचसा कायेन न कारयति नानुमतिं दत्ते ९ एते नव, दश पूर्वोक्ताः, एवं एकोनविंशतिर्भङ्गाः १९, मनसा वचसा न करोति १ मनसा कायेन न करोति २ वचसा कायेन न करोति ३ मनसा वचसा न कारयति ४ मनसा कायेन न कारयति ५ वचसा कायेन न कारयति ६ मनसा वचसा न अनुमतिं दत्ते ७ मनसा कायेन न अनुमतिं दत्ते ८ वचसा कायेन न अनुमतिं दत्ते ९, एते नव, एकोनविंशतिः पूर्वोक्ताः, एवं अष्टाविंशतिर्भङ्गाः २८, तथा मनसा न करोति न कारयति नानुमतिं दत्ते १ वचसा न करोति न कारयति नानुमतिं दत्ते २ कायेन न करोति न कारयति नानुमतिं दत्ते ३, त्रयोऽमी, अष्टाविंशतिः पूर्वोक्ताः, एवं भङ्गाः एकत्रिंशत् ३१, तथा मनसा न करोति न कारयति १ वचसा न करोति न कारयति २ कायेन न करोति न कारयति ३ मनसा न क० न अनुमन्यते ४ वचसा न करोति न अनुमतिं दत्ते ५ कायेन न करोति न अनुमतिं दत्ते ६ मनसा न कारयति न अनु० ७ वचसा न कारयति न अनु० ८ कायेन न कारयति न अनु० ९, एते नव, एकत्रिंशत् पूर्वोक्ताः, एवं चत्वारिंशत् ४०, तथा मनसा न करोति १ वचसा न करोति २ कायेन न करोति ३ मनसा न कारयति ४ वचसा न कारयति ५ कायेन न कारयति ६ मनसा न अनुमतिं दत्ते ७ वचसा न अनुमतिं दत्ते ८ कायेन न अनुमतिं दत्ते ९, एते नव, पूर्वोक्ताः चत्वारिंशत्, एवं भङ्गाः

एकोनपञ्चाशत्, एते एव अतीतानागतवर्तमानैः कालैर्गुणिताः सप्त-
चत्वारिंशत्शतं १४७ भङ्गा भवन्ति, ते च प्रत्याख्यानभङ्गका ज्ञेयाः ।
उक्ताः प्रत्याख्यानभङ्गकाः, अधुना तच्छुद्धिमाह -

सा च षोढा, यदाहुः -

“सोही पच्चक्खाणस्स छव्विहा समणसमयकेऊहिं ।

पन्नत्ता तित्थयेरेहिं तमहं वुच्छं समासेणं ॥१॥”

यथा श्रद्धानशुद्धिः १ ज्ञानशुद्धिः २ विनयशुद्धिः ३ अनुभाषणा-
शुद्धिः ४ अनुपालनाशुद्धिः ५ भावनाशुद्धिश्च ६, यदाहुः -

“सा पुण सदहणा १ जाणणा य २ विणय ३ ऽणुभासणा चेव ४ ।

अणुपालणाविसोही ५ भावविसोही भवे छट्ठा ६ ॥१॥”

तत्र श्रद्धानशुद्धिमाह -

“पच्चक्खाणं सव्वन्नुदेसियं जं जहिं जया काले ।

तं जइ सदहइ नरो तं जाणसु जाणणासुद्धिं ॥१॥”

अथ ज्ञानशुद्धिमाह -

“पच्चक्खाणं जाणइ कप्पे जं जंमि होइ कायव्वं ।

मूलगुण उत्तरगुणे तं जाणसु जाणणासुद्धिं ॥२॥”

अथ विनयशुद्धिमाह -

“कियकम्मस्स विसुद्धिं पउंजई जो अहीणमइरित्तं ।

मणवयणकायगुत्तो तं जाणसु विणयसुद्धिं तु ॥३॥”

अथ अनुभाषणाशुद्धिमाह-

“अणुभासइ गुरुवयणं अक्खरपयवंजणेहिं परिसुद्धं ।

पंअलिउडो अभिमुहो तं जाणसु भावणासुद्धिं ॥४॥”

अथ अनुपालनाशुद्धिमाह -

“कंतारे दुब्धिक्खे आयंके वा महइ समुप्पन्ने ।
जं पालियं न भग्गं तं जाणसु पालणासुद्धिं ॥५॥”

अथ भावविशुद्धिमाह -

“रागेण व दोसेण व परिणामेण व न दूसियं जं तु ।
तं खलु पच्चक्खाणं भावविसुद्धं मुणेयव्वं ॥६॥”

अथ प्रत्याख्यानशुद्ध्यन्तरमाह -

“फासियं १ पालियं चेव २, सोहियं ३ तीरियं तहा ४ ।
किट्ठिय ५ माराहियं चेव ६, जइज्ज एयारिसमि य ॥१॥”

अर्थश्च-स्पृष्टं-विधिना काले प्राप्तं १ पालियं-पुनः २ उपयोग-
प्रतिजागरितं २, उक्तं च -

“उच्चिण काले विहिणा पत्तं जं फासियं तयं भणियं ।
तह पालियं च असई सम्मं उवओगपडियरियं ॥१॥”

अथ शोधितं गुरुदत्तशेषभोजनासेवनेन ३, तीरितं पूर्णेऽप्यवधौ
किञ्चित्कालावस्थानेन ४, उक्तं च -

“गुरुदत्तसेसभोअणसेवणे तं विसोहियं जाण ।
पुन्नेऽवि थेवकालावत्थाणा तीरियं होइ ॥१॥”

तथा कीर्तितं भोजनकाले अमुकं प्रत्याख्यातं मयेति न भोक्ष्ये इति
स्मरणेन ५, आराधितं-सर्वैरभिः प्रकारैर्निष्ठां नीतं ६, उक्तं च -

“भोयणकाले अमुगं पच्चक्खायंति सरइ किट्ठिययं ।
आराहियं पयारेहिं सम्ममेएहिं पडियरियं ॥१॥”

अथ प्रत्याख्यानफलमाह -

“पच्चक्खाणंमि कए आसवदाराइं हुंति पिहियाइं ।
आसववुच्छेएणं तण्हावुच्छेयणं होइ ॥१॥”

“तण्हावुच्छेएणं अउलोवसमो भवे मणुस्साणं ।
अउलोवसमेण पुणो पच्चक्खाणं हवइ सुद्धं ॥२॥”

अथ प्रत्याख्यानप्रधानफलमाह -

“पच्चक्खाणमिणं सेविऊण भावेण जिणवरुद्धिदुं ।
पत्ता अणंतजीवा सासयसुक्खं अणाबाहं ॥१॥”

अथ प्रत्याख्यानं कथं करोति ?,

“कियकम्माइविहिन्नू उवओगपरो अ असढभावो अ ।
संविग्गथिरपइन्नो पच्चक्खावितओ होइ ॥१॥”

तथा -

“एत्थं पच्चक्खायापच्चक्खावितयाण चउभंगी ।
जाणगऽजाणपएहिं निप्फन्ना होइ नायव्वा ॥१॥”

यथा ज्ञो ज्ञस्य पार्श्वे प्रत्याख्यातीति शुद्धः १ ज्ञोऽज्ञस्य-मूर्खस्य
पार्श्वे प्रत्याख्यातीति शुद्धः २ अज्ञो ज्ञस्य पार्श्वे प्रत्याख्यातीति शुद्धः ३,
अज्ञोऽज्ञस्य पार्श्वे करोतीति न शुद्धः ४ चतुर्भङ्गी ॥२०॥

अथ नमस्कारसहितादिषु प्रत्याख्यानेषु कान्याद्याक्षराणीत्या-
शङ्क्याह -

नवकारसहियं १ पोरसि २ सङ्का ३ पुरिमे ४ अवद्ध ५ उववासो ६ ।
उ १ पो २ सा ३ सू ४ सू ५ सू ६ नेया पढमक्खरा कमसो ॥२१॥

नमस्कारसहिते तथा पौरुष्यां पुरिमाद्धे अपार्थे उपवासे च
एतानि क्रमशः-अनुक्रमेण प्रथमाक्षराणि ज्ञातव्यानि, एतानि कानि ?,
उ पो सा सू सू सू, यथा उगए सूरे नमुक्कारसहियं पच्चक्खाइ १
पोरसिअं० उगए सू० चउ० २ साढपोरसी० उगए ३ सूरे उगए पुरिमद्धं
प० ४ सूरे उगए अवद्धं० प० ५ सूरे उगए अभत्तद्धं पच्चक्खाइ ६ ॥ अथ

यथासङ्ख्यं व्याख्यानं बोद्धव्यम् ॥२१॥

अथ प्रत्याख्याने पौरुष्यादौ कृते कियान् कर्मक्षयः तदाह -

पोरिसि चउत्थ छट्टं काउं कम्मं खवंति जे मुणिणो ।

तं न हु नारयजीवा वाससयसहस्सलक्खेहिं ॥२२॥

पौरुषी-पुरुषच्छया चतुर्थ-एकोपवासरूपं षष्ठं-उपवासयुगमरूपं
एतल्लक्षणं तपः कृत्वा यत् कर्म सत्तागतं मुनयः-साधवः क्षिपन्ति-
निराकुर्वन्ति तत् कर्म हु निश्चितं नारकिनो जीवा वर्षशतसहस्रलक्षैः-
वर्षकोटिभिर्न क्षिपन्ति-न निष्ठां नयन्ति ॥२२॥

तर्हि तत्तपः कथम्भूतेन मनसा विधेयमित्याशङ्क्याह -

तं तु तवो कायव्वं जेण जिओ मंगुलं न चिन्तेइ ।

जेण न इंदियहाणी जेण य जोगा न हायंति ॥२३॥

तथा पुनः तत् तपः कर्तव्यं येन तपसा मनः-चित्तं अमङ्गलं-
दुर्ध्यानं न चिन्तयति-न स्मरति, तत् किं ?, येन तपसा इन्द्रियाणां
स्पर्शनादीनां पञ्चानामपि हानिर्न भवति-निजनिजविषयक्षयो न स्यात्,
येन च तपसा योगा-मनोवाक्कायरूपाः प्रतिक्रमणादयो वा हीनतां न
व्रजन्ति ॥२३॥

अथ सङ्केतप्रत्याख्यानमल्पकष्टसाध्यं कालानियमत्वात् तस्मिन् कृते
किं फलमित्याशङ्क्याह -

संकेयं पुण गंठियपमुहं बद्धंमि तंमि मणबंधो ।

गंठिमि य सिवसोक्खं बद्धं तो तं सया कुणह ॥२४॥

सङ्केतप्रत्याख्यानं पुनर्गन्धिप्रभृति-ग्रन्थ्याद्यष्टधोक्तं तदेवावसेयं,
तस्मिन् ग्रन्थ्यादौ बद्धे मनसो बन्धो भवति, गन्धिमि च शिवसौख्यं-

मोक्षः स्यात्, ततो हेतोस्तद्वद्ग्रन्थसहितं प्रत्याख्यानं सदा कुरुत, भो भव्या इति शेषः । उक्तं च -

“जे निच्चमप्पमत्ता गंठि बंधंति गंठिसहियंमि ।

सग्गापवग्गसुक्खं तेहिं निबद्धं संगंठिमि ॥१॥

भणिउण नमुक्कारं निच्चं विम्हरणवज्जिया धन्ना ।

पारंति गंठिसहियं गंठि सह कम्मगंठीहिं ॥२॥

मंसासी मज्जरओ एक्केणं चेव गंठिसहिएणं ।

साहंतु तंतुवाओ सुसाहुवाओ सुरो जाओ ॥३॥

इह चित्तसु अब्भासं अब्भासं सिवपुरस्स जइ महसि ।

अणसणसरिसं पुण्णं वयंति एयस्स समयन्नु ॥४॥” ॥२४॥

इतः प्रभृति प्रत्याख्यानमाश्रित्य कियत् सर्वमुक्तं, तदनु साधुः किं करोतीत्याशङ्क्याह -

पच्चक्खाणे सम्मं विहिए अणुसट्ठि तिन्नि य थुईओ ।

वड्ढंतियाउ चेइयवंदण बहुवेल पडिलेहा ॥२५॥

प्रत्याख्याने सम्यग् विधिना-आकारविधिना विहिते-कृते पश्चात् ‘अणुसट्ठि’ इति ‘इच्छमोऽणुसट्ठि’ इति भणित्वा उपविश्यादौ गुरुरेव तिस्रो वर्द्धमानस्तुतयो ‘विशाल [भाल] लोचनदल’मित्यादिरूपाः पठति, पश्चाद् परोऽपि साधुवर्गः, कथम्भूताः ?-वर्द्धत्यः, छन्दसेति शेषः, तदनु चैत्यादि-ततश्चैत्येषु आचार्यपरम्परया गुरुक्रमरूपया स्तोत्रेषु पठितेषु ततश्चतुर्भिः क्षमाश्रमणैराचार्यादीन् वन्दते, पश्चात् क्षमा-श्रमणद्वयेन साधुः कृतपौषधश्राद्धश्च भगवन् बहुवेलं संदिसावउं ?, द्वितीयेन क्षमाश्रमणेन बहुवेलं करेमि इति भणति, बहुवेलस्यायमर्थः-सर्वकार्याणि श्रीगुरुप्रश्नपूर्वकं कार्याणि, तेन च दिवसमध्ये लघुकार्येषु

पुनः २ प्रश्नः कर्तुं दुःशक्यः, तत एतत्क्षमाश्रमणद्वयेन तत्तल्लघुकार्यविषये
आचार्याणामनुमतिं मार्गयति, बहुवेलासम्भवान्यपि कार्याणि
बहुवेलेत्युच्यते उपचारात्, गीतार्थैस्त्वन्यथापि यथागमं विचार्य, उक्तं च -

“जम्हा किच्चं गुरवो वियंति विणयपडिवत्तिहेउं वा ।

ऊसासाइ पमुत्तुं तयणापुच्छइ पडिसिद्धं ॥१॥

सव्वंपि पडिक्कमणं अकुणंतो लहइ चउगुरू समणो ।

देसेण विराहंतो लहइ पुणो मासलहुयाई ॥२॥”

किञ्च -

“अविहिकया वरमकयं असूयवयणं वयंति समयन् ।

पायच्छित्तं जम्हा अकए गरुयं कए लहुयं ॥१॥”

ततः प्रतिलेखनां विधत्ते ॥२५॥

सम्प्रति प्रतिलेखनाक्रमविधिः कथमित्याशङ्क्याह -

मुहपत्ती रयहरणं दुन्नि निसिज्जाउ चोल कप्पतिगं ।

संथारुत्तरपट्टो दस पेहाऽणुगगए सूरे ॥२६॥

तत्र क्षमाश्रमणद्वयेन पूर्वमादौ मुखवस्त्रिका प्रतिलेखनीया १ तदनु
रजोहरणं २ पश्चाद् रजोहरणस्य द्वे निषद्ये ४ तदनु चोलपट्टः-अधः-
परिधरणवस्त्रं ५ तदनु कल्पत्रिकं ८ पश्चात् संस्तारकः ९ पश्चादुत्तरपट्टः
१०, एता दश प्रतिलेखना विधेयाः, कदा ?-अनुदगते सूर्ये, यदाहुः-

“पडिलेहणाण गोसाऽवरणह उग्घाडपोरसीसु तिगं ।

तत्थ पहाएऽणुगगयसूरे पडिक्कमणकरणाउ ॥१॥”

इहागमे प्रतिलेखनात्रयं भणितं-एका प्रातरेव, द्वितीया उद्घाट-
पौरुष्यां पादोनप्रहरे, तृतीया अपराह्णे तृतीये यामे, एतास्तिष्ठः प्रतिलेखनाः
यथा प्रातः प्रतिक्रमणादूर्ध्वमनुदगते सूर्ये पूर्वोक्ता दश प्रतिलेखनाः

मुखवस्त्रिकाद्याः स्युः, उद्घाटपौरुष्यां पादोने प्रहरे पात्रनिर्योगः-पात्र-
परिकरः सप्तविधः प्रतिलेखनीयः, तथा तत्र मुखवस्त्रिका आसनोपविष्टैः
प्रतिलिख्यते, ततः प्रथमं गोच्छकः १ ततः पटलानि २ तदनु पात्र-
केसरिका ३ पश्चाद् पात्रबन्धः ४ तदनु पात्रकं ५ ततोऽपि रजस्त्राणं ६
तस्मात् पात्रकस्थापनं ७, तथा तृतीयप्रहरे उपकरणचतुर्दशकं, यथा प्रथमं
पोतिका १ तदनु चोलपट्टः २ पश्चाद् गोच्छकः ३ पश्चात् चिलमली ४
तदनु पात्रकबन्धः ५ पश्चात् पटलानि ६ ततो रजस्त्राणं ७ ततः
परिष्ठापनकं ८ ततो मात्रकं ९ पश्चाद् पात्रकं १० ततोऽपि रजोहरणं ११
पश्चात् कल्पत्रिकं १४, इहान्योऽप्यौत्सर्गिकोपधिः प्रतिलेख्यः, उक्तं च
- “उवगरणचउद्दसगं पडिलेहा ॥१॥” उक्तार्थेयं ॥२६॥

तथा दशप्रकारप्रतिलेखनीयोपधेः परिमाणं किमित्याशङ्क्याह -

बत्तीसंगुलदीहं स्यहरणं पुत्तिया य अद्धेणं ।

जीवाण रक्खणट्टा लिंगट्टा चोलपट्टे तु ॥२७॥

कंबलमई निसिज्जा दसिया सहिया भणिज्ज स्यहरणं ।

दुनि निसिज्जा इक्का खोमी पाउंछणं बीयं ॥२८॥

तथा रजोहरणं द्वात्रिंशदङ्गुलदीर्घं भवति, उक्तं च -

“बत्तीसंगुलदीहं चउवीसं अंगुलाइं दंडो से ।

अट्टंगुला दसाओ एग परं हीणमहियं वा ॥१॥

एयं ओहपमाणं भणियं निसीहस्स पंचमुद्देसे ।

छव्वीस वीस दंडो छब्बारस्स अंगुला दसिया ॥२॥”

रजोहरणकृत्यं च -

“आयाणे निक्खेवे ठाण निसीयण तुयट्ठसंकोए ।

पुव्वं पमज्जणट्टा लिंगट्टा चेव स्यहरणं ॥१॥”

अथ रजोहरणपदस्यार्थमाह -

“अर्द्धिभतर स्यहरणं करेड जं जीवरक्खणार्हितो ।

बाहिरस्यं पमज्जइ स्यहरणं तेण निद्धिं ॥१॥”

तथा पोतिका च अर्द्धेन रजोहरणदीर्घतोऽर्द्धं भवतीत्यर्थः, तथा अर्धशब्दनिमित्तं सूत्रगतं क्रममुल्लङ्घ्यादौ रजोहरणं पश्चान्मुखवस्त्रिकाया व्याख्यानं विहितं, तत्र पोतिका-मुखवस्त्ररूपा, सा तु षोडशाङ्गुलमिता दीर्घा भवति, यदाहुः-

“चउंगुलं विहत्थी एयं मुहणंतगस्स उ पमाणं ।

बीअं मुहप्पमाणं गणणपमाणेण इक्कक्कं ॥१॥”

तत्प्रयोजनमाह -

“संपाइमरयेणूपमज्जणट्ठा वयंति मुहपत्तिं ।

नासं मुहं च बंधति तीए वसहिं पमज्जंतो ॥१॥”

तथैव द्वयं रजोहरणमुखवस्त्रिकारूपं जीवानां रक्षार्थं च लिङ्गार्थमपि ॥२७॥

अतो रजोहरणस्याकृतिमाह-तथा कम्बलमयी निषद्या-वस्त्रविशेषो दसिकाभिः सहितं रजोहरणं भणयेत्-कथयेत्, तस्मिन् रजोहरणे अपरे द्वे निषद्ये भवतः, तत्र एका क्षौमी-सौत्री निषद्या एकेन्द्रियावयवनिष्पन्नरूपा द्वितीया पादपुञ्चनकमयी-कम्बलमयी, सा तु पञ्चेन्द्रियावयवनिष्पन्नरूपा, तथा सूत्रे वस्त्रं त्रेधा-एकेन्द्रियावयवनिष्पन्नं कार्पासादि १ विकलेन्द्रिया-वयवनिष्पन्नं कौशेयादि २ पञ्चेन्द्रियावयवनिष्पन्नं ऊर्णादि ३ ॥२८॥

साधोः कल्पप्रमाणं किं इति विचार्याह -

कप्पा आयपमाणा दु खोम चुक्खक्क उन्निओ तइओ ।

संथारुत्तर दो करसट्ठा चोलोट्ट चउहत्थो ॥२९॥

तथा साधोः कल्पास्त्रयो भवन्ति, किंविशिष्टाः ?-आत्मप्रमाणाः, यात्राप्रवृत्तानां स्कन्धस्योपरि क्षिप्तास्तिष्ठन्ति, एतदात्मप्रमाणाः अर्द्ध-तृतीयहस्तविस्तृताः स्युः, एतत्प्रमाणात् स्थविराणां मनाक् सातिरेका- (यूतां) अनतिरेका भवन्ति, तत्र द्वौ क्षौमौ कल्पावात्मप्रमाणौ भवतः, तृतीयस्तु 'चुक्खिक्क उन्निउ' इति प्रधान ऊर्णानिष्पन्नो, नानावर्णभेद-रहित इत्यर्थः, यदाहुः -

“कप्पा आयपमाणा अङ्काइज्जा य वित्थडा हत्था ।

दो चेव सुत्तियाओ उन्नि तइओ मुणेयव्वो ॥१॥

कप्पेण जेण भिक्खा चेइयगमणं च तेण अन्नाणि ।

कज्जाणि नेव कुज्जा ततो दो सुत्तिया भणिया ॥२॥

तणगहणाणलसेवानिवारणा धम्मसुक्कझाणद्धा ।

दिट्ठं कप्पगहणं गिलाणमरणद्वया चेव ॥३॥”

तथा संस्तारकः उत्तरपट्टः-संस्तारकाच्छदनमेतत् द्वितयं सार्द्धहस्त-द्वयमानं, उक्तं च -

“संथारुत्तरपट्टो अङ्काइज्जा य आयया हत्था ।

दुण्हंपि य वित्थारो हत्थो चउंगुलं चेव ॥१॥”

तथा चोलपट्टश्चतुर्हस्तप्रमाणोपेतः, उक्तं च -

“दुगुणो य चउगुणो वा दुगुणो चउंस चोलपट्टो उ ।

थेराण जुवाणद्धा सण्हे थूलंमि य विभासा ॥१॥” ॥२९॥

अथ मुखवस्त्रिकादिदशविधोपधेः प्रमाणं निरूप्य सम्प्रति तत्प्रति-लेखनाक्रम एव कथमित्याशङ्क्याह -

लहुवंदणेण पुत्तिं पडिलेहइ पढमगंमि रयहरणं ।

अंतो निसिज्ज पढमं मज्झण्हे बाहिराइ पुणो ॥३०॥

तुण्हवको इक्कमणो उवउत्तो चत्तअन्नवावारो ।
 दयपरिणामंमि ठिओ ताहे पडिलेहणं कुज्जा ॥३१॥
 अंगपडिलेहणं लहुवंदणजुअलेण संदिसावित्ता ।
 पडिलेहइ ठवणगुरुं ठवणं ठाणे पुणो पुत्ती ॥३२॥
 उवहिं संदेसाविय छेहावंदणजुएण पडिलेहे ।
 छेहावंदण लहुवंदणा खमासमण एगट्ठा ॥३३॥
 अह रविउदए वसहिं सुपमज्जिय पुंजमुद्धरेऊण ।
 परिसोहिता इरिया पडिक्कमिय पमज्जए (पवेयए)वसहिं ॥३४॥
 पडिलेहा दिट्ठिकया रयहरणाई पमज्जणं बिंति ।
 कालग्गहणे पोत्तिय वसही कालप्पवेयणयं ॥३५॥

इह प्रतिलेखनासमये लघुवन्दनेन-‘इच्छामि खमासमणो’ इत्यादि-
 रूपेण पोतिकां-मुखवस्त्रिकां प्रतिलेखयति, उत्तरार्द्धेन तत्प्रतिलेखनाक्रममाह
 - प्रथमप्रतिलेखनायां-प्रभातप्रतिलेखनायां अन्तर्निषद्यां-अभ्यन्तरनिषद्यां
 प्रतिलेखयेत्, मध्याह्ने पुनः-तृतीयप्रहरप्रतिलेखनायां प्रथमं बाह्यनिषद्यां
 प्रतिलेखयेत् साधुरिति शेषः ॥३०॥

केन विधिना प्रतिलेखनां करोतीत्याशङ्क्याह - तस्मिन् प्रति-
 लेखनासमये प्रतिलेखनां कुर्यात्, यतिरिति शेषः, कथम्भूतः ?-
 तूष्णीको-मुखरतारहितः, पुनः कथम्भूतः ?-एकमनाः-सङ्कल्प-
 विकल्परहितः, पुनरपि कथम्भूतः ?-उद्यमपरः^१, पुनः क० ?-त्यक्ता-
 न्यव्यापारः, पुनः क० ?-दयापरिणामे स्थितः-सदयहृदयः ॥३१॥

तथा पुनरपि प्रतिलेखनां केन क्रमेण करोतीत्याह-अङ्गप्रतिलेखनां

लघुवन्दनयुगलेन-छोभवन्दनयुग्मेन संदेशापयित्वा अङ्गप्रतिलेखनां विधाय स्थापनाचार्यं प्रतिलेखयति, तमेव स्थापनाचार्यं प्रतिलिख्य स्थाने स्थापयित्वा च पुनरुपधिमुखवस्त्रिकां प्रतिलेखयति ॥३२॥

तामुपधिमुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य पश्चात् किं करोतीत्याह - च पुनः छोभवन्दनयुगलेन-लघुक्षमाश्रमणद्वयेन उपधिं संदेशापयित्वा पश्चादुपधिं प्रतिलेखयेत्, उत्तरार्द्धेनैकार्थानाह-छोभवन्दनलघुवन्द-नादयः क्षमाश्रमणैकार्थाः ॥३३॥

इतः प्रभृति रात्रिविधेरनुक्रमः कथितः, ततः सूर्योदयात् किं विधेयमित्याशङ्क्याह - अथ रात्रिप्रतिक्रमणादिविधिकरणानन्तरं सूर्योदये वसति-शय्यां सुप्रमार्जयित्वा-सुतरां यतनया यतनापूर्वकं प्रमार्जयित्वा पुञ्जं-कचवरं चोद्धृत्य-उद्धरयित्वा परि-सामस्त्येन शोधयित्वा च षट्पदिकामक्षिकाकीटिकादि मृतप्राणिवर्गः तत्सङ्ख्यां च विधाय कचवरं छायायां - शीतलस्थाने परिष्ठाप्य पश्चादुपाश्रयाद् बहिः शतहस्तमात्रं शोधनीयं, तत्र नारीणां तिरश्चां च प्रसवमवबुद्ध्य अस्थ्यादिकं चोद्धृत्य पश्चादीर्यापथिकीं प्रतिक्रामति, पश्चात् स एव शिष्यः वसतिं प्रवेदयति, यथा गुरोः पुरस्तादिति भणति-भगवन् वसति संदिसावुं ?, वसतिं पवेउं ? ॥३४॥

अथ प्रतिलेखनाप्रमार्जनयोः पदार्थनिरूपणं किमित्याशङ्क्याह - तत्र प्रतिलेखनां दृष्टिकृतां वदन्ति, ओघो रजोहरणादिभिः प्रमार्जनां वदन्ति, गीतार्था इति शेषः, यदाहुः-

“चक्खुइ निरिक्खिज्जइ जं किर पडिलेहणा भवे एसा ।

रयहरणमाइएहिं पमज्जणं बिंति गीयत्था ॥१॥”

तथा कालग्रहणे-कालग्रहणविशेषे ये योगवाहिनो मुनयस्ते पोतिकां प्रतिलिख्य च कृतिकर्म च कृत्वा वसतिं प्रवेदयित्वा पश्चात्

कालप्रवेदनं कुर्वन्ति, उक्तं च -

“जे उण कालग्गाही ते पुत्ति पेहिऊण किइकम्मं ।

काउं वसहिं तत्तो कालग्गहणं पवेयंति ॥१॥” ॥३५॥

काले प्रवेदिते पुनः को विधिर्विधेय इत्याशङ्क्याह -

विहिणा वायणायरिओ सज्झायं पटुवेइ तह इयरे ।

अह उवओगो एसो आयारो सुत्तपोरिसीए ॥३६॥

अथ तथा विधिना-आगमोक्तमार्गेण वाचनाचार्यो-ब्रताधिकः
स्वाध्यायं प्रथमं प्रस्थापयतीति, तथा पश्चादितरे-अन्ये सामान्य-
साधवः स्वाध्यायं प्रस्थापयन्तीति शेषः, अथ स्वाध्यायानन्तरमुप-
योगकरणं एष आचारः-क्रियाविशेषः सूत्रपौरुष्यां भवति, उक्तं च -

“उवओगकरणकाले गीअत्था जं करंति सज्झायं ।

सो सुत्तपोरिसीए आयारो दंसिओ तेहिं ॥१॥” ॥३६॥

अथ स्वाध्यायसम्बन्धात् साधूनां सप्तमण्डलीनियममाह -

सुत्ते अत्थे भोअण काले आवस्सए य सज्झाए ।

संथारे चेव तहा सत्तेया मंडली जइणो ॥३७॥

यतिनो-मुनेः सप्तैता मण्डल्यः-पङ्क्तयो भवन्ति, श्रेणीरूपा
मण्डली इत्यर्थः, कुत्र २ ?-प्रथमा मण्डली सूत्रे-सूत्रवाचनायां १ द्वितीया
अर्थे-आगमार्थग्रहणे २ सा त्वर्थपौरुष्यां भवति, तृतीया भोजने-अशने ३
चतुर्थी कालग्रहणे ४ पञ्चमी आवश्यके-प्रतिक्रमणे ५ षष्ठी स्वाध्याये-
स्वाध्यायप्रस्थापने ६ सप्तमी संस्तारके चैव-शयनवेलायां ७, एता एव
सप्त मण्डल्यः, एतास्वेव मण्डलीषु एकैकेनाचाम्लेन प्रवेष्टुं लभ्यते
॥३७॥

अथ पौरुषीणां विशेषमाह -

पढमा छगडिया सुत्तपोरसी अत्थपोरसी बीया ।

बालाण दोऽवि सुत्तस्स गहियसुत्ताण अत्थस्स ॥३८॥

अथ प्रथमा-आद्या षड्घटिकारूपा पादोनपौरुषी इत्यभिधाना
सूत्रपौरुषी भवति, तस्माद् द्वितीया या पौरुषी सा अर्थपौरुषी भवति,
अर्थो गृह्यते यस्यां सा०, तत्र बालानां-अनधीतशास्त्राणां लघुमुनीनां च द्वे
अपि सूत्रपौरुष्यौ, गृहीतसूत्राणां च-अधीतागमानां द्वे अप्यर्थस्य-द्वे
अर्थस्य पौरुष्यौ भवतः, यदाहुः -

“उत्सग्गेणं पढमा छगडिया सुत्तपोरिसी भणिया ।

बीया य अत्थविसया निद्धिद्वा दिट्ठसमएहिं ॥१॥

बिइयपयं बालाणं अगहियसुत्ताण दोऽवि सुत्तस्स ।

जे गहियसुत्तसारा तेसिं दो चेव अत्थस्स ॥२॥” ॥३८॥

तत्र पौरुष्यां साधवः किं कुर्वन्तीत्याशङ्क्याह -

अज्झायणं उज्झाओ करेइ जुत्तीइ वायणं देइ ।

आयरिया सुत्तत्थं कहइ इय पयट्ठई नाणं ॥३९॥

तत्रोपाध्यायः-पाठकः अध्ययनं कारयति, कया ?-युक्त्या,
वाचनां दत्ते, नन्वाचार्याः सूत्रार्थं कथयन्ति, इति-अमुना प्रकारेण
ज्ञानं श्रुतज्ञानं प्रवर्तते, उक्तं च -

“पुत्विं पढिसु मुणिणो पुत्थयसत्थं विणावि सिद्धंतं ।

अज्झावइ उज्झाओ आयरिओ कहइ सुत्तत्थं ॥१॥

संपइ पुण सुत्तत्था गुरुण सीसाण पुत्थयाऽऽयत्ता ।

दीसंति दूसमाए अहवा किं किं न संभवइ ? ॥२॥

उवविसइ उवज्झाओ सीसा वियरंति वंदणं तस्स ।

सो तेसिं सव्वसुयं वायइ सामाइयप्पमुहं ॥३॥” ॥३९॥

तत्र गच्छे आचार्यादयः प्रधानीभूताः कियन्तो भवन्तीत्याशङ्क्याह -

आयरिय उवज्झाया पवित्ति थेरा तहेव गणवच्छ ।

एए पंच पहाणा जत्थ नरा हुंति सो गच्छे ॥४०॥

तथैते वक्ष्यमाणाः प्रधाना-प्रधानीभूताः यत्र गच्छे नराः-मनुष्याः भवन्ति-जायन्ते स गच्छः, एते के ?-आदावाचार्यः १ तदनु उपाध्यायः २ तथा प्रवर्तकः ३ तथैव स्थविराः-वृद्धवयस्काः ४ तथा गणावच्छेदकः ५, तस्मात् किमायातं ?, यत्रामी पञ्च न भवन्ति स गच्छे न, उक्तं च -

“सो किं गच्छे भन्नइ जत्थ न विज्जंति पंच वरपुरिसा ? ।

आयरिय उवज्झाया पवित्ति थेरा गणावच्छ ॥१॥

तं किं भन्नइ गच्छं(रज्जं)जत्थ पहाणा न सन्ति पंच इमे ।

रायकुमारामच्चा सेणावइ खंडरक्खा य ॥२॥”

यथा स्वयं पञ्चविधाचारवन्तः अन्येषामपि तत्प्रकाशकत्वात् आचारसाधवः आचार्याः, यदाहुः-

“पंचविहं आयारं आयरमाणा तहा पहासंता ।

आयारं दंसंता आयरिया तेण वुच्चंति ॥१॥”

तथा उपाध्यायः, उपेत्य-समीपमागत्य यत्सकाशादधीयते इत्युपाध्यायः, यदाहुः-

“बारसंगो जिणक्खाओ सज्झाओ कहिओ बुहेहिं ।

तं उवइसंति जम्हा उज्झाया तेण वुच्चंति ॥२॥”

प्रवर्तयति संयमयोगेषु प्रवर्तकः, यदाहुः-

“तवसंयमजोगेसुं जो जोगो तत्थ तं पवत्तेई ।

असहुं च नियत्तेई गणतत्तिल्लो पवत्ती उ ॥३॥”

तथा स्थिरकरणात् स्थविरः, यदाहुः

“थिरकरणा पुण थेरो पवत्तिवावारिएसु अत्थेसु ।
जो जत्थ सीयइ जई संतबलो तं थिरं कुणइ ॥४॥”

गणावच्छेदको-रत्नाधिकः, यथा -

“उद्धावणापहावणखित्तोवहिमग्गणासु अविसाई ।
सुत्तत्थतदुभयविऊ गणवच्छे एरिसो होइ ॥५॥” ॥४०॥

यस्मिन् गच्छे अमी आचार्यादयः पञ्च भवन्ति तत्र किं किं
भवतीत्याशङ्क्याह -

गच्छे अत्थं सुत्तं तवपमुहं जत्थ चेव य थिरत्तं ।
खित्तोवहिगहणाई सूरिप्पमुहा पसाहंति ॥४१॥

गच्छे आचार्यादिपञ्चप्रधानपुरुषोपेते अर्थ-वृत्तिग्रन्थरूपं सूत्रं-
वाचनामात्रं तपः-अनशनादि द्वादशविधं तत्प्रमुखं तथा चैव स्थिरत्वं-
निश्चलीकरणं क्षेत्रोपधिग्रहणादिकं च सूरिप्रमुखा-आचार्यादयः पञ्च
साधयन्ति-कथयन्ति ॥४१॥

तत्र केचिन्मुनयो द्वाविंशतिपरीषहेभ्यो भग्नाः किं कुर्वन्तीत्याह -

केऽवि तहा मंदमई काउस्सग्गाइ आसणं झाणं ।

आयावणाइ कट्ठं कुव्वंति परीसहा भग्गा ॥४२॥

केऽपि मन्दमतयो-हीनबुद्ध्यः, साधव इति शेषः, तथा-तेन
प्रकारेण कायोत्सर्गादि-प्रलम्बितभुजद्वन्द्वक्रियादि, तथा आसनं-उपवेशनं
ध्यानं-चिन्तनं आतापनादि कष्टं च कुर्वन्ति - विदधति, कथम्भूताः-
परीषहेभ्यो भग्नाः द्वाविंशतिपरीषहेभ्य उद्विग्नाः ॥४२॥

ते चागमप्रतीताः कति परीषहा एवेति विचार्य गाथायुगलेनाह -

खुहा पिवासा सीउण्हं, दंसाऽचेला रइत्थीओ ।

चरिया निसीहिया सिज्जा, अवकोस वह जायणा ॥४३॥

अलाभ रोग तण्फासा, मल सक्कार परीसहा ।

पन्ना अन्नाण संमत्तं, इय बावीसं परीसहा ॥४४॥

तत्र चाशेषपरीषहाणां क्षुत्परीषह एव दुःसहः, उक्तं च -

“पन्थसमा नत्थि जरा, दारिद्रसमो पराभवो नत्थि ।

मरणसमं नत्थि भयं खुहासमा वेयणा नत्थि ॥१॥”

इत्यादि, अतस्तमाह आदौ, क्षुत्परीषहो, ग्रन्थान्तरे त्वादौ दिर्गिच्छाशब्देन देशीयभाषया बुभुक्षैवोच्यते, सैवात्यन्तव्याकुलताहेतुरपि संयमभीरुतया आहारपाकेषु प्रासुकान्मेषणीयं, अस्य परीषह इति कथं सञ्ज्ञा ?, भुक्तिवाञ्छानिवर्तनेन परि-समन्तात् सद्ध्यते इति क्षुत्परीषहः १ तथा पिपासा-तृष्णा सैव परीषहः पिपासापरीषहः २ तथा शीतं-शीतस्पर्शपरीषहः ३ उष्णं-निदाघादितापात्मकं स एव परीषहः ४ तथा दंशमशकाः प्रतीताः, यूकाद्युपलक्षणं चैते ५ अचेलं-चेलाभावो जिनकल्पिकादीनां, अन्येषां त्वन्यथैव, भिन्नं अल्पमूल्यं चेलमपि अचेलम् ६ रतिः-संयमविषया धृतिः तद्विपरीता त्वरतिः ७ तथा स्त्री-रामा तस्या एव तद्गतं रागहेतुविभ्रमेङ्गिताकारविलोकेऽपि तदभिलाष-विनिवर्तनेन परीसह्यमाणत्वात् ८ चर्या ग्रामानुग्रामविहरणात्मिका ९ नैषेधिकी-श्मशानादिका स्वाध्यायभूमिः १० शय्या-उपाश्रयः संस्तारको वा तौ समविषमौ प्राप्य नोद्विजते ११ आक्रोशः-असभ्यभाषणात्मकः १२ वधो-लकुटादिभिस्ताडनम् १३ याञ्चा-प्रार्थना धर्मोपकरणादिरूपा १४ अलाभः-अभिलषितविषयाप्राप्तिः १५ रोगः-कुष्ठादिरूपः १६ तृणस्पर्शो-दर्भकण्टकादिस्पर्शः १७ मलो-जलः १८ सत्कारो-वस्त्रादिभिः पूजनं, परस्मात् तद् लब्ध्वानुत्कर्षं कुर्यात्, असत्कारितो वा न द्वेषं १९ प्रज्ञापरीषहः-स्वयं विमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः २० अज्ञानं-प्रज्ञाया अभावः २१, सम्यक्त्वपरीषहः-सम्यक्त्वं परिसह्यमाणं निश्चलचित्तेन

धार्यमाणस्वरूपमिति २२ । एते नामतो द्वाविंशतिः परीषहाः ॥४३॥ ॥४४॥

अप्राप्ते पौरुषीसमये सा कथं दृश्यते इत्याशङ्क्याह -

-----॥४५॥

अर्थः तथा समये-काले प्राप्ते सूर्यं दक्षिणे श्रवणे-कर्णे कृत्वा-
विधाय दक्षिणजानौ अङ्गुलीधृत्वा प्रतिलेखनासमयं जानीत, उक्तं च -

“सूरं दाहिणसवणे दक्खणजाणुंमि अंगुलीं काउं ।

पढमपयंपि गणिज्जा तं जाण पडिलेहणासमयं ॥१॥” ॥४५॥

पश्चिमप्रहरप्रतिलेखनायन्त्रकम्-पौरुषीछयाप्रमाणम्

मास	प०	अं०
आषाढ	२	०
श्रावण	२	४
भाद्रवउं	२	८
आसो	३	०
कार्तिक	३	४
मार्ग०	३	८
पौष	४	०
माघ	३	८
फागुण	३	४
चैत्र	३	०
वैशाख	२	८
ज्येष्ठ	२	४

पादोनपौरुषीछयाप्रमाणम्

मास	प०	अं०
ज्येष्ठ	२	१०
आषाढ	२	६
श्रावण	२	१०
भाद्रवउं	३	४
आसो	३	८
कार्तिक	४	०
मार्ग०	४	६
पौष	४	१०
माघ	४	६
फागुण	४	०
चैत्र	३	८
वैशाख	३	४

अथ कस्मिन् मासे कतिभिः पद्भिः प्रतिलेखना भवतीत्या-
शङ्क्याह -

आसाढे मासे दुपया, पोसे मासे चउप्पया ।

चित्तासोएसु मासेसु, तिपया हवई पोरसी ॥४६॥

अंगुलं सत्तरत्तेणं, पक्खेणं तु दुरंगुलं ।

वड्डुए हायए वावि, मासेणं चउरंगुलं ॥४७॥

तथा आषाढ्यां पौर्णमास्यां द्वौ पादौ भवतः, पौष्यां पौर्णमास्यां
चत्वारः पादाः, चैत्राश्विनयोर्मासयोस्त्रिपदा पौरुषी भवति ॥४६॥

अथ प्रतिमासं हानेर्वृद्धेः किं स्वरूपमित्याशङ्क्याह -

आषाढपूर्णिमायाः आरभ्य सप्ताहोरात्रेणाङ्गुलं वर्द्धते, पक्षेण त्वङ्गुलद्विकं वर्द्धते, अनया पूर्वोक्तयुक्त्यैवाङ्गुलद्विकं हीयते वर्द्धते च, तथा मासेन-पक्षद्वयरूपेण चतुरङ्गुलं वर्द्धते हीयते च, इयं व्यवहारपौरुषी ॥४७॥

एष पश्चिमप्रहरप्रतिलेखनान्यासः, अतः प्रातः पौरुषीनिर्णयं कर्तुमाशङ्कते -

जिह्मामूले आसाढसावणे चर्द्धिं अंगुलेहिं पडिलेहा ।

अट्ठहिं बीअतिअंमि अ ततिए दस अट्ठहिं चउत्थे ॥४८॥

मूले आदौ ज्येष्ठ आषाढे श्रावणे च मासे षड्भिरङ्गुलैः प्रतिलेखना भवति, यथा या पूर्वं ज्येष्ठे आषाढे श्रावणे च त्रिके तृतीयप्रहरे प्रतिलेखना कथिता तत्र षट् २ अङ्गुलप्रक्षेपः कर्तव्यः, तथा द्वितीयत्रिके-भाद्रपद-आसोकार्तिकरूपे तृतीयप्रहरप्रतिलेखनायां अङ्गुलाष्टकच्छयाप्रक्षेपः, तथा तृतीये त्रिके-मार्गशीर्षपौषमाघरूपे अङ्गुलदशच्छया साधिकतया पौरुषी भणिता, चतुर्थे त्रिके-फाल्गुनचैत्रवैशाखरूपे अङ्गुलाष्टकच्छयावृद्धिः, असावागमप्रणीतः प्रान्तप्रतिलेखनाविधिः ॥४८॥

तथा ज्येष्ठामूलमत्र सूत्रे किमर्थं निश्चितं इत्याशङ्क्याह -

वइसाहपुण्णिमाए समणंतरपडिवयाइ जो दियहो ।

तं चिय जिह्मामूलं छक्को पक्खेवओ तत्थ ॥४९॥

वैशाखपूर्णिमायाः पश्चाद् या प्रतिपत् सा ज्येष्ठामूलसज्ज्ञा तस्मिन्नेव ज्येष्ठामूले आदौ षड् प्रक्षेपः कर्तव्यः-षडङ्गुलप्रक्षेपो विधेयः, अग्रेऽपि यथासूत्रं सर्वत्र बोद्धव्यम् ॥४९॥

अथ पूर्णिमायां २ षट्कादिप्रक्षेपः कथं स्वीकृत इत्याशङ्क्याह -

देवाण महरिसीणवि समप्पए पुण्णिमाइ खलु मासो ।

आसाढपुण्णिमाए दुन्नि पया तेण नायव्वा ॥५०॥

तथा देवानां-भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकरूपाणां तथा महर्षीणां च पूर्णिमायां खलु-निश्चितं मासः समर्प्यते-गच्छति तेन हेतुना आषाढपूर्णिमायां द्वौ पादौ ज्ञातव्यौ, तथा सूत्रेऽपि मासभेदाः पञ्चोदाहृताः, यदाहुः-

“मासा य पंच सुत्ते नक्खत्तो १ चंदिओ य २ रिउमासो ३ ।

आइच्चोऽविय अवरो ४ अभिवद्धियओ य ५ पंचमओ ॥१॥”

अर्थश्च - नक्षत्रे भवो नाक्षत्रः, कोऽर्थः ?, चन्द्रश्चारं चरन् यावता कालेनाभिजिदारभ्योत्तराषाढान्तर्गच्छति तावन्नाक्षत्रमासः, यद्वा चन्द्रस्य नक्षत्रमण्डले परिवर्तनतो निष्पन्नः इत्युपचारतो मासोऽपि नक्षत्रम् १, तथा चान्द्रो मासः, चन्द्रसम्भवः चान्द्रो, युगादौ श्रावणे मासि कृष्णप्रतिपदारभ्य पौर्णमास्यन्तश्चान्द्रो मासः, यद्वा चन्द्रचारनिष्पन्न-त्वादुपचारतो मासोऽपि चन्द्रः २ तथा ऋतुमासः, ऋतुः-लोकरूढ्या षष्ठ्यहोरात्रमानो मासद्वयात्मकः, तस्यार्द्धमप्यवयवे समुदायोपचारात् त्रिशदहोरात्रप्रमाणो ऋतुमासः ३ आदित्यस्यायमादित्यः, स च एकस्य दक्षिणायनस्य उत्तरायणस्य वा अशीत्यधिकदिनशतप्रमाणस्य षष्ठ-भागमानः, यद्वा आदित्यचारनिष्पन्नत्वात् उपचारतो मासोऽप्यादित्यः ४, तथा पञ्चमोऽभिवर्द्धितो मासः, अभिवर्द्धितस्तु मुख्यतस्त्रयोदशचन्द्र-मासमानः संवत्सरः, एकेन मासेन अभिवर्द्धितत्वात्, परं तद्द्वादशभाग-प्रमाणो मासोऽप्यवयवे समुदायोपचारात् अभिवर्द्धितः ५, एते च नक्षत्रा-दयः पञ्च मासाः, अतो वृत्तिकारः पञ्चमासानां यथासङ्ख्यं दिनसङ्ख्यां गाथाव्याख्ययाऽऽह -

अहरत्त सत्तवीसं तिसत्तसतसट्ठिभाग नक्खत्तो १ ।

चंदो अउणत्तीसं बिसट्ठिभागा उ बत्तीसं ॥१॥

उत्तमासो तीसदिणो आइच्चो तीस होइ अद्धं च ।

अभिवड्ढिओ अ मासो चउवीससएण छेएण ॥२॥

भागाणिगवीससयं तीसा एगाहिया दिणाणं च ।

एए जह निष्फत्ति लहंति समयाउ तह नेयं ॥३॥

नाक्षत्रो मासः सप्तविंशत्यहोरात्राः एकस्य चाहोरात्रस्य त्रिसप्त-
सप्तषष्टिभागाः, एकविंशतिरित्यर्थः, न्यासः २७ $\frac{३३}{६७}$, तथा चन्द्रमास
एकोनत्रिंशदहोरात्राः द्वाषष्टिभागस्याहोरात्रस्य द्वात्रिंशत् २९ $\frac{३३}{६२}$, ऋतुमासः
पूर्णानि त्रिंशदिति न्यासः ३०, तथा आदित्यमासे त्रिंशदहोरात्रा भवन्ति
अद्धं चाहोरात्रस्य, न्यासः ३० $\frac{३०}{६०}$, तथा अभिवर्धितमासे दिनानां
एकाधिकत्रिंशत्-एकत्रिंशदहोरात्राः एकस्य चाहोरात्रस्य चतुर्विंशत्युत्तर-
रूपेण छेदेन-भागेन विभक्तस्य एकविंशत्यधिकं शतं भागानां भवति
३१ $\frac{१३३}{१२४}$, एते पञ्च मासा यथा निष्फत्ति लभन्ते तथा समयादवसेयम् ।

उक्तञ्च रत्नमालायाम् -

“दर्शावर्धं मासमुशन्ति चान्द्रं, सौरं तथा भास्करराशिचारात् ।

त्रिंशद्दिनं सावनसज्जमार्या, नाक्षत्रमिन्दोर्भगणभ्रमाच्च ॥१॥” ॥५०॥

यथागमं पौरुषीस्वरूपमवगम्य प्राप्ते काले तां कथं भणति तदाह-

पढमपयंपि गणिज्जा तत्तो नमिऊण भणइ गीअत्थो ।

भयवं बहुपडिपुन्ना संजाया पोस्सी पढमा ॥५१॥

तत्र पौरुषीछायाभिननसमये प्रमाणकरणवेलायां प्रथमपादमपि
गणयेत्, तद्गणयित्वा ततोऽनन्तरं नमस्कृत्य-लघुवन्दनं दत्त्वा गीतार्थः-
सूत्रवान् बहुप्रतिपूर्णां प्रथमा पौरुषी सञ्जातेत्युच्चैः स्वरेण भणति, उक्तं
च-

“गीयं भनइ सुत्तं अत्थो पुण होइ तस्स वक्खाणं ।

गीएण य अत्थेण य जुत्तो सो होइ गीयत्थो ॥१॥”

तथा-

“सल्लुद्धरणनिमित्तं गीअत्थन्नेसणा उ उक्कोसा ।

जोयणसयाइं सत्त उ बारस वासा उ कायव्वा ॥२॥” ॥५१॥

इति गीतार्थभणित्यनन्तरं गुरवः किं कुर्वन्तीत्याशङ्क्याह -

उट्ठिन्ति तओ गुरुणो मुणिणोऽवि य छेभवंदणं दाउं ।

पुत्तिं पेहिंति तओ पत्ताई मत्त उवविट्ठा ॥५२॥

तत उत्तिष्ठन्ति-ऊर्ध्वीभवन्ति गुरवः, मुनयोऽपि छेभवन्दनं दत्त्वा मुखवस्त्रिकां प्रतिलेखयन्ति, ततः पश्चात् पात्रादीनि मात्रकं च प्रत्युपेक्षन्ते परमुपविष्टाः ।

कानि पात्रादीनीत्याह -

पत्तं पत्ताबन्धो पायट्ठवणं च पायकेसरिया ।

पडलाइं रयत्ताणं गोच्छओ पायनिज्जोगो ॥५३॥

तथा पात्रं-भाजनं पात्रबन्धो-झोलिका पात्रस्थापनमूर्णमयं, च पुनः पात्रकेसरिका-पात्रप्रलेखिनी, क्षौमिकी मुखवस्त्रिकेत्यर्थः, पडलानि सौत्राणि जघन्यमध्यमोत्कृष्टरूपाणि, रजस्त्राणं-पात्रवेष्टनं, गोच्छकः ऊर्णानिष्पन्नः, पात्रनिर्योगः-पात्रपरिकरः, यदाहुः-

“तिन्नि विहत्थी चउंगुलं च भाणस्स मज्झिमपमाणं ।

इत्तो हीण जहन्नं अइरेगतं तु उक्कोसं ॥१॥”

तथा श्रीआचाराङ्गवृत्तिः-“पात्रं त्रेधा-लाउपायं वा १ दारुपायं वा २ मट्टियापायं वा ३” इति, तथा पात्रबन्धप्रमाणं यदाहुः-

“पत्ताबन्धपमाणं भायणमाणेण होइ कायव्वं ।

जह गंठिमि कयंमी कोणा चउंगुला हुंति ॥१॥”

तथा पात्रकस्थापनादीनां प्रमाणं -

“पत्तगठवणं तह गुच्छओ य पायपडिलेहिणी चेव ।
तिणहंपि हुप्पमाणं विहत्थि चउंगुलं चेव ॥१॥”

पात्रकेसरिका उक्तैव, उक्तं च -

“पायपमज्जणहेउं केसरिया सा पुणो भवे एक्का ।
गुच्छापत्तट्ठवणं एक्केक्कं गणणमाणेणं ॥१॥”

काल	ज०	म०	उ०
उष्ण	३	४	५
शीत	४	५	६
वर्षा	५	६	७

अथ पटलानां प्रमाणं, यदाहुः -

“कयलीगब्भदलसमा पडला अक्कट्टमज्झिमजहन्ना ।
गिम्हे हेमंतंमि वासासु अ पाणरक्खट्ठा ॥१॥
तिन्नि चउ पंच गिम्हे चउरो पंच छणं च हेमन्ते ।
पंच छ सत्त वासासु हुंति घणमसिणरूवा ते ॥२॥”

अर्थस्तु यन्त्रादवसेयः । अथ पटलानां प्रमाणमाह -

“अट्ठाइज्जा हत्था दीहा छत्तीसअंगुले रुंदा ।
बीअं पडिगहाउ सरीराउ प्पमाणेणं ॥१॥”

तथा रजस्त्राणमानमाह -

माणं तु रयत्ताणे भाणपमाणेण होइ कायव्वं ।
पायाहिणं कुणतं मज्झे चउंगुलं कमइ ॥१॥

गुच्छक उक्तार्थः, एष पात्रनिर्योगः-पात्रपरिकरः ॥५३॥

तथा ग्रन्थकृत् सम्प्रति पडलानां स्वरूपमाह -

पडला पुण घणमसिणा गिम्हाइसु ति चऊ जहणणेणं ।

पोत्तिव्व पडलगुच्छइ पेहे पणवीसठाणेहिं ॥५४॥

पडलानि पुनर्घनानि-दृढानि मसृणानि भवन्तीति शेषः, तथा पञ्च चत्वारि जघन्यादीनि जायन्ते, अयमर्थः व्याख्यातपूर्व एव, तत एव स्पष्टो बोद्धव्यः, उत्तरार्द्धेन पात्रादीनां प्रतिलेखनाविधिमाह - तत्र पोतिकेव मुखपोतिकेव पडलानि गुच्छकादीनि च पञ्चविंशतिभिः स्थानैः-पञ्चविंशतिप्रतिलेखनाप्रकारैः प्रतिलेखयेत्, उक्तं च -

“मुह वत्थे तह देहे गुच्छे पडलाइएसु पत्तेयं ।

पणवीसा पणवीसा ठाणा भणिया जिणिंदेहिं ॥१॥

चक्खुनिरिक्खणमेगं पुरिमा छच्चेव पुव्व कायव्वा ।

अक्खोडा पक्खोडा नव नव पणवीसं वत्थंमि ॥२॥

भुअसिरि मुहहियाए तिय २ चउ पुट्ठि छ पय पणवीसा ।

सिरपुट्ठिहिययवज्जा तणु पनरस ठाण इत्थीणं ॥३॥”

इति प्रतिलेखनाविधिः । अथ पात्रकविशेषविधिश्चायं -

“आगंतुग संमुच्छिम्प हरितणुपमुहाण जाणणट्ठाए ।

पढमं करेइ दिट्ठि नासापमुहेहिं उवओगं ॥१॥

मुहणंतएण गुच्छं गुच्छंगलयंगुलीहिं पडलाहिं ।

भूमिओ चउंगुल पत्तमपत्तं च पेहिज्जा ॥२॥

गुच्छापडलग तह पत्तकेसरि पत्तबंध पत्ताई ।

स्यत्ताण पत्तठावण पडिलेहा पत्तनिज्जोगो ॥३॥

बारस बारिं ठाणा बारस ठाणाइं हुंति मज्झंमि ।

पत्तपडिलेहणाए पणवीसइमो करप्फंसो ॥४॥

पत्ताणं पडिलेहा संमं जम्मंतरंमि तह विहिया ।

जह वक्कलचीरिजई जाईसरणं समणुपत्तो ॥५॥

किं इह चिद्वृद्धं सप्पो जं इत्तियमित्तयंमि पडिलेहा ।
 इय जंपंतो सासणदेवीए सासिओ खमओ ॥६॥
 पडिलेहणा सकाले देइ फलं किसिबलाइकम्मुव्व ।
 उवओगं तं काले पदिज्जसु लग्गसमयव्व ॥७॥
 कालंमि कीरमाणं किसिकम्मं बहुफलं जहा होइ ।
 इय साहियावि किरिया नियनियकालंमि बोद्धव्वा ॥८॥
 पुढवी आऊकाओ तेऊ वाऊ वणस्सइतसाणं ।
 पडिलेहणापमत्तो छण्हंपि विराहओ भणिओ ॥९॥
 पडिलेहणं कुणंतो मिहो कहं कुणइ जणवयकहं वा ।
 पच्चक्खाणं वा देइ वाएइ सयं पडिच्छइ वा ॥१०॥” ॥५४॥
 अथ विधिना कृतप्रतिलेखनानन्तरं साधुः किं करोतीत्याशङ्क्याह-
 इय काले कयपेहो अत्थं गिणिहज्ज बीयपोरिसीए ।
 अक्खठवणाइ विहिणा गुरुवि सुद्धं परूवेइ ॥५५॥

इति-पूर्वोक्तप्रकारेण काले-पौरुषीसमये कृतप्रतिलेखनो-
 विहितप्रतिलेखनाविधिः द्वितीयपौरुष्यां-अर्थपौरुष्यां अर्थं गृहीयात्,
 आगमार्थवाचनां गुरुरपि विधिना-कृतिकर्मादिना शुद्धां प्ररूपयति,
 उत्सूत्रं न पाठयतीत्यर्थः, कथं यथा स्यात् ?, अक्षस्थापनादिपूर्वं यथा
 स्यात् तथा, यदाहुः-

“अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे०” इत्यादि ॥५५॥

सूत्रवाचनायाः किं फलमित्याशङ्क्याह -

ओसन्नोऽपि विहारी कम्मं सोहेइ सुलभबोही य ।
 चरणकरणं विसुद्धं उववूहंतो परूवंतो ॥५६॥

विहारी साधुः-विहारकरणशीलः साधुः अवसन्नोऽपि-प्रमाद्यपि

अष्टविधं कर्म शोधयति-निराकरोति, तथा विहारे लाभोऽपि गरीयान्,
उक्तं च -

“समणाणं सउणाणं भमरकुलाणं च गोकुलाणं च ।
अणिययाउ वसहीउ साइयाणं च मेहाणं ॥१॥
दंसणसोही थिरभावभावणा अइसयत्थकुसलत्तं ।
जणवयपरिक्खणाविय अणीययवसहीगुणा हुंति ॥२॥”
अथाविहारपक्षे के दोषाः ?, उक्तं च -

“पडिबंघो लहुयत्तं अजणुवयारो अदेसकुसलत्तं ।
नाणाईण अवुड्ढी दोसा अविहारपक्खंमि ॥१॥”
अथ विहारोद्यतेन साधुना किं चिन्त्यं ?, तदाह -
“तिहिकरणंमि पसत्थे नक्खत्ते अहव सयस्स अणुकूले ।
घित्तूण निति वसहा अक्खे सउणे परिक्खंता ॥१॥”
ते शकुना एव के ?, उक्तं च -

“जंबू चास मयूरे भारद्वाए तहेव नउले य ।
दंसणमेसि पसत्थं पयाहिणे सव्वसंपत्ती ॥१॥
नंदी तूरं संपुन्नदंसणं संखपडहसद्दो अ ।
भिगारछत्तचामर एवमाई पसत्थाणि ॥२॥
समणं संजयं दंतं, सुमणं मोअगा दहिं ।
मीणं घंटा पडागं च, सिद्धमत्थं वियागरे ॥३॥”
अतोऽप्रशस्तशकुनाः -

“मइलकुचेले अर्ब्भिग इल्लिऐ साण खुज्ज वडभे य ।
एए य अप्पसत्था, हवंति खेत्ताउ नित्ताणं ॥१॥

नारी पीवरगब्भा वडुकुमारी य कट्टुभारो अ ।

कासायवत्थ कुंतंधरा य कज्जं न साहंति ॥२॥

चक्कयरंमि भमाडो भुक्खऽहिमारो य पंडरंगंमि ।

तच्चन्नि रुहिरपडणं बोहिय दिट्ठे धुवं मारणं ॥३॥”

तथा विहर्तुमुद्यतः साधुः सुलभबोधिश्च भवति, किं कुर्वन् ?-
विशुद्धं-निर्मलं चरणकरणं-चरणकरणसप्ततिकारूपं चारित्रमुपबृंहयन्
प्ररूपयंश्च, यदाहुः-

“वय ५ समणधम्म १० संजम १७ वेयावच्चं च १० बंभगुत्तीओ ९ ।

नाणाइतियं २३ तव १२ कोहनिग्गहाई ४ चरण ७० मेयं ॥१॥”

अथ करणसप्ततिका -

“पिंडविसोही ४ समिई ५ भावण १२ पडिमा य १२ इन्दियनिरोहो ५ ।

पडिलेहण ५ गुत्तीओ ३ अभिग्गहा चेव ४ करणं ७० तु ॥१॥”

अनयोर्विवरणमागमाद् बोद्धव्यं, तथा ‘अवसन्ने’ति कोऽर्थः ?-
अवसीदतीति क्रियाशैथिल्यात् मोक्षमार्गे श्रान्त इव अवसन्नः, उक्तं च -

“ओसन्नोऽविय दुविहो सव्वे देसे य तत्थ सव्वंमि ।

उब्बद्धपीढफलगो ठवियगभोई य नायव्वो ॥१॥

आवस्सयसज्झाए पडिलेहणझाणभिक्खअभत्तट्ठे ।

आगमणे निग्गमणे ठाणे य निसीयणतुयट्ठे ॥२॥

आवस्सयाइयाइं न कइ अहवावि हीणमहियाइं ।

गुरुवयणबला य तहा भणिओ एसो उ ओसन्नो ॥३॥” ॥५६॥

अथ वाचनाश्रवणे विशेषफलं किमित्याशङ्क्याह -

वक्खाणं निसुणंता अगहियधम्मावि तित्थियं कालं ।

हुंती आरंभविरया किं पुण गिण्हंति जे धम्मं ? ॥५७॥

तथा व्याख्यानं शृण्वन्तः-सूत्रार्थश्रवणं धारयन्तः प्राणिनस्ताव-
न्मात्रकालं विरता भवन्ति - पापव्यापाररहिता जायन्ते, कथम्भूताः ?-
अगृहीतधर्मा अपि, न गृहीतः-न स्वीकारितो धर्मो यैस्ते, धर्माङ्गीकारं
विनापि, किं पुनर्भण्यते ये पुनर्धर्मं गृह्णन्ति - अङ्गीकुर्वन्ति, तेषामत्र का
कथा ?, उक्तं च -

“जे अगहियधम्मावि हु जत्तियकालं सुणंति वक्खाणं ।

नियमा छज्जीवदया तेहिं कया तित्तियं कालं ॥१॥

जे उण सम्मत्तं वा गिहत्थधम्मं च समणधम्मं वा ।

गिण्हन्ति देसणाए परमत्थो तेहिं पडिवन्नो ॥२॥” ५७॥

तथा वर्षादिषु यतीनां किमासनं कल्पनीयमित्याशङ्क्याह -

पाउंछणमुडुबद्धे वासासमयंमि पीढफलगाई ।

आसणमिणं जईणं भूमी फलिहाणि सयणंमि ॥५८॥

यतीनामृतुबद्धे काले पादप्रोज्जनकं, तत्र पादप्रोज्जनकं रजोहरण-
मुच्यते, यदाहुः-

“उन्नियं उट्टियं वावि, कंबलं पायपुंछणं ।

तिपरियल्लमाणसुद्धं, रयहरणं धारए इक्कं ॥१॥”

तत्र वर्षासमये च पीठपट्टकादि इदमासनं ग्रहीतव्यं, शयनीये-
संस्तारके भूमिफलहकादीनि, भूमिः प्रतीता फलिहकं-एककाष्ठनिष्पन्नं
संस्तारकाश्रयं, तदभावे वंशादिखण्डं दवरकबद्धमपि करोति, परं यदि
पक्षान्ते दवरकमुत्सार्य प्रतिलेखयति तदा तमपि कुर्यादित्यर्थः ॥५८॥

अथानुयोगे आरब्धे साधुः किं किं न कुर्यात् तदाह -

अणुओगे आढविए पच्चक्खाणंपि नेव कारवए ।

जावं न पडिक्कमई इइ पुन्ना बीयपोरसिया ॥५९॥

अनुयोगे प्रारब्धे प्रत्याख्यानमपि नैव कारयति, अपिशब्दात् कथां च, यावत् तत् प्रतिक्रामति-परिपूर्णतां यावन्न गच्छति तावत् किमपि न करोति, इति-पूर्वोक्तप्रकारेण द्वितीया पौरुष्यपि परिपूर्णा भवति, उक्तं च-

“आरंभिय अणुओगं पच्चक्खाणं न दिज्जए जत्थ ।

अन्नस्स तत्थ वत्तामित्तस्सावि नाम का वत्ता ? ॥१॥” ॥५९॥

द्वितीया पौरुषी कथं भवतीत्याशङ्क्याह -

छायापएहिं मुणिसंजुएहिं नंदट्टुबाहुधुवयंमि ।

लब्धं नयणविहूणं दलीकयं दिवसगयसेसं ॥६०॥

छायापदैः-शरीरछायाचरणैः मुनिसंयुक्तैः-सप्तसहितैः नन्दाष्ट-बाहुधुवाङ्कैः २८९ ‘अङ्गानां वामतो गति’रिति श्रीधराचार्यः तथा एत-स्मिन्नङ्केन भाजिते यल्लब्धं-यत् प्राप्तं तन्नयनविहूणं-उभयहीनं पश्चाद् दलीकृतं-अर्द्धीकृतं, अर्धे कृते सति यत् स्थितं तद्दिनमानं, यदि प्रहरद्वयादर्वाक् तदा तावन्मात्रं दिनं गतं, यदि प्रहरद्वयादूर्ध्वं तदा तावन्मात्रं दिनं शेषं, तथाहि - छायापादाः पूर्वार्धम् सप्त, मुनिसहिताश्चतुर्दश १४, सार्धपौरुषी नन्दाष्टबाहु २८९ ध्रुवाङ्के भाज्ये पूर्वाङ्केन भागः, लब्धं विंशतिः २०, एतन्नयनविहीनं-उभयहीनं, स्थितमष्टादश १८, एतच्च दलीकृतं स्थितं ९ नव, एवं गता घटी ९ पल ८, एवं यथार्हं कल्पना कार्या ॥६०॥

दिनगतशेषप्रस्तावात् सार्द्धपौरुषीमप्याह -

पोसे पोरसि सङ्गा नवपयपमाणदेहछायाए ।

पय इक्किक्का हाणी जा आसाढे पया तिन्नि ॥६१॥

पौषे मासि नवपदप्रमाणया देहच्छायया सार्द्धपौरुषी भवति, ततः पौषतः एकैकपदहान्या यावदाषाढे त्रिपदा भवति-चरणत्रयरूपा छाया

भवति, ततोऽप्येकैकपादवृद्ध्या प्रतिमासं यावत् पौषे पुनर्नव पादाः, एवं सार्द्धपौरुषी भणिता । उक्तं च -

“तणुछयाए नवहिं पएहिं पोसंमि पोरिसी सङ्गा ।
 इक्किक्के पयहरणे जा आसाढे पया तिन्नि ॥१॥
 अङ्गाइज्जदिणेहिं इक्किक्कं अंगुलं चडइ पडइ ।
 आसाढाओ पोसो पोसाओ जाव आसाढो ॥२॥”
 तथेह प्रस्तावात् पुरिमार्द्धमप्याह -
 “पोसे विहत्थि छया बारसअंगुल पमाणपुरिसस्स ।
 मासि दुअंगुलहाणी आसाढे निट्टिया सव्वे ॥१॥”
 अर्थो यन्त्रादवसेयः ॥६१॥

पुरिमार्द्धछयाप्रमाणम्

मास	अं०
पोसे	१२
माघे	१०
फाल्गुने	८
चैत्रे	६
वैशाखे	४
ज्येष्ठे	२
आषाढे	०
श्रावणे	२
भ्राद्रपदे	४
आसो	६
कार्तिके	८
मार्गसिरे	१०

सार्धपौरुषीछयाप्रमाणम्

मास	प०
पोष	९
माघ	८
फाल्गुन	७
चैत्र	६
वैशाख	५
ज्येष्ठ	४
आषाढ	३
श्रावण	४
भाद्रपद	५
आसो	६
कार्तिक	७
मार्गसिर	८

तथा साधुः प्रतिदिनं चैत्यानि कथं नमस्करोति तदाह -

वंदिज्ज चेइयाइं सव्वभुवणे विसेसओ सव्वे ।

अट्टमिचउहसीसु सेसदिणे चेइयं इक्कं ॥६२॥

भुवनेषु-प्रासादेषु चैत्यानि-प्रतिमालक्षणानि वन्दयेत्, साधुरित्य-
ध्याहारः, विशेषतोऽष्टमीचतुर्दशीषु सर्वेषु भवनेषु सर्वाणि चैत्यानि
वन्दयेत्, शेषदिने-पर्वरहिते दिने एकं चैत्यं वन्दयेत्, तानि तु चैत्यानि
आगमे पञ्चधा प्रोक्तानि, यदाहुः-

“भत्ती १ मंगल २ चेइय निस्सानिस्सकडचेइए ४ वावि ।

सासयचेइय पंचम ५ मुवइट्टं जिणवरिदिहिं ॥१॥”

यथा -

“गिहि जिणपडिमा भत्ती चेइयं १ उत्तरंगघडियंमि ।
जिणबिबे मंगलचेइयं तु समयन्नुणो बिंति २ ॥१॥
निस्सकडं जं गच्छस्स संतियं ३ तदियरं अनिस्सकडं ४ ।
सिद्धाययणं च इमं ५ चेइयपणगं विणिहिट्ठं ॥२॥”

अथवा

“नीयाइं सुरलोए भत्तिकयाइं च भरहमाईहिं ।
निस्सानिस्सकयाइं मंगलकयमुत्तरंगंमि ॥१॥
वारत्तस्स य पुत्तो पडिमं कासीय चेइए रम्मे ।
तत्थ य थले अहेसी साहंमीचेइयं तं तु ॥२॥”

अत्रेयं कथा-वारत्तपुरं पुरं अभयसेनो राजा वारत्तको मन्त्री, तद्गृहे धर्मघोषमुनिर्भिक्षां ग्रहीतुं जगाम, तद्भार्या घृतखण्डयुतं पात्रमुत्पाटितवती, बिन्दुः पपात, छर्दितदोष इति निर्गतो मुनिः, मत्तवारणस्थो मन्त्री किमेवंविधापि भिक्षा मुनिना न गृहीतेति यावत् चिन्तयति तावत् तत्र बिन्दौ मक्षिकाः पेतुः, तद्भक्षणाय गृहगोधिका, तस्या अपि सरटः, तस्यापि मार्जारी, तस्या उपरि श्वा, तदुपरि तत्र वास्तव्यः श्वा, तत्कृते स्वामिनोऽभूल्लकुटलकुटि, तद् दृष्ट्वा मन्त्री चिन्तयामास-अहो सुदृष्टो धर्मः साधूनामप्येष एव, त्रयाणामितिवैराग्याज्जातिस्मरणमुत्पन्नं, ततो देवतार्पितलिङ्गश्चिरं संयममनुपाल्य समुत्पन्नकेवलः सिद्धः, तत्पुत्रेण स्नेहात् चैत्यं कारयित्वा रजोहरणमुखवस्त्रिकासहिता पितृप्रतिमा तत्र स्थापिता, तत्र शाला च प्रवर्तिता, तत्र स्थलीति अभूत्, तत्र साधर्मिक-चैत्यमभूत् ॥६२॥

अथ चैत्यनमस्कारप्रस्तावात् साधोः कियन्ति चैत्यवन्दनानि
इत्याह-

पडिकमणे चेइहरे भोअणसमयंमि तहय संवरणे ।

पडिकमण सुअण पडिबोहकालियं[इय]सत्तहा जइणो ॥६३॥

साधोः प्रथमा चैत्यवन्दना प्रतिक्रमणे-रत्रिप्रतिक्रमणे १ द्वितीया
चैत्यगृहे-जिनभवने २ तृतीया भोजनसमये-चारवेलायां ३ चतुर्थी
संवरणे कृतभोजनः साधुः सततं चैत्यवन्दनं करोति ४ तथा पञ्चमी
प्रतिक्रमणे-दैवसिकप्रतिक्रमणे ५ षष्ठी शयने संस्तारककरणसमये ६
सप्तमी प्रतिबोधकाले-निद्रापरित्यागे ७, एताः सप्त चैत्यवन्दना
यतिनो ज्ञातव्याः, यदाहुः-

“साहूणं सत्त वारा होइ अहोरत्तमज्झयारंमि ।

गिहिणो पुण चियवंदण तिय पंच य सत्त वा वारा ॥१॥

पडिकमओ गिहिणोऽवि हु सत्तविहं पंचहा उ इयरस्स ।

होइ जहन्नेण पुणो तीसुवि संझासु इय तिविहं ॥२॥”

अथ तस्याश्चैत्यवन्दनाया जघन्यादयः कियन्तो भेदा इत्या-
शङ्क्याह -

नवकारेण जहन्ना दंडगथुइजुअल मज्झिमा नेया ।

उक्कोसा विहिपुव्वं सक्कत्थयपंचनिम्माया ॥६४॥

नमस्कारः-प्रणामस्तेन जघन्या चैत्यवन्दना, नमस्कारः पञ्चधा -

“एकाङ्गः शिरसो नामे, द्व्यङ्गस्तु करयोर्द्वयोः ।

अङ्गत्रयाणां नमने, करयोः शिरसस्तथा ॥१॥

चतुर्णां करयोर्जान्वोर्नमने चतुरङ्गकः ।

शिरसः करयोर्जान्वोः, पञ्चाङ्गः पञ्चमो मतः ॥२॥”

यद्वा श्लोकादिरूपनमस्कारादिभिर्जघन्या १, अतो मध्यमा द्वितीया, सा तु स्थापनार्हसूत्रदण्डकैकस्तुतिरूपेण युगलेन भवति, अन्ये तु दण्डकानां-शक्रस्तवादीनां पञ्चकं तथा स्तुतियुगलं-समयभाषया स्तुतिचतुष्टयं ताभ्यां या वन्दना तामाहुः, यद्वा दण्डकः-शक्रस्तवः स्तुत्योर्युगलं-अरिहंतचेइयाणं स्तुतिश्चेति, यतः आवश्यकचूर्णौ स्थापनार्हस्तवचतुर्विंशतिस्तवश्रुतस्तवाः स्तुतयः प्रोक्ताः, एते मध्यमचैत्यवन्दनादयो भेदाः, उत्कृष्टा - विधिपूर्वक-शक्रस्तवपञ्चकनिर्मिता, यद्वा उत्कृष्टा तु शक्रस्तवादिपञ्चदण्डकनिर्मिता जयवीररायेत्यादिप्रणिधानान्ता चैत्यवन्दना स्यात्, अन्ये तु शक्रस्तव-पञ्चकयुतामाहुः, तत्र वारद्वयं चैत्यवन्दना प्रवेशत्रयं निष्क्रमणद्वयं चेति पञ्च शक्रस्तवाः ॥६४॥

अथ चैत्यवन्दनानन्तरं साधोगोचरचर्याकालः कथमित्याह -

खित्तंमि जत्थ जो खलु गोअरचरियाए वट्टए कालो ।

तं साहिज्जसु पोरसिजुअलं पुण तयणुसारेण ॥६५॥

यस्मिन् क्षेत्रे-यत्र ग्रामादौ यः कालः अशनादिग्रहणलक्षणः खलु निश्चितं गोचरचर्याया वर्तते तं कालं साधुः साधयेत्, तदनुसारेण पुनः-तस्य कालानुसारेण पोरसीयुगलं-सूत्रार्थलक्षणं विधेयम्, यदाहुः -

“कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्कमे ।

अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥१॥

अकाले चरसि भिक्खू, कालं न पडिलेहसि ।

अप्पाणं च किलामेसि, सन्निवेसं च गरिहासि ॥२॥

सइ काले चरे भिक्खू, कुज्जा पुरिसकारियं ।

अलाभुत्ति न सोइज्जा, तवुत्ति अहियासए ॥३॥” ॥६५॥

अथ गोचरचर्याकाले ज्ञाते साधुना किं किं विधेयमित्याशङ्क्याह-

भिक्षासमए पुत्ति पेहिय ठाणंमि ठविय पत्ताइं ।
आवसियाइ भणित्ता गोअरिआए विणिक्खमइ ॥६६॥

भिक्षासमये-आहारग्रहणसमये लघुवन्दनकपूर्वं मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति-भगवन् ! पात्रकाणि स्थाने स्थापयामि ?, ततः पात्रकादि सुप्रमार्ज्य आवश्यकीं भणित्वा गोचरचर्या निष्क्रामति-निःसरति, उक्तं च -

“पत्ते भिक्षासमये पणमिय पडिलेहिऊण मुहपोत्ति ।
नमिऊण भणइ भयवं ! ठाणे ठावेमि पत्ताणि ॥१॥
पडिलेहिय सुपमज्जिय तत्तो पत्ताणि पडलजुत्ताणि ।
उगहिउं गुरुपुरओ उवओगं कुणइ संघाडो ॥२॥
एगाणियस्स दोसा इत्थी साणे तहेव पडणीए ।
भिक्षुऽविसोहि महव्वय तम्हा सबिइज्जए गमणं ॥३॥
आवस्सियं भणित्ता गुरुणा भणियंमि तह य उवउत्तो ।
सिरिगोअमं सरित्ता सणियं उक्खिविय तो दंडं ॥४॥
वाहवहनाडिपायं पढमं उप्पाडिऊण वच्चिज्जा ।
धरणियलं नो दंडं धरिज्ज जा लब्भए भिक्षुं ॥५॥” ॥६६॥

अथ पात्रकाणि करे विधाय निःसरन् किं वदति तद् गाथा-
युगलेनाह -

उसभस्स य पारणाए इक्खुरसो आसि लोगनाहस्स ।
सेसाण य परमन्नं अमियरसरसोवमं आसि ॥६७॥
अक्खीणमहाणसिलद्धिसंजुओ जयउ गोअमो भयवं ।
जस्स पसाएणऽज्जवि साहुणो सुत्थिया भरहे ॥६८॥
तत्र साधुराहारार्थं गच्छन्नेतत् गाथाद्वयं पठति-उसभस्स-ऋषभस्य

लोकनाथस्य भुवनगुरोः पारणके-तपसो द्वितीयदिने इक्षुरस आसीत्-
अभवत्, शेषाणां तीर्थकृताममृतरसरसोपमं परमान्नं-पायसं आसीत् ॥६७॥

तथा गौतमोऽपि भगवान् गणभृत् जयतु, कथम्भूतः ?-अक्षीण-
महानसीलब्धिसंयुक्तः यस्य गौतमस्य प्रसादेनाद्यापि-वर्तमानकालं यावत्
सुसाधवः-चारित्रिणः भरते-भरतक्षेत्रे सुस्थिताः समाधिभाजो वर्तन्ते
॥६८॥

तथेदं गाथायुगलं भणित्वा साधुः कथं विचरति तदाह -

इय भणिउं उवउत्तो अदीणवयणो पसन्नमणदिट्ठी ।

उंछवित्तीइ विहरइ इच्छकाराइजयणाए ॥६९॥

इति - पूर्वोक्तं प्रथमप्रणीतं गाथायुगलं भणित्वा उद्युक्तः-
आलस्यरहितोऽदीनवदनो-विकसितवदनः तथा प्रसन्नमनोदृष्टिः, प्रसन्न-
निर्मलं मनः-चित्तं दृष्टिर्यस्यासौ, उञ्छवृत्त्या-स्तोकादानव्यापारेण विचरन्
अशनादि गृह्णाति, यदाहुः -

“जहा दुमस्स पुप्फेसु, भमरो आवियइ रसं ।

न य पुप्फं किलामेइ, सो अ पीणेइ अप्पयं ॥१॥”

इत्याद्यत्र द्रुमपुष्पिकाध्ययनं बोद्धव्यं, ग्रन्थगौरवभयान्न लिख्यते ।
तत्राशनग्रहणे गौचरचर्यायामष्टौ वीथयः-अष्टौ मार्गाः, यदाहुः -

“उज्जू गंतुं १ पच्चागई य २ गोमुत्तिया ३ पयंगविही ४ ।

पेडा य ५ अद्धपेडा ६ अब्भंतर ७ बाहिसंबुक्का ८ ॥१॥

ठणाउ उज्जुगइए भिक्खंतो वलइ अनडंतो पढमाए १ ।

बीयाए एमेव य पविसइ निस्सरइ भिक्खंतो २ ॥२॥

वामाउ दाहिणगिहे भिक्खिज्जइ दाहिणाउ वामंमि ।

जीए सा गोमुत्ती ३ अद्वियद्दा पयंगविही ४ ॥३॥

चउदिसि सेणीभमणे मज्झे मुक्कमि भन्नए पेडा ५ ।

दिसिदुगसेणीसंबद्धभिक्षवणे अब्धपेडत्ति ६ ॥४॥

अब्भंतरसंबुक्का जीए भमिरो बहिं विणिस्सइ ७ ।

बहिसंबुक्का भन्नइ एयविवरीयभिक्षाए ८ ॥५॥

तथा च पञ्चाशकवृत्तौ - शम्बूकः-शङ्खः तद्वत् वृत्ततागमनं, तच्च द्विधा - प्रदक्षिणतः अप्रदक्षिणतश्च, इह प्रत्यागतिकायां स्थ्याप्रक्षेपात् शम्बूकायामेकत्वविवक्षणाच्च षडेव वीथयो ग्रन्थान्तरे । तथा पुनः कथं विचरति ?-इच्छाकारादियतनया-इच्छाकारपूर्वं यतनया विचरति ॥६९॥

अथात्रेच्छाकारादियतना का इति वितर्क्याह -

इच्छा १ मिच्छ २ तहक्कारो ३ आवसिया ४ य निसीहिया ५ ।

आपुच्छणा ६ वि पडिपुच्छ ७ छंदणा य ८ निमंतणा ९ ॥

उवसंपया १० य काले, सामायारी भवे दसहा ॥७०॥

षट्पदीछन्दः, सम्प्रति इच्छाकारसम्बन्धाद्दशधा सामाचारी, तत्रादौ इच्छाकारेण ममेदं कृत्यं कुरु १ यदाहुः -

“जइ अब्भत्थेज्ज परं कारणजाए करिज्ज से कोई ।

तत्थ य इच्छाकारो न कप्पइ बलाभिओगो अ ॥१॥”

अर्थश्च-साधुना स्वकार्यार्थं निष्कारणं परो नाभ्यर्थनीयो, यदि तु कारणे-ग्लानादौ परमभ्यर्थयते-इच्छाकारेण ममेदं कुर्विति, यद्वा से-तस्य कुर्वतः किञ्चित् कश्चिन्निर्जरार्थी ब्रूते, यथा कार्यमहं विधास्ये तत्रा-पीच्छाकारो, न बलात्कारः १, अथ मिथ्याकाररूपा द्वितीया सामाचारी, यदाहुः-

“संजमजोए अब्भुट्टियस्स जं किंचि वितहमायरियं ।

मिच्छा एयंति वियाणिऊण मिच्छत्ति कायव्वं ॥२॥”

अथ तृतीया तथाकारसामाचारी, यदाहुः -

“कप्पाकप्पे परिनिट्ठियस्स ठाणेसु पंचसु ठियस्स ।

संजमतवड्ढुगस्स उ अविगप्पेणं तहागारो ॥३॥”

अर्थश्च - कल्पाकल्पे परिनिष्ठितस्य, कल्पः-आचारस्तद्वि-
परीतोऽकल्पः, यद्वा जिनकल्पादीनां कल्पः-चरकसुगतादीनां अकल्पः,
तस्मिन् परिनिष्ठितस्य-ज्ञाननिष्ठां प्राप्तस्य, साधवस्तिष्ठन्ति येषु तानि
स्थानानि-महाव्रतानि तेषु स्थितस्य, संयमतपोभ्यामाढ्यस्य गुरोर्निर्विकल्पं
वाचनादौ निश्चयेन तथाकारः, तदुक्ते तथेति भणनम् ३ तथा चतुर्थी
आवश्यकीसामाचारी ४ पञ्चमी नैषेधिकीसामाचारी ५ यदाहुः -

“आवस्सिया विहेया अवस्सगंतव्वकारणे मुणिणा ।

तंमि निस्सीहिया जत्थ सेज्जाठाणाइ आयर्ड ॥१॥”

अर्थश्च - मुनेः - साधोः अवश्यगन्तव्ये कारणे-निश्चितगन्तव्ये
निमित्ते ज्ञानाद्यर्थगमने आवश्यकी विधेया ४ यत्र शय्यास्थानं शय्या-
वसतिस्तस्याः स्थानं प्रस्तावात् प्रवेशरूपं, आदेश्चैत्यादौ प्रवेशने,
नैषेधिकीं कुर्यादिति भावः ५ अथ षष्ठी आपृच्छ ६ सप्तमी प्रतिपृच्छ ७
अष्टमी छन्दना ८ नवमी निमन्त्रणा ९, यदाहुः -

“आपुच्छणा उ कज्जे पुव्वनिसिद्धेण होइ पडिपुच्छ ।

पुव्वगहिण्ण छंदण ८ निमंतणा तो अगहिण्णं ९ ॥१॥”

अर्थश्च कार्ये सति गुरोरपृच्छ कार्या, प्रभो ! इदमहं करोमीति ६
गुरुणा पूर्वं निषेधितेनावश्यककार्यत्वात् प्रतिपृच्छ, यद्वा पूर्वं निरूपितेन
करणकाले पुनः पृच्छ प्रतिपृच्छ ७ पूर्वगृहीतेन अशनादिना साधूनां
छन्दनं-आह्वानं गृह्णन्त्वेतदिति ८ अगृहीतेन तु निमन्त्रणा ९, यत्तवेद-
मिदं वा योग्यमानयामीति,

“उवसंपया उ तिविहा नाणे तह दंसणे चरित्ते य ।

एसा हु दसपयारा सामायारी तहऽन्ना य ॥१॥”

अर्थश्च - उपसम्पद् ज्ञानाद्यर्थमन्यगुरोर्निश्चाश्रयणं, सा तु त्रेधा - ज्ञान १ दर्शन २ चारित्र ३ रूपा, एतदर्थं युष्मानहमाश्रितः, एषा तु निश्चितं दशप्रकारा सामाचारी, अन्याप्यस्ति, यदाहुः -

“पडिलेहणा १ पमज्जण २ भिक्खे ३ रियऽऽलोअ ५ भुंजणा चेव ६ ।

पत्तगधुवण ७ वियारा ८ थंडिल ९ आवस्सयाईया १० ॥१॥

अर्थश्च-अन्या निशीथोक्ता दशधा सामाचारी, तत्र प्रातःप्रभृति क्रमशः प्रतिलेखनोपधेः १ ततः प्रमार्जनं वसतेः २ ततोऽपि भिक्षाचर्या ३ आगतैरीर्या प्रतिक्रम्या ४ आलोचनं कार्यं गृहादीनां ५ असुरसुरमिति भोक्तव्यं ६ कल्पत्रयेण पात्रकाणां धावनं कार्यं ७ विचारः-सञ्ज्ञोत्सर्गार्थं बहिर्यानं ८ स्थण्डिलानि द्वादश द्वादश त्रीणि च एवं सप्तविंशतिः २७, ९ आवश्यकं-प्रतिक्रमणं कार्यं १०, एषा चक्रवालनामिका दशधा सामा-चार्यन्या ॥७०॥

तथा दशधा सामाचारीं प्रतिदिनं २ पालयन् साधुः कथमवतिष्ठते इत्याशङ्क्याह -

तह वट्टमाणजोगं भविस्सकज्जे परंमि नियजोगं ।

वोसिरणं चाकज्जे अणुजाणिज्जा य भासिज्जा ॥७१॥

अर्थः-तथा भविष्यत्कार्ये परस्मिन्-अन्यस्मिन् वर्तमानयोग-मनुज्ञापयेत्-वर्तमानयोगमिति भणयेत्, तथा निजयोगं-आत्मसंयोगं, अकार्यविषये व्युत्सर्गं परित्यज्य पश्चादनुज्ञापयेत् भाषयेद्वा ।

तथा प्रतिदिनं पुनरप्यात्मानं कथं स्थापयतीत्याह -

हिययकरवत्तियाए समजलभरियाइ पावमलछिन्नं ।

अप्पं मिच्छाउक्कडचुलुएण खणं खणं सोहे ॥७२॥

अर्थ:-तथा हृदयकरपत्रिकायां, चर्ममयं जलपात्रं करपत्रिके-
त्युच्यते, सा चेह हृदयरूपैव, तस्यां शमजलभरितायां-उपशमनीर-
पूरितायां आत्मानं पापमलच्छन्नं-पापकश्मलव्याप्तं मिथ्येति चुलुकेन
क्षणे २-समये २ शोधयेद्, आत्मानं निर्मलं कुर्यादित्यर्थः ॥७२॥

तथा पूर्वोक्तयुक्त्या पुनरपि साधुः किं करोतीत्याह -

इय वयणामयरससायभावियप्पा सयावि गीयत्थो ।

जहजुत्तसमायारो गिण्हइ पिंडं विगयदोसं ॥७३॥

इति-पूर्वोक्तेन प्रथमप्रणीतेन वचनामृतरसास्वादभावितात्मा
सदापि-निरन्तरमपि गीतार्थः गीतं-सूत्रं अर्थः-तस्य व्याख्यानं तद्वित्
सूत्रार्थवित् यथायुक्तसमाचारो-यथोक्तक्रियासहितो विगतदोषं-
द्विचत्वारिंशदोषरहितं पिण्डं-अशनादिकं गृह्णाति-आदत्ते ॥७३॥

अथ पिण्डप्रस्तावात् द्विचत्वारिंशदोषान् (व्याचिख्यासुः उद्गम-
दोषान्) गाथायुगलेनाह -

आहाकम्मु १ द्वेसिय २

पूईकम्मे अ ३ मीसजाए य ४ ।

ठवणा ५ पाहुडियाए ६

पाओअर ७ कीअ ८ पामिच्चे ९ ॥७४॥

परिअट्टिए अ १० अभिहडु ११

ब्भिन्ने १२ मालोहडे अ १३ अच्छिज्जे १४ ।

अणिसिट्ट १५ ऽज्झोअरए १६

सोलस पिंडुग्गमे दोसा ॥७५॥

तत्र आधाकर्मादयः षोडशोद्गमदोषाः, यथा **आधाकर्म**-आधाय साधून् षड्जीवनिकायविराधनादिना पापक्रिया, निरुक्तात् यलोपः १ द्वितीय-मौद्देशिकं तदेवं-यावन्तिकादीनुद्दिश्य कृत**मौद्देशिकं** २ तृतीयं पूतिर्वा, अपवित्रकर्मकरणमित्यर्थः तद्योगात् **पूतिकर्म**, **च**: समुच्चये ३ चतुर्थं मिश्रजातं - किञ्चिद् गृहियोग्यं किञ्चित् साधूनामपि ४ पञ्चमं **स्थापना**, साधुदानाय पृथग्भाजने स्थाप्यते ५ तथा षष्ठं प्राभृतिकाख्यं, विवाहादेः पश्चात्पुरुःकरणं प्राभृतं तेन **प्राभृतिका** ६ सप्तमं प्रादुष्कराख्यं, यत् आत्मार्थं वस्तुनः प्रकटीकरणं ७ अष्टमं क्रीताख्यं, क्रीयते-साधुनिमित्तमशनादि गृह्यते ८ नवमं **प्रामित्यं**, साध्वर्थमुद्धारानीतं ९ दशमं परावर्ताख्यं, **परिवर्तितं** साध्वर्थं कृतपरावर्तं १० एकादशम**भ्याहृतं**, साध्वालयमानीय दत्तं ११ द्वादशं **उद्भिन्नं**, घटादिकं वस्तु उद्भिद्य-उद्घाट्य यद् दीयते १२ त्रयोदशं **मालापहृतं**, मालात्-मञ्चादेरपहृतं-साध्वर्थमानीतं, **च**: समुच्चये १३ चतुर्दशं **आच्छेद्यं**, आच्छिद्यते-अनिच्छतोऽपि पुत्रादेः सकाशात् साधुदानाय गृह्यते १४ पञ्चदशं **अनिसृष्टं**, न निसृष्टं सर्वस्वामिभिः साधुदानायाननुज्ञातं १५ षोडशम**ध्यवपूरकं**, स्वार्थपाकारम्भे अधिक्षेपः १६, एवं **षोडश पिण्डोद्गमे**-आहारेत्पत्तौ दोषाः स्युरिति गाथार्थः ॥ तथा उद्गमः प्रसूतिरुत्पत्तिः प्रभवः जन्मेति पर्यायाः ॥७४-७५॥

अथोत्पादनादोषाः षोडश, नामतः सङ्ख्यातश्च तान् गाथा-युगलेनाह -

धाई १ दूई २ निमित्ते ३ आजीव ४

वणीमगे ५ तिगिच्छ य ६ ।

कोहे ७ माणे ८ माया ९ लोभे

य १० हवंति दस एए ॥७६॥

पुर्व्वि पच्छ संथव ११ विज्जा १२

मंते य १३ चुन्न १४ जोगे य १५ ।

उप्पायणाइ दोसा सोलसमे मूलकम्मे य १६ ॥७७॥

तत्रादौ धात्रीदोषः, धयन्ति-पिबन्ति तामिति धात्री, सा तु बालानां, तस्याः कर्म धात्रीकर्म करोति कारयति च १ द्वितीयं दूतीकर्म, परस्परं सन्दिष्टार्थाभिधायिका स्त्री दूती तत्करणात् २ तथा तृतीयं निमित्तं-अतीताद्यर्थसूचनं ३ चतुर्थं आजीवनं, आजीवो जात्यादीनां गृहस्थात्मसमानानामभिधानतः उपजीवनं ४ पञ्चमं वनीपकं-अभीष्ट-जनप्रशंसनं ५ षष्ठं चिकित्सा-रोगप्रतीकारः, चः समुच्चये ६, तथा क्रोधः-कोपः ७ मानो-गर्वः ८ माया-वञ्चना ९ लोभो-लुब्धता १० चः समुच्चये, भवन्ति-जायन्ते दशैते-अनन्तरोक्ताः उत्पादनादोषाः इति योगः ॥७६॥

तथा एकादशं पूर्वपश्चात्संस्तवोद्भवं दानात् प्राक् पश्चाच्च दातुः श्लाघादि ११ तथा द्वादशं विद्या देवताधिष्ठिता ससाधना च १२ त्रयोदशं मन्त्रप्रयोगः मन्त्रो-देवाधिष्ठितो असाधनो वा अक्षररचनाविशेषः, चः समुच्चये १३ तथा चतुर्दशं चूर्णः, चूर्णो-नयनाञ्जनरूपः अदृश्यीकरणं वा १४ पञ्चदशं योगः - सौभाग्यादिहेतुर्द्रव्यसंयोगः, चः समुच्चये १५ एते उत्पादनादोषाः-दूषणानि षोडशः च पुनर्मूलकर्म-गर्भोत्पादादि वा इति गाथाद्वयार्थः ॥७७॥ यदाहुः-

इय वुत्ता सुत्ताओ बत्तीस गवेसणेसणादोसा ।

गहणेसणदोसे दस लेसेण भणामि ते अ इमे ॥७८॥

अथ प्रस्तावितान् दशैषणादोषान् नामतः सङ्ख्यातश्च दर्शयन्नाह-

संकिय १ मक्खिय २ निक्खिय ३
 पिहिय ४ साहरिय ५ दायगु ६ म्मिस्से ७ ।
 अपरिणय ८ लित्त ९ छड्डिय १०
 एसणदोसा दस हवन्ति ॥७९॥

तत्र शङ्कितं सम्भाविताधाकर्मादिदोषं भक्तादि १ अक्षितं-
 आरूक्षितं २ निक्षिप्तं-न्यस्तं सच्चित्तादिषु ३ पिहितं-स्थगितं ४ संहतं-
 तस्मादन्यत्र क्षिप्तं ५ दायको-बालादिः ६ उन्मिश्रं - मिश्रीकृतं सचित्त-
 युक्तं ७ अपरिणतं-अप्रासुकादि कालहीनं ८ लिप्तं-खरण्टितं ९ छर्दितं-
 परिशाटिमत् १०, एते एषणादोषाः- पिण्डग्रहणदूषणानि दश भवेयुरिति
 गाथार्थः ॥ यदाहुः - 'सोलस उगमदोसे'त्यादि ॥१॥ ॥७९॥

अथ द्विचत्वारिंशदोषाणां मध्ये षोडश पिण्डोद्गमदोषाः, तेष्वष्ट-
 माधाकर्म, तद्विचारं गाथासप्तकेनाह -

साहुनिमित्तं भत्ताइ जं गिही कुणइ तं अहाकम्मं ।
 सचित्तस्साचित्तीकरणमचित्तस्स वा पयडं ॥८०॥
 उद्दिसियं तं तु कुराइयस्स दहिउल्लवणाइ उद्दिसिय ।
 अहकम्मजुअं पूइ मीसं कयमप्पजइजोगं ॥८१॥
 मुणिजोगं ठवइ पिहु जं सा ठवणा
 इमा उ (सा ठवणा पयरणे उ ।
 पाहुडिया) साहुवओगाय थिरं
 दुयं व जं पगडणं कुणइ ॥८२॥
 पाओरण दीवाई पयडणं देइ वत्थुणो मज्झे ।
 कीयं तु मुल्लाहियं पामिच्चयमुद्धियं जं तु ॥८३॥

परियद्वियं इमं पुण जं दिज्जइ गहिय वत्थुणा वत्थुं ।

तं अभिहडं जमाणियमन्नठाणाउ मुणिकज्जे ॥८४॥

उब्भिनं कूडाइसु घयाइ दाणाय मद्विया भिहडं ।

मालोहडं जहत्थं पराउ हड गहियमच्छिज्जं ॥८५॥

अणिसिट्ठं बहुसंतियमेगेणं दिन्नमहज्झोयरओ ।

आयरियस्स नियट्ठा साहु निमित्तं उवरि पूरो ॥८६॥

यत्र गृही-गृहस्थो यदा भक्तादि-चतुर्विधमशन १ पान २ खादिम
३ स्वादिम ४ रूपं, तत्राशनं शालितण्डुलरूपादि १ पानं सौवीर-
तन्दुलधावनादि २ खादिमं-फलपुष्पादि ३ स्वादिमं-हरितकीशुण्ठ्यादि ४
साधोर्निमित्तं यतियोग्यं करोति-निष्पादयति तद् आधाकर्म, अथवा
सचित्तस्य-अप्रासुकस्य अचित्तीकरणं-प्रासुककरणं वा-अथवा
अचित्तस्य प्रासुकस्य प्रकटीकरणं तदप्याधाकर्म, अस्य चत्वारि नामानि,
यथा आधाकर्म १ अधःकर्म २ आत्मघ्नं ३ आत्मकर्म चेति ४, एतेषा-
मेतत्त्रयार्थः पिण्डविशुद्धेरवसेयः, यदाहुः - 'अट्ठवि कम्माइं अहे बंधइ'
इत्यादि १। तथा च तत्सूत्रं-आहाकम्मं णं भुंजमाणे समणे निगंथे किं
बंधइ किं पकरेइ किं चिणइ ?, गो० ! आहाकम्मं भुंजमाणे आउ-
अवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ सिट्ठिलबन्धणबद्धाओ धणियबन्धण-
बद्धाओ पकरेइ, हस्सकालठितीआओ दीहकालठितीआओ पकरेइ,
मन्दाणुभावाओ तिव्वाणुभावाओ पकरेइ, अप्पएसग्गाओ बहुपएसग्गाओ
पकरेइ, आउयं च णं कम्मं सिय बंधइ सिय नो बंधइ, असायावेयणिज्जं
च णं कम्मं भुज्जो २ उवचिणइ'' इत्यादि ॥८०॥

अथ द्वितीयमौद्देशिकाख्यमाह - तु पुनः तदौद्देशिकं यत्र कूरादि-
ओदनादि दध्ना सार्धं साधुमुद्दिश्य उल्लवणं-पवित्रीकरणं १, इदमौद्देशिकं

त्रयोदशधा भवति २, अथ तृतीयं पूतिकर्म, अथःकर्मयुतं-सहितं पूति-
अपवित्रं ३ अथ मिश्रं-आत्मयोग्यं यतियोग्यं च कृतं ४ ॥८१॥

अथ पञ्चमं दूषणमाह-गृही यन्मुनियोग्यं पृथक् स्थापयति
सा(स्थापना ५) एषा तु पुनः प्राभृतिका (प्रकरणस्योत्त्वष्कणा-
वष्कणे) स्थापना प्राभृतिकेत्यर्थः ६ अथ षष्ठं (सप्तमं) प्रादुष्करणं,
तद् द्विभेदं-प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च, तत्र प्रकटकरणं साधूपयोगार्थं देयं
वस्तु स्थितं निश्चलं द्रुतं शीघ्रं यत् प्रकटनं सान्धकारगृहात् बहिस्तात्
करणं अथवा चुल्लस्य प्रकटकरणम् ॥८२॥

अथ द्वितीयं प्रकाशकरणाख्यं निरूपयति-यत्र दीपादिना यद्वस्तुनो
गवाक्षकुड्यच्छिद्रादिकरणेन प्रकटनं तत् प्रकाशकरणाख्यं, अस्योभ-
यथापि प्रादुष्करणं नाम, यत् सतिमिरे गृहे-सान्धकारगृहे अचक्षुर्विषय-
भिक्षाया अग्रहणात् श्रमणार्थमशनादीनां प्रकटनमिति योगः ७, अथ
क्रीतमष्टमं, यत् देयवस्तुनः क्रयणं क्रीतेन-मूल्येन ८। अथ नवमं
प्रामित्यं यत् यतियोग्यमुच्छिन्नं गृहीत्वा ददाति ९ ॥८२॥

अथ दशममाह - दशमं परावर्तितं यद् द्रव्यं दुर्गन्धं घृतादि दत्त्वा
सुगन्धं घृतं गृहीत्वा ददाति वस्तुना-द्रव्येण घृतादिरूपेण वस्तु-घृतादिरूपं
परावृत्य गृह्णाति तत् १०। अथैकादशमभ्याहतं यद् गृहिणा स्वपराग्रामादेः
आदिशब्दाद् देशपाटकगृहादेरपि (आनीय) मुनये यद्दीयते ११ ॥८३॥

अथ द्वादशं भणति - अथ द्वादशमुद्भिन्नं यत्र कुटादिषु-
घृततैलभाजनेषु तैलादिदानार्थं छणमृत्तिकादि विलिप्तं उद्भिद्य-उद्घाट्य
ददाति तद् उद्भिन्नं १२। अथ त्रयोदशं मालापहतं तत्र माले-मञ्चे
गृहोपरितनभागे शिक्ककादिषु च भूमिगृहादिषु वा कुम्भीकोष्ठकादिषु च
पार्ष्णिउत्पाटनात् अधोबाहुप्रसारणाच्च यद् दीयते तत् १३। अथ
चतुर्दशमाच्छेद्य-उद्घाल्य भृत्यादिभ्यः सकाशात् बलादपि गृहीत्वा ददाति

१४ ॥८५॥

अथ पञ्चदशं वक्ति-पञ्चदशं अनिसृष्टं स्यात् यत्र बहुसन्निकं-
अनेकसत्कं बहूनां वस्तु बहुभिरदत्तमननुमतं वा तेषां मध्यादेकेन दत्तं
तत्, यदाहुः-

“दुण्हं तु भुंजमाणाणं, एगो तत्थ निमंतए ।

दिज्जमाणं न इच्छिज्जा जं तत्थेसणियं भवे ॥१॥” १५।

अथ षोडशमध्यवपूरकाख्यं, यत्र यावदर्थिनो याचकाः साधवो
मुनयो वा सतीर्थिकाश्च तदर्थं स्थाल्यामवतारयति प्रक्षिपति पश्चात् तत्,
अयमर्थो-निजार्थं स्थाल्यां धान्यं प्रक्षिप्य पश्चात् साधुनिमित्तं तदुपरि
क्षेपः १६ ॥८६॥

एते षोडशोद्गमदोषाः गृहस्थाश्रिता उक्ताः, सम्प्रति उत्पादनायाः
षोडश दोषान् गाथापञ्चकेनाह -

धाइयदूइयकम्मं मुणी निमित्तं च कुणइ भिक्खुइ ।

आजीवी कुलसिप्पाइं परेसु अप्पा तहा कहितो ॥८७॥

विप्पाईणं भत्तेसु तस्सरिसं पयडंतु जं गिण्हे ।

वणिमगर्पिंडो ओसहकरणेण तिगिच्छर्पिंडो उ ॥८८॥

कोहो तप्फलकहणं माणो सेहुव्व लद्धितुडिकरणं ।

मायाइ विविहवेसो लोभो भिक्खुइ बहु भमणं ॥८९॥

पुर्व्वि पियाइ ससुराइ पच्छिमं कुणइ सरिससंबंधं ।

जो सो संथवर्पिंडो विज्जाइपउंजणे पंच ॥९०॥

विज्जा जवाइसज्झा मंतो एमेव अंजणाइ पुण चुन्नं ।

जोगो लेवाइकम्मं मूलकम्मं तु रक्खाई ॥९१॥

यत्र मुनिः-साधुः धात्रीकर्म दूतीकर्म तृतीयं निमित्तं-निमित्तकरणं च यत्र भिक्षार्थं-आहारार्थं करोति तत्रैतदोषत्रयं स्यात्, तद्यथा-यत्र बालस्य धात्रीकर्माणि-धात्रीकार्याणि भिक्षुस्तनोति आत्मना परेण वा कारयति तानि धात्रीकर्माणि, तास्त्वागमे धात्र्यः पञ्चधा, यदाहुः - “बालस्स खीरमज्जणे”त्यादि, तत्र क्षीरधात्री १ मज्जनधात्री २ क्रीडो-त्पाटनधात्री ३-४ अङ्गधात्री ५ । अथ द्वितीयं दूतीकर्म, यत्रान्योऽन्यस्य सन्दिष्टार्थं गुप्तं वा निरूप्यते तत्, यदाहुः-

“कहिय मिहो संदेसं पयडं छण्णं च सपरगामेसुं ।

जं कहइ लिंगजीवी स दूइपिंडो अणत्थफलो ॥१॥ २,

तृतीयं निमित्तकर्म, यत्र भिक्षुर्भिक्षार्थमाहारवस्त्रपात्रादीनां लिप्सया निमित्तं-ज्ञानविशेषं लाभालाभं निरूपयति तत्, यदाहुः-

“जो पिंडाइनिमित्तं कहइ निमित्तं तिकालविसयंपि ।

लाभालाभसुहासुहजीवियमरणाइ सो पावो ॥१॥ ३,

अथाजीवाख्यं चतुर्थं, यत्र यतिरात्मनः कुलं कथयंस्तथा परेषु शिल्पादि दर्शयन् पिण्डं गृह्णाति तत्, यदाहुः-

“जच्चाइधणाण पुरो तग्गुणमप्पंपि कहिय जं लहइ ।

सो जाइकुलगणकम्मसिप्पआजीवणापिंडो ॥१॥ ४, ॥८७॥

अथ पञ्चमं वनीपकाख्यं निरूपयति-विप्रादीनां भक्तेषु-ब्राह्मणादीनां वत्सलेषु जनेषु तत्सदृशं तद्भक्तं वाऽऽत्मानं प्रकटयन्-स्पष्टीकुर्वन् पिण्डं गृह्णाति अभिलषति च तत्, यदाहुः -

“पिंडट्ठो समणातिहिमाहणकिविणसुणगाइभत्ताणं ।

अप्पाणं तब्भत्त दंसेइ जं सो वणीमगुत्ति ॥१॥”

तत्र विप्राः-ब्राह्मणाः श्रमणाः निर्ग्रन्थबौद्धतापसपरिव्राजकादयश्च

ते पञ्च प्रोक्ताः, यदाहुः-

“निग्गंथ १ सक्क २ तावस ३ गेरुअ ४ आजीव ५ पंचहा समणा ।

तंमि य निग्गंथा ते जे जिणसासणभवा मुणिणो ॥१॥

सक्का य सुगयसिस्सा जे जडिला ते उ तावसा गीया ।

जे धाउरत्तवत्था तिदंडिणो गेरुआ ते उ ॥२॥

जे गोसालगमयमणुसरंति भन्नंति ते उ आजीवा ।

समणत्तणं खु भवणे पंचविहं ता पसिद्धमिमं ॥३॥” ५,

अथ षष्ठं चिकित्साख्यं आविष्करोति-असौ चिकित्सापिण्डो भवति, असौ कः ?-यं पिण्डं साधुरौषधकरणेन-भेषजविधानेन कथनेन वा लभते सः, तत्र सा चिकित्सा द्वेधा-सूक्ष्मा १ बादरा च २, यदाहुः -

“भेसज्ज विज्जसूअण उवसमण वमणमाइकिरियं वा ।

आहारकारणेणवि दुविहं तिगिच्छं कुणइ मूढो ॥१॥” ६ ॥८८॥

क्रोधादिपिण्डस्वरूपं निरूपयति-क्रोधपिण्डः क्रोधयोगात् पिण्डोऽपि क्रोधः, यथा दण्डयोगात् पुरुषोऽपि दण्डः, तर्हि क्रोधपिण्डः, यदाहुः-

“विज्जातवप्पभावं निवाइधूअं बलं च से नाउं ।

दट्ठणवि कोहफलं देति भया कोहर्पिण्डो सो ॥१॥”

तत्र क्रोधे घृतपूरोपलक्षितस्य क्षपकतपस्विनो निदर्शनं, तच्चेदं-हस्तकल्पे नगरे यतिरेको मासक्षपणपारणकदिने मृतकभक्तोत्सवे धिग्जातीयगृहं गतः, विप्रेभ्यो दीयमानेषु घृतपूरेषु चिरेणाप्यलब्धभिक्षः, कोपादन्यस्मिन् दास्यति इत्युक्त्वा निर्गतो, दैववशात् तत्र द्वितीयं मानुषं विपन्नं, साधुरपि तथैव तन्मासिकेऽपि गतः, तथैव दृष्ट्वा तदेवोक्त्वा पुनश्चलितो यावत् तृतीयं मृतं, साधुरपि तथैवान्यस्मिन् दास्यतीति

जल्पन् गतः, तृतीयवारं द्वारपालेन दृष्टः, तेन च गृहाधिपस्य निवेदितं, सोऽपि मरणभयात् साधुं क्षमयित्वा यथेच्छं घृतपूरैः प्रतिलाभितवानिति क्रोधपिण्डः ७।

अथ मानपिण्डमाह-मानो-मानपिण्डः, कोऽर्थः ?-मानेन उत्पादितः पिण्डः मानपिण्डः, स च शिष्यवत् 'लद्धितुडीकरणं' लब्ध्याः स्पद्धीकरणं, यदाहुः-

“लद्धिपसंसुत्तइओ परेण उच्छहिओ अवमओ अ ।

गिहिणोऽभिमाणकारी जं मग्गइ माणपिण्डो सो ॥१॥”

अत्र माने सेवतिकाभिरुपलक्षितस्य क्षुल्लकस्य निदर्शनं, तदिदं-कोशलादिदेशे गिरिपुष्पिते नगरे सेवतिकोत्सवे तरुणश्रमणादीनां संलापः, एकेनोक्तं-अद्य बह्व्योऽपि सेवतिका लभ्यन्ते, परं यः प्रातरप्यानयति स लब्धिमान्, अपरेणोक्तं-किं घृतगुडरहिताभिः स्तोकाभिश्च ?, तत एकः क्षुल्लकोऽवादीत्-अहमिदृशीस्ता आनेष्यामीति कृतप्रतिज्ञो द्वितीयदिने तदर्थी इभ्यगृहे तादृशीस्ता निरीक्ष्य तद्गृहिणीं विविधोक्तिभिः प्रार्थितामप्यददतीं साहङ्कारमाह-यथातथाऽप्यहमिमा ग्रहीष्ये, तयोक्तं-यद्येवं भवति तदा नासा घर्षणीया, क्षुल्लकोऽपि तत्पतिं सभासीनं कुतोऽपि ज्ञात्वा को भवतां देवदत्ताख्य इति अपृच्छत्, तैरुक्तः-किं तेन ?, सोऽप्याह-किञ्चित्तं याचिष्ये, तेऽप्यूचुः-शून्यगृहेषु सुकुमारिका विलोकयति, तदपहासामर्षा-द्देवदत्तः स्वयमाह-वद भो अहमस्मि, यदि तेषां षण्णां न सप्तमः तदा वच्मि, ते सर्वेऽपि सविस्मयमूचुः-के ते षट् ?, स आह -

“श्वेतांगुलि १ बर्बकोडुयायी २, तीर्थस्नाता च ३ किङ्करः ४ ।

हदनो ५ गृध्रावरिषी ६, षडेते गृहिणीवशाः ॥१॥”

तत्राद्यः-एकः कुलपुत्रकः प्रियानिर्देशकारी प्रगेऽपि क्षुधातो याचितभोजनः शयनस्थया पत्न्या भणितो-यदि भोक्ष्यते तदा चुल्ही-

भस्मापनीय ज्वलनेन्धनाद्यानयनेन शीघ्रं भोजयामि इति नित्यं तथा कुर्वन् चुल्हीभस्मापनयनात् जातश्वेताङ्गुलिर्लोकेन श्वेताङ्गुलिरुच्यते १। बगोड्यायी यथा कश्चित् प्रियाभक्तः पत्न्या भणितः-तडागात् प्रत्यहं त्वयैव जलमानेयं, ततः स तत् कुर्वन् दिने लज्जमानः अन्धकारे तडागं याति, बकाश्चोड्डीयन्ते, इति लोकेन बकोड्डीयीत्युच्यते २। अथ तीर्थस्नातो यथा कश्चित् कान्तायत्तदेहो याचितस्नानः पत्न्योचे-गच्छ सामग्रीं गृहीत्वा तत्रैव सरितीरे स्नात्वा शीघ्रमागच्छेः इति, स तत्र स्नानकरणात् लोकेन तीर्थस्नात इत्युच्यते ३। अथ किङ्करो, यथा एकः प्रियानुरागी प्रातरुत्थाय-प्रिये ! किं करोमीत्याह, तथा च षण्डणपिषणजलाद्यानयनादेशानां करणं, तेषु किं करोमीति भणनात् लोकेन किङ्कर इत्युच्यते ४। हदनो, यथा एकः कुलपुत्रको भार्यादिशात् अर्भकानां क्रीडापनमूत्रोत्सर्गादिविधानतत्पोतक-क्षालनकरणेन दुर्गन्धवस्त्रो लोकेन हदन इत्युच्यते ५। अथ गृध्रावरिषी, यथा कश्चिद् भोजनोपविष्टो व्यञ्जनतक्रादियाचने निजमहिलया गृहकर्म-व्यापृतया साधिक्षेपं गृहाणेत्युक्तो गृध्र इव रिषन् २ तदासन्नं यातीति लोकेन गृध्रावरिषीत्युच्यते ६, तदेते षड् गृहिणीवशा इति (तेनोक्तं-नाहं तथा, ततः) क्षुल्लक ऊचे-यद्येवं तर्हि घृतगुडान्विताः प्रभूताः सेवतिका देहि मे निजगृहात्, अथ उत्थाय कथितपत्नीवृत्तान्तं क्षुल्लकं द्वारे अवस्थाप्य गृहिणीं चाकार्यं व्यपदेशेन मालामारोप्य उत्सारितनिःश्रेणिकः (स ता ददौ) क्षुल्लकः स्वनासाङ्गुलीघर्षदर्शनेन तस्यापि ज्ञापितनासाघर्षमाकार्यं सेवतिका ललौ इत्येवं मानपिण्डः ८।

अथ मायापिण्डः, यत्र मायया वञ्चनेन परप्रतारणबुद्ध्येतियावत् विविधरूपं नानारूपं नानाकारं काणकुब्जाद्यनेकस्वभावं वेषं-अङ्गादि-संस्थानमाहारकारणे - अशनादिलाभाय क्रियते स मायापिण्डः, यदाहुः - “मायाइ विविहरूवं (साहू) आहारकारणेण कुणइ” इति, मायायां

आषाढभूतेर्निदर्शनं, यथा राजगृहे सिंहस्थो राजा, अन्यदा तत्रागता धर्मरुचय आचार्याः, विविधज्ञानी आषाढभूतिर्विहरन् नटगृहं गतः, तत्रैकमोदकलाभादेश सूरीणामिति विचिन्त्य काणीभूय द्वितीयं जग्राह, असावुपाध्यायस्येति कुब्जरूपेण तृतीयमादात्, सङ्घाटिकसाधोरसाविति कुष्ठिकरूपेण चतुर्थमग्रहीत्, तच्च गवाक्षस्थनटेन दृष्टं, चिन्तितं-अहो भव्योऽसौ नटो भवतीति सङ्ग्रहार्थं तमाकार्यं यथेष्टं मोदकांश्च दत्त्वा नित्यमत्रागन्तव्यमिति भणितवान्, अथ रूपपरावर्तादिलब्धिमानसौ तथोपचरणीयो यथा मत्पुत्रीरक्तः सदा अस्मद्गृहमायातीति नटेन शिक्षितं तथा पत्न्याः, स नित्यं गृहमागच्छन् तथा स्वपुत्र्या लोभितो यथा आमघट इवाम्भोभिर्भिन्नो यथा गुरूनवगणय्य मुक्तव्रतस्तां परिणीतवान्, तथा अस्य पश्यतो मद्यादिकं नासेव्यं (इति न्ययंसीत्) अन्यदा विविधनटवृतो नृपगृहे गत्वा तत्र दूतव्याक्षेपाद्वलितो, निर्व्यजनमिति वीक्षिता नटेन नटीस्तावत्पीतमद्याः, विसंस्थुलां स्वपत्नीं विलोक्य विषयविरक्तो निर्गच्छन्नसौ नटीभिस्ताभिर्याचितो जीवनोपायः, सप्ताहेन श्रीभरत-चक्रिनाटकं नव्यमकरोत्, तच्च राज्ञे निवेद्य लब्धाभरणपात्रादिसमुदायः स्वयं भरतीभूय चक्रोत्पत्तिदिग्विजयराज्याभिषेकादिचरितं नाटितवान् यावदादर्शगृहं गतः, तत्र चाङ्गुलीयकरत्नपातात् तयैव भरतभावनया लब्धकेवलालोको गृहीतद्रव्यलिङ्गो राजादीन् सम्बोध्य पात्रीकृतराज-सुतपञ्चशत्याः प्रदत्तव्रतो भव्यो लोकमबोधयत्, एवं मोदकग्रहणात् स मायापिण्डः ९।

अथ लोभपिण्डः, यत्र लोभेन-लम्पटतया भिक्षार्थं भिक्षाकुलेषु बहु-प्रभूतं भ्रमणं-अटनं सः, तत्र लोभे केसरकयतेरुदाहरणं, यथा चम्पायां यतिरेको मासक्षमणपारणे उत्सवदिने सिंहकेसरकमोदकाभिग्रही

विहरन् तदलाभात् सञ्जातक्लिष्टाध्यवसायः केसरानेव ध्यायन् रजनी-
यामद्वयं बभ्राम, यावदेकेन श्रावकेण विज्ञाततद्भावेन प्रदत्तं मोदकं
स्थालेन, भगवन् ! पुरिमाद्धो ममास्ति पूर्णो न वेति पृष्ठः, स दत्तोपयोगो
यावदूर्ध्वमीक्षते तावच्चन्द्रदर्शनादर्धरात्रं विज्ञाय लज्जितः सम्यग्बोधितो-
ऽस्मीति श्रावकं जल्पन् नगरान्तेऽतिक्रम्य मोदकान् विधिना परिष्ठापयन्
शुद्धाध्यवसायवशात् केवलालोकमाप, यदाहुः-

“कोहे घेबरखवगो माणे सेवइयखुडुगो नायं ।

मायाइ असाढभुई लोभे केसरीय साहुत्ति ॥१॥” १० ॥८९॥

अथ संस्तवदोषं निरूपयति-संस्तवपिण्डः सः, कः ?, यत्र
पूर्वस्मिन्-आदौ दातारं दानात् पूर्वकाले संस्तवनं पूर्वसंस्तवः तथा
पश्चाद्-उत्तरकाले दानानन्तरं संस्तवनं पश्चात्संस्तवः, पूर्वं पिताजननी-
भ्रातृभगिन्यादिपूर्वसम्बन्धात् पूर्वसंस्तवः, तथा श्वशुरकश्वश्रुकलत्र-
पुत्रादीनामात्मपरयोर्व्यस्तारुण्यरूपाद्यवस्थासदृशीं-समानां निरूप्य ज्ञात्वा
सम्बन्धपूर्वकं स्तौति स पश्चात्संस्तवः, स च पुनर्मूलतो गुणस्तुतिरूपः
संस्तवश्च, तथा विद्यादिप्रयोज्ये पञ्च दोषा भवन्ति ॥ विद्यादयः पञ्च
दोषास्त्वमी ॥९०॥

विद्या १ मन्त्रं २ अञ्जनं ३ चूर्णयोगः ४ रक्षादिश्च ५, तत्र देव्य-
धिष्ठिताक्षरपङ्क्तिर्विद्या जापहोमादि साध्या स्त्रीदेवता च, पिण्डार्थं दोषा
यस्यां तत् तथा, मन्त्रो विद्याया विपर्ययलक्षणोऽसाधनः देवताधिष्ठितश्च,
तस्यापि पिण्डार्थकरणाद् दोषः, तथा अञ्जनादयः अन्तर्धानादिफलाः
तिरोधानवशीकरणादिकार्यसाधकाः ३ तथा चूर्णानि लोचनाञ्जनभाल-
तिलकादीनि तथा सौभाग्यदौर्भाग्यकराः श्रीचन्दनधूपद्रव्यादिविशेषाः
पादप्रलेपचरणलेपमुख्या योगाः स्युः, तथा तु पुनर्मूलकर्म रक्षादि-
मूलिकाभिः प्रसिद्धाभिः सौभाग्यार्थं रक्षाकरणमिदं मूलकर्म, एते

विद्यादयः पञ्च दोषाः, यदाहुः -

“इय वुत्ता सुत्ताओ बत्तीस गवेसणेसणादोसा ।
 गहणेसणदोसे दस लेसेण भणामि ते य इमे ॥१॥” ॥११॥
 दोसा संकाइ संकिय मक्खियं महुदगाइसंसिट्ठं ।
 तसथावरेसु ठवियं अचित्तमवि होइ निक्खित्तं ॥१२॥
 पिहियं सचित्तथगियं साहरियं भायणद्वियमजोगं ।
 निक्खिविरुण सचित्ते वियइ जं तेण पत्तेण ॥१३॥
 दायगयं जं दिन्नं निगडिय कंपंत पाउयठिएहिं ।
 बालथविरंधपंडगमत्तकुणिखंजजरिएहिं ॥१४॥
 खंडगपीसगलोढगपिंजगकत्तगविलोडगाईहिं ।
 वेलामासवईए सबालवच्छइ इत्थीए ॥१५॥
 खंडाइकणाइजुयं उम्मिस्सं परिणयं न जं फासुं ।
 महुमाइविलित्तेणं कराइणा देइ तं लित्तं ॥१६॥
 छडुंतेण य दिन्नं छडुयमिय हुंति दोस बायाला ।
 गिहिजइउभयप्पभवा उग्गममाई तहा कमसो ॥१७॥

अथ गवेषणाया दश दोषाः प्ररूप्यन्ते, दोषाणामाधाकर्मादीनां शङ्कायां पिण्डग्रहणे शङ्कितग्रहणे शङ्कितं स्यात्, अस्य चत्वारो भङ्गाः, तद्यथा - शङ्कितग्रहणं शङ्कितभोगः १ अशङ्कितग्रहणं शङ्कितभोगः २ शङ्कितग्रहणमशङ्कितभोगः ३ निःशङ्कितग्रहणं निःशङ्कितभोगः ४। अथ प्रक्षितं, प्रक्षितं द्वेधा-सचित्ताचित्तयोर्मधूकादिवस्तुनोर्योगात्, संसृष्टं-सचित्तप्रक्षितं यत् करादि तत् प्रक्षितमित्यर्थः, तथा त्रसस्थावरेषु स्थापितं समस्तमचित्तमपि-प्रासुकमपि निक्षिप्तं भवति तत्, तत्र त्रसा द्वीन्द्रिया-

दयः स्थावरा एकेन्द्रियादयः तैर्युक्ते अचित्तेऽपि ॥९२॥

अथ पिहिताख्यं दूषणं निरूपयति, तत्र सचित्ताचित्ताभ्यां स्थगितं-
आच्छादितं, एतच्-चतुर्भङ्गं, तद्यथा-सचित्तेन सचित्तं पिहितं १ अचित्तेन
सचित्तं २ सचित्तेन अचित्तं ३ अचित्तेन अचित्तमिति ४, तत्र भङ्गत्रयम-
शुद्धं, चतुर्थे भङ्गे गुरुलघुरूपाश्चत्वारो भङ्गास्तेऽपि पिण्डविशुद्धेर्ज्ञेयाः,
ग्रन्थगौरवभयान्नेह लिखिताः, अथ संहताख्यदोषमाह-तत् संहताख्यं यत्
पृथ्वीकायादौ भाजने अयोग्यं दानानुचितं मृत्तिकाजलतुषादि दातुमनभि-
प्रेतं वा करोटिकादेर्भाजनादपरेण रिक्तीकृतमातृकेणैव ददाति-देयं वस्तु
साधुभ्यो यच्छति, गृहस्थ इति शेषः ॥९३॥

अथ दायकाख्यदूषणं गाथायुग्मेन निरूपयति, तत्र यदि दातुर्गत-
मेवंविधेन वक्ष्यमाणेन दत्तं तद्दायकाख्यमित्यर्थः, केन ?-निगडितादिना,
निगडितो-लोहमयादिपादबन्धनादितः कम्पमानाङ्गः पादुकारूढः-
काष्ठादिमयोपानच्चटितः तैः, तथा बालस्थविरान्धपण्डकमत्तकुब्जक-
खञ्जज्वरितैरपि, तद्यथा-बालोऽव्यक्तो वा षष्टिकान्तर्वर्ती, स्थविरो वृद्धः,
स च सप्ततेर्वर्षाणामुपरि, अन्धो दृष्टिरहितः, पण्डगो नपुंसको, मत्तो
मदिराविह्वलः, कूणिकः-कुब्जः, खञ्जः-चरणरहितः, ज्वरितो-रोगवान्,
तैः ॥९४॥

तथा उदूखलमुशलाभ्यां या सचित्तं श्लक्ष्णयति खण्डीकरोति तथा
दीयमानं न गृह्यते, तथा या च पिनष्टि-शिलायां तिललवणजीरकादि
मृद्नाति, तथा लोढकः कर्पासलोडिन्या कणकेन निष्कुलं करोति,
पिञ्जकः रुतं पिञ्जनेन मृदुकरणपरः कर्तकः-पुणिकाभिः सूत्रकरणपरः,
विलोडगाभिर्विलोडनं कराभ्यां पुनः पुनः रुतसूक्ष्मकरणमेभिरपि देयं न
ग्राह्यं, तथा विलोडनं दध्यादिमथनं च, तथा वेलामासवत्याः कालः,
रजस्वलाया इत्यर्थः, तथा च या स्त्री सबाला-स्तनोपजीविशिशुका तथा

प्रस्तावात् गर्भिण्या अष्टमासकगर्भवत्याः, एभिर्दोषैः साधुना दातुः
सकाशात् पिण्डो न ग्राह्यः ॥१५॥

अथोन्मिश्राख्यं विवृणोति, अथ खण्डाद्युचितं-योग्यं कणाद्यैः
सचित्तमयोग्यं यत्र द्वे वस्तुनी एकीकृत्य साधवे दीयते तदुन्मिश्रं,
अत्रैकीकरणं मीलनमात्रमेवावसेयं, अस्मिन्नपि दोषे चतुर्भङ्गी, यथा
सचित्तेन सचित्तं मिश्रं १ एवमचित्तेन सचित्तं २ सचित्तेनाचित्तं ३
अचित्तेनाचित्तं ४, एष्वादिभङ्गत्रयं न कल्पते, चतुर्थः शुद्ध एव, अथ
अपरिणतं-अपरिणताभिधानं यत्र दातव्यं वस्त्वेव द्रव्यमेव अप्रासुकं,
अथवा एतदशनादि ग्राहकस्य साधोर्मनसि निर्दोषं परिणतं द्वितीयस्य
सदोषं परिणतं, अथ लिप्तं मधुना, आदिना दधिक्षीरतक्रं, अनेन च
विलिप्तेन लेपयुक्तेन यद्दाति तल्लिप्तम् ॥१६॥

अथ छर्दिताख्यमाविष्करोति-छर्दितं-छर्दिताभिधानं दूषणं स्यात्,
तत् किं यदशनादि-भक्तपानप्रभृति परिशाटी-भूमौ परिपतदवयवं सद्
आदीयते तत्, एतस्मिन् छर्दिते दोषे मिलिते सति पूर्वोक्ता द्विचत्वारिंश-
द्वेषा भवन्ति, अत्र वारकमन्त्रिकथानिदर्शनं पूर्वं व्याख्यातमेवास्ति । ते च
यथासङ्ख्यं षोडश २ दश गृहस्थयतितदुभयप्रभवाः, कोऽर्थः ?-षोडश
उद्गमदोषाः गृहस्थप्रभवाः, गृहिणा प्रायेण तेषां क्रियमाणत्वात्, तथा
साधुप्रभवाः षोडश, तेषां साधुनैव विधीयमानत्वात्, तथा गृहिसाधुजन्या
दशैषणादोषाः, शङ्कितदोषस्य साधुभवत्वात् अपरिणतदोषस्य च साधु-
जन्यत्वात्, शेषाणां च गृहिप्रभवत्वात्, तथा पञ्च ग्रासैषणादोषाः तान् अग्रे
वक्ष्यति, यदाहुः - इह

“सोलस सोलस दस उ उग्गमउप्पायणेसणादोसा ।

गिहिसाहुउभयपभवा पंच उ घासेसणा होइ ॥१॥” ॥१७॥

उक्ताः पिण्डदोषाः, अथ पिण्डग्रहणलाभमाह -

पिंडो देहो भन्नइ तस्स उवट्ठंभकारणं दव्वं ।

एगमणेगं पिंड असणाइ पाउंछणाईयं ॥९८॥

पिण्डः-पिण्डशब्देन देहः-कायो भण्यते-कथ्यते तस्य-देहस्यो-
पष्टम्भकारणे-आधारनिमित्ते पिण्डं द्रव्यं स्यात्, तत् पिण्डद्रव्यमेकमनेकं
च, यथा एकमशनादि अनेकं पादप्रोज्झनादि ॥९८॥

तदेकमनेकं विवृणोति -

असणाईया चउरो पाउंछण वत्थ पत्तकंबलया ।

सिज्जायरपिंडो उण न कप्पए रायपिंडव्व ॥९९॥

हणणं पयणं कयणं न कुणइ न य कारवेइ अन्नंपि ।

अणुजाणइ न कुणंतं एया नव हुंति कोडीउ ॥१००॥

सुविसुद्धाहारेणं साहूणं निच्चमेव उववासो ।

देसूणपुव्वकोर्डिपि पालयंताण सामन्नं ॥१०१॥

अथ तत्र पिण्डे नव कोटयो भवन्ति, तास्त्विमा वक्ष्यमाणाः, हननं
वधः पचनं पाकः क्रीतं-मूल्यगृहीतं आत्मना न करोति अपरेण न
कारयति अन्यं कुर्वन्तं नानुज्ञापयति, एकस्मिन् हनने त्रयः करण-
कारणानुमतिरूपाः, एवं पचने क्रीतेऽपि, मीलिताः नव कोटयो भवन्ति,
यदाहुः-

“एए पुव्वाभिहिया दोसा सव्वेवि नवसु कोडीसु ।

भेयप्पभेयजुत्ता संखेवेणं अवयरंति ॥१॥” ॥९९-१००॥

निर्दोषपिण्डग्रहणे साधूनां यो लाभस्तमाह - सुतरां-अतिशयेन
विशुद्धो-निर्दोषः सुविशुद्धः एवम्भूतो य आहारः प्राणाधारस्तेन साधूनां-

महात्मनां नित्यमेव-सदैवोपवासः-अभक्तार्थः, कथम्भूतानां साधूनां ?-
देशोनपूर्वकोटिं श्रामण्यं-चारित्रं साधुत्वं पालयतां ॥१०१॥

अथ पिण्डाधिकारे पानकग्रहणविधिमाह -

गिणिहज्ज आरनालं अंबिलधोअणतिदंडउक्कलियं ।

वन्नंतराइपत्तं फासुअसलिलंपि तदभावे ॥१०२॥

पिण्डग्रहणसमये साधुरारनालं-अवश्रावणं गृह्णीयात् आम्बिलं-
काञ्जिकं तन्दुलादिधावनं त्रिदण्डोत्कलितमुष्णोदकं वर्णान्तरादिप्राप्तं
अन्यत् प्रासुकजलमपि गृह्णीयादिति योगः, परं तदभावे-तस्योष्णोद-
कस्याप्राप्तौ, यदाहुः-

“उस्सेइम १ संसेइम २ तंदुल ३ तिल ४ तुस ५ जवोदगा ६ ऽऽयामं ७ ।

सोवीरं ८ सुद्धवियडं ९ अंबड १० अंबाडय ११ कविट्ठं १२ ॥१॥

माउर्लिग १३ दक्खा १४ दाडिम १५

खज्जुर १६ नालियर १७ कयर १८ बदरफलं १९ ।

आमलयं २० चितापाणगाइं २१ पढमंगभणियाइं ॥२॥”

किञ्च -

अन्नजलं उण्हं वा कसायदव्वेहिं मीसियं वावि ।

कप्पइ जईण नन्नं सुविहियकप्पट्टियाणं २ च ॥१॥

सीओदगं न सेविज्जा, सिलावुट्ठं हिमाणि य ।

उसिणोदगं तत्तफासुअं, पडिगाहिज्ज संजए ॥२॥

उसिणोदगं तिदण्डुक्कलियं फासुअजलं तु जइक्कप्पं ।

नवरि गिलाणाइक्कए पहरतिगोवरि धरेयव्वं ॥३॥

जायइ सचित्तया से गिम्हंमि य पहरपंचगस्सुवरिं ।

चउपहरुवरिं सिसिरे वासासु जलं तिपहरुवरिं ॥४॥ ॥१०२॥

अशनादि गृहीत्वा पश्चात् कं विधिं तनुते इत्याशङ्क्याह -

इय विहरिय वसहि गओ इरियं आलोअणा य गुरुपुरओ ।
काउं पेहिय भूमिं मुत्तुं भत्ताइ नमइ जिणे ॥१०३॥

इति-आगमनिरूपितयुक्त्या विहृत्य-निर्मलपिण्डं गृहीत्वा वसतिं
गतः-उपाश्रयद्वारं प्राप्तः पिण्डादि प्रमार्ज्य निषेधिकापुरस्सरं वसतिमध्ये
प्रवेशं विधाय ईर्यां प्रतिक्रामति, तदनु गुरुपुरत आलोचनां कृत्वा
भूमिं-मण्डलीसंस्थानं प्रतिलिख्य तत्र पात्रकाणि मुक्त्वा भक्ताद्यर्थं
जिनान् नमति, शक्रस्तवं पठतीत्यर्थः, यदाहुः -

“इय समयविहिसुद्धं पिंडं गिण्हत्तु वसइदारंमि ।

पज्जत्ते परिभाविय पम्मज्ज निसीहिया कुणइ ॥१॥

सज्जामज्जे पविसिय पडिलेहिय मंडलीय जं ठणं ।

वच्चइ य गुरुसयासे इरियावहियं पडिक्कमइ ॥२॥

काउस्सग्गे चितइ कमेण अइयारनिवहमावन्नं ।

जं भत्तपाणविसयं गमणागमणस्स विसयं च ॥३॥

पारियकाउस्सग्गो चउवीसथयस्स चितणं काउं ।

गमणागममालोइय अव्वक्खित्तस्स गुरु पुरओ ॥४॥

उज्जुपन्नो अणुव्विग्गो, अव्वक्खित्तेण चेयसा ।

आलोए गुरुसयासे, जं जहा गहियं भवे ॥५॥

वक्खित्त १ पराहुत्ते २ पमत्ते ३ मा कयाइ आलोए ।

आहारं च करंतं ४ नीहारं वा ५ जइ करेइ ॥६॥

अव्वक्खित्ताउत्तो उ, संतबुद्धिनाऊणंति जाणिया ।

अणुन्निवित्तु मेहावी, आलोइज्ज जयं जई ॥७॥

जं किंचि दुरालोइयमणेसणिज्जं भवेज्ज भत्ताई ।

तप्पडिक्कमणनिमित्तं उस्सग्गं कुणइ इय विहिणा ॥८॥

इच्छामि पडिक्कमिउं गोअरचरिआए एवमाईयं ।

उच्चारिऊण सुत्तं कयउस्सग्गो विचिंतेइ ॥१॥

अहो जिणेहिं असावज्जा, वित्ती साहूण देसिया ।

मोक्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा ॥१०॥

पारेइ नमुक्कारेण तयणु चउवीसजिणथवं भणइ ।

पच्चक्खाणं नियमं पुव्वकयं इत्थ पारेइ ॥११॥”

अमुं पूर्वोक्तविधिं निष्पाद्य पुनः किं कुरुते तदाह -

कयसज्झाओ य खणं वीसमिय निमंतिउं गिलाणाई ।

पोत्तिं पेहिय भणिउं नवकारं भुंजइ पयासे ॥१०४॥

कृतस्वाध्यायो मुनिर्जघन्यतो गाथाषोडशकविहितस्वाध्यायः क्षणं क्षणमात्रं विश्रम्य ग्लानादीन् निमन्त्रयित्वा-आचार्यं पोतिकां प्रतिलिख्य नमस्कारं च भणित्वा-नमस्कारमन्त्रमुच्चार्य प्रकाशे-नान्धकारे भोजनं करोति, साधुरिति शेषः, यदाहुः -

“मुंचइ भत्तं पाणं सम्मं जिणणाहवंदणं कुणइ ।

सोलससिलोगमाणं जहन्नयं कुणइ सज्झायं ॥१॥

खणमित्तं वीसामं करेइ चिंते अणुग्गहं जइ मे ।

कुव्वंति गिलाणाई तत्तो हुज्जामि कयकिच्चो ॥२॥

जह अब्भंगणलेवो सगडक्खवणाण जुत्तीओ होइ ।

इय संजमभरवहणट्टयाए साहूणमाहारो ॥३॥

जे चेव अन्धयारे दोसा ते चेव संकडमुहंमि ।

परसाडीबहुलेवाडणं च तम्हा पगासमुहे ॥४॥ ॥१०४॥

अथ पिण्डदोषाधिकारादिह द्विचत्वारिंशद्दोषाः निरूपिताः, शेषाः संयोजनादयो ग्रासैषणादोषाः पञ्च, यत्तेर्विधिना गृहीतस्याहारस्य विधिनैव

ग्रासः कार्यः, अतस्ते निरूप्यन्ते -

संजोयणा पमाणे इंगाले धूमऽकारणे चेव ।

भोयणदोसे पंच उ समयपसिद्धा इमे वज्जे ॥१०५॥

खंडाइ मंडगाइसु संजोयइ भुंजई पमाणऽहियं ।

संसंतो निंदंतो जिमइ य छक्कारणाभावे ॥१०६॥

तत्र पञ्चसु ग्रासैषणादोषेषु आदौ संयोजनादोषः १ तथा प्रमाणं-
प्रमाणातिक्रमरूपं स एव द्वितीयः २ तथा तृतीयः अङ्गारनामा ३ चतुर्थो
धूमनामा ४ पञ्चमस्तु कारणनामा ५, एते पञ्च दोषाः समयप्रसिद्धाः-
आगमनिरूपिताः तान् वर्जयेत् साधुरिति शेषः ॥१०५॥ तेषामेव
पञ्चदोषाणां व्याख्यानं कुरुते, खण्डादि मण्डकरसगृह्यया गुणान्तरोत्-
पादनाय मण्डादिषु संयोजयति-एकत्रीकरोति सा संयोजना, सा च द्विधा
उपधानविषया भक्तपानविषया च, पुनरेकैका द्विविधा-बाह्या अभ्यन्तरा
च, तत्र उपकरणे बहिर्भव्यं चोलपट्टं लब्ध्वा भूषार्थं पटीं भव्यां याचयित्वा
बहिरेव परिधत्ते सा बाह्या, वसतौ त्वभ्यन्तरा, तथा द्वितीया
भक्तपानविषया, साऽपि द्वेधा वसतेर्बहिरन्तश्च, यस्यां विशिष्टास्वाद-
निमित्तं दुग्धदध्योदनादीनां मीलनं सा बहिःसंयोजना, तथा भिक्षा-
मटित्वाऽन्तर्भक्तपानसंयोजना पात्रे मण्डकगुडघृतादि संयोज्य भक्षयतो
द्वितीया, इह च रसहेतोरिति विशेषणेन कारणतः संयोजनायामपि न दोषः,
यदाहुः-

“रसहेतुं संजोगो पडिसिद्धो कप्पए गिलाणट्ठ ।

जस्स व अभत्तच्छंदो असहोच्चियभाविओ जो य ॥१॥”

सुगमा, नवरं यस्याहारे अरुचिः तथा शुभाहारेचितो राजपुत्रादिश्च
साधूचिताहारेणाभावितस्तस्य संयोजना अनुज्ञाता । अथ द्वितीयं प्रमाणं-

यत्त्वागमे द्वात्रिंशत् कवलादिरूपं तेन हीनमधिकं वा भुङ्क्ते इत्यर्थः, तत्र पुरुषस्य सूत्रे कुक्कुट्यण्डकमात्रकवलापेक्षमाहारमानं, यदाहुः-

“कुक्कुडिअंडयमित्ता कवला बत्तीस भोअणपमाणे ।

रागेणासयंतो संगारं कइ सचरित्तं ॥१॥”

अर्थश्च - कुक्कुटी द्रव्यभावभेदाद् द्विधा, तत्र द्रव्यतः कुक्कुटी-साधोः शरीरं तन्मुखं अण्डकं तत्राक्षिकपोलादीनां विकृतिमनापाद्याहारः यद्वा कुक्कुटी-पक्षिणी अण्डकं प्रमाणं कवलस्य अतो, भावकुक्कुटी तु यावन्मात्रेण न न्यूनं नाप्यधिकं चोदरं स्यात् ज्ञानादीनां च वृद्धिः स्यात् तावन्मात्रं भक्तमिति, तथा तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागः अण्डकं तन्मानः कवलः ४ यथा पुरुषस्य द्वात्रिंशत् कवलाः स्त्रियोऽष्टाविंशतिः नपुंसकस्य चतुर्विंशतिः, पुनरप्याहुः-

“बत्तीसं किर कवला आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ ।

पुरिसस्स महिलियाए अट्ठावीसं भवे कवला ॥१॥”

उत्तानार्थैव, अत्रोदरभागापेक्षं त्वेवं -

“अद्धमसणस्स सव्वंजणस्स कुज्जा दवस्स दो भागे ।

वायपवियारणट्ठा छब्भागं ऊणगं कुज्जा ॥१॥

विहिगहियं विहिभुत्तं इयभंगं जिणवरेहिऽणुन्नायं ।

सेसा नाणुन्नाया गहणे दित्ते य निज्जुहणा ॥२॥”

तथा -

“बिदलं जिमिउं पच्छ पत्तं च मुहं च दोऽवि धोविज्जा ।

अहवा अन्नयपत्ते भुंजिज्जा गोरसं नियमा ॥१॥”

किञ्च -

अत्थि अणंता जीवा जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो ।

तेऽवि अणंताणंता निगोअवासं अणुहवंति ॥१॥

तत्र त्रसाः बादराः द्वीन्द्रियादयः, अन्यच्च - ये निगोदवासमनु-
भवन्ति तेऽप्यनन्तास्सन्ति, तत्र केचन दुग्धदधितक्रादीनां मध्ये मुद्गादि-
द्विदलान्ते मिलिते कालान्तरेण त्रसजीवानामुत्पत्तिः एवं त्रिदिने दधि
चलिते कुथितान्ते च, अत्र सर्वत्र सूक्ष्मत्रसजीवानामुत्पत्तिर्ज्ञानिभिर्दृष्टा,
अथाङ्गारधूमलक्षणं दोषद्वयं व्यनक्ति-यत्र माधुर्यमाहारदातारं वा शंसन्
भुङ्क्ते तदिह प्रवचने अङ्गारोपमचरणेन्धनकरणभावादङ्गारमिति कथ्यते,
यच्चासुन्दरमतिकृत्वा निन्दन् द्विष्टोऽभ्यवहरति तस्य धूमोपमचरणेन्धन-
करणभावात् धूममिति, आह च -

“तं होइ सङ्गालं जं आहारे मुच्छिओ संतो ।

तं पुण होइ सधूमं जं आहारेइ निंदंतो ॥१॥

अथ षट्कारणाभावे भोजनं कुर्वतोऽकारणदोषं स्पष्टयति ॥१०६॥

अथ तानि षट् कारणानि कानीत्याशङ्क्याह -

वेयण वेयावच्चे इरियद्वाए य संजमद्वाए ।

तह पाणवत्तियाए छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥१०७॥

तत्र षण्णां कारणानां मध्ये आदौ वेदनाकारणं-क्षुद्वेदनोपशमनाय
भुङ्क्ते, क्षुद्-बुभुक्षा तस्याः वेदना तद्रूपा वा वेदना क्षुद्वेदना तन्नि-
वारणाय भुञ्जीत साधुः, यदाहुः-“णत्थि छुहाए सरिसा वियणा
भुंजिज्ज तप्पसमणट्ठ ।” ति १। तथा वैयावृत्यं-आचार्यादिप्रतिचरणं
तद्रक्षार्थं तद्भानिनिवारणार्थं भुङ्क्ते साधुः, आह च - ‘छओ वेयावच्चं
न तरइ काउं अओ भुंजे ।’ ‘छउ’ति स्फातो बुभुक्षितः, तथा ईर्यार्थं
ईर्याशुद्ध्ये, अत्र ईर्या ईर्यासमिति वा विशोधयितुं-निर्मलीकर्तुं भुङ्क्ते

साधुः, बुभुक्षितो हि ध्यामललोचनस्तां तथा कर्तुं न शक्नोति, तथा संयमार्थ-सप्तदशसंयमरक्षायै, तत्र संयमः-प्रत्युपेक्षणाप्रमार्जनादिलक्षणः साधुव्यापारः तत्पालनार्थं, बुभुक्षितोऽपि तं कर्तुं न शक्नोति, तथा प्राणवृत्त्यर्थ-दशप्राणवर्तनाय, अथवा प्राणस्य-जीवितस्य रक्षार्थ-परिपालननिमित्तं यतिर्भुङ्क्ते, षष्ठं पुनः कारणं धर्मचिन्तार्थ-धर्मध्यान-चिन्तायै, धर्मस्य ध्यानं धर्मध्यानं, एतदपि बुभुक्षितः कर्तुं न शक्नोति ॥१०७॥

अथ साधुर्भोजनं कुर्वन्नात्मानमेव तर्जयतीत्याशङ्क्याह -

बायालीसेसण संकडंमि गहणंमि जीव ! न हु छलिओ ।
इण्ह जइ न छलिज्जसि भुजंतो रागदोसेहिं ॥१०८॥

जीवति-प्राणिति दशभिः प्राणैः इति जीवः तदामन्त्रणं भो जीव !, द्विचत्वारिंशद्वेषाणां गहने सङ्कटे विषमस्थाने हि-निश्चितं न छलितोऽसि यदि चेदिदानीं-अधुना भुञ्जानः-आहारं कुर्वन् रागद्वेषाभ्यां न छलिष्यसि ॥१०८॥

तथा आहारं कथं कुरुते इत्याशङ्क्याह -

असुरसुरं अचबचबं अहुअमविलंबियं अपडिसाडि ।
अविकियमुहो जिमित्ता पक्खालिय पियइ पत्तजलं ॥१०९॥

साधुरनया युक्त्या सुप्रणीतया वक्ष्यमाणया आत्मानं प्रीणाति तर्पयति, यथा असुरसुरं-सुरडकानकुर्वन् अचबचबं चबचबमकुर्वन् चर्बयति अहुअं-अविलम्बितं-अमन्थरं अपरिशाटि-परिशाटनारहितं अविकियं-अविकृतं विकाररहितं मुखं मनो यस्य तादृक् वाक्कायगुप्तो भुञ्जीत, अथो भुक्त्वा-जिमयित्वा त्रिः पात्रं प्रक्षाल्य पात्रजलं पिबति, यदाहुः-

“पत्ताणं पक्खालणसलिलं मुणिणो पियंति तिकखुत्तो ।

सोहंति मुहं तत्तो सागरिणं पत्तमुह धुवणं ॥१॥

जे मुणिणो विहिपुव्वं जेमंति सयावि सयलपत्ताणि ।

धोवणसलिलेण धुवं अवेति दोसा असेसावि ॥२॥

तह परिसाडिविमुक्कं जिमंति जइणो जिइंदिया निच्चं ।

जह जिमियाजिमियाणं ठणविसेसं न लक्खंति ॥३॥” ॥१०९॥

अथ पात्रक्षालनक्रमविधिं विवृणोति -

गुरुणो पत्तं भिन्नं कप्पिय आहागडं तु सेसेसुं ।

पढमं पक्खालिज्जइ जहाविसुद्धं तु सेसाणि ॥११०॥

गुरोः पात्रकं-भोजनभाजनं भिन्नं-पृथक् कल्पयेत्-त्रेपयेत्, कल्पत्रयं कुर्यात्, शेषपात्रकेषु यथाक्रमं-क्रमस्यानुलङ्घनेन प्रक्षालयित्वा तु पुनः शेषाणि पात्रकाणि यथाविशुद्धं प्रक्षालयेत् ॥११०॥

अथोद्धरितस्याहारस्य को विधिरित्याह -

जं गहियमणाभोगाइणा असुद्धं तहेव उव्वरियं ।

छारेणमक्कमित्ता परिटुवेउं उचियदेसे ॥१११॥

अथ यदशनादि अनाभोगादिना-प्रमादादियोगेन अशुद्धं-सदूषणं गृहीतं तथैवोद्धरितं च तदशनं छारेण-रक्षापुञ्जेनाक्रमयित्वा-मर्दयित्वा परिष्ठापयेत्, क्व ?-उचितदेशे-प्राणिवर्जितप्रदेशे-आतपे वा, यदाहुः-

“जं च असुद्धं गहियं संकियदव्वं विगिंचए थेरो ।

बालाइपरिटुवणे उड्डाहवहाइया दोसा ॥१॥” ॥१११॥

अथ कृताहारो मुनिः किं कुरुते इत्याशङ्क्याह -

इरियपडिकमणसक्कत्थयपुत्तिवंदणयसंवरण पुव्वि ।

निम्मज्जिऊण पत्ते ठविज्ज पेहाइ जा समओ ॥११२॥

तथा कृतभोजनो मुनिरादावीर्यां प्रतिक्रामति, तदनु शक्रस्तवं पठति, चैत्यवन्दनां करोति इत्यर्थः, पश्चात्संवरणपूर्वं मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकं ददाति, तत्र च प्रत्याख्यानं करोति, ततोऽपि पात्रकाणि मार्जयित्वा-भाजनानि जलबिन्दुरहितानि कृत्वा स्थापयेत् यावत् प्रतिलेखनासमयः-तृतीयप्रहरप्रतिलेखनाकालः स्यात्, यदाहुः-

“विहिणा जेमिय उट्टिय इरियं पडिक्कमिय भणइ सक्कथयं ।

पुत्तिं पेहिय वंदणमिह दाउं कुणइ संवरणं ॥१॥

सोहिय पत्ताबंधे सम्मं निम्मज्जियाणि पत्ताणि ।

बंधित्तु तेण ठाविज्ज होइ पडिलेहणं जाव ॥२॥

कहवि हु पमायवसओ पत्ताबंधो खरंठिओ हुज्जा ।

पडलाणि अहव कप्पा कप्पिज्जसु ताणि जयणाए ॥३॥

पढमं लूहिज्जंते चीवरखंडेण जेण पत्ताणि ।

तं निच्चं धोविज्जसु अन्नह कुच्छइया दोसा ॥४॥”

अथैवं पात्रकाणि निधाय बहिर्भूमिकृत्यं कुर्यात् तद्गाथाद्वयेनाह -

अह बाहिरभूमीओ दिसाइ ईसाणजम्मवज्जाए ।

गंतूणमसंलोए जणस्स मत्तगनिहियनीरो ॥११३॥

पुट्टिमदेतो पुररविवायाणं थंडिलं च संडासे ।

पेहिय अणुजाणाविय उच्चाराई जई कुणइ ॥११४॥

अथानन्तरं कृतभोजनानन्तरं तृतीययामपौरुष्यन्तः बहिर्भूमिं गच्छति, तत्र - बहिर्भूमौ ईशानयमवर्जितायां दिशि गत्वा, ईशान-विदिग्-दक्षिणादिग्रहितां दिशं गत्वा, जनस्य-लोकस्यासंलोके-सम्मर्द्दरहिते मात्रके-तृप्तिकरे न्यस्तनीरः-प्रक्षिप्तजलो नगरसूर्यवातानां - पुरतपन-वनानां त्रयाणां पृष्ठिमददत् सण्डासेन सप्रकाशे स्थण्डिलं

प्रतिलेख्य दृष्टिप्रतिलेखनां विधाय क्षेत्रदेवतामनुज्ञापयित्वा च यतिः-
साधुः उच्चारदि कुरुते, यतः सूत्रे - “वच्चमुत्तं न धारण ।” यदाहुः-

“अह बाहिरभूमीए जलपत्ताणि गहाय गच्छन्ति ।

आवस्सियं तु कुव्वं इरियासमिया अभासंता ॥१॥

विच्छिन्ने दूरमोगाढे, नासन्ने बिलवज्जिए ।

तसपाणबीयरहिए, उच्चारईणि वोसिरे ॥२॥” ॥११३-११४॥

तथा वृत्तोच्चारदिकर्मणः पश्चात् साधुः किं करोति ? तदाह -

वोसिरिऊण तिखुत्तो वसहिं आगम्म कुणइ किच्चाइं ।

पच्छिमजामे पभणइ पत्तो पडिलेहणासमओ ॥११५॥

ततः उच्चारदिकं विधाय पश्चात् वोसिरइ इति वारत्रयं भणित्वा
पश्चाद्वसति-उपाश्रयं ईर्यासमिति विधिना आगत्य अपराणि धर्मकृत्यानि
करोति, तत्रापि ईर्यापथिकी प्रतिक्रमितव्या, यदाहुः -

“गंतूण वसहिदारे पाय पमज्जिय निसीहियं काउं ।

इरियापडिकमणेणं गमणागमणाइ वियडंति ॥१॥

हत्थसयादागंतुं गंतुं व मुहुत्तगं जहिं चिट्ठे ।

पंथे वा वट्ठते नइसंतरणे य पडिकमणं ॥२॥

कज्जस्स य २ समये २ करिज्जमाणस्स ।

जइ हुज्ज समयसेसं तो तत्थ करिज्ज सज्झायं ॥३॥”

इति पूर्वोक्तस्वरूपां क्रियां कुर्वतः साधोः पश्चिमयामे-प्रान्ते
पश्चिमप्रहरे आगते भणति-कथयत्युच्चैःस्वरेण प्रतिलेखनासमयः
प्राप्तः-तृतीयप्रहरप्रतिलेखनायाः कालः आगतः, यदाहुः-

“पच्छिमजामं सेसं सम्मं जाणित्तु समयतत्तनू ।

वागइ खमासमणा ! पत्तो पडिलेहणासमओ ॥१॥” ॥११५॥

ततः प्रतिलेखनां कथं कुर्वन्ति तदाह -

पडिलेहणवसहिपमज्जणाउ दाऊण दो खमासमणे ।

पुत्ति पेहिय दोहिं तणुपेहं संदिसावेइ ॥११६॥

(ईर्या कृत्वा प्रतिलेखनावसतिप्रमार्जनयोः) तथेह क्षमाश्रमणद्वयं दत्त्वा पोतिकां मुखवस्त्रिकां-प्रतिलेखयित्वा तदनु पुनरपि द्वाभ्यां क्षमा-श्रमणाभ्यां लघुवन्दनरूपाभ्यां तदनु प्रतिलेखनामवगम्य प्रतिलेखनां संदेशापयति ॥११५॥

अथात्र प्रतिलेखनायां विशेषमाह -

उववासिय सव्वोवहिपज्जंते चोलपट्टां पेहे ।

इयरो पढमं पट्टं रयहरणं सव्वओ पच्छ ॥११७॥

इह तृतीयप्रहरप्रतिलेखनासमये खु निश्चितं सर्वोऽपि-सकलोऽपि उपोषितः साधुवर्गः-कृताभक्तप्रत्याख्यानः पर्यन्ते-सकलोपधिपर्यन्ते चोलपट्टं-अधःपरिधानवस्त्रं प्रतिलेखयति, सर्वसाधुरिति शेषः, यदाहुः-

“पभणंति खमासमणे गुरू तओ साहुणोवि पढमंमि ।

पडिलेहणं करेमो बीए वसहिं पमज्जेमो ॥१॥

पुत्ति पट्टा गुच्छा केसरिया पत्तबंध पडलाई ।

रयत्ताण पत्तठावण मत्तगपत्तं च पेहंति ॥२॥” ॥११६॥

ततोऽपि को विधिर्विधेयः तदाह -

वसहि पमज्जण ठवणागुरु उवहिं कट्टु पेहए पुत्ति ।

कट्टु सज्झायमोही थंडिल्लं संदिसावेइ ॥११८॥

ततस्तदनन्तरं वसतेः उपाश्रयस्य प्रमार्जनं तदनु स्थापनाचार्य-प्रतिलेखनं तत उपधिमुखवस्त्रिकाप्रतिलेखनं, पश्चात् स्वाध्यायकरणं,

स्वाध्यायादनु उवही स्थण्डिलं संदेशापयति, यदाहुः-

“तो वसर्हि च पमज्जिय ठवणायरियं तहेव पेहित्ता ।

दाऊण खमासमणं पुत्तिं पेहिति उवउत्तो ॥१॥

अह लहुयवंदणेण सम्मं कुव्वन्ति तयणु सज्झायं ।

सुत्तत्थगाहिणो जे तेसिं सो चेव सज्झाओ ॥२॥

चत्तारि खमासमणा देइत्थं दो उ थंडिलाण पेहाए ।

दुन्नि य गोअरचरियापडिकमणे काउसग्गे य ॥३॥” ॥११८॥

अथ कस्मिन् काले किं किं प्रतिलिख्यते तदाह -

गोसे दसगं पेहे उघाडापोरिसीड पत्ताई ।

सव्वं तु चरिमजामे पक्खाइसु तदभिहा एव ॥११९॥

गोसे-प्रत्यूषे उषस्येव दश मुखवस्त्रिकारजोहरणप्रभृति प्रतिलेखयेत्, तथा उद्घाटपौरुष्यां पात्रादिकं-पात्रं पात्रबन्ध इत्यादि, प्रतिलेखयेत् तु-पुनश्चरमयामे-तृतीयप्रहरपौरुष्यां सर्व-सर्वमपि प्रतिलेखयेत्, पक्षादिषु-पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकादिषु तदभिधा एव ॥११९॥

अथ पुनः प्रतिलेखनाया विशेषमाह -

अह पत्ताणुवगरणं पडिलेहिय निक्खवंति तो उवर्हि ।

पेहिति गुरुपरिन्ना गिलाणसेहाइ अप्पस्सा ॥१२०॥

अथ पात्रकाणामुपकरणं-उपस्करं प्रतिलेखयित्वा ततः उपर्धि निक्षिपन्ति, ततो गुरूणामुपर्धि प्रतिलेखयति, ततो ग्लानशैक्षादीनां ततश्चात्मन उपर्धि प्रतिलेखयतीति योगः ॥१२०॥

अथ स्थविरकल्पिकानामुपधिसङ्ख्यामाह -

पोत्तिय स्यहरणं चिय कप्पतिगं सत्त पत्तउवगरणा ।

मत्तं च चोलपट्टो उवही थेराण चउदसहा ॥१२१॥

स्थविरकल्पिकानामुपधिश्चतुर्दशधा भवति, तद्यथा-पोतिका १ रजोहरणं २ चैव कल्पत्रिकं ५ सप्त पात्रकोपस्करणानि १२ मात्रकं १३ चोलपट्टश्च १४ इति चतुर्दशधा उपधिः स्थविराणां, स चोत्कृष्ट-मध्यमजघन्यभेदात् प्रायश्चित्तादीनां कार्ये बोद्धव्यः, तथा उत्कृष्टाद्योपधेर्हि अप्रतिलेखनादौ प्रायश्चित्तं पृथक् पृथक् भवति, तत्र जिनकल्पिनां त्रयः प्रच्छादकाः पतद्ग्रहश्च एष उत्कृष्टः, तथा गोच्छकः पात्रकस्थापनं मुखवस्त्रिका पात्रकेसरी चाद्यः-चतुर्विधो जघन्यः, पात्रबन्धः पटलानि रजस्त्राणं रजोहरणं च एष मध्यमः, यदाहुः-

“उक्कोसगो जिणाणं चउव्विहो मज्झिमोऽवि एमेव ।

जहन्नो चउव्विहो खलु इत्तो थेराण वुच्छामि ॥१॥”

तत्र स्थविराणामुपधिस्त्रेधा-उत्कृष्टो १ मध्यमो २ जघन्यश्चेति ३, तत्रोत्कृष्टः प्रच्छादकाः-कल्पाः पतद्ग्रहश्च, तथा जघन्यो गोच्छकः पात्रस्थापनं मुखवस्त्रिका पात्रकेसरी च, अथो मध्यमः-पात्रबन्धः पटलानि रजस्त्राणं रजोहरणं चोलपट्टः मात्रकश्च एष षड्विधो मध्यमः, सम्मीलिते चतुर्दश, यदाहुः-

“तिन्नेव य पच्छगा पडिग्गहो चेव होइ इक्को सो ।

गुच्छा पत्तगठवणं मुहणंतय केसरि जहन्नो ॥१॥

पडलाइं स्यत्ताणं पत्ताबंधो य चोलपट्टो य ।

स्यहरण मत्तओऽवि य थेराणं छव्विहो मज्झो ॥२॥”

इह प्रस्तावादुपधेरेकार्थाः लिख्यन्ते, तत्र उपधिर्द्विधा-द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः शरीरं भावतो ज्ञानादीनि, तत्रोपधिः १ उपग्रहः २

सङ्ग्रहः ३ प्रग्रहः ४ अवग्रहः ५ भाण्डं ६ उपकरणं ७ करणं ८ एते एकार्थाः, यदाहुः -

“उवही १ उवगहे २ संगहे य ३ तह पग्गहु ४ ग्गहे चेव ५ ।

भंडग ६ उवगरणेऽवि य ७ करणेऽवि य ८ हुंति एगद्धा ॥१॥”

तथा जिनकल्पिकानां द्वादशधा उपधिरुक्तः, तस्य जिनकल्पस्य जम्बूतो दशकव्यवच्छित्तौ विच्छेद एव, यदाहुः -

“मण १ परमोहि २ पुलाए ३ आहारग ४ खवग ५ उवसमे ६ कप्पे ७ ।

संजमतिय ८ केवल ९ सिज्झणा य १० जंबूमि वोच्छिन्ना ॥१॥”

‘मण’ति मनःपर्यायज्ञानं १ परमावधिः केवलावधिविचारी २ पुलाकलब्धिः, चुन्निज्जेत्तीत्यादिकः ३ आहारकतनुकरणलब्धिः ४ क्षपकश्रेणिः ५ उपशमश्रेणिः ६ जिनकल्पः ७ संयमत्रिकं परिहारविशुद्धिः १ सूक्ष्मसम्परायः २ यथाख्यातरूपं च ३, ८ केवलं ९ सिद्धिश्च १० जम्बूस्वामिनि विच्छिन्नाः, तथा आर्यकाणां-साध्वीनां पात्रादीनि पञ्चविंशतिरूपाणि उपकरणानि उत्सर्गतो भवन्ति, आह च -

“जिणा चउदसरूवाणि, थेरा चउदसरूविणो ।

अज्जाणं पन्नवीसं तु, अओ उड्डं उवगहो ॥१॥” ॥१२१॥

अथ आर्यकाणामुपकरणं दर्शयति -

उवगरणाइं चउदस अचोलपट्टाइं कमढगजुयाइं ।

अहियाइं समणीणवि भणियाणिवि हुंति ताणेवं ॥१२२॥

श्रमणीनां उपकरणानि चतुर्दश पूर्वोक्तान्येव भवन्ति, कथम्भू-
तानि ?- अचोलपट्टानि चोलपट्टरहितानि, पुनः कथम्भूतानि ?-
कमढकयुतानि सहितानि, तान्येव पूर्वभणितानि वक्ष्यमाणप्रकारेणाधि-
कानि भवन्ति, एवं पञ्चविंशतिः ॥१२२॥

अथ पञ्चविंशत्युपकरणसङ्ख्यां व्यक्तीकुर्वन् गाथाद्वयेनाह -

उगहणंतग पट्टे अब्दोरुअ चलणिआ य बोद्धव्वा ।

अब्भितरबाहि नियंसिणी य तह कंचुए चेव ॥१२३॥

ओगच्छिय वेगच्छिय संघाडी चेव खंधकरणी य ।

ओहोवहिमि एए अज्जाणं पन्नवीसं तु ॥१२४॥

तत्र अवग्रहानन्तकः १ पट्टः २ अब्दोरुकः ३ चलनिका ४
अब्भितरनिवसनी ५ बहिर्निवसनी ६ कञ्चुकः ७ उत्कक्षिका ८
वैकक्षिका ९ सङ्घाटी १० स्कन्धकरणी ११ ओघोपधौ-उत्सर्गोपधौ
आर्यकाणां साध्वीनां एते एव पञ्चविंशतिर्भेदाः, तथा अमीषां अर्थानां
भेदाः निरूप्यन्ते, आह-अवग्रहानन्तकः कीदृशो भवति ?, नावनिभः-
नावा सदृशः घनो-निबिडः आर्तवबीजपातरक्षार्थं मसृणं च कर्कशस्पर्श-
त्यागार्थं कस्याश्चित् सूक्ष्मं कस्याश्चित् स्थूलं, शरीरप्रमाणेन भवति,
शरीरमपेक्ष्य भवतीत्यर्थः, यदाहुः-

“अह उगहणंतगं नावसंठियं गुज्झदेसरक्खट्ठा ।

तं तु पमाणेणिवकं घणमसिणं देहमासज्जा ॥१॥” १।

अथ पट्टः-पट्टश्चतुरङ्गुलपृथुः कटीमानदीर्घः ह्रस्वकट्या ह्रस्वः
दीर्घकट्या दीर्घः मल्लचरणीवद्भवति-मल्लकच्छवत् स्यात्, अवग्रहानन्त-
कमाच्छदयति, यदाहुः-

“पट्टेऽपि होइ एगो देहपमाणेण सो भईयव्वो ।

छयंतुगहणंतं कडिबद्धो मल्लकच्छव्व ॥१॥ २।

अर्धोरुकः-आद्यं ऊरुकार्धं भजति अब्दोरुकः परमूर्वोन्तरे उरुद्वये
च कशाबद्धः, तथा अर्धोरुकः अवग्रहानन्तकः पट्टश्च कटीभागमा-
च्छदयति ३ तथा जानुप्रमाणा चलिणी, साऽपि अस्यूता-सूचीसङ्गरहिता

नर्तकीपरिधानवस्त्रसदृशी, लङ्घिका-वंशोपरिनर्तकी तत्परिधानवस्त्रवत्, यदाहुः-

अद्भोरुओ व ते दोऽवि गिण्हय पच्छयए कडीभागं ।

जाणुपमाणा चलणी असीविया लंखियाइव्व ॥१॥ ४।

अथ अभ्यन्तरनिवसनी, अन्तर्निवसनी-अभ्यन्तरनिवसनी लीनतरा सुश्लिष्टा सूक्ष्मतरा अर्धजङ्घां यावद्भवति, ५। बहिर्निवसनी-उपरि कटीभागात् गुल्फौ यावत् कटीदवरकेन बद्धा, एष षड्विध उपधि-नाभेरधो भवति ६, तथा कञ्चुकः, स च हृदयोद्भवाच्छादकः अनुकुञ्चितः श्लथः ॥७॥ इत्थमेवावकक्षिका दक्षिणे पार्श्वे भवति, यदाहुः-

छएइ अणुक्कुइए उरुरुहे कंचुए असीवियओ ।

एमेव य ओगच्छिय सा नवरं दाहिणे पासे ॥१॥ ८।

अथ वैकक्षिका, वैकक्षिका पुनः पट्टवद्दीर्घा भवति ९। अथ सङ्घाटी, ताः सङ्घाट्यश्चतस्रो भवन्ति, एका द्विहस्ता द्वे त्रिहस्ते एका चतुर्हस्ता, एवं च तत्र द्विहस्ता उपाश्रये प्राव्रियते, यदाहुः-

“वेकच्छियओ पट्टो कंचुगमोगच्छियं च छएइ ।

संघाडीओ चउओ तत्थ दुहत्था उवसयंमि ॥१॥

दुन्नि तिहत्थायामा भिक्खट्ठा एग एग उच्चारे ।

ओसरणे चउहत्था निसन्नपच्छयणी मसिणा ॥२॥” १०।

तथा स्कन्धकरणी, चतुर्हस्ता विस्तृता भवति, वातविधूनित-वस्त्ररक्षार्थं च, यदाहुः-

“खंधकरणी य चउहत्थ वित्थडा वायविहूयरक्खट्ठा ।

खुज्जकरणी य कीरु रुववईणं कुडहेउं ॥१॥” ११।

अत्र आर्यकाणामुपधौ उत्कृष्टमध्यमजघन्यभेदा अपि सन्ति,

यदाहुः-

“उक्कोसो अट्टविहो मज्झिमओ होइ तेरसविहो य ।

जहन्नो चउव्विहो खलु अज्जाणं होइ विन्नेओ ॥१॥”

तत्रोत्कृष्टोऽष्टविधोऽसौ-त्रयः प्रच्छादकाः-कल्पाः ३ अर्ब्भितर-
निवसनी ४ बहिर्निवसनी ५ सङ्घाट्यः ६ स्कन्धकरणी ७ पात्रकं च ८,
आह च -

“तिन्नेव य पच्छग्गा अर्ब्भितरबाहिनिवसणी चेव ।

संघाडी खंधकरणी पत्तं उक्कोसउव्वहिंमि ॥१॥”

अथ मध्यममाह, स त्रयोदशधा-पात्रबन्धः १ पटलानि १ रजस्त्राणं
३ रजोहरणं ४ मात्रं ५ उपग्रहानन्तकं ६ पट्टकः ७ अर्धोरुकः ८ चलणी ९
कञ्चुकः १० उपकक्षिणी ११ वैकक्षिकी १२ कमढकः १३, आह च -

“पत्ताबंधो पडला रयहरणं मत्त मढक रयताणं ।

उग्गह पट्टो अद्धोरु चलणि ओकच्छि कंचु वेकच्छी ॥१॥”

अथ जघन्यमाह-पात्रस्थापनं १ पात्रकेसरिका २ गुच्छकः ३
मुखवस्त्रिका ४ च, अयं चतुष्प्रकारः, आह च -

“मुहपत्ती केसरियं पत्तट्ठवणं च गुच्छओ चेव ।

एसो चउव्विहो खलु अज्जाण जहन्नओ उव्वही ॥१॥” ॥१२३-१२४॥

उक्तः औधिक उपधिः, औपग्रहिक उच्यते -

संथारुत्तरपट्टो लट्ठीपमुहो उवग्गहो उव्वही ।

फलहाइं पाडिहेरू आयपमाणा भवे लट्ठी ॥१२५॥

संस्तारकः तथा उत्तरपट्टकः-उत्तरीयवस्त्रं अन्यच्च यष्टिप्रमुखो-
यष्टिप्रभृतिः सर्वोऽप्ययमौपग्रहिक एव, तथा फलहकानि-पट्टिकारूपाणि
पाडिहेरुकश्च-कम्बलादिविशेषः, तत्रोपधौ यष्टिरात्मप्रमाणा, देह-

प्रमाणा भवेदित्यर्थः, यदाहुः-

“लट्टी विलट्टी दंडो विदंडओ नालिया य पंचमिया ।

संथारुत्तरपट्टे इच्चाइ उवग्गहे उवही ॥१॥

लट्टी आयपमाणा विलट्टी चउंगुलेण परिहीणा ।

दंडो बाहुपमाणो विदंडओ कक्खमित्तो अ ॥२॥

लट्टीए चउंगुलमूसिया दंडपंचगे नाली ।

नइपमुहजलुत्तारे तीए थग्गिज्जए सलिलं ॥३॥

वज्झइ लट्टीए जवणियाइ विलट्टीइ कत्थइ दुवारं ।

घट्टिज्जइ य उवस्सयस्स तेणाइरक्खट्ठा ॥४॥

उडुबद्धंमि य दंडो विदंडओ घिप्पए वरसयाले ।

जं सो लहु ओलिज्जइ कप्पंतरिओ जलभएण ॥५॥” ॥१२५॥

अथ तस्मिन् दण्डे सूत्रोक्तयुक्त्या गाथापञ्चकेन पर्वनियमं निरूप-

यति -

एगपव्वं पसंसंति दोपव्वा कलहकारिया ।

तिपव्वा लाभसंपन्ना चउपव्वा मारणंतिया ॥१२६॥

पंचपव्वा य जा लट्टी पंथे कलहनिवारिणी ।

छपव्वा य आयंका सत्तपव्वा अरोगिया ॥१२७॥

अट्टपव्वा असंपत्ती नवपव्वा जसकारिया ।

दसपव्वा उ जा लट्टी तइयं सव्वसंपया ॥१२८॥

वंका कीडक्खइया फुल्लइया चेव तहय दट्ठा य ।

लट्टी य उब्भसुक्का वज्जेयव्वा पयत्तेणं ॥१२९॥

दुद्रुपसुसाणसावयविज्जलविसमेसु उदयमग्गेसु ।

लट्ठी सरीरक्खा तवसंजमसाहिणी भणिया ॥१३०॥

एकपर्वा—एककत्तलिकारूपां यष्टिं प्रशंसन्ति, पूर्वाचार्या इति शेषः, **द्विपर्वा**—द्वे पर्वे—कत्तलिके यस्यां सा द्विपर्वा तां कलहकारिकां राटीकरणहेतुकां वदन्ति, **त्रिपर्वा**—त्रीणि पर्वाणि यस्यां सा त्रिपर्वा तां त्रिपर्वा लाभेन सम्पन्नां—लाभकारिकां भणन्ति, चतुष्पर्वा चत्वारि पर्वाणि यस्यां सा चतुष्पर्वा तां **चतुष्पर्वा मारणान्तिकां**—प्राणत्यागकारिणीं वदन्ति ॥१२६॥

तथा पञ्च पर्वाणि यस्यां सा पञ्चपर्वा यष्टिः—दण्डरूपा सा पथि—मार्गे कलहनिवारिणीं—राटीनिराकरिणीं कथयन्ति, षट् पर्वाणि यस्यां सा **षट्पर्वा** तस्याः सकाशात् करग्रहणयोगात् आतङ्गे, भयं भवतीत्यर्थः, सप्त पर्वाणि यस्यां सा **सप्तपर्वा** सा **आरोगिका**—रोगाभावरूपा ॥१२७॥

अष्टौ पर्वाणि यस्यां सा **अष्टपर्वा असम्पत्**—असम्पद्योगाद् यष्टिरपि असम्पत् उपचारात्, यथा दण्डयोगात् पुरुषोऽपि दण्डः, नव पर्वाणि यस्यां सा **नवपर्वा यशःकारिका**—यशःकर्तुं शीला, नवशब्दस्य अन्यार्थ—प्रतिपादकत्वात् सङ्ख्याशब्देन सह योगः अन्यथा (नवपर्वा) नवैवेत्यपि भवति, दश पर्वाणि यस्यां सा **दशपर्वा** तस्याः सकाशात् **सर्वसम्पदो** भवन्ति ॥१२८॥

अथ अशुभलक्षणां यष्टिं वर्जयेदित्याह—एवम्भूता यष्टिर्वर्जनीया, प्रयत्नेनेति योज्यं, कथम्भूता ?—**वक्रा**—असरला, कुब्जाकारेत्यर्थः, तथा कीटकभक्षिता—**कीटकखादिता** रेखादिना, फुल्लानि—शिखराणि यस्यां सा, तथैव **दग्धा च यष्टिः**, तावदूर्ध्वशुष्का—स्थानस्थितशुष्का, शुभलक्षणानि च यदाहुः—

“घणवड्डुमाणपव्वा निद्धा वन्नेण एगवन्ना य ।

घणमसिणवट्टपोरा लट्ठि पसत्था जइजणस्स ॥१॥” ॥१२९॥

अथ एवम्भूताया यष्टेः साधोः प्रयोजनमाह - दुष्टपशवो-ग्राम्याः दुष्टजन्तवः श्वानाः-ग्रामव्याघ्राः श्वापदाः-आरण्यका दुष्टतिर्यञ्चः विज्जलः-कदर्दमप्रदेशः तद्विषमेषु-निम्नोन्नतेषु च उदकमार्गेष्वपि-जलमार्गेष्वपि यष्टिः शरीरक्षार्थं तपःसंयमसाधिनी भणिता ॥१३०॥

अथोपकरणनिर्णयमाह -

उवगरणं जं जुज्जइ उवयारे सेसयं तु अहिगरणं ।

इय उवहिं पेहिता पुणरवि संगहइ सुत्तत्थं ॥१३१॥

उपकरणं तत् यदुपकारे-शरीररक्षादौ युज्यते, तु पुनः शेष-उपकरणादन्यदधिकरणं, इति पूर्वोक्तं-पूर्वोक्तस्वरूपमुपार्धि प्रतिलेख्य पुनरपि सूत्रार्थं गृह्णाति ॥१३१॥

अथ सूत्रार्थग्रहणे साधूनां को लाभस्तदाह -

जह जह सुअमवगाहइ अइसरसपसरसंजुअमपुव्वं ।

तह तह पल्हाइ मुणी नवनवसंवेगसद्धाए ॥१३२॥

यथा यथा साधुः श्रुतं-आगममवगृह्णाति, कथम्भूतं?-अतिशय-रसप्रसरसंयुतं, पुनः कथम्भूतं?-अपूर्वं-नवीनं, तथा तथा संवेग-श्रद्धया-वासनया प्रह्लाति-हर्षभाक् भवति ॥१३२॥

अथ साधोर्दिनचतुर्थभागकृत्यमाह -

दिणसेसे कयथंडिलपेहो पडिक्कमइ गोयरे चरियं ।

जं किंचि अणाउत्तं तं सुमरिय कुणइ पच्छित्तं ॥१३३॥

तथा दिनशेषे-दिनावसाने कृतस्थण्डिलो-विहितबाह्यदूरमध्य-विधिना कालस्थण्डिलविधिकः, यदाहुः-

“चउभागवसेसाए चरिमाए पोरिसीए कालस्स ।
 पडिकमिऊण कुणंतो थंडिलपडिलेहणं तत्तो ॥१॥
 अहियासियऽणहियासिय बहिरंतो दूरमज्झासन्ने ।
 मुत्तुच्चारे बारस बारस कालंमि भूमितियं ॥२॥
 पढमप्पहराणीयं असणाइ जईण कप्पए भोत्तुं ।
 जाव तिजामे उडुं तमकप्पं कालअइकंतं ॥३॥
 असणाईयं कप्पइ कोसदुगब्भंतराउ आणेउं ।
 परओ आणिज्जंतं मग्गाईयंति तमकप्पं ॥४॥”

तथा विहितस्थण्डिलादिकृत्यः पश्चाद्गोचरचर्याप्रतिक्रमण-
 कायोत्सर्गं करोति, आह च -

“परिठविय पाणगाई विम्हरिउं वसहिवत्थपडिलेहं ।
 काउं कुणंति गोअरचरियापडिक्कमणउस्सगं ॥१॥”
 अत्र कायोत्सर्गे -

“गोअरचरिया थंडिल वसहि वत्थपत्तपडिलेहा ।
 संभरई सो साहू जस्सवि जं किंचि उवउत्तं ॥१॥”

इयं गाथा चिन्तनीया, तथा यत्किञ्चिदनाचरितं क्रियाकृत्यं तत्
 स्मृत्वा-हृदि चिन्तयित्वा प्रायश्चित्तमालोचनारूपं विदधाति-करोति
 ॥१३३॥

अथ दैवसिकप्रतिक्रमणकालनिर्णयमाह -

तो पडिक्कमई सूरे अब्धनिबुडु जहा भणइ सुत्तं ।
 संमत्ते पडिक्कमणे ताराउ बि तिन्नि दीसंति ॥१३४॥
 चेइयवंदण भयवंसूरिउवज्झायमुणिखमासमणा ।
 सव्वस्सवि सामाइय देवसियइयारउस्सगो ॥१३५॥

ततः प्रतिक्रमणसमये प्राप्ते प्रतिक्रमणं तथा करोति यथा सूर्ये-
खौ अर्द्धनिर्बुडिते बिम्बे प्राप्ते सूत्रं-प्रतिक्रमणसूत्रं भणति-कथयति,
समाप्ते परिपूर्णे प्रतिक्रमणे-आवश्यकं ताराः-तारकाः द्वे तिस्रो वा
दृश्यन्ते, आह च -

“अर्द्धनिर्बुडे सूर्ये सुतं कङ्कुति नवरि गीयत्था ।

इय वयणपमाणेणं देवसियावस्सए कालो ॥१॥

अहवावि पडिक्कमणे पुन्ने ताराउ तिन्नि दीसन्ति ।

देवसियं आवस्सियमेयं तुलिऊण कुव्वन्ति ॥२॥

पुव्वाभिमुहा उत्तरमुहा व आवस्सयं पकुव्वन्ति ।

सिखिक्कमंडलीए अहवा परिवाडिमंडलिए ॥३॥” १३४॥

अथ दैवसिकप्रतिक्रमणं निरूपयति - तत्रादौ चैत्यवन्दनं-अरि-
हंतचेइयाणमित्यादि पश्चात् चत्वारि क्षमाश्रमणानि भगवान् सूरिः
उपाध्यायः मुनिरित्यादिरूपाणि, तदनु भून्यस्तमस्तकः ‘सव्वस्सवि
देवसि’ इत्यादि भणति, तदनु ज्ञानादिषु चारित्रं गरिष्ठं तेनादौ
चारित्राचारविशुद्ध्यर्थं सामायिकं-‘करेमि भन्ते ! सामायिक’मिति सूत्रं
पठति, तस्मात् कायोत्सर्गे एकोनविंशदोषरहिते प्रातस्त्यायाः प्रति-
लेखनायाः प्रभृति दिवसातिचारांश्चिन्तयेत् मनसा सम्प्रधारयेच्च तस्मा-
दसौ दैवसिकातिचारउत्सर्गः ॥१३४॥

तर्हि अत्र ते अतिचाराः के इत्याह -

सयणासणन्नपाणे चेइय जइ सिज्ज काय उच्चारे ।

समिई भावण गुत्ती वितहायरणांमि अइयारे ॥१३५॥

तत्र शयनं-संस्तारकः १ आसनं-पीठादि २ अन्नपाने प्रतीते ३-
४ एषामविधिना ग्रहणे परिभोगे च, चैत्यस्याविधिना वन्दने ‘जइ’ति

यतिविशेषे यथार्हविनयाद्यकरणे ५ शय्याया-वसतेः अविधिना प्रमार्जनादौ स्त्र्यादिसंसक्तायां वा तस्यां वसने ६ कायिकोच्चारावस्थण्डिले अप्रतिलेखितस्थण्डिले वा कुर्वतः ७ समितयः-ईर्यादयः पञ्च ८ भावनाः-अनित्याद्या द्वादश ९ गुप्तयः तिस्रः १० आसां वितथाचरणे अनासेवने वा अतिचारः, अस्मिन् दैवसिककायोत्सर्गे एतानालोचयति ॥१३५॥

तथा पूर्वोक्तानतिचारानालोच्य पारिते च कायोत्सर्गे किं करोति तदाह -

उज्जोअ पुत्ति वंदणमालोअण ठाण कमण पयसुत्तं ।

अब्भुट्ठिय वंदणखामण वंदण आलियावणियं ॥१३६॥

तत्र कायोत्सर्गे पूर्णे उच्चैःस्वरेणाष्टाविंशत्युच्छ्वासपर्यन्तं लोगस्सु-ज्जोअगरे इति निगदति, लोकोद्योतकरानित्यादि भणति, तद्भणिते च मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकं ददाति, तद्वत्त्वाऽऽलोचनं 'इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ! दैवसिकमालोचयामि' तस्मिन्नालोचिते च 'ठाणे कमणे' इत्यादि भणति, 'सव्वस्सवि देवसिय' इति पर्यन्तं पठति, पश्चाद्गुरोर्वाक्यं 'पडिक्कमह' इति निशम्य उपविशति, तदनु सूत्रं-प्रतिक्रमणसूत्रं 'करेमि भन्ते ! सामाइयं' इत्यादि कृत्वा भणति, तथा च परिपूर्णे सूत्रे अभ्युत्थितस्सन् 'अब्भुट्ठिओ मि आराहणाए' इत्यतः अभ्युत्थितोऽस्म्याराधनार्थं 'वंदामि जिनान् चतुर्विंशति'मिति पर्यन्तं पठित्वा पश्चाद्वन्दनकं क्षामणं च 'जं किंचि अपत्तियं' इत्यादि यत्-किञ्चित् अप्रीतिकमिति कथयति, पुनर्वन्दनकं ददाति, इह सर्वत्र द्वादशावर्तवन्दनकं लघुक्षमाश्रमणपूर्वमेव बोद्धव्यं, कृतवन्दनः पश्चात्-पादैरवग्रहाद् बहिर्निःसृत्य 'आयरियउवज्झाए' इति गाथात्रयं पठति, केषाञ्चिन्मते न पठन्ति च ॥१३६॥

तदनु प्रतिक्रमणे को विधिर्विधेयः इत्याशङ्क्याह -

चरणाइतिउस्सग्गा तेसु उज्जोअर्चितणं कमसो ।

सुअदेवयाइथुइओ पुत्ति च्चिय वंदणा तिथुई ॥१३७॥

तदनु चारित्रादयः-चारित्रदर्शनज्ञानप्रभृतयः त्रयः कायोत्सर्गाः तेषु क्रमशः-अनुक्रमेण द्वौ एक एकः पृथक् उद्योतचिन्तनं, चतुर्विंशति-स्तवचिन्तनं, यदाहुः-

“दुन्नि य हुंति चरित्ते दंसणनाणे य हुन्ति (इक्क)इक्को य ।

सुयखित्तदेवयाए थुइ अंते पंचमंगलयं ॥१॥”

तदनु श्रुतदेवतादिस्तुतयः, ततश्च गणनिश्रायाः अस(ज्झा)या उडहावणिय कायोत्सर्गः, तस्मिन्नेकनमस्कारचिन्तनं, ततः पोतिका-प्रतिलेखनं ततः कृतिकर्म-वन्दनकं दत्ते, पश्चात् ‘इच्छमो अणुसट्ठि’ इति भणित्वा जानुभ्यां स्थित्वा कृताञ्जलिर्नमोऽर्हत्सिद्धेति पूर्वकं स्तुतित्रयं पठति, तत्र साध्यस्तु नमोऽर्हत्सिद्धेति न पठन्ति, तदर्थश्चायं - इच्छमः-अभिलषामः अनुशास्ति-श्रीगुर्वाज्ञां प्रतिक्रमणं कार्यमित्येवं-रूपां, तां च वयं कृतवन्तः स्वाभिलाषपूर्वकं, यदाहुः-

“पुत्ती वंदणदाणे भणन्ति भालयलमिलियकरजुयलो ।

इच्छमो अणुसट्ठि गुरुथुइगहणे थुई तिन्नि ॥१॥”

अत्र ‘नमोऽस्तु वर्द्धमानाय’ इत्यादि अभावे वा ‘संसार-दावानले’त्यादि स्तुतित्रयं पठन्ति ॥१३७॥

एतस्मादपि किं विधेयमित्याह -

सक्कत्थय पायच्छित्त सज्झाओ इय दिणस्स पडिकमणं ।

तं पुण पक्खियमाईसु अल्लियावणियपज्जंते ॥१३८॥

तदनु शक्रस्तवपाठः 'नमुत्थुण'मित्यादि, ततः स्तोत्रे निरूपिते दिवसप्रायश्चित्तकायोत्सर्गो विधेयः, तस्मिन् चतुर्विंशतिजिनस्तवचतुष्कं चिन्तनीयं, एकमेकं पञ्चविंशत्युच्छ्वासमयं, अत्रान्तरे गणनिश्रया कायो-त्सर्गादिविशेषस्वरूपं स्वयं बोद्धव्यं, पश्चात् स्वाध्यायः, इति गतं दिवसस्य प्रतिक्रमणं, दैवसिकप्रतिक्रमणं गतमित्यर्थः यदाहुः-

“देवसियपडिक्कमणे कयंमि गिण्हंति तयणु कयकरणा ।

तारातियसंपेक्खणसमए पाओसियं कालं ॥१॥

पियधम्मो दढधम्मो संविग्गो चेव वज्जभीरू अ ।

खेयन्नो य अभीरू कालं पडिलेहए साहू ॥२॥

अह वाघाइयकाले सुद्धंमि पढंति कालियं सुत्तं ।

पुव्वगहियं गुणंति य अन्नह अन्नंपि अत्थं वा ॥३॥

कालियसुअस्स कालो भणिओ अज्झयगुणणविसयाइं ।

दिवसस्स पढमपच्छिमजामा एवं तिजामाए ॥४॥

इक्कारस अंगाइं कालियसुत्तं वयंति तत्तन्नू ।

दिट्ठीवाओ सव्वो न होइ कालियसुअं नियमा ॥५॥”

ततः पुनः पाक्षिकचातुर्मासिकसंवत्सरेषु अयमेव विधिर्वक्ष्यमाणः ।

अथ पाक्षिकप्रतिक्रमणं गाथायुग्मेन निरूपयति -

पोत्तिचियवंदणमालोयणं च पक्खियगसुत्तसुत्तं च ।

वंदण पत्तेयं ख्रामणं च वंदणय सामइयं ॥१३९॥

मूलोत्तरगुणसोही उस्सग्गुज्जोअ पुत्ति वंदणयं ।

पज्जंतख्रामणाणि य पुणोऽवि पडिक्कमइ देवसियं ॥१४०॥

अत्र दैवसिकप्रतिक्रमणवन्दनानन्तरं पाक्षिकमुखवस्त्रिकां प्रति-लिख्य वन्दनकं च दत्त्वा पाक्षिकमालोचनं विधेयं, आलोचिते च

पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकादिषु चतुर्थषष्ठाष्टमरूपं तपो देयं, पश्चात् पाक्षिकसूत्रं, पुनस्ततोऽपि प्रतिक्रमणसूत्रं, पश्चात् वन्दनकं, पश्चात् प्रत्येकं क्षामणं, सम्बुद्धाक्षामणमिति 'जं किञ्चि अपत्तियं' इत्यादि पठति, तत्र जघन्यतस्त्रयः साधवः क्षाम्यन्ति, उत्कर्षतः सर्वेऽपि यदाहुः-

“देवसियचउम्मासियसंवच्छरिएसु पडिक्कमणमज्झे ।

मुणिणो खामिज्जंति तिन्नि तहा पंच सत्त कमा ॥१॥”

ततोऽपि गुरुरूर्ध्वीभूय प्रत्येकक्षामणकं च कारयति, ततः पुनरपि वन्दनं, पश्चात् करेमि भन्ते ! सामाज्यं पठन्ति ॥१३९॥

तत्पठिते मूलोत्तरगुणशुद्धये-मूलोत्तरगुणविशोधनार्थं करेमि कायोत्सर्गं, ततः उच्छ्रसशतत्रयमानं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, द्वादशवारांश्चतुर्विंशतिस्तवं चिन्तयतीत्यर्थः, सर्वेऽपीति शेषः, पारिते चतुर्विंशतिस्तव-मुच्चैरुत्कीर्त्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकं च दत्त्वा पर्यन्तक्षामणाः क्षाम्यन्ते समाप्तिक्षामणाः क्रियन्ते, अहमपि क्षाम्यामीति गुरोर्वाक्यं, पाक्षिकक्षामणाचतुष्टयं कुर्वन्ति, तत्र 'इच्छामि खमासमणो' इत्यादि-पूर्वकं 'पियं च मे जं भे' इत्यादि पठति, अथ द्वितीयं-'इच्छामि ख० पुर्व्वि चेइयाइं' इत्यादि, अथ तृतीयं-'इच्छामि ख० अब्भुट्ठि-ओह'मित्यादि, अथ चतुर्थं-'इच्छामि० कयाइं च' इत्यादि, ततः परिहारेण आत्मानं सङ्क्षिप्य निःस्तारकाः परेषां पारगा आत्मनः संसारसमुद्रात् भवतेति गुरुवचनं, शेषं सर्वं स्पष्टम् । अत्र सङ्ग्रहगाथा -

अहमवि खामेमि तुब्भे तुब्भेहिं समं मत्थएण वंदामि ।

आयरिय संति नित्थारपारगउ गुरूण वयणाइं ॥१॥

उत्तानार्थेयं, एवं गतं पाक्षिकं, अनयैव परिपाट्या चातुर्मासिकं सांवत्सरिकं च, नवरं तत्र पञ्चशतोच्छ्रसमानः कायोत्सर्गः, विंशति-वारांश्चतुर्विंशतिसूत्रं चिन्तयन्तीत्यर्थः, तथा सांवत्सरिके अष्टोत्तर-

सहस्रश्वासः कायोत्सर्गः, चत्वारिंशतं वारान् सनमस्कारांश्चतुर्विंशति-
रूपांश्चिन्तयन्तीत्यर्थः, ततः पुनरपि दैवसिकं प्रतिक्रामति, सर्वत्रायमेव
विधिः ॥१४०॥

अथ चतुर्विंशतिस्तवस्य पाक्षिकादिषु सङ्ख्यामाह -

पक्खे बारस चउमासिएसु वीसं तहा वरिसयंमि ।

उस्सग्गे चालीसा सनमुक्कारा य उज्जोया ॥१४१॥

पक्षे-पाक्षिकप्रतिक्रमणे द्वादश चातुर्मासिके विंशतिः सांवत्सरिके
चत्वारिंशत् उद्योतकाः सनमस्काराः, उत्सर्गे-कायोत्सर्गे इति सर्वत्र योज्यं,
यदाहुः-

“सायसयं गोसद्धं तिन्नेव सया हवंति पक्खंते ।

पंच सया चउमासे अट्टसहस्सं च वरिसंमि ॥१॥”

आह च -

“चत्तारि दो दुवालस वीसं चत्ता य हुंति उज्जोआ ।

देसियराइयपक्खियचाउम्मासे य वरिसे य ॥२॥”

किञ्च-तथा भवनदेवतायाः क्षेत्रदेवतायाः कायोत्सर्गं कुर्वन्ति,
प्रतिक्रमणप्रान्ते च अजितशान्तिस्तवं पठन्ति, आह च -

“चउमासिय वरिसिए य आलोअणानियमसो उ दायव्वा ।

गहणे यऽभिग्गहाणं पुव्वग्गहिए निवेएउं ॥१॥

चाउम्मासिय वरिसिय उस्सग्गो खित्तदेवयाए उ ।

पक्खिय सिज्जसुरीए करेति चउमासिए वेगे ॥२॥” ॥१४१॥

अथ विहितप्रतिक्रमणादिकृत्यः पश्चात् किं कुरुते तदाह -

पहरंमि अइक्कंते गुरुमुणिवीसामणाइकिच्चेहिं ।

पोत्तिं पेहिय राइयसंथारं संदिसावेइ ॥१४२॥

अणुजाणह संथारं निसिही नमो खमासमणगाण इय भणिउं ।
विहिकयसंथारद्विय चेइय वंदित्तु सरइ जिणे ॥१४३॥

अथ ग्रहरे अतिक्रान्ते-शर्वरीप्रथमयामे व्यतीते पश्चात् गुरुमुनि-
विश्रामणादिकृत्यं कृत्वा कामपि निशिथिनीं नीत्वा-कियन्मात्रां रात्रि-
मुल्लङ्घ्य लघुक्षमाश्रमणपूर्वं पोतिकां प्रतिलिख्य पश्चात् लघुक्षमा-
श्रमणयुगलेन रात्रिसंस्तारकं संदेशापयति, रात्रिसंस्तारकं संस्थापयामि
करोम्यहं च इति भणति, यदाहुः-

“सज्झायझाणं गुरुजणगिलाणवीसामणाइकज्जेहिं ।

जामंमि वइक्कंते वंदिय पेहिंति मुहपोत्तिं ॥१॥

पढमंमि खमासमणे राईसंथारसंदिसावणियं ।

पभणंति पुणो बिइए राईसंथारए ठामि ॥२॥” ॥१४२॥

तथा संस्तारकविधिकरणोद्यतः साधुरनुजानीत संस्तारं निसिही
नमो खमासमणाणं, निस्सीहि सर्वव्यापारनिषेध इत्यर्थः, यदाहुः-

“सक्कत्थय पभणंता संथारुत्तरपट्टयं च पेहिता ।

जोइत्ता जाणुवरिं ठाविय भूमिं पमज्जंति ॥१॥

तं तत्थ अच्छुरित्ता करजुअलं इत्थ निसिय पभणंति ।

अणुजाणउ संथारं निस्सीही नमो खमासमणपुज्जाणं ॥२॥

ठाऊणं संथारे पुत्ति पेहित्तु तिन्नि वाराउ ।

नवकारं सामाइयतिसमुच्चरिउं समासेणं ॥३॥

कयचउसरणाइविही अट्ठारसपावट्ठाण वोसिरिउं ।

समइ पच्चक्खाणं काउं परमिट्टिसरणं च ॥४॥

अणुजाणह परमगुरू गुरुगुणस्यणेहिं भूसियसरीरा ।

बहुपडिपुन्ना पोरिसि राईसंथारए ठामि ॥५॥

अणुजाणह संथारं बाहुवहाणेण वामपासेणं ।
 कुक्कुडि पायपसारण अतरंत पमज्जए भूमिं ॥६॥
 संकोडिय संडासा उव्वट्टंते य कायपडिलेहा ।
 दव्वाइउवओगं उस्सासनिरुंभणाऽऽलोए ॥७॥
 इच्चाइ चितयंता निहामुक्खं करंति खणमित्तं ।
 तत्थवि निब्भरनिहं पमायभीरू विवज्जंति ॥८॥”

तथा विधिकृतसंस्तारकस्थितः चैत्यानि- शाश्वतचैत्यानि वन्दयित्वा
 जिनान् अपराण् अनुसरति ॥१४३॥

अथ अत्र कान् जिनान् अनुसरति तदाह -

नदीसर अट्ठावय सित्तुंजय उज्जयंत सम्मेयं ।
 पमुहाइं तित्थाइं वंदेऽहं परमभत्तीए ॥१४४॥

तत्र तीर्थं स्मरणीयं अष्टमद्वीपे नन्दीश्वरवरे द्वीपे द्विपञ्चाशत्
 प्रासादाः, मतान्तरे विंशतिश्च, तत्र चतुःषष्टिशताष्टचत्वारिंशद् अशीत्य-
 धिकचतुर्विंशशतं वा बिम्बनमस्कारकरणं, ततोऽष्टापदस्मरणं, स च
 अयोध्यातो द्वादशयोजनैः प्रमाणाङ्गुलनिष्पन्नैः, तथाऽत्र अष्टापदनामा
 पर्वतः कोशलावासिजनक्रीडनस्थानं, तस्मिन् श्रीभरतचक्रिकारितं अष्टा-
 पदनाम चैत्यं शाश्वतं वर्तते, तस्मिंश्च चतुर्मुखे प्रासादे चत्वारः अष्टौ दश
 द्वौ च जिनेश्वरा वन्दनीयाः, यथा पूर्वद्वारे ऋषभाजितौ, दक्षिणदिग्द्वारे
 सम्भवादिपद्मप्रभान्ताश्चत्वारो जिनाः, तथा पश्चिमद्वारे सुपाश्वाद्या
 अनन्तपर्यन्ता अष्टौ तीर्थङ्कराः, तथोत्तरदिग्द्वारे धर्माद्या वीरजिनपर्यन्ता दश
 जिनवरा विजयन्ते, तेषां स्मरणं विधेयं, इह श्रीउत्तराध्ययने अष्टा-
 दशाध्ययने भरतवक्तव्यतायां इदं भणितं, यदाहुः-

“एयं पुनपयं सोच्चा, अत्थधम्मोवसोहियं ।

भरहोऽवि भारहं वासं, चिच्चा कामाई पव्वए ॥१॥”

तथाहि-अत्थि उवज्झाए नयरीए सिरिउसभनाहपढमपुत्तो पुव्वभव-
कयमुणीयणवेयावच्चनिवत्तियचक्किभोओ भरहो नाम चक्कवट्ठी, तस्स
नवण्हं निहीणं चउदसरयणाणं बत्तीसाए महानरवइसहस्साणं छखण्डस्स य
भरहस्साहेवच्चं करेंतस्स वत्थाहारदाणेण सामीवच्छलं कुणमाणस्स
उसभजिणनेव्वाणगमणाणन्तरं च सयंकारियअट्ठावयसिहरसंठविय-
जिणाययणपट्ठावियाणं नियनियवन्नपमाणोववेयाणं उसभाइचउवीस-
जिणपडिमाणं वंदणच्चणं समायरंतस्स अइक्कंता पञ्च पुव्वलक्खा, तथा
च श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ द्वितीयवरवरिकायां मूलसूत्रे -

“थूभसय भाउयाणं चउवीसं चेव जिणघरे कासी ।

सव्वजिणाणं पडिमा वन्नपमाणेहिं नियएहिं ॥१॥”

तथेह बहुवक्तव्यमस्ति ‘चत्तारि अट्ठ दस दो य’ इत्यस्य तन्न
लिख्यते ग्रन्थगौरवभयात्, तथा श्रीशत्रुञ्जयसिद्धक्षेत्रस्मरणं, तथा सम्मेत-
गिरिप्रमुखाणि समस्तप्रशस्ततीर्थान्यहं परमभक्त्या वन्दे, जिनानां
दीक्षादिकल्याणकस्थानत्वात्, यदाहुः-

“अट्ठावयंमि उसभो वीरो पावाइ चंप वासुपुज्जो ।

उज्जयंतम्मि नेमी संमेए सेसया सिद्धा ॥१॥” ॥१४४॥

अथ पुनः तीर्थस्मरणे शाश्वतजिननामान्याह -

उसभं चंदाणण वारिसेण सिरिवद्धमाण तित्थयरं ।

सीमंधर जुगमंधर बाहु सुबाहुं च वंदामि ॥१४५॥

तत्र ऋषभचन्द्राननवारिषेणवर्द्धमानतीर्थङ्करान् वन्दे स्वर्गमृत्यु-

पातालप्रासादगतान् अनुसरामि, तथा श्रीसीमन्धरादीन् विंशतिं विहर-
माणजिनान् वन्दे, तथा जम्बूद्वीपे महाविदेहक्षेत्रे सीमन्धर १ जुगमन्धर २
बाहु ३ सुबाहु ४ प्रभृतयश्चत्वारो जिना विहरमाणाः - विहारं कुर्वाणा-
स्सन्ति, तथा धातकीखण्डे महाविदेहक्षेत्रयुग्मं तत्राष्टौ तीर्थङ्कराः सन्ति,
यथा श्रीसुजात १ श्रीस्वयंप्रभ २ श्रीऋषभानन ३ श्रीअनन्तवीर्य ४
श्रीसूरप्रभ ५ श्रीविशाल ६ श्रीवज्रधर ७ श्रीचन्द्राननाः ८, तथा पुष्करवर-
द्वीपाद्धे महाविदेहक्षेत्रयुग्मं, तत्राप्यष्ट तीर्थङ्कराः, श्रीचन्द्रबाहु १ श्रीभुजङ्ग-
स्वामी २ ईश्वर ३ श्रीनेमिप्रभ ४ श्रीवीरसेन ५ श्रीमहाभद्र ६ श्रीदेवयशाः
७ श्रीअजितवीर्यः ८, एवं विंशतिर्जिनाः ॥१४५॥

अथ संस्तारकस्थः अकृतनिद्रः पूर्वमुनीन् स्मरति तद्गाथा-
युग्मेनाह-

पुंडरियं बाहुबलिं भरहं सगरं सणंकुमारमुणिं ।

विणहुं गयसुकुमालं पसन्नमेअज्जसालिमुणिं ॥१४६॥

धन्नं दसन्नभहं चिलाइपुत्तं उदायणं जंबुं ।

सुदरिसण थूलिभहं अवन्तिवइराइ मुणिचंदे ॥१४७॥

आदौ पुण्डरीकनामानं गणधरं, तदनु बाहुबलिं भरतं सगरं-
सगरनामानं सनत्कुमारं विष्णुकुमारं गयसुकुमारं-गयसुकुमालं प्रसन्नं-
प्रसन्नचंद्रं मेत्रार्यमुनिं शालिमुणिं-शालिभद्रं दृढकुमारं च मुनिम् ॥१४६॥

तथा धन्नाभिधं-धन्नमुनिं दशार्णभद्रं चिलातीपुत्रं उदायनं
जम्बूस्वामिनं सुदर्शनं स्थूलभद्रं अवन्तिसुकुमारं वज्रादीन्-वज्रस्वामि-
प्रभृतीन् मुनीनहं वन्दे-नमस्करोमीति सर्वत्र योज्यम् ॥१४७॥

अथ तद्भवविहितमधिकरणमालोचयति -

जं अइयभवनिबद्धं अहिगरणं जेण जाव न हु कज्जं ।

तमिह मए वोसिरियं देहपमायंमि पुण सव्वं ॥१४८॥

यद् अतीतभवनिबद्धं-गतभवोपार्जितमधिकरणं-क्रोधादिलक्षणं
येन हु निश्चितं यावन्न कार्यं-नो विधेयं तद् इह मया विसृष्टं, क्व ?-
देहप्रमादे-निद्रारूपे पुनः सर्वं-सकलमपि ॥१४८॥

अथ त्रिविधमनोव्यापारमिथ्यादुष्कृतं तनुते -

जो मे धम्मविरुद्धो जाओ मणवयणकायवावारो ।

मिच्छामिदुक्कडं तस्स पुणरवि मा हुज्ज पावमई ॥१४९॥

यो मम मनोवचनकायव्यापारो धर्मविरुद्धो जातः तस्य
मिथ्यादुष्कृतं भवतु, तथा पुनरपि पापमतिर्मा भूयाः ॥१४९॥

अथ चतुःशरणाश्रितां भावमर्तिं चिन्तयति -

सव्वे अम्ह पसत्था सउणा सुअणा गहाइ नक्खत्ता ।

तिहुअणमंगलहिययं हियएण जिणं वहंताणं ॥१५०॥

सर्वे-समग्राः शकुनाः स्वजना ग्रहा नक्षत्राणि चास्माकं
प्रशस्ताः-प्रसन्नाः, कथम्भूतानामस्माकं ?-हृदये-उरसि जिनं-वीतरागं
वहतां धारयतां, कथम्भूतं जिनं ?-त्रिभुवनमङ्गलं भूर्भुवःस्वर्माङ्गल्यम्
॥१५०॥

अथ तत्र सम्यक्त्वतत्त्वं चिन्तयति -

अरिहं देवो गुरुणो सुसाहुणो जिणमयं मह पमाणं ।

इय सम्मत्तविसुद्धो धम्मो मे होउ सइ सरणं ॥१५१॥

तत्र इति, सम्यक्त्वविशुद्धः-सम्यक्त्वनिर्मलो धर्मः मम सदा-
सततं शरणं भवतु, तत् सम्यक्त्वं किं ?-यत्र देवोऽहं गुरवः
सुसाधवः जिनमतं च मम प्रमाणं इति लक्षणं सम्यक्त्वं यत्र धर्मे सः
॥१५१॥

पूर्वोक्तविधिना साधुः शयनं कथं कुरुते तदाह -

इच्चाइ भणिय समरियनवकारो सुअइ अप्पनिद्दाए ।
समए जग्गिय एवं कुणइ मुणी पुणवि दिणचरियं ॥१५२॥

इत्यादि पूर्वोक्तविधिना भणित्वा तथा च स्मृतनमस्कारः अल्प-
निद्रया स्तोकनिद्रया स्वपिति-शयनं करोति, तथा च समये प्रस्तावे
जाग्रयित्वा मुनिः-साधुः पुनरपि दिनचर्यां दिवसक्रियां करोति-विधत्ते
॥१५२॥

अथ दिनचर्यायाः फलमाह -

इय सुद्धसमायारो बहुधम्ममणोरहुल्हसियचित्तो ।
तिन्नभवजलहिमप्यं मन्नंतो लहइ सिद्धिसुहं ॥१५३॥

इति-पूर्वोक्तविधिना शुद्धसमाचारो-निर्मलक्रियाविशेषः प्राणी
बहुधर्ममनोरथोल्लसितचित्तः तीर्णभवजलधिमात्मानं मन्यमानः
सिद्धिसुखं शिवसुखं लभते-प्राप्नोति ॥१५३॥

अथ ग्रन्थकृत् ग्रन्थमुपसंहरन् निजगुरुनामाङ्कितां गाथां चाह -

सिरिकालियसूरीणं वंसुब्भवभावदेवसूरीहिं ।
संकलिया दिणचरिया एसा थोवमइजइजोग्गा ॥१५४॥

श्रीकालिकसूरीणां-कालिकाचार्याणां वंशोद्भवैः-अन्वयोत्पन्नैः

श्रीभावदेवसूरिभिः सङ्कलितेयं दिनचर्या, कथम्भूता ?-स्तोकमति-
यतियोग्या ॥१५४॥

समाप्ता यतिदिनचर्या सावचूरिः ॥

इति श्रीकालिकाचार्यसन्तानीयश्रीभावदेवसूरिसूत्रिता

श्रीमतिसागरसूरिविवृता

श्रीयतिदिनचर्या समाप्ता

- + He that considers in prosperity, will be less afflicted in adversity.
- + Joy and sorrow are today and tomorrow.
- + Sadness and gladness succeed each other.
- + No joy without alloy.
- + Truth begins when thought ends.
- + One refusal prevents a hundred reproaches.
- + No weeping for shed milk.
- + No rose without a thorn.
- + None knows the weight of another's burden.
- + Sow good works and thou shalt reap gladness.
- + It is not the standard of living that is important, but the manner of living.

સુકૃતની કમાણી કરનાર પુણ્યશાળી

પદાર્થપ્રકાશ ભાગ-૨૨ના પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ
પ.પૂ. પ્રવર્તિની શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ.સા. ની પ્રેરણાથી

શ્રી હેમ-પ્રભા-દિવ્ય-આરાધના ભવન
ભગવાનનગરનો ટેકરો, પાલડી, અમદાવાદ તરફથી
જ્ઞાનનિધિમાંથી લેવામાં આવેલ છે.

અમે તેમની ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરીએ છીએ.

